فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا

باروودۆخی سیاسیی کوردستان - عێراق

١١ی مارتی ١٩٧٠ - ١١ی مارتی ١٩٧٤

پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر
پێشەکیی بۆ نووسیووە

أبو علي الكردي - ٢٠١٣-١-١٢

فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵلا

abu ali alkurdy
ebook2013-1-12

باروودۆخی سیاسیی کوردستان - عێراق

١١ی مارتی ١٩٧٠ - ١١ی مارتی ١٩٧٤

(توێژینەوەیەکی مێژوویی - سیاسییە)

پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر
پێشەکیی بۆ نووسیووە

ناوی کتێب: بارودۆخی سیاسیی کوردستان – عێراق
١١ی مارتی ١٩٧٠ – ١١ی مارتی ١٩٧٤
نووسەر: فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا
بابەت: مێژوویی – سیاسیی
نەخشەسازی ناوەرۆك و بەرگ: ئەبوبەکری مەلا عەبدوڵڵا
تیراژ: (٤٠٠٠) دانە
چاپ: چاپخانەی منارە – هەولێر
نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم
لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٩٩٦)ی ساڵی ٢٠٠٨ی پێدراوە

تێبینی:

ئـەم کتێبـە لەبنەڕەتـدا ماسـتەرنامەیەکە پێـشکەشی بەشـی مێـژوو – کـۆلیجی ئەدەبیات/ زانکۆی سەلاحەددین– هەولێر کراوە، لە ڕێکەوتی ١٢/٥/٢٠٠٥ تـاووتوێکراوەو بەپلەی (ئیمتیاز / هەرەباش) وەرگیراوە. لێژنەی هەڵسەنگاندن لەم بەڕێزانە پێکهاتبوو:

١– پ. د. کەمال مەزهەر ئەحمەد — سەرۆکی لێژنە
٢– پ. د. عەبدولفەتاح عەلی یەحیا بۆتانی — ئەندام
٣– پ. ی. د. نازم یونس عوسمان ئەلزاوی — ئەندام
٤– پ. ی. د. دلێر ئیسماعیل حەققی شاوەیس — ئەندام و سەرپەرشتیار

هەموو مافێکی ئەم کتێبە بۆ خاوەنەکەی پارێزراوە

پێشکەشە بە:

- دایك و باوکی ئازیزم.
- هاوسەری خۆشەویستم سروە.
- برا و خوشکەکانم.

پێرست

بابەت	لاپەڕە
پێشەکیی	٧
پێشەکیی نووسەر	١٣
بەرایی	٢١
بەشی یەکەم: بەیاننامەی ١١ی مارت و دەرهاوێشتەکانی	٣٧
تەوەری یەکەم/ دەستپێکردنی گفتوگۆ	٣٩
تەوەری دووەم/ هۆکارەکانی گفتوگۆ	٤٩
تەوەری سێیەم/ کاریگەریی و کاردانەوەی بەیاننامەی ١١ی مارت	٥٩
تەوەری چوارەم/ هەڵسەنگاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت	٧٧
بەشی دووەم: باری سیاسیی کوردستان ١١ی مارتی ١٩٧٠ – ١١ی مارتی ١٩٧٤	٩٣
تەوەری یەکەم/ گەڕانەوەی باڵی (برایم ئەحمەد – جەلال تاڵەبانی/ "م. س") بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان	٩٥
تەوەری دووەم/ سەرهەڵدانی کۆمەڵەی مارکسیی – لینینیی کوردستان	١٠٩
تەوەری سێیەم/ پێوەندی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق	١٢٧
تەوەری چوارەم/ پێوەندییە دەرەکییەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان	١٤٣
بەشی سێیەم: سیاسەتی ڕژێمی بەعس ١١ی مارتی ١٩٧٠ – ١١ی مارتی ١٩٧٤	١٨٣
تەوەری یەکەم/ سیاسەتی ڕژێمی بەعس بەرانبەر کورد و ناوچەکانی کوردستان	١٨٥
تەوەری دووەم/ سیاسەتی ڕژێمی بەعس بەرانبەر پارتی دیموکراتی کوردستان	٢٠٣
تەوەری سێیەم/ کێشە و گفتوگۆکانی پرۆژەی یاسای ئۆتۆنۆمیی	٢٤٥
دەرەنجام	٢٥١
لیستی سەرچاوەکان	٢٥٧
پاشکۆکان	٢٧٧
ملخص البحث	٣٤٣
Abstract	٣٤٧

لیستی کورتکراوە بەکارهاتووەکان

أ. بەزمانی کوردی	
ب	بەرگ
خ	خوول
چ	چاپ
ژ	ژمارە
ل	لاپەڕە
و	وەرگێڕان
س پ	سەرچاوەی پێشوو
هـ س	هەمان سەرچاوە
بێ چ	بێ چاپخانە
بێ س	بێ ساڵی چاپ
بێ ش	بێ شوێنی چاپ
پ.د.ك	پارتی دیموکراتی کوردستان
ح.ش.ع	حیزبی شیوعی عێراق
م.س	مەکتەبی سیاسی

ب. بەزمانی عەرەبی	
ت	الترجمة
ج	الجزء
ص	صفحة
ط	طبعة
مط	مطبعة
د.ت	بدون تأريخ
د.م	دون مكان النشر
د.مط	بدون مطبعة

ج. بەزمانی ئینگلیزی	
P	لاپەڕە
OP.Cit	سەرچاوەی پێشوو

پێشەکیی

کەمال مەزهەر

نامەوێ لە خوێنەری بەڕێزی بشارمەوە کە لە بەر گەلێك هۆی بابەتەکی و تەنانەت نابابەتەکیش بەدوودڵییەکی زۆرەوە قایل بووم بەشداری لە توێژینەوەی نامەی ماجستێری کاك فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵلای خاوەنی ئەم بەرهەمەدا بکەم، بەلاّم بەرلەوەی لەخوێندنەوەی نامەکە ببمەوە بەدڵنیاییەوە هەستم کرد مامەڵە لەگەڵ کارێکی زانستی شیاودا دەربارەی قۆناغێکی ئاڵۆزی دۆزی نەتەوەی کورددا دەکەم. هەر لەبەرئەوەیش پێم وایە کەمجار وا دووروودرێژ بۆچوونەکانی خۆمم لەکاتی بەشداریمدا لە گەلێك توێژینەوەی نامەی ماجستێرو دکتۆرادا عەرز کردووە وەك ئەو رۆژەی لە هەولێر لەکاتی هەڵسەنگاندنی نامەی ناوبراودا کردم.

لایەنە پتەوەکانی ئەم کارە زانستییە لە ژماردن نایەن، بەکورتی و بەپوختی دەڵێم بەرلێکی بناغەی پتەوە بۆ بنیاتنانی زنجیرەیەك لێکۆڵینەوەی وردی تر دەربارەی ئەو بارودۆخە ناسکەی کوردستانی عێراق لەنیوەی یەکەمی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا تێیدا ژیاو خەستوخۆڵ رەنگیدایەوە سەر رەوتی سیاسیی سەرجەمی کوردستان و عێراق و ولاّتانی ناوچەکە کە تائیمڕۆکەیش بەروونی هەست بە ئاسەوارەکانی دەکەین هیچ نەبێ چونکە بەسەرهاتەکانی مێژوو زنجیرەیەکی پێکەوەبەسترلوی نەپساون، وێڕای بایەخی بێ ئەندازەی خودی ئەو بەسەرهاتانە کە نووسەر پتر لەوەی من چاوەڕوان بووم بابەتەکییانە

هەڵیاندەسەنگێنێ، بەراشکاوی و دوور لەسۆزو رای سیاسیی تایبەتی رۆڵی هەموو لایەنەکان شی دەکاتەوە، ستایشی هەنگاوە باشەکانیان و سەرزەنشتی هەڵەکانیان دەکات چونکە لە باوەڕەدایە نە کەس هەبووەو نە کەس هەیەو نە کەسیش دەبێت لەبواری کاردا نەکەوێتە داوی هەڵەوە، چ جای رەهبەرانی نەتەوەیەکی وەك نەتەوەی کورد کە لە هەر چوار لاوە بەفرۆفێڵ و پیلانی ترسناك و کرداری ساختەو گفتی درۆو جەماوەرێکی دڵ بریندار دەورە دراون.

نووسەر لەخۆڕا هیچی نەگوتووە، پشتی بە سەرچاوەیەکی زۆرو زەبەند بەستووە، لیستی ناوی سەرچاوەکان بە تەنها سێزدە لاپەڕەی رەبەقی نامەکەی پڕکردۆتەوە، لەوەیش گرنگتر ئەوەیە کە بەشێکی وەبەرچاوی ئەو سەرچاوانە رەسەن و دەگمەنن، دیدەنیی، یاخۆی واتەنی دیداری راستەوخۆی لەتەك بیست و یەك رەهبەرو پیاوی ناسراوی شارەزای کورددا کردووە، هی وەك بارزانی و تاڵەبانی و عەزیز محەمەدو فوئاد عارف و کۆسرەت رەسول عەلی و موحسین دزەیی و نەوشیروان مستەفا کە تەنانەت ناویشیانی بەپێی ئەلفوبێ ریزکردووە، بێ جیاوازی کەڵکی لە رۆژنامەو گۆڤارو پەخشەکانی لایەنە جیاوازەکان و تەنانەت دژەکانیش وەرگرتووە، بۆیەکە زوو زوو ناوی وەك (خەبات) و (التآخي) و (النور) و (الثقافة الجديدة) و (الثورة) و (الجمهورية) و (الوقائع العراقية) و گەلێکی تر لە پەراوێزی بابەتەکانی نامەکەیدا دووپات دەبنەوە.

لەبەر ئەوانەی وتمن و زۆر لایەنی تری وەك ئەوان توێژینەوەی نامەکە گەلێك راوبۆچوونی ناسکی ئەوتۆی ورووژاند کە پێویست بوون بۆ هەڵسەنگاندن و پتر لەوەیش بۆ پووچەڵ کردنەوەی سەرنجی ناڕەوای ئەو لایەنە کورتبینانەی تا ئیمرۆکەیش دەیانەوێ کورد داردەست و کۆیلەی ئەڵقە لەگوێی ئەوان بن و بێبەریان بکەن لەیەك دەر هەزاری ئەوەی بۆخۆیان بە رەوای دەزانن. لێرەدا بۆ

روونکردنەوەی مەبەست دەڵێم توێژەر لە بابەتێکی سەربەخۆی دە لاپەڕەیی بەشی دووەمی نامەکەیدا هاتۆتە سەر باسی پێوەندیی رابەرایەتی ئەوسای شۆڕش بە ئیسرائیلەوە، بەپێی توانا گەلێك لایەنی ئەو کەینوبەینە ناسکەی بۆ شی کردووینەتەوەو بەر لەوەیش چەند جارێك ناوی ئیسرائیلی هێناوەو بە دوورودرێژی باسی پێوەندیی رابەرانی کوردی بە وڵاتە یەککگرتووەکانی ئەمەریکاوە کردووە. خاوەنی ئەم پێشەکییەش وەك ئەندامێکی لیژنەی هەڵسەنگاندنی نامەکە بە راشکاوی پوختەی لێکدانەوەی خۆی لەم بارەیەوە عەرز کرد کە بەر لەو رۆژەیش زۆر جاران لە موحازەرە تایبەتی و گشتییەکانی خۆیدا گەلێك لایەنی روونکردوونەتەوە. بەراوردو تاقیکردنەوە چڕو پڕەکانی مێژوو دەمێکە ئەوەیان سەلماندووە کە بەرژەوەندییە سەرەکییەکانی گەل و نیشتمان هەمیشە یەکەم فاکتەری بزوێنی دیاریکردنی تاکتیك و ستراتیژی بەناوبانگترین سیاسەتمەدارانی دونیا، بە پێغەمبەران و سەرجەمی موفەکیرە گەورە سەرکەوتووەکانەوە بوون، ئەوانەی نە دڵەڕاوکێ و نە شەرمو شورەیی نەیانتوانیوە دزە بکەنە نێو فەرهەنگی فرە دەوڵەمەندی کاری رۆژانەیانەوە. هیتلەر ساڵەهای ساڵ دوژمنی بێ ئامانی ستالین بوو، کەچی کاتێکت زانی پەیمانی دۆستایەتیی لەگەڵدا مۆرکردو هەمووی بەسەریەکەوە ساڵێك و چەند مانگێکی نەخایاند کاتێك لەشکری بێ شوماری نازی خاکی شوورەویی بە توورەکە بێژا، ئەوەش ستالینی ناچار کرد بە گەرمی دەست بخاتە ناو دەستی نوێنەری ئەو سەرمایەدارانەوە کە مارکسی مامۆستای دوژمنی هەرە گەورەیان بوو، کار گەیشتە ئەوەی چەرچلی بەناوبانگ بە شانازییەوە لە رێگەی ستالینەوە شمشێری زێڕینی پادشای بەریتانیای گەورە پێشکەش گەورەترین شاری رووسیا بکات کە ئەوساکە شارەکە بەناوی ئەو لینینە ناونرابوو کە لە نووسینەکانیدا کارێکی ئەوتۆی بە فەرمانڕەوایانی ئینگلستان کردبوو با بە

هیچ دەوارە شڕێکی نەکردبێت، تەنانەت خودی چەرچلی ناو ناوە "دوژمنی باوەکوشتەی" سۆڤیەت، راستیێکەشی وابوو، چونکە ئەوساکە چەرچل وەك وەزیری بەرگری و دەریاوانی بەریتانیا لە هەمووان پەرۆشتر بوو بۆ زیندەبەچاڵ کردنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر.

لەبەر رۆشنایی ئەم پرەنیسپە چەسپاوەدا رابەرانی کوردیش مافی خۆیان بوو لەپێناو گەل و نیشتماندا پەنایان بردبێتە بەر هەر لایەنێك، بێ گومان ئەو پرنسیپە لە بواری دۆزی کورددا گەلێك چەسپاوتر خۆ دەنوێنێ چونکە خەباتی جەماوەری کوردستان لە شەستەکانی سەدەی رابردووەوە بەهۆی زوڵموزۆری بێ وێنەی کاربەدەستە شوفێنکارەکانەوە گەیشتبووە قۆناغی خەباتی مان و نەمان. بەرلەوە رۆژێك لە رۆژان کورد نەك پەنای نەبردۆتە بەر وڵاتە یەککگرتووەکانی ئەمەریکا یا ئیسرائیل، بەڵکو بەپێچەوانەوە دژیشیان وەستاوە، سەرجەمی هێزە نیشتمانییە کوردییەکان ئۆباڵی لەناوبردنی کۆماری مەهابادو دروست نەبوونی دەوڵەتی کوردییان دەخستە ئەستۆی واشنتۆن، هەموویان لە چەپ چەپرەوتر بوون و بە ستالین و وڵاتی شوورەوی پشتئەستوور بوون، رۆژانی شەڕی نێوان عەرەب و جووەکان بەر لە ساڵی ١٩٤٨ لە شارێکی وەك سلێمانیدا بە سەدان کەس بەخۆپیشاندان داوای چەکیان دەکرد تا بچنە فەلەستین و لەوێ بەرگری لە قودسی شەریف بکەن. راستییەکی لەوانەیش پڕماناتر– ژمارەی شەهیدانی شاری هەڵەبجەی بە کیمیاوی کاولکراو کە لەگەڵ شەهیدەکانی تری لەشکری عێراق لەپێناو فەلەستیندا لە شاری نابلس نێژراون بەپێی رێژەی دانیشتوانی پلەو مەقامی یەکەم بەر ئەو شارە دەکەوێت لەناو هەموو شارەکانی عێراقدا.

تۆماری مێژوو گەلێك راستیی تری لەو بابەتەی بۆ پارلستووین، کەوابێ خۆڵودۆی شەرمەزاریو شاربەدەری تەنها بە ریشی ئەوانە رەوایە کە گەوجانە

رابەرانی دۆستێکی دێرینی نەتەوەکەیانیان ناچار کرد دەست لەو سەنگەرە هەڵگرن و پەنا بەرنە بەر هەر لایەنێك بتوانێت نەتەوە بێ تاوان و نیشتمانە دێرینەکەیان لەو مەرگەساتە ترسناکە قوتار بکات کە وێنەی لە مێژووی هاوچەرخدا زۆر دەگمەنە. هەڵبەت مێژوو بەم تەرازووە رەوایە هەڵوێستی رابەران و کۆمەلانی خەلکی کوردستان هەڵدەسەنگێنێ، ئەوانەی لەمێژووی نوێ و هاوچەرخدا بە ریز پشتیان بە عوسمانی و سەفەوی و وسوڵتان عەبدولمەجیدو تورکە لاوەکان و دەستوورییەکان و کەمالییەکان و پەهلەویکان و نەتەوە پەرستانی عەرەب بەست و لەگەڵ هەمووشیاندا مایەپوچ دەرچوون. بەشایەتی کۆمۆنیستی عێراقیی ناسراو مامۆستا کەریم ئەحمەد کە خۆشبەختانە ئەورۆژە فەرەیدوونی گەورە کردبوو بارزانی سەرەتای حەفتاکان بە کۆمۆنیستەکانی گوتووە لە گەرووی ئەهەنگدام یاریدەم بدەن خۆم رزگار بکەم، هەڵبەتە ئەمە نامەیەکی بایەخدارە لە رێگەی ئەوانەوە ئاراستەی مۆسکۆی کردبوو.

ئەم هەویرانە ئاو زۆر دەکێشن، لەگەڵ ئەوەیشدا ئافەرین فەرەیدوون کە کارەکەت ورووژاندمی گەلێك لەو بیروبۆچوون و لێکدانەوەی خۆم لە رۆژی هەڵسەنگاندنی نامەکەتدا عەرز بکەم، بەلام ئەمە هەرگیز وا ناگەیەنێت تۆش توانیوتە وەلامی هەموو پرسیارەکان بدەیتەوەو گشت گرێ کوێرەکان بکەیتەوەو تەواوی تێنوێتی دەستەبژێری کورد بڕەوێنیتەوە، ئەوە لە تواناى هیچ توێژەرێکدا نییە، تایبەت توێژەری کورد کە وابزانم لە هەر کەس پتر ناچارە لە بواری سەختی مان و نەماندا خۆی بە کونی دەرزیدا بکات. دڵنیام لەوەی کارەکەت بەشیاوی جێگەی خۆی لە کتێبخانەی کوردی و دڵی خوێنەردا دەکاتەوە.

پێشەكیی نووسەر

كورد نەتەوەیەكی ساكارو ستەملێكراوە كە ڕۆژگارێكی درێژە ڕەگەزپەرست و داگیركەران، مرخی دڕندانەیان لێخۆشكردووەو لە سەر خاكی نیشتمانی خۆیدا لەخشتەبراوە. ئەوانەش یەكێك بوون لە فاكتەرەكانی شكستی زۆربەی شۆڕش و ڕاپەڕینەكانی كوردستان. ئەركی زاناو توێژەرو قەڵەم بەدەستانیشە كە ئازادو بوێرو بێلایەنانە مێژووی ڕاستەقینەی شۆڕش و ڕاپەڕینەكانی كوردستان و جووڵانەوە ئازادیخوازەكەی تۆماربكەن و ڕاستییەكان بخەنەڕوو، تا گەلی كوردستان و سەركردایەتی جووڵانەوە رزگاریخوازەكەی، بیانكەنە پشتبەست و بە تێگەیشتن لە هۆكاری لاوازیی و شكستەكان و ڕێگرتن لە دووبارە بوونەوەی هەڵەو كەموكوڕییەكان، پەندیان لێوەرگرن.

شۆڕشی ئەیلولیش بەساڵانی شەڕو ئاشتییەوە بۆتە هۆی كۆمەڵێك دەرهاوێشتەی ململانێی نێوخۆ، كە تائێستاش كاریگەریی دەرەنجامەكانیان بەسەر ڕەوتی سیاسیی و كۆمەڵایەتیی كوردستانەوە دیارە. بۆیە ئەركی سەرەكیی مێژوونووس و توێژەرانی كوردە، لەچوارچێوەی توێژینەوەی زانستیی و ئەكادیمیدا، مێژووی ئەو شۆڕشە تۆمار بكەن و لێیبكۆڵنەوە.

ئێمەش هەر لەم سۆنگەیەوە، (بارودۆخی سیاسیی كوردستان– عێراق ١١ی مارتی ١٩٧٠– ١١ی مارتی ١٩٧٤) كە قۆناغێكی تایبەت و تارادەیەك تەواوكەری ئەڵقەكانی پێش و پاش خۆی پێكدێنێ، كردمانە بابەتی ماستەرنامەكەمان، بەو ئامانجەی بتوانین بەشێوەیەكی بابەتییانەو دوور لە هەموو سۆزو ڕایەكی سیاسیی تایبەت، بچینە نێو قووڵایی ڕووداوەكانی ئەو سەردەمەو، بەپێی توانا، لە ڕێگەی سازدانی دیداری ڕاستەوخۆ لەگەڵ سیاسەتوانان و كاربەدەستانی ئەو سەردەمەی

كوردەوە، هەندێ لە نهێنیی و بابەتە پەنهانەكان ڕوون بكەینەوە. جگە لەوەی ئاماژەمان پێدا، فاكتەرێكی دیكەی هەڵبژاردنی ئەم بابەتەمان، زیندوویی تائێستای ئەو كەسانە بوو كە بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ لە دروستكردنی ئەو مێژووە بەشداربوونە، بەومەبەستەی لە ڕێگەی ئەوانەوە زانیارییەكانی ئەو سەردەمە لە فەوتان ڕزگار بكەین.

توێژینەوەكەمان، پێكهاتووە لە پێشەكی، بەرایی، سێبەش، دەرەنجام، لیستی سەرچاوەكان، پاشكۆكان و پوختەی توێژینەوە بەهەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی.

لە بەراییدا، بۆئەوەی بینایی خوێنەر لە مێژووی شۆڕشی ئەیلول فراوانكەین، بەكورتی ئاماژەمان بەو وێستگەو ڕووداوە سیاسییە گرنگانە داوە كە دوای هاتنە سەركاری ڕژێمی كۆماری عێراق لە ساڵی (١٩٥٨)ەوە تا قۆناغی دەسپێكردنی گفتوگۆی نێوان سەركردایەتی شۆڕشی ڕزگاریخوازی كوردستان و ڕژێمی بەعس لە ساڵی ١٩٦٩، پەیدابوون.

بەشی یەكەمی توێژینەوەكەشمان كە بەناونیشانی (بەیاننامەی ١١ی مارت و دەرهاوێشتەكانی)ە، لەچوار تەوەر پێكهاتووە. تەوەری یەكەم تەرخانكراوە بۆ باسكردنی قۆناغەكانی گفتوگۆی نێوان سەركردایەتی شۆڕشی ڕزگاریخوازی كوردستان و دەسەڵاتدارانی عێراق لە كۆتاییەكانی ١٩٦٩ و سەرەتای ١٩٧٠ لە تەوەری دووەمیشدا، گرنگترین ئەو هۆكارە ناوخۆیی و دەرەكییانەمان خستۆتەڕوو، كە كاریگەرییان لە دەسپێكردنی گفتوگۆ هەبووە. تەوەری سێیەمیش، تایبەتە بە كاریگەریی و كاردانەوەی بەیاننامەی ١١ی مارت لەسەر ئاستی ناوخۆو دەرەوە. لەتەوەری چوارەمیشدا، هەوڵماندا وە بەشێوەیەكی زانستی و بابەتییانە، خاڵەكانی بەیاننامەی ١١ی مارت هەڵسەنگێنین.

بەشی دووەمیش، بەناونیشانی (باری سیاسیی کوردستان ١١ی مارتی ١٩٧٠– ١١ی مارتی ١٩٧٤)، لە چوار تەوەر پێکهاتووە. لەتەوەری یەکەمدا، سەرەتا ئاماژەمان بە بەهەڵوێستی نێگەتیڤانەی باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/" م.س") بەرانبەر شۆڕشی کوردستان داوە، پاشان باسی گەڕانەوەی دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠ی ئەو باڵەمان کردووە بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان ، بەدەسپێشخەریی مستەفا بارزانی و هەستی بەرپرسیاریی نیشتمانیی و مێژوویی سەرکردایەتی باڵەکە. تەوەری دووەمیش، تایبەتە بە باسی سەرهەڵدانی کۆمەڵەی مارکسیی– لینینیی کوردستان و فاکتەرەکانی سەرهەڵدانی و پەرەگرتنی بیرۆکەو نهێنیی کاری ڕێکخستن و ململانێیە ناوخۆییەکانی. تەوەری سێیەمیش، تەرخانکراوە بۆ باسی پێوەندیی دۆستانەو ناحەزانەی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق. لەمیانی تەوەری چوارەمیشدا، پێوەندییە دەرەکییەکانی جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانمان لەگەڵ هەریەکە لە ئێران، تورکیا، یەکێتی سۆڤیەت، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، ئیسرائیل، باسکردووە.

بەشی سێیەمیش، بەناونیشانی (سیاسەتی ڕژێمی بەعس ١١ی مارتی ١٩٧٠– ١١ی مارتی ١٩٧٤) کە دوا بەشی توێژینەوەکەمانە، لە سێ تەوەر پێکهاتووە. لە تەوەری یەکەمدا، سیاسەتی ڕژێمی بەعسمان بەرانبەر کوردو ناوچەکانی کوردستان، کە لەپەنای بارودۆخی ئاشتییەوە ستراتیژییەتی خۆی بۆ بەعەرەبکردنی کوردستان و بە بەعسیکردن و ڕاگواستن و لەناوبردنی کورد پیادەکردووە، خستۆتەڕوو. لە تەوەری دووەمیش، بەفراوانیی سیاسەتی شەڕانگێزیی و پیلانگێڕیی ڕژێمی عێراقمان بەرانبەر پارتی دیموکراتی کوردستان خستۆتەڕوو، کە تیایدا ئاماژەمانکردووە بە دانبەخۆداگرتنی سەرکردایەتی

(پ.د.ك) لەپێناو بەرقەرار کردنی ئاشتی و بەرگرتن لە هەڵگیرسانەوەی شەڕ. لەتەوەری سێیەمیشدا، باسمان لە کێشەو گفتوگۆکانی سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردو رژێمی بەعس لەمەڕ پرۆژەی یاسای ئۆتۆنۆمی، کردووەو ئەوەمان نیشانداوە کە هەر لەسەرەتاوە بەعس ویستویەتی (پ.د.ك) لەم پرسە بەلاوە بنێ و یەکلایەنە یاسای ئۆتۆنۆمی بڕیاربدات.

دوای ئەوانەش، دەرەنجامەکانی توێژینەوەکەمان باسکردووە.

شایانی باسیشە، ئاستەنگەکانی بەردەم ئامادەکردنی هەر توێژینەوەیەکی زانستی، توێژەر ماندوودەکەن، تەنانەت رەنگە هەندێ جار ئەگەر بۆ ماوەیەکی کورتیش بێ، لە گەیشتن بە ئامانج و کۆتایی توێژینەوەکەی، تووشی دڵەڕاوکێی بکەن. ئەو ئاستەنگانەی هاتنە بەردەم ئامادەکردنی توێژینەوەکەی ئێمەش ئەگەرچی گەورەبوون، بەلام بەپێی تواناو بەویستێکی گەورە، تاڕادەیەك بەسەریاندا زاڵبووین. گەورەترین ئاستەنگیش، زەحمەتی ئەنجامدانی دیدارەکانمان بوو بۆ بەپێزترکردنی توێژینەوەکەمان. بەشێکی ئەو زەحمەتییە پێوەندیی بە گۆڕانکارییە سیاسییە هەنووکەییەکانی عێراق و کوردستانەوە هەبوو، کە ژمارەیەك لەوکەسانەی دیدارمان لەگەڵدا سازدان پێیانەوە سەرقاڵبوون. بەشێکیشی پێوەندیی بەتایبەتمەندێتی شەخسی هەندێ لەو کەسانەوە هەبوو کە کاتێ بۆ ئەنجامدانی دیدار پێوەندیمان پێوەکردن، بواریان پێنەدائین. هەربۆ نموونە شەهید سامی عەبدولڕەحمان، کە زانیارییەکی زۆری هەبوو دەربارەی بابەتی توێژینەوەکەمان، بۆ سازدانی دیدار دەرگای لێنەکردینەوە، بەشەهیدبوونیشی لایەنێکی ئەو پرسیارەزۆرانەی تایبەتبوون بە توێژینەوەکەمان، بە تەمومژاویی مایەوە.

ئاستەنگێکی دیکەی بەردەم ئامادەکردنی توێژینەوەکەمان، کەمی سەرچاوەی زانستیی و دەستنەکەوتنی ژمارەی پێویستی بەڵگەنامەکان بوو. بۆ پەیداکردنی بەڵگەنامەکانیش، هەموو پەناوپەسیوێك گەڕاین و داوامان لە هەموو ئەوکەسانەش کرد کە دیدارمان لەگەڵسازدان، بەڵام هەر ئەوەندەمان دەسکەوت کە کردوومانتەتە پاشکۆی باسەکەمان.

جێی ئاماژەپێدانیشە کە لەکاتی ئامادەکردنی توێژینەوەکەمان، کتێبەکەی مەسعود بارزانی (البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣) کە پێوەندییەکی زۆری بەباتەکەی ئێمەوە هەبوو بڵاوبۆوە. ئەوەش ئەگەرچی بۆ بەردەوامبوونی کارەکەمان ساردی نەکردینەوە، بەڵام ناچاری کردین بۆ دووبارە باسنەکردنەوەی ئەو لایەنە گرنگانەی لەو کتێبە بەنرخەدا خراونەتەڕوو، پلانەکەمان بگۆڕین و دواجاریش کتێبەکە بووە سەرچاوەیەکی گرنگی توێژینەوەکەمان. هەموو ئەو کێشەو ئاستەنگانەو چەندینی دیکەش کاریگەرییەکی زۆریان هەبوو لەدواخستنی کارەکانمان.

بۆ ئامادەکردنی توێژینەوەکەشمان پشتمانبەستووە بە گەلێ سەرچاوەی هەمەجۆری وەك: دیدار، کتێب، دەستنووس، بەڵگەنامە بڵاوکراوەو نەکراوەکان، ڕۆژنامە ،گۆڤار، کاسێتی ئەرشیفی ڤیدیۆیی، نامەوتێزی زانکۆیی...هتد. بەپلەی یەکەمیش پشتمان بەو زانیارییانە بەستووە کە لەڕێگەی سازدانی دیدارەکانمان بەدەستمان هێنان. لەنێو کتێبەکانیشدا زیاتر پشتمان بەوانە بەستووە کە نووسەرەکانیان لەنێو ڕووداوەکانی ئەو سەردەمەدا ژیاون و خۆیان ئاگاداری ڕوداوەکە بوونە.لەوانەش کتێبەکەی مەسعود بارزانی (البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣)، کە نووسەر نەك هەر لەنێو ڕووداوەکاندا بووە، بەڵکو یەکێك بووە لەو کەسایەتییانەی نێوەندی بڕیاربوون و ژمارەیەك بەڵگەنامەی ئەو

سەردەمەشی کردۆتە پاشکۆی کتێبەکەی. هەروەها کتێبەکەی نەوشیروان مستەفا ئەمین (پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن...)و کتێبەکەی جەمال نەبەز (کوردستان و شۆڕشەکەی)و کتێبەکەی ئیبراهیم جەلال (خولرووی کوردستان و شۆڕشی ئەیلول...)، سێ سەرچاوەی مێژوویی و سیاسیی بایەخدارن کەهەریەکەیان بیروبۆچوونی جیاوازی لەمەڕ کێشەوگرفتەکان هەبووەو بۆ توێژینەوەکەمان سوودێکی زۆرمان لێوەرگرتوون. هەروەها زانیارییەکی زۆریشمان لەکتێبە پڕبەهایەکەی جوناثان راندل (امة في شقاق) وەرگرتووە.

لە دەستنووسەکانی دکتۆر موکەڕەم تاڵەبانییش، کەڵکمان لە (نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق) و (تجربة الجبهة الوطنية والقومية التقدمية في العراق ١٩٧٣-١٩٧٩) بەتایبەتییش لە یەکەمیان وەرگرتووە. ئەو دوو دەستنووسەو دەستنووسی (مذكرات عبدالغني الراوي بخط يده)ش، یەکەمجارە لە دووتوێی توێژینەوەیەکی ئەکادیمی مێژوویدا بەکاردەهێنرێن.

ئەو بەڵگەنامانەش کە وەك پاشکۆ لە توێژینەوەکەماندا هاتوون و باسەکەمانیان دەوڵەمەندو بەپێزتر کردووە، بەشی زۆریان یەکەمجارە بڵاودەکرێنەوە. وەك نامەکەی فوئاد عارف بۆ سەدام حسێن و هەندێ لە برووسکە نێوخۆییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان.

دانراوە حیزبی و حکومییەکانیش، لەبەرئەوەی رەنگدانەوەی تێڕوانینی حوکمەت و دەزگاو لایەنەسیاسییەکانن، پشتمان پێبەستوون و کەڵکمان لێوەرگرتوون. بەتایبەتی هەڵسەنگاندنەکەی (پارتی دیموکراتی کوردستان سەرکردایەتی کاتی، رێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد...)کە تاڕادەیەکی باش، بابەتییانەیە. هەروەها سوودمان لە (منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية...) و (منشورات الثورة، لكي يصان السلام...) وەرگرتووە.

گۆڤارو رۆژنامەكانیش بەتایبەتی هی سالآنی (١٩٧٠–١٩٧٤) كە وەك ئاوێنەی رووداوەكانی ئەو سەردەمەن ، بەتایبەتی رۆژنامەكانی (برایەتی– برایی)و (بیری نوێ) و (التآخي)و (الوقائع العراقية)و گۆڤاری (كادر)، سەرچاوەی گرنگ بوون بۆ ئامادەكردنی توێژینەوەكەمان.

بەر لە كۆتاییش، هیوادارم توانیبێتم كارێكی زانستییانەم ئەنجامدابێ و بە گەیاندنی زانیاریی دروست و بەڵگەدار، كەلێنێكی بچووكم لە تۆماری مێژوویی كورد پڕكردبێتەوە. دەستخۆشیش لە هەركەسێك دەكەم بە ئاراستەو سەرنج و ئاماژەی زانستی و بابەتییانە، درزەكانی توێژینەوەكەم پڕكاتەوە.

بەرایی

کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عێراق لەوکاتەی کە بە دەوڵەتی عێراقەوە لکێندرا[(١)]، لەلایەن ڕژێمی پاشایەتی حوکمڕانەوە مافی رۆشنبیری و سیاسیی پێ ڕەوانەبینرا بوو. بۆیە کورد لەم بەشەی کوردستاندا بەردەوام لە جەنگ و ململانێدا بووە بۆ سەندنی مافەکانی لەسەر بنەمای دادپەروەری. لەم پێناوەشدا چەندین شۆڕش‌و راپەڕینی چەکدارانەی بەرپا کردووە، کە وێڕای سەرکوت‌و کپکردنیان، هەریەکەیان کاریگەریی بە ئەزموونی بۆ دوای خۆی بەجێهێشتووە

کاتێکیش ڕژێمی پاشایەتی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ رووخێندرا، ڕژێمی کۆماری بە ڕابەرایەتی عەبدولکەریم قاسم جێی گرتەوە، جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان لەو سەردەمەدا کە پارتی دیموکراتی کوردستان (پ.د.ك) بە رابەرایەتی مستەفا بارزانی سەرکردایەتی دەکرد، بە ئومێدەوە پێشوازی لە ڕژێمی نوێ کرد.

لە هەفتەکانی یەکەمی دوای ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨، (پ.د.ك) چەندین شاندی لە شارو شارۆچکەکانی کوردستان ڕێکخست و شاندی کوردستان بەرەو وەزارەتی بەرگری لە بەغدا بەڕێ خرا. لەوێ سەرۆکی شاندەکە (برایم ئەحمەد)[(*)]،

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: د.فاضل حسین، کێشەی ویلایەتی مووسڵ، و: محەمەد شاکەلی، چ١، چاپخانەی خاك، سلێمانی، ١٩٩٩.

(*) برایم ئەحمەد: ساڵی ١٩١٤ لەشاری سلێمانی لەدایك بووە، ساڵی ١٩٣٧ کۆلیژی مافی لەبەغدا تەواوکردووە. ساڵی ١٩٤٤ یەکێك بووە لەدامەزرێنەرانی کۆمەڵەی (ژ.ك)، ساڵی ١٩٥١ بۆتە سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق، لەبواری سیاسیی‌و رۆژنامەوانی‌و ئەدەبدا رۆڵێکی کاریگەری گێڕاوە. دوای نسکۆی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان لەساڵی ١٩٧٥ روویکردە لەندەن‌و لەوێ مایەوەو ساڵی ٢٠٠٠ کۆچی دوایی

لەخوێندنەوەی وتارێكدا، پشتگیری گەلی كوردستانی بۆ رژێمی كۆماری راگەیاند[٢]

لەئەنجامدا، رژێمی كۆماری هەندێ هەنگاوی پۆزەتیڤانەی هەڵنا، وەك بەتاڵكردنی ئەو فەرمانی لە سێدارەدانەی لەلایەن رژێمی پاشایەتییەوە بۆمستەفا بارزانی سەرۆكی (پ.د.ك) دەرچوو بوو[٣] لە٦ی تشرینی یەكەمی ١٩٥٨ مستەفا بارزانی كە پەنابەری یەكێتی سۆڤیەت بوو، گەڕایەوە بەغدای پایتەختو لەلایەن حوكمەتەوە بەگەرمی پێشوازی كرا، لە كاتێكدا بەلێشاو خەڵكی كورد بۆ دەربڕینی رێزو خۆشەویستی سەركردەكەیان ئامادەی ئاهەنگەكانی پێشوازی بوون[٤]

كرد. ئەحمەد شەریف، برایم ئەحمەد... ژیانو... بەهرەو... داهێنانی، چاپخانەو كۆمپیوتەری بەدرخان، سلێمانی، ٢٠٠٢.

(٢) جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، ط٢، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٧١، ص٢٧٩– ٢٨٤.

(٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ثورة ايلول ١٩٦١–١٩٧٥، مطـ وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٢، ص٢١.

(٤) میرزا محمد امین مەنگوری، بەسەرهاتی سیاسیی كورد، ب١، رووداوەكانی كوردستان لە ساڵی ١٩٥٨– ١٩٧٠،لەبڵاوكراوەكانی بنكەی ئەدەبیو رووناكبیری گەلاوێژ، چاپخانەی داناز، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٩، ل١٩؛ بۆ زانیاریی زیاتریش لەم بارەیەوە بڕوانە: میڤان عارف عبدالرحمن البادي، الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان الجنوبية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠٠٢، ص٤٨–٥٣.

له سايەى رژێمى نوێ، (پ.د.ك) دەستى بە خەباتى ئاشكرا كردو لەنێوان سالآنى ١٩٥٩–١٩٦١ رۆژنامەى (خەبات)ى بەزمانى عەرەبى(*) و (كوردستان)ى بەزمانى كوردى دەردەكرد، حيزبەكەش كە ١٤ سالْ بەبێ مۆلَەت و بەنهێنى كارى دەكرد، لە ٩ى شوباتى ١٩٦٠ مۆلَەتى ياسايى كاركردنى پێدرا(٥).

بێگومان هەموو ئەوانە ئەوە ناگەيەنن كە كوردو رژێمى قاسم لەسەر هەموو بابەتێك كۆك و تەبابوون، بەلَكو ناكۆكى نێوانيان لەو كاتەوە سەرى هەلَدا كە رژێمى فەرمانڕەوا دەستوورى كاتيى دەولَەتى راگەياند كە لە مادە (٢)ى ئەو دەستوورەدا هاتبوو: "عێراق بەشێكە لە نەتەوەى عەرەبى"(٦)، ئەوەش پێچەوانەى مادە (٣)ى دەستوورەكە بوو كە دەلَێ: "عەرەبو كورد لەم نيشتمانەدا هاوبەشن"(٧)

پارتى ديموكراتى كوردستان وتارێكى رەخنەيى لەمەڕ مادە (٢)ى دەستوورى ناوبراو بلآوكردەوە، لەو وتارەدا ئەوەى رەت كردەوە كە ئەو بەشەى كوردستان كە كەوتۆتە ناو عێراقەوە، بە بەشێك لە نيشتمانى عەرەبى لە قەلَەم بدرێ. لەلايەكى ديكەشەوە بەپێويستى زانى كە مەبەستى ئەو مادەيە دووبارە بە روونو

(*) هەندێ ژمارەى (خەبات) بەزمانى كورديش دەرچووە بڕوانە: عەبدوللآ زەنگەنە، دادگايى كردنى خەبات يەكەمين رۆژنامەى سياسيى كوردى، "رۆژنامەڤانى" (گۆڤارێكى وەرزييە) سەنديكاى رۆژنامەنووسانى كوردستان دەريدەكات، ژ(٢)، هەولێر ، ئابى ٢٠٠٠ ، ل ١٢٩– ١٦٤.

(٥) جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، ص ٢٧٣.

(٦) "الوقائع العراقية"، الجريدة الرسمية للجمهورية العراقية تصدرها وزارة الثقافة والاعلام في العراق، ع(٢)، ١٩٥٨/٧/٢٨.

(٧) هـ س.

ئاشکرایی لە دەستووری هەمیشەیی دابڕێژرێتەوە[8] ئەوەش ناڕەزایی رژێمی عێراقی ورووژاندو لە رۆژنامەی (الثورة)دا بەرپەرچی داوە[9] هەر بەوەندەش نەوەستان، بەڵکو کەوتنە دادگاییکردنی رۆژنامەی (خەبات)[10] و خودی برایم ئەحمەدی خاوەن ئیمتیازی رۆژنامەکە[11]

پاشان دەسەڵاتدارانی عێراق هەڵمەتێکی پۆلیسییان بۆ دەسگیرکردنی خەڵکی کورد بەرپاکرد کە ژمارەیەکی زۆری کادیرو ئەندامە باڵاکانی (پ.د.ك)یشی گرتەوە، گەرچی مۆڵەتی یاسایی کارکردنیشیان هەبوو[12]

دەرەنجامی شکستهێنانی هەموو هەوڵێك بۆ وازهێنانی دەسەڵاتدارانی عێراق لەرێگەچارەی سەربازی، جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد هەموو ئەو دەستدرێژیانەی بە شۆڕشێکی مەزن بەرپەرچدایەوە کە لە ١١ی ئەیلولی١٩٦١دا لە ژێر رابەرایەتی مستەفا بارزانی دا هەڵگیرسا. لەو بارودۆخەدا حیزبی بەعسی عەرەبی سۆشیالیست لاوازییەکانی (قاسم)یان بەرانبەر تەنگو چەڵەمە سیاسیی و

---

(٨) بڕوانە: "خەبات /النضال" (جريدة يومية سياسية للحزب الديمقراطي الكردستاني)، ع(٣٣٩)، ١٩/١٠/١٩٦٠.

(٩) وەرگیراوە لە: حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني– العراق (في محطات رئيسية)١٩٤٦– ١٩٩٣، مط خەبات، دهوك، ١٩٩٨ ، ص٧٢.

(١٠) بۆ زانیاریی زیاتری بڕوانە: عەبدوڵلا زەنگەنە، س پ، بەشی یەکەم، ژ(٢)، ل ١٢٩ –١٦٤، بەشی دووەم، ژ(٣)، کۆتایی کانونی یەکەمی ٢٠٠٠، ل٢٨–٩٢، بەشی سێ یەم، ژ(٤)، ٢٢ نیسان ٢٠٠١، ل٦٢–١٢٩.

(١١) بڕوانە جرجيس فتح الله (المحامي)، العراق في عهد قاسم (آراء وخواطر) ١٩٥٨–١٩٨٨، ج٢، دار نبز للطباعة والنشر، سويد ، ١٩٨٩ ، ص ٨٤١– ٨٤٣

(١٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: میڤان عارف عبدالرحمن البادي، س پ. ل٧٦– ٩٦؛ محمد احسان، كردستان ودوامة الحرب، ط١، دار الحكمة، لندن، ٢٠٠٠، ص٤٦– ٤٧.

ئابوورییـەکانی عێـراق قۆسـتەوەو لەسـاڵی ١٩٦٢دا بـۆ ئەنجامـدانی کودەتایـەکی سەربازی دژی ئەو رژێمە خۆیان رێکخست تا لە ٨ی شوباتی ١٩٦٣دا، بەپشتیوانی ئەفـسەرە نەتەوەییـەکانی نێـو سـوپای عێـراق، بەکودەتایـەک دەسـەڵاتیان گرتەدەستو عەبدولسەلام عـارف، کـە لـە ئەفـسەرە نەتەوەییـەکان بـوو، بـووە سەرۆك کۆمار[١٣] لە هەمان رۆژیشدا، ئەو ئەنجومەنەی کە لەژێر ناوی (ئەنجومەنی نیشتمانی سەرکردایەتی شۆڕش/المجلس الوطني لقيـادة الثـورة) کودەتاچییـەکان پێکیان هێـنابوو، لە بەیاننامەیەکدا، باسی لە یەکێتی نیشتمانی گەلو پتەوکردنی برایـەتی کـوردو عـەرەبو زامنـی بەرژەوەندییـە نەتەوەییـەکان کـرد[١٤]. کودەتاچییەکان کاتی خۆسازدانیان بۆ ئەنجامـدانی کودەتاکـەیان پێوەنـدییان بـە (پ.د.ك) کردبـوو، بەڵێنیـشیان دابـوو کـە دوای سـەرکەوتنیان هـەموو مافـە سیاسـییەکانی گـەلی کـورد مـسۆگەر بکـەن[١٥]. بۆیـە گفتوگـۆی نێـوان (پ.د.ك)و حوکمەتی نوێ دەستپێکرد، بەڵام هیچ ئاکامێکی نـەبوو[١٦]. ئـیتر خـەڵکی کـورد هێجگار بێئومێد بوون، کاتێـك دوای کـەمتر لـە چـوار مـانگ، رژێمـی نـوێ هێرشـی

---

(١٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو کودەتایـە بڕوانـە: د.مجيـد خـدوري، العـراق الجمهـوري، ط١، مط امير– قم، ايران ١٣٧٦– ١٤١٨، ص٢٦– ٢٦٤.

(١٤) "الوقائع العراقية"، ع (٧٧١)، ١٨/٢/ ١٩٦٣.

(١٥) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص٨١.

(١٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ش.ج. اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان– العـراق ١٩٦١– ١٩٦٨، ت: ولاتـو، ط ١، دار الكاتـب، بـيروت، ١٩٧٨، ص٨٧–١٠٠؛ عبـدالفتاح علي يحيى البوتاني (الدكتور)، وثـائق عـن الحركـة القوميـة الكورديـة التحرريـة، ط١، مـط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١، ص٢٢٢–٢٢٣ و ٢٣٠–٢٣٤.

سەربازی پیادەکردو، بۆ دامرکاندنەوەی شۆڕش هانای بردە بەر سوپای سوریا. ئەوەبوو لیوایەکی سوری لەتەك سوپای عێراق لە گۆڕەپانی شەڕدا ئامادەبوو[17]

بە هۆی سیاسەتی نانیشتمانییو ململانێی نێوخۆی بەعس، عەبدولسەلام عارف توانی بە کودەتایەکی سەربازی لە ١٨ی تشرینی دووەمی ١٩٦٣دا کۆتایی بە دەسەڵاتی بەعس بهێنێت[18].

عارف هەر دوای کۆنترۆڵکردنی دەسەڵات، لە یەکەمین کۆنگرەی رۆژنامەگەریدا بۆ گرێدانی ئاشتبوونەوە لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کورد رایگەیاند: "لەگەڵ برا کوردەکانمان لەم وڵاتەدا بەهاوبەشی ژیاوینو پەنا بەخوا تا دوایی هەر بەو شێوەیە لەگەڵیاندا دەژین"[19]

لە کانوونی یەکەمی ١٩٦٣دا عەبدولسەلام عارف بەنیازی وتووێژکردن پێوەندیی بە سەرکردایەتی شۆڕشی کورد کرد. دواتر گفتوگۆی هەردوولا دەستی پێکردو لە ١٠ی شوباتی١٩٦٤ لەسەر ئاگربەست رێککەوتن[20]

بێگومان ئەو رێککەوتنە لای هەردوولا تەنها مانۆڕێك بوو بۆ دەرفەت قۆستنەوە. مستەفا بارزانی هەستی دەکرد کە ئەو رژێمە نیازی نیە دانبنێ بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد، بەڵام دەیویست دۆستانی گەلی کورد رازی بکات و بۆ

(١٧) جرجيس فتح الله، زيارة للماضي القريب، دار الشمس للطباعة والنشر، سويد–ستوكهولم، ١٩٩٨، ص٨٠؛ علي سنجاري، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وآراء)، ط١، مط خەبات، دهوك، ص٧٢.

(١٨) د.مجيد خدوري، س پ، ل٢٩٣– ٢٩٤.

(١٩) د.سعد ناجي جواد، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨– ١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠، ص١٠٣– ١٠٤.

(٢٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٢٤– ١٢٩.

هەموو جیهانیش بسەلمێنێ کە ئەو لەگەڵ چارەسەری ئاشتیانەی کێشەی کورده[(٢١)]

دەبێ ئەوەش بگوترێ ئەو رێککەوتنە بووە هۆکاری قووڵبوونەوەی ناکۆکییەکانی نێو جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد، کە لەئاکامدا سکرتێرو ژمارەیەك لە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی‌و مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان (لەنێویاندا برایم ئەحمەدی سکرتێری حزب و جەلال تالەبانی ئەندامی مەکتەبی سیاسیی) ساڵی١٩٦٤ لە شۆڕشی کوردستان جیابوونەوە، چونکە پێیان وابوو ئەو رێککەوتنە خواستە نەتەوەییەکانی گەلی کورد مەیسەر ناکاو مستەفا بارزانی تەنازولێکی گەورەی بۆ حوکمەتی عێراق کردووە[(٢٢)]. ئەو باڵەش کە جیابوونەوە، لەبەرئەوەی زۆربەی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ك)ی لەگەڵدا بوو، بە باڵی مەکتەبی سیاسیی (م.س) دەناسران.

شایانی باسە، دووبەرەکیی نێوان مەکتەبی سیاسیی(پ.د.ك)و مستەفا بارزانی، پێشینەی خۆی هەبوو. پێشتریش دەستەی هەمزە عەبدوڵڵا کە لە سەکردایەتی بوون لەگەڵ سەرۆکی پارتی لە ناکۆکیدا بوون تا ساڵی١٩٥٩ لە

---

(٢١) خليل جندي، حركة التحرر الوطني الكردستاني في كردستان الجنوبي ١٩٣٩– ١٩٦٨ (اراء وتحقيقات)، ستوكهولم، ١٩٩٤، ص١٥٧– ١٥٨.

(٢٢) بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: ديڤيد ادامسن و جرجيس فتح الله، الحرب الكردية وانشقاق ١٩٦٤، ط٢، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩؛ د.عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، س پ، ل٢٤٣– ٢٥٨؛ مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٣٢– ١٤٩؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق (قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦–٢٠٠١)، ط١، مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر، بيروت، ٢٠٠١.ص١٢٣–١٣٧؛ علي سنجاري،س پ، ل٤٧–٥٦ و ٩٣–٩٤؛ جرجيس فتح الله، زيارة للماضي القريب، ص١٢٤–١٢٧.

کۆنگرەی چوارەمی(پ.د.ك)دا ئەو دەستەیە دوورخرانەوە. زۆریشی نەبرد گفتوگۆی نێوان رژێمی عەبدولسەلام عارف‌و مستەفا بارزانی بووە هۆی تەقینەوەی ئەو دووبەرەکییە[23]

ئاگربەستی نێوان شۆڕشی کوردو رژێمی فەرمانڕەوای عێراق بەردەوام نەبوو. لەسەرەتای نیسانی١٩٦٥دا جارێکی دیکە شەڕی نێوان هەردوولا هەڵگیرسایەوە[24] لە ٢١ی ئەیلولی هەمان ساڵدا عەبدولسەلام عارفی سەرۆك کۆمار داوای پێکهێنانی حوکمەتێکی نوێی لە عەبدولرەحمان بەزاز کرد[25] شایستەی وتنیشە کە لە ساڵی(١٩٥٨)ەوە ناوبراو یەکەم کەسی مەدەنی بوو لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی رژێمی کۆماری دابمەزرێ، بەڵام ئەوە کاری نەکردە سەر رێڕەوی رووداوەکان، بەڵکو ئەفسەرانی سوپا هەر باڵادەست بوون، بۆیە پێکدادانی هێزە سەربازییەکانی عێراق‌و پێشمەرگەی کورد هەر بەردەوام بوو[26] کۆتاییەکانی ساڵی١٩٦٥ دەستەی برایم ئەحمەدو هاوڕێیانی پێوەندییان لەگەڵ رژێمی عێراق بەست‌و سەرەتای ساڵی ١٩٦٦چوونە پاڵ ئەو رژێمە[27]

لە ١٣ی نیسانی١٩٦٦دا عەبدولسەلام عارف لەئەنجامی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەکەی مرد. دوای ئەو(عەبدولرەحمان عارف)ی برای جێی گرتەوە[28]

---

(٢٣) بڕوانە: مەحمود مەلا عزەت، کاروانی بێ کۆتایی (گۆشەیەك لە یاداشت و بیرەوەرییەکان)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل٨٢– ٨٣.

(٢٤) ش.ج. اشیریان، س پ، ل١٢٣.

(٢٥) د.مجید خدوري، س پ، ل٢٣٨.

(٢٦) د.سعد ناجی جواد، س پ، ل١١٨.

(٢٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٧١.

(٢٨) بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: د.مجید خدوري، س پ، ل٣٤٩– ٣٥٢.

لەوكاتەدا مستەفا بارزانى بۆ ئەوەى بوارێك بە سەرۆك كۆمارى نوێ بداتو هەڵوێستى بەرانبەر كێشەى كورد تاقى بكاتەوە، بڕياريدا بۆ ماوەى مانگێك شەڕ رابگیرێ، بەڵام لە بەرانبەردا دەسەلاتدارانى عێراق، مستەفا بارزانييان بە ولاتفرۆشو بەكرێگیراوى ئیمپریالیزم لەقەڵەمدا[٢٩] پاشانیش لەژێر ناوى (توكلت على الله) پلانێكى گەورەى سەربازییان بۆ پەلاماردانى بنكەكانى شۆڕشى كوردستان رێكخستو لە شەوى ٢ /٣ى ئايارى ١٩٦٦ هێرشێكى گەورە كرايە سەر سەنگەرەكانى پێشمەرگە لە چیاكانى زۆزكو هندرێن لە ناوچەكانى رەواندوز. بۆ ماوەى ١٠ رۆژ شەڕى نێوان هەردوولا بەردەوام بوو، لە ئەنجامدا پێشمەرگەكانى كوردستان هێزەكانى سوپاى عێراقیان تووشى شكستێكى گەورە كرد[٣٠]

ئەم شكستە سەربازییەى سوپاى عێراق، عەبدولرەحمان عارفى ناچار كرد پەنا بەرێتەوە بەر گفتوگۆ لەگەڵ شۆڕشى كورد[٣١]، لە ئاكامدا ٢٩ى حوزەیرانى١٩٦٦ عەبدولرەحمان بەزازى سەرۆك وەزیران، لە ئێزگەو تەلەفزیۆنى بەغدا بەیاننامەى رێككەوتنى راگەیاند كە بە (بەیاننامەى ٢٩ى حوزەیران) ناسرا[٣٢] و لە ١٢ خاڵى سەرەكى پێكهاتبوو[٣٣]، وێڕاى سێ خاڵى نهێنىو ئاشكرا نەكراو[٣٤]

هەروەكو پێشتریش ئاماژەمان پێدا، لەو سەردەمەدا بزووتنەوەى رزگاریخوازى كورد بۆ دوو باڵى دژ بەیەك دابەشببوون، كە هەردوولایان بەناوى پارتى دیموكراتى كوردستان كاریان دەكرد، باڵێكیان مستەفا بارزانى رابەرایەتى

---

(٢٩) جەمال نەبەز، كوردستان و شۆڕشەكەى، و: كوردۆ، ئەڵمانیا، ١٩٨٥، ل٢٦٣.

(٣٠) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٧٢– ١٨٠.

(٣١) د.محمد احسان، س پ، ل٦٠

(٣٢) د.سعد ناجي جواد، س پ، ل١٣٠.

(٣٣) سەبارەت بە خاڵەكانى بەیاننامەكە بڕوانە: د.مجيد خدوري، س پ، ل٢٦٢– ٣٦٥.

(٣٤) د.عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، س پ، ل٢٨٢.

دەکردو باڵەکەی دیکەش لەلایەن برایم ئەحمەد سەرپەرشتی دەکرا کە خۆیان دابووە پاڵ رژێمی فەرمانڕەوا. لەدوای راگەیاندنی بەیاننامەی ٢٩ی حوزەیران ناکۆکیو ململانێی نێوان ئەو دوو باڵە زیاتر تەشەنەی کردو شەڕی نێوانیان سەختتر بوو[(٣٥)]

هاوسەردەم ، حیزبی شیوعی عێراقیش کە لە سەرتاسەری عێراقدا خاوەن جەماوەر بوو، ناکۆکیو کەرتبوونی تێکەوتبوو، کە بەشێکیان بەناوی(ح.ش.ع– لێژنەی مەرکەزی)و بەشەکەی دیکەش بەناوی(ح.ش.ع– قیادەی مەرکەزی) خەباتیان دەکرد[(٣٦)].

دوای تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر دەرکردنی بەیاننامەی ٢٩ی حوزەیران، لە رۆژنامەی (التآخي)[(*)] زمانحاڵی (پ.د.ك) دا چەند وتارێك سەبارەت بە خەمساردی حوکمەت لە جێبەجێکردنی ئەو بەیاننامەیە بلاوکرایەوە. پاشان عەبدولرەحمان بەزاز کە هەرچەندە لەوکاتەدا لە پایەی سەرۆك وەزیران نەمابوو، وەلامی(التآخي) دایەوە[(٣٧)]

---

(٣٥) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٩٧– ١٩٩؛ ئیبراهیم جەلال، خوارووی کوردستانو شۆڕشی ئەیلول بنیاتنانو هەڵتەکاندن ١٩٦١– ١٩٧٥، چ٢، چاپخانەی ژیار، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٢٢١– ٢٢٨.

(٣٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث (الحركات الماركسية) ١٩٢٠– ١٩٩٠، ط١، مؤسسة العارف للمطبوعات، بيروت– لبنان، ٢٠٠١، ص١٢٤– ١٣٤؛ بهاءالدين نوري، مذكرات، ط٢، مط جامعة صلاح الدين، كردستان العراق، آذار/ ١٩٩٥، ص٢٧٣–٢٨٥.

(*) "التآخي": رۆژنامەیەکی رۆژانەی سیاسیی بوو لە بەغدا بەکوردیو عەرەبی دەردەچوو کە لە ٢٩ی نیسانی ١٩٦٧ یەکەم ژمارەی لێ بلاوکرایەوە، بڕوانە: جبار جباري، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، مط الأمة ، بغداد، ١٩٧٥ ، ص ٦٤

(٣٧) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: جرجيس فتح الله، زيارة للماضي القريب، ص١٣٥– ١٤٢.

له سەرەتاى ساڵى ١٩٦٨يش بەدواوە هەندێ پێکدادانى سەربازى لەنێوان هێزەکانى حوکمەتو پێشمەرگەکانى کوردستان روویدا[٣٨].

١٧ى تەمموزى ١٩٦٨، بۆ جارى دووەم حیزبى بەعس بە کودەتایەکى سەربازى جڵەوى حوکمى عێراقى گرتەوە دەست، کە سەرکردایەتى نوێ پێکهاتبوو لە بەعسییەکان بە سەرۆکایەتى ئەحمەد حەسەن بەکرو ئەفسەرە سەربازییەکانیش بە سەرۆکایەتى عەبدولرەزاق نایف بە پایەى جێگرى سەرۆکى هەوالگرى سەربازى، هەر لەلایەن کودەتاچییەکانیشەوە یەکەمیان بەسەرۆک کۆمار هەڵبژێردرا کە ئەویش داواى لە نایف کرد وەزارەتێکى نوێ پێکبهێنێ[٣٩].

حیزبى بەعس، ئەگەرچى هەر لەسەرەتاى هەڵگیرسانى شۆڕشى ئازادیخوازى کورد لە ئەیلولى(١٩٦١)ەوە لە بەیاننامەیەکیدا شۆڕشگێڕانى کوردى بە "رەگەزپەرستو گومانلێکراو" لە قەڵەمدا بوو[٤٠]، بەلام بە سوود وەرگرتن لە ئەزموونى ماوەى دەسەلاتى یەکەمیان ساڵى ١٩٦٣، ئەمجارەیان کە لە ١٧ى تەمموزى ١٩٦٨ دەسەلاتیان گرتەوە دەست لە بەیاننامەى (ئەنجوومەنى سەرکردایەتى شۆڕش)ى عێراق کە کودەتاچییەکان پێکیان هێنابوو، ئاماژەیان بەکێشەى کورد داو گلەییان لە رژێمى پێشوو کرد کە هیچ هەنگاوێکى پۆزەتیفانەى بۆ چارەسەرکردنى ئەم کێشەیە نەهاویشتووە. راشیانگەیاند کە لە

(٣٨) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٩٩– ٢٠١.

(٣٩) د. سعد ناجي جواد، س پ، ل١٤٤.

(٤٠) بۆ زانیاریى زیاتر دەربارەى هەڵوێستى حیزبى بەعس بەرانبەر شۆڕشى ئەیلول بڕوانە: مەکتەبى ناوەندیى دیراساتو توێژینەوەى (پ.د.ك)، هەڵوێستى حیزبە سیاسیەکانى عێراق لەسەر کێشەى کورد١٩٤٦– ١٩٧٠، لە بلاوکراوەکانى مەکتەبى ناوەندیى دیراساتو توێژینەوەى (پ.د.ك)ە چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، هەولێر ١٩٩٧، ل١٣٧– ١٤٧.

بەرنامەی سیاسەتی ناوخۆیاندا مەبەستیانە کۆتایی بە کێشەی باکوور (واتە کێشەی کوردستان) بهێنن[٤١]، بەلام دەریان نەخست بەچ شێوازێکو لەسەر چ بنەمایەك ئەو کارە ئەنجام دەدەن.

لەو قۆناغەدا بەعس هەولیدا هەردوو بالی جوولانەوەی کورد رازی بکاتو بۆ لای خۆی رایانبکێشی، بۆیە لە کابینەی وەزارەتەکەیاندا دوو وەزیریان بۆ بالی مستەفا بارزانی[٤٢]و وەزیرێکیان بۆ بالی (برایم ئەحمەد-جەلال تالەبانی/"م.س")[٤٣] تەرخانکرد، بەلام مستەفا بارزانی بەوە رازی نەبوو بچێتە ژێر باری مەرجەکانی بەعس، بۆیە هەردوو وەزیرەکەی خۆی کێشایەوە. بەمەش پێوەندییان لەگەلْ دەسەلاتدارانی بەعس گرژی تێکەوت[٤٤]

٣٠ تەمموزی ١٩٦٨ لە کودەتایەکی دیکەی بەعسییەکاندا، عەبدولرەزاق نایفیش لەدەسەلات دوورخرایەوە، لەهەمان رۆژیشدا (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆرش)ی عێراق بەیاننامەیەکی دەرکرد کەتیایدا هاتبوو: "(ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆرش) پەیمان بەخواو گەل دەدات کە رژێمێکی دیموکراتی یەکگرتووی شۆرشگێر بنیات بنێت... کێشەی کوردیش بە ئاشتیانەو دادوەرانە بەشێوەیەك چارەسەر بکات کە خواستە نەتەوەییەکانی برا کوردەکانمان بەدیبهێنێو یەکێتی عێراقیش مسۆگەر بکات..."[٤٥]

---

(٤١) "الوقائع العراقية"، ع (١٩٥٨)، ١٩٦٨/٧/١٨

(٤٢) ئەو بالە موحسین دزەییو ئیحسان شێرزادی بۆ ئەو وەزارەتە دەسنیشان کرد.

(٤٣) ئەو بالە تەها محێدین مەعروفی بۆ ئەو وەزارەتە دەسنیشان کرد.

(٤٤) ئەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن (دیوی ناوەوەی رووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٩– ١٩٨٣)، چ٢، بێ چ سلێمانی، ١٩٩٨، ل٩٦– ٩٧.

(٤٥) "الوقائع العراقية"، ع (١٦٠٣)، ١٩٦٨/٨/١٠

لە٣ی ئابیشدا، بەعسییەکان بە بەیاننامەیەك بڕیاریاندا کە بە بەیاننامەی (٢٩ی حوزەیرانی ١٩٦٦)ەوە پەیوەست بن[٤٦]. لەڕۆژی دواتریش وەك هەنگاونانێك بۆ جێبەجێکردنی ئەم بڕیارەیان، لەبەیاننامەیەکی دیکەدا بڕیاریان بە ناردنە دەرەوەی خوێندکارانی کورد بۆ دەرەوەی وڵاتو دامەزراندنی کۆڕی زانیاریی کوردو دامەزراندنی زانکۆیەك لە سلێمانی دا[٤٧]

بێگومان ئەو کارانەی بەعسییەکان لە دڵسۆزییان بۆ کوردو کێشەکەی سەرچاوەی نەگرتبوو، بەڵکو بەهۆی ئەزموونی پێشوویان لە ساڵی ١٩٦٣دا، نیازیان بەرگرتن بوو لە جۆشدان وهەنگاوی خێرای بزووتنەوەی سیاسیی کورد.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، بەعس نەیتوانی مەیلی تاکڕەویو ڕەگەزپەرستانەی خۆی پەردەپۆشکا. ئەوەبوو لە مادده (١)ی دەستووری کاتییدا کە (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لە ٢١ی ئەیلولی ١٩٦٨ دەری کرد، گەلی عێراقی بە بەشێك لە نەتەوەی عەرەب لە قەڵەمدا، هەروەها لە کۆی (٩٥) ماددەی ئەو دەستوورەدا تەنها یەك جار، ئەویش لە مادده (٢١)دا ناوی کوردی هێنابوو کە لە ماف و ئەرکدا ، عەرەبو کورد لە بەرانبەر یاسادا بە یەکسان لە قەڵەمی دابوون[٤٨]

لە بارەی ئەو دەستوورەشەوە، (پ.د.ك) پێی وابوو کە "پێویست بوو هەر هیچ نەبێ ئەو دەستوورە وەختییە تازەیەش پیشانی هێزە سیاسییەکانی گەل بدرێ یان بیروڕای گەل لە بارەیەوە وەربگیرێ"[٤٩]

---

(٤٦) "الوقائع العراقية"، ع (١٦٠٤)، ١٩٦٨/٨/١٢.

(٤٧) هـ س.

(٤٨) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع (١٦٢٥)، ١٩٦٨/٩/٢١.

(٤٩) بڕوانە: ڕۆژنامەی برایی(ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان)، لێکدانەوەی دەستورە وەختییە تازەکە، بەغدا، ژ(٣٨٥)، ١٩٦٨/٩/٢٨.

(ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بۆ ئەوەی سەرنجی گەلی کورد بۆخۆی رابکێشی، لە ١٩٦٨/٩/٢٤ بڕیاریدا جەژنی نەورۆز کە رێککەوتی ٢١ی مارتە، لە هەموو ساڵێکدا بە جەژنی فەرمیی کورد دابنرێ‌و ئەو رۆژە لە عێراقدا بکرێتە پشووی فەرمیی[٥٠] لە بڕیارێکی دیکەشدا نووسینگەیەکیان بەناوی (نووسینگەی کاروباری باکوور/ مكتب شؤون الشمال) دامەزراند کە سەر بە (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بوو[٥١]

هەروەها لەو قۆناغەدا بەعسییەکان دەیانویست ناکۆکییەکانی ناو بزووتنەوەی کورد قووڵتر بکەنەوە. بۆ ئەو مەبەستەش کەوتنە هاندان‌و پشگیریکردنی باڵی(برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/"م.س") دژی شۆڕشی کوردستان. بەمەش شەڕی خۆکوژی کورد گەیشتە ئەوپەڕی سەختی‌و تەنانەت وای لێهات کە ئەو باڵە چارەنووسی خۆیان بە (بەعس) گرێدا بوو، خۆشیان بە هاوپەیمانی ژیان‌و مردنی ئەوان دەزانی. لە بەرانبەر ئەوەشدا بەعس رێگەی پێدابوون کە رۆژنامەی (النور– رووناکی)[*] بە زمانی عەرەبی دەربکەن، ئەمە جگە لەوەی هەندێ پایەی بەڕێوەبەرایەتیشی پێسپاردبوون[٥٢] ١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٦٨ لەئاکامی سەرنەگرتنی گفتوگۆی نێوان شۆڕشی کوردو حوکمەتی

---

(٥٠) "الوقائع العراقية"، ع (١٦٣١)، ١٩٦٨/٩/٣٠.

(٥١) د.سعد ناجی جواد، س پ، ل١٥٣.

(*) (النور–رووناکی): رۆژنامەیەکی سیاسیی رۆژانە بوو لە بەغدا دەردەچوو. خاوەن ئیمتیازی حیلمی عەلی شەریف و سەرنووسەرەکەشی عومەر مستەفا بوو ١٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٨ ژمارەی یەکەمی لێ بڵاوکرایەوە هەروەها دوو ژمارەی بەشێوەی گۆڤارو بە زمانی کوردی بڵاوکرایەوە ، بڕوانە جبار جباری، س پ، ل٦٧

(٥٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل٩٧.

عێراق، شەڕی نێوانیان دەستی پێکردەوە[٥٣] ڕۆژی دواتریش ڕۆژنامەی (التآخي– برایی) کە زمانحاڵی (پ.د.ك) بوو لەلایەن بەعسەوە داخرا[٥٤]

مستەفا بارزانی بڕیاریدا هێرش بکاتە سەر بەرژەوەندییە حوکومییەکان، ئەوەبوو لە کانوونی یەکەمی١٩٦٨دا لەلایەن هێزی پێشمەرگەوە هێرش کرایە سەر هێڵی شەمەندەفەری بەغدا– کەرکووك[٥٥] دوای ئەوەش دەستیان بە ڕێکخستنی پلانێکی هێرش بردن کرد بۆ سەر دەزگا نەوتیەکانی کەرکووك، شەوی ٢/١ی مارتی ١٩٦٩ پلانەکە جێبەجێکراو زیانێکی گەورەی ماددیو مەعنەوییان لە حوکمەتی عێراقدا کە بۆ ماوەیەکی درێژ بووە مایەی سەرنج ڕاکێشانی میدیاکانی جیهانیی[٥٦] لە هەمان کاتیشدا مستەفا بارزانی هەڕەشەی ئەوەی کرد کە ئیدی زیاتر پەلاماری داموودەزگا نەوتیەکان دەدرێ بۆ زیان پێگەیاندنی ئابووری عێراق[٥٧]

پێکدادانی نێوان هێزەکانی حوکمەتی عێراقو شۆڕشگێڕانی کوردستان بەردەوام بوو، لە زۆربەی بەرەکانی شەڕیشدا هێزەکانی حوکمەت دووچاری شکستی گەورە هاتن. هەندێ جاریش لە تۆڵەی ئەو شکستانەیان پەنایان دەبردە بەر کاولکردنی گوندەکانی کوردستانو کوشتنی خەڵکی بێلایەن بە پیاوو ژنو منداڵەوە، وەك ئەوەی لە گوندی دەکان لە ناوچەی شێخان ٢٨ی ئابی١٩٦٩ و لە

---

(٥٣) علی سنجاری، س پ، ل٧٨.

(٥٤) جبار جباری، س پ، ل٦٤.

(٥٥) د.سعد ناجی جواد، س پ، ل١٥٥.

(٥٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٠٩– ٢١١.

(٥٧) ڕونیە لومبورن، کورد گەلێکی بێ وڵات، و: ئەمجەد شاکەلی، ستوکهۆلم، ١٩٩٤، ل٥٦– ٥٧.

صوریا لە ناوچەی زاخۆ لە ١٦ای ئەیلولدا ئەنجامیاندا[٥٨] ئەو تاوانەش بووە هۆی سەرنجڕاکێشانی میدیاکانی جیهانیی[٥٩]

دوابەدوای ئەو تاوانانەی حوکمەت، دەربارەی ئەو مەینەتیانەی کورد تووشی هاتبوون، لە ئەنجامی ئەو شەڕانەی کە ڕژێمە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق لە دژی شۆڕشی ڕزگاریخوازی کورد هەڵیان گیرساندبوو، (پ.د.ك) تشرینی یەکەمی ١٩٦٩ ڕاپۆرتێکی بۆ ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان نارد، هاوکاتیش (پ.د.ك) داوای یارمەتی دەرەکیی کرد، بەڵام لەو هەوڵە دیبلۆماسییانەیدا سەرنەکەوتو کەس بەدەنگییەوە نەهات[٦٠]

حوکمەتی عێراق سەرباری هەموو هەوڵو کردەوە شەڕانگێزەکانی، نەك هەرنەیتوانی لە هەوڵە سەربازییەکانی بۆ دامرکاندنەوەی شۆڕشی کورد سەرکەوتن بەدەست بهێنێ، بەڵکو لە بەرەکانی شەڕیشدا زیانی ماددیو مرۆییشی بەرکەوت، بۆیە بەناچاری بیری لە ڕێگەچارەی ئاشتیانەی کێشەی کورد کردەوە[٦١] بۆ ئەوەش لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان سەرەتا دەستی بە گفتوگۆی نافەرمیی کرد، کە دواتر شێوەی فەرمیی وەرگرتو ئەنجامەکەی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی١٩٧٠ بوو لەلایەن (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق.

---

(٥٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢١٥– ٢١٧؛ د.گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدرلێکراو، و: حەمە کەریم عارف، چ٢، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری– هەولێر، ١٩٩٩، ل٢١٣– ٢١٤

(٥٩) بڕوانە: باوەکر عوبێد سالح، کاریگەری شۆڕشی ئەیلول لەسەر پێشخستنی ڕۆژنامەوانیی کوردیی لە کوردستانی خوارووا ١٩٦١–١٩٧٥، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە پێشکەش بە ئەنجوومەنی کۆلێژی ئاداب/زانکۆی سەلاحەددین–هەولێر کراوە، ٢٠٠٢، ل٤٩.

(٦٠) ڕونیە لومبورن، س پ، ل٦٠

(٦١) ادغار اوبلانس، النضال التحرري لكردستان العراق، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (العراقي)، (بغداد، د.ت)، ص١٥٩.

بەشی یەکەم

بەیاننامەی ١١ی مارت و دەرهاوێشتەکانی

تەوەری یەکەم:

دەسپێکردنی گفتوگۆ

دەسەڵاتدارانی عێراق، دوای ئەوەی تێگەیشتن ناتوانن بە بەکارهێنانی هێز شۆڕشی کوردستان لەناو بەرن، بە مەبەستی ئاگربەستو دەسپێکردنی گفتوگۆ، پەنایان بردە بەر پێوەندیکردن بەسەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان.

گفتوگۆ بە دوو قۆناغ دەستیپێکرد. قۆناغی یەکەم بەشێوەی ناڕاستەوخۆ لە کۆتایی مانگی ئاب و سەرەتای ئەیلول دەستیپێکردو هەردوو مانگی تشرینی یەکەمو دووەمی ساڵی ١٩٦٩ی خایاند[٦٢]. لە مانگی ئەیلولی ئەو ساڵەدا بەعسییەکان لەڕێگەی ڕێکخراوی یەکێتی قوتابیانی کوردستانەوە[*] چەند پێشنیارێکیان سەبارەت بە چارەسەرکردنی کێشەی کورد، بۆ سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان نارد. گرنگترینیان نیشاندانی ئامادەبوونیان بوو بە پابەندبوون بە بەیاننامەی ٢٩ی حوزەیرانی ١٩٦٦، بەڵام سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان دوای کۆبوونەوە ئەو پێشنیارانەیان ڕەتکردەوە، چونکە لەلایەکەوە لەو پێشنیارانەدا باس لە دەسپێکردنەوەی گفتوگۆ نەکرابوو، لەلایەکی دیکەشەوە

---

(٦٢) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٨/١٦، مەحمود عوسمان ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان بووەو سەرۆکی شاندی کورد بوو لە گفتوگۆکانی ساڵی ١٩٧٠ لەگەڵ حوکمەتی عێراق.

(*) یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە ١٨ی شوباتی ساڵی١٩٥٣ دامەزراوەو خوالێخۆش بوو ئەحمەد عەبدوڵڵا یەکەم سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە بووە. بڕوانە: ساسان عەونی، یەکێتی قوتابیانی کوردستان. چەند لایەنێکی تێکۆشان و مێژوو،١٩٥٣–١٩٩٨، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ١٩٩٨،ل١١.

پێیان وابوو کە سەردەمەکە گۆڕانی بەسەرداهاتووەو بەیاننامەی ٢٩ی حوزەیران بۆ سەردەمی ئێستایان گونجاو نیە[٦٣]

لە ٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٩ (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لە بەیاننامەیەکدا هەندێ لە مافە رۆشنبیرییەکانی گەلی کوردی سەلماند[٦٤] کە ئەوەشی زیاتر بۆ ئەوەبوو (نیازپاکیی!) خۆی نیشان بدات و بۆ دەسپێکردنی گفتوگۆی راستەوخۆ لەگەڵ شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان زەمینە خۆش بکات.

لە تشرینی یەکەمی هەمان ساڵیشدا، دەسەڵاتدارانی عێراق لەرێگەی (عەزیز شەریف)[*] ەوە پێوەندییان بەشۆڕشی کوردستانەوە کرد، بۆئەوەی بۆ

(٦٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو بابەت و پێشنیارانە بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٥.

(٦٤) بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ئەو بەیاننامەیە بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ١٩٦٨–١٩٧٧، المجلد الاول، مط العاني، بغداد، ١٩٧٩، ص٥٩٧–٥٩٨.

(*) عەزیز شەریف: ساڵی ١٩٠٩ لە شارۆچکەی (عانە)ی سەر بە پارێزگای رومادی لە دایك بووە، ساڵی ١٩٣٦ بۆتە ئەندامی پەرلەمانی عێراق. لە کەسایەتییە یەکەمەکان بووە کە پێوەندیی بە حیزبی شیوعی عێراقو رێکخراوی ئیسلاح کردووە، لە سییەکانیشدا کۆلێژی مافی تەواوکردووەو بووە بە حاکمی بەسرەو دواتریش بووە بە ئەندامی دادگای تێهەڵچوونەوە. ساڵی ١٩٤٦ پارتێکی بەنێوی (حیزب ئەلشەعب) دامەزراندووە، ساڵی ١٩٦٠ خەڵاتی لینینی لەپای تێکۆشانی بۆ بەرقەرار کردنی ئاشتی پێدراوە، لە ساڵانی (١٩٦٣–١٩٧٠) لەنێو ریزەکانی پێشمەرگەی کوردستان بۆ چەند ماوەیەکی درێژ ماوەتەوە. لەکۆتاییەکانی ساڵی ١٩٦٩ بۆتە وەزیری داد. یەکێك لەو کەسیاتییانە بووە کە هەوڵی هێنانە ئارای بەیاننامەی ١١ی مارتیان داوە، ساڵی ١٩٩٠ کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: عزيز شريف، المسألة الكردية في العراق، ط٥، دار ارارات، ٢٠٠٠، ص٧–١٠.

دەسپێكردنى گفتوگۆ بیروڕایان بزانن. دەرئەنجامیش مستەفا بارزانى لەگەڵ مەكتەبى سیاسیى و مەكتەبى تەنفیزى(پ.د.ك) كۆبۆوە، لەو كۆبوونەوەیەش لەسەر دەسپێكردنى گفتوگۆ ڕەزامەندییان دەربڕى(٦٥).

لە ٢٥ى تشرینى دووەمیشدا، (ئەنجومەنى سەركردایەتى شۆڕش)ى عێراق لە بڕیارێكدا، بۆ چاودێرى جێبەجێكردنى هەموو ئەو بڕیارانەى لەلایەن ئەنجومەنى ناوبراوەوە سەبارەت بە كێشەى كورد دەرچووبوون، لێژنەیەكى لە هەمان ئەنجومەن بە سەرۆكایەتى (سالح مەهدى عەمماش) و ئەندامێتى (سەعدوون غێدان و مورتەزا ئەلحەدیسى و عەبدوڵڵا ئەلسەللوم) پێكهێنا بوو(٦٦)

بەر لەدەسپێكردنى گفتوگۆى ڕاستەوخۆى حوكمەتى عێراق و شۆڕشى كوردستان، یەكێتى سۆڤیەت لەرێگەى (یەڤگینى بریماكوف)(*) ەوە لە كانوونى یەكەمى ١٩٦٩، بۆ چارەسەركردنى كێشەى كورد، پەیامێكیان ئاراستەى دەسەڵاتدارانى بەغدا كرد(٦٧) هەروەها بۆ گەیاندنى هەمان مەبەست و خۆشكردنى زەمینەى گفتوگۆ لەنێوان حوكمەتى عێراق و سەركردایەتى شۆڕشى كوردستان، ناوبراویان نارده لاى مستەفا بارزانى(٦٨)

دواى ئەوە پێوەندیى نێوان فەرمانڕەوایانى بەعس و بزووتنەوەى ڕزگاریخوازى كوردستان پێى نایە قۆناغێكى نوێ و قۆناغى دووەمى گفتوگۆى

---

(٦٥) بۆ زانیاریى زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٦.

(٦٦) بڕوانە: الوقائع العراقية، ع (١٨٠٧)، ١٩٦٩/١٢/٢.

(*) یەڤگینى بریماكوف: پەیامنێرى ڕۆژنامەى (پراڤدا)ى سۆڤیەتى و پیاوى دەزگاى هەواڵگرى سەربازى ئەو وڵاتە بوو.

(٦٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٦–٢٢٧.

(٦٨) دیدار لەگەڵ دكتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٢/٨/١٦

نێوانیــان کــە قۆنــاغی راســتەوخۆی گفتوگــۆ بــوو لــە کــانوونی یەکــەمی ١٩٦٩ دەسـتیپێکرد، کـە تـا مـارتی سـاڵی ١٩٧٠ی خایانـد و بەیاننامـەی ١١ی مـارتی لێکەوتەوە.

هەر لەمانگی کانونی یەکەمی ١٩٦٩ دا، فوئاد عارف(*) لەسـەر داوای (سـەدام حسێن)ی جێگری سەرۆکی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق، سەردانی (ئەحمەد حەسەن بەکر)ی سەرۆك کۆمارو ناوبراوی کردو داوایان لێکرد خواستی ئەوان بـۆ چارەسـەرکردنی کێشەی کـورد لەسـەر بنـەمای ئۆتۆنـۆمی بـە مـستەفا بــارزانی رابــەری شۆڕشــی کوردســتان بگەیــەنێتو بــۆ زەمینەخۆشــکردنیش ســــەرکردایەتی شۆڕشــــی کــــورد پێوەندییــــە دەرەکییــــەکانی بپــــچڕێنێت. (فوئادعارف)یـش بـۆ دروسـتکردنی بـاوەڕو متمانـە لـەنێوان حوکمـەتو شـۆڕشـی رزگاریخوازی کوردستان بە پێویستی زانی سەرکردایەتی حیزبی بەعس نوێنەرێکی خۆیانی لەگەڵ بنێرن، ئەوانیش (سەمیر عەزیز ئەلنەجم)(**) یان دەسنیشانکرد کە لەگەڵیدا بچێتە لای مستەفا بارزانی(٦٩)

(*) فوئاد عارف: ساڵی ١٩١٣ لە شارۆچکەی عەمارە لە باشوری عێراق لەدایك بووەو لەشـاری سلێمانی گەورە بووە ، لەساڵی ١٩٣٤کۆلێژی سـەربازی لەبەغـدا تـەواوکردووە .لەسـاڵی ١٩٥٨ بۆتە پارێزگاری شاری کەربەلا. پاشان بۆتە وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری ئایینی، دوای ئەوەش پۆسـتی چـەندین وەزارەتـی دیکـەی وەرگرتـووە، سـاڵی ١٩٦٧ بۆمـاوەی چەند مانگێك بۆتە جێگری سەرۆك وەزیران، لەماوەی گفتوگۆکانی نێوان رژێمی عێـراقو سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانیش لەسـاڵی ١٩٦٩و١٩٧٠ وەك کەسـایەتیەکی بێلایـەن رۆڵی نێوەندکاری گێڕاوە. دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٢٠٠٣/٢/٦.

(**) سەمیر عـەزیز ئەلنـەجم: ئەنـدامی سـەرکرادیەتی هەرێمایـەتی حیزبـی بەعـسی عـەرەبی سـۆشیالیستوئەندامی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بوو.

(٦٩) دیدار لەگەڵ فوئادعارف، بەغدا، ٢٠٠٣/٢/٦.

بۆ ئەو مەبەستە، لە١٨ی کانونی یەکەمی ١٩٦٩، بەعسییەکان بۆ ئەنجامدانی یەکەمین پێوەندیی راستەوخۆ لەگەڵ مستەفا بارزانیو سەرکردایەتی (پ.د.ك)، (سەمیر عەزیز ئەلنەجم)ی نوێنەری خۆیان لەگەڵ فوئاد عارفو عەزیز شەریف ناردە کوردستان[٧٠] شاندەکە رۆژێك لە کوردستان مایەوەو ئامادەیی حوکمەتیان بۆ رێککەوتن نیشاندا[٧١] هەر لەوێدا فوئاد عارف پێشنیاری کرد، سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان بۆ درێژەپێدانی گفتوگۆ نوێنەری خۆی لەگەڵ شاندەکە بۆ بەغدا بنێرێت، ئەوانیش لەو پێناوەدا (دارا تۆفیق)[*] یان بە نوێنەرایەتی رەوانە کرد[٧٢]

شایانی باسە، بەعسییەکان پێش ئەوەی نوێنەری خۆیان بۆ لای مستەفا بارزانی بنێرن، شاندێکیان بۆ راوەگرتنی ژمارەیەکی زۆری رۆشنبیروکەسایەتییە گەورەکان سەبارەت بە چارەسەرکردنی کێشەی کورد، سەردانی شارو شارۆچکەکانی کوردستانی کردبوو. لەو سەردانەشدا بۆیان دەرکەوتبوو کە بەبێ گفتوگۆکردن لەگەڵ سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان کێشەکە چارەسەر نابێ[٧٣]

---

(٧٠) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص٢٢٧.

(٧١) د.سعد ناجي جواد، س پ، ل١٦٢

(*) دارا تۆفیق: ساڵی ١٩٣٢ لە سلێمانی لەدایك بووەو ساڵی ١٩٥٧ لە ئینگلتەرا کۆلێژی ئەندازیاری– بەشی مەدەنی تەواو کردووە، دۆستێکی نزیکی مستەفا بارزانی بووەو لە کۆنگرەی هەشتەمی (پ.د.ك)یشدا کە لە ساڵی ١٩٧٠ بەسترا، بۆتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی، دوای ئەوەش لە راگەیاندنی پارتی رۆڵێکی گرنگی گێراوەو لە رۆژنامەو گۆڤاری برایەتی کاری کردووەو ماوەیەکیش سەرنووسەری رۆژنامەی (التآخي) بووە، لە ٥/١١/١٩٨٠ شوێن بزر بووە.

(٧٢) دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٦/١٢/٢٠٠٣.

(٧٣) بۆزانیاریی زیاتر بروانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص٢٢٧.

لەبەغـــدا (دارا تۆفیـــق)ی نوێنـــەری شۆرشـــی کوردســـتان، خواســـتی چارەسەرکردنی کێشەی کوردی لەسەر بنەمای ناسەنتەریی کارگێریی (اللامركزية الادارية) بۆ بەرپرسانی باڵای حوکمەتی عێراق خستەڕوو[٧٤]، بـەلاّم سـەدام حسێن لەبەرانبـەر ئـەو داوایـە گوتبـووی: "چ شـتێکە واتـان لێ دەکـات داوای ئۆتۆنـۆمی نەکەن ؟" (دارا تۆفیق)یش لەوەلاّمدا گوتبووی: "ئێوە ئامادەن بـەبێ ئیستیفزاز بوون، گوێتان لەو وشەیە (مەبەست لە ئۆتۆنۆمییە) بێت "[٧٥] هـۆی داوانـەکردنی ئۆتۆنـۆمیش لەلایـەن ســەرکردایەتی شۆڕشــی رزگــاریخوازی کوردســتان، وەك داواکارییـەکی سیاسـیی لەسـەرەتای گفتوگۆکانـدا، هـەروەك موحـسین دزەیـی[*]

---

(٧٤) دیدار لەگەڵ دکتۆر موکەڕەم تاڵەبانی، بەغدا ٢٠٠٣/١٢/٧، د. موکەڕەم تاڵەبانی: ساڵی ١٩٢٣ لە شاری کـەرکوك لـە دایـك بـووە، لـە سـاڵی ١٩٤٥ پێوەنـدیی بەرێکخستنەکانی (ح.ش.ع) کردووە. ساڵی ١٩٤٦ لە بەغدا کۆلیژی مافی تەواو کـردووە، لـە سـاڵی ١٩٧٠ بۆتــە ئەنـدامی کۆمیتــەی ناوەنـدیی (ح.ش.ع)، سـاڵی ١٩٧٢ لـە مۆسـکۆی پایتــەختی سـۆڤیەت بڕوانامــەی دکتــۆرای لــە بــواری زانــستە ئابوورییــەکان وەرگرتــووە. دوای پێکهێنــانی بــەرەی نیـشتمانیی پێـشکەوتنخوازی نێــوان (ح.ش.ع)و بــەعس پۆســتی وەزارەتی ئاودێری لە حوکمەتی عێراق پێسپێردراوە، پاشان بەهۆی ئاگادارنەکردنەوەی بـۆ ئامـادەبوون لــە کـۆنگرەی چـوارەمی (ح.ش.ع) لـە رێکخـستنی حیزبـی دابـڕاوە، دوابەدوای ئەوە وەك کەسایەتییەکی بێلایـەن لەزۆربـەی گفتوگـۆ ئاشـکراو نهێنییـەکانی نێوان فەرمانڕەوایانی بەغداو پارتو هێزە سیاسییەکانی کوردسـتان رۆڵـی نێوەنـدکاری گێڕاوە، دیدار لەگەڵ دکتۆر موکەڕەم تاڵەبانی، بەغدا، ٢٠٠٣/١٢/٧.

(٧٥) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٧-٢٢٨.

(*) موحسین دزەیی: ساڵی ١٩٣٢ لە دێی دووگردکانی سەر بە پارێزگای هەولێر لە دایك بووە. ساڵی ١٩٥٥ کۆلیـژی مـافی لـە بەغـدا تـەواو کـردووە، سـاڵی ١٩٦٣ بۆتـە پێـشمەرگەی شۆڕشی ئەیلول و هەرلەهەمان ساڵ بۆتە ئەندامی ئەنجومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش و ...لمی ...بی تـەنفیزی (پ.د.ك). سـاڵی ١٩٦٦ بۆتـە ئەنـدامی ئەنجومـەنی ئاشـتی

جەختی لەسەردەکات، لەبەرئەوەبوو کە بڕوا نەدەکرا حیزبی بەعس بەو داواکارییە رازی بێت[٧٦] ئیتر لەوکاتەوە، لە گفتوگۆکانیدا لەگەڵ شاندی فەرمیی حوکمەتی عێراق، ئۆتۆنۆمی بووە داواکاری سەرەکی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان.

هەر لەو ماوەیەدا بەعسییەکان لە ژمارە (٤٠٤)ی ڕۆژنامەی (الثورة) لەڕێکەوتی ٢٢ی کانونی یەکەمی ١٩٦٩ زنجیرە وتارێکیان بەناونیشانی (کیف السبیل الی حل المسألة الکردیة/ چۆن بەرەو چارەسەری تۆزی کورد بچین؟) بڵاوکردەوە. لەو زنجیرە وتارەدا هەرچەندە دانیان بەوەدا نابوو کە پرسی کورد پرسێکی نەتەوەییە، بەڵام هەنگاوەکانی شۆڕشی ئەیلولو رابەرەکەی بەرانبەر حوکمەتە لەدواییەکەکانی عێراقو بەتایبەتی بەعسیان، بەهەڵەو دوژمنکارانە لەقەڵەمدا[٧٧].

دارا تۆفیق دوای چەند رۆژێك مانەوەی لە کۆشکی کۆماری لەبەغدا، گەڕایەوە کوردستانو بەسەرکردایەتی سیاسیی کوردی راگەیاند کە فەرمانڕەوایانی عێراق بەڕاستی دەیانەوێ گفتوگۆ بکەنو ئۆتۆنۆمی بدەنە کورد[٧٨] دوابەدوای ئەوەش لە ٣١ی کانوونی یەکەمی ١٩٦٩ شاندێکی گەورەی حیـــزبـــیو حوکومـــی عێراق

نێوان حوکمەتی عێراق و شۆڕشی کوردستان، ساڵی ١٩٦٨ دوای کودەتای بەعس، وەك ئەنـدامێکی (پ.د.ك) پۆستـی وەزارەتـی کاروبـاری ئووروی لـە حوکمـەتی عێـراق پێسپێردراوە، ئێستاش نوێنـەری تایبـەتی سـەرۆکی (پ.د.ك)ە لـە کوردستان. دیدار لەگەڵ موحسین دزەیی، هاوینەهەواری سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.

(٧٦) دیدار لەگەڵ موحسین دزەیی، هاوینەهەواری سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.

(٧٧) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: منشورات الثورة، کیف السبیل الی حل المسألة الکردیة، دار الثورة للنشر والطباعة، بغداد، د.ت، ص٧—٢٧.

(٧٨) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٨/١٦.

بەسەرۆکایەتی حەماد شەهاب(*) و ئەندامێتی هەریەك لە (عەبدولخالق سامەرایی و مورتەزا ئەلحەدیسی و تاریق عەزیزو سەمیر عەزیز ئەلنەجم(**) و (محەمەد عەلی سەعید)(***) و هاوڕێیەتی (عەزیز شەریف و فوئاد عارف)(****)، سەردانی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانیان کردو لەگەڵ رابەری شۆڕش و حەبیب محەمەد کەریم(*****) و (دکتۆر مەحمود عوسمان و ساڵح یوسفی و نووری شاوەیس و عەلی عەبدوڵلاو محەمەد مەحمود عەبدولڕەحمان(سامی)و ئیدریس بارزانی)(******) و دارا تۆفیق، کۆبوونەوەو گفتوگۆیان دەسپێکرد(٧٩) شاندی دەسەلاتدارانی عێراق، نامەی سەرۆك کۆماریان دایە مستەفا بارزانی، ئەویش لەرێگای شاندەکەوە بەنامەیەك وەلامی سەرۆك کۆماری دایەوە(٨٠).

لە ٤ی کانونی دووەمی ١٩٧٠ شدا سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان بۆ ئامادەکردنی پرۆگرامی گفتوگۆو رێکخستنی شاندێك بۆ بەغدا، کۆبوونەوەیەکی

(*) حەماد شەهاب: سەرۆکی ئەرکانی سوپای عێراق و ئەندامی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بوو.

(**) ئەوانە هەر چواریان ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی حیزبی بەعس و ئەندامی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بوون.

(***) محەمەد عەلی سەعید: بەڕێوەبەری حەرەکات بوو لە وەزارەتی بەرگری عێراق.

(****) ئەو دووانە وەکو دوو کەسی بێلایەن لەسەر داوای فەرمانڕەوایانی عێراق یاوەری شاندەکە بوون بۆ گفتوگۆ. دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٢٠٠٣/١٢/٦

(*****) حەبیب محەمەد کەریم: سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستان بوو.

(******) ئەوانە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی و مەکتەبی تەنفیزی (پ.د.ك) بوون.

(٧٩) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی گفتوگۆکانی ئەو کۆبوونەوەیە بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٣٠-٢٣٤.

(٨٠) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی هەردوو نامەکە بڕوانە: هـ س، ل٢٣١-٢٣٢

بەست و لە ٧ی هەمان مانگدا، بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ رژێمی فەرمانڕەوای عێراق، شاندێکیان بەسەرۆکایەتی دکتۆر مەحمود عوسمان و ئەندامێتی هەریەك لە (نووری سدیق شاوەیس و ساڵح یوسفی و محەمەد مەحمود عەبدولڕەحمان/سامی و نافیز جەلال[*] و موحسین دزەیی و دارا تۆفیق) ناردە بەغدا بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ رژێمی بەعس[٨١]

بەو شێوەیە گفتوگۆ درێژەی کێشاو سەرەڕای بیروڕای جیاوازی هەردوولا لەسەر هەندێ پرسی گرنگ و چارەنووسساز، بەتایبەتیش دیاریکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی، جگە لە دەستێوەردانی هەندێ لایەنی هەرێمیی وەك ئێران[**]، شەوی ١١/١٠ ی مارتی ساڵی ١٩٧٠ هەردوولا لەسەر راگەیاندنی بەیاننامەیەك بەئەنجام گەیشتن و رۆژی دواتریش لە بەغدا بەناوی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق راگەیەندرا[٨٢]

دەبێ ئەوەش بگوترێت، کە هەرچەندە گفتوگۆکان بە تەنها لەنێوان (پ.د.ك) و حیزبی بەعسدا بوون، بەڵام پارتی هەوڵیدا هێزو لایەنە سیاسییەکانی دیکەش، وەك حیزبی شیوعی عێراق، تیایاندا بەشدار بن، کەچی بەعس بەوە رازی

(*) نافیز جەلال: ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی (پ.د.ك) بوو دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ساڵی ١٩٧٠ش بووە وەزیری کشتوکاڵ لە حوکمەتی عێراقدا، کە یەکێك بوو لەو پێنج کەسەی لەلایەن سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانەوە دەستنیشان کرا، بۆ وەرگرتنی پۆستی وەزارەت، لە کارەکەیدا بەردەوام بوو تاکو لە ١٩٧٢/٧/١٠ بە کارەساتی ئۆتۆمۆبیل کۆچی دوایی کرد.

(٨١) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣،ص٢٣٤.

(**) ئەم بابەتە لە تەوەری چوارەمی بەشی دووەمی باسەکەمان زیاتر لێی دواوین.

(٨٢) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەم بابەتانە بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٣٤–٢٤٥.

نەبوو[٨٣] لەبەرانبەریشدا، پارتی دیموكراتی كوردستان سووربوونی خۆی بۆ ئەو مەبەستە دووپاتكردەوە. ئیدی لەو كاتەی كە خەریك بوو گفتوگۆكان بەرەو تێكچوون بچن، حیزبی شیوعی عێراق وای بەچاكزانی بەشدارنەبوونی ئەوان نەبێتە هۆكارێك بۆ پەكخستنی گفتوگۆكان، بۆیە بە پارتی دیموكراتی كوردستانی راگەیاند كە بەبێ ئەو درێژە بە گفتوگۆكان بدات. لەسەر ئەو بنەمایەش پرۆسەكە درێژەی پێدرا[٨٤]

(٨٣) محسن دزه يی، احداث عاصرتها ١٩٦١–١٩٧٥، ج٢،ط١،مط وزارة التربية، اربيل،٢٠٠٢، ص١٩٤.

(٨٤) دیدار لەگەڵ كەریم ئەحمەد، هەولێر،٢٢/٧/٢٠٠٣. كەریم ئەحمەد: ساڵی ١٩٢٢ لە شاری هەولێر لە دایك بووە، ساڵی ١٩٤٦ پەیمانگای پەروەردەی وەرزشی لە بەغدا تەواو كردووە، ساڵی ١٩٤٤ پێوەندیی بە رێكخستنەكانی (ح.ش.ع) كردووە. ساڵی ١٩٥١ بۆتە ئەندامی كۆمیتەی ناوەندیی و ساڵی ١٩٥٣یش بۆتە سكرتێری گشتی حیزب، ساڵی ١٩٥٥ تا ١٩٥٧ لە لایەن رژێمی ئەوسای عێراق خراوەتە زیندانەوە، دوای ئازاد بوونی گەڕاوەتەوە ناو حیزب و وەك ئەندامی مەكتەبی سیاسی كەوتۆتەوە كار. هاوكات لەگەڵ دامەزراندنی حیزبی شیوعی كوردستان لە ساڵی ١٩٩٤، بۆتە سكرتێری حیزب. دیدار لەگەڵ كەریم ئەحمەد، هەولێر ٢٢/٧/٢٠٠٣.

تەوەری دووەم:

هۆكارەكانی گفتوگۆ

شۆڕشی ئەیلول كە لە ساڵی ١٩٦١ هەڵگیرسا، هەموو رژێمە لەدواییەكەكانی عێراق، لەرێگەی داپڵۆسینو سەركوتكردن، یان پەنابردنە بەر ئاگربەستو رێككەوتنی كاتیی لەكاتی كەمتوانایی سەربازیی خۆیان و كۆششیان بۆ پەردەپۆشكردنی راستییەكان، جۆرەها شێوازیان بۆ لاوازكردنو دامركاندنەوەی گرتەبەر.

لە تەمووزی ١٩٦٨یش، كاتێك بەعسییەكان دیسان دەسەڵاتیان گرتەوەدەست، بۆ لاوازكردنی شۆرشی كوردستان لە گرتنەبەری هیچ تاكتیكو پلانێك سڵیان نەكردەوە. بەڵام نەك هەر سەرنەكەوتن، بەڵكو ئەنجامەكەی پێچەوانە شكایەوەو بەهۆی شەڕو بەرگریكردنی كوردەوە خەریك بوو دەسەڵاتەكەیان بەرەو هەڵدێر دەچوو. بۆیە لە كۆتایی ١٩٦٩و سەرەتای ١٩٧٠ بەناچاریی، لەگەڵ سەركردایەتی شۆڕشی كورد پەنایان بردە بەر گفتوگۆ. دەشتوانرێ هۆكارەكانی گفتوگۆكە لە دوو بواردا كۆبكەینەوە:

هۆكارە ناوخۆییەكان:

گەلێك هۆكاری ناوخۆی عێراقو كوردستان هەبوون كە سەركردایەتیی شۆڕشی كوردستانو حوكمەتی بەعسییان لەسەر مێزی گفتوگۆ كۆكردەوە. گرنگترینیان بریتین لە:

١– نابووتبوونی خەزێنەی دەوڵەت لە ئەنجامی ئەو هێرشە سوپاییە چڕە سەرنەکەوتووانەی لەساڵی ١٩٦٩دا دژی شۆڕشی کورد ئەنجام دران[٨٥] لەبەرئەوە دەسەڵاتی بەعس، بەنیازی خۆڕێکخستن و بەهێزکردنەوەو سوود وەرگرتن لە کات، بەناچاریی پەنای بردەبەر گفتوگۆو لەگەڵ سەرکردلیەتیی بزاڤی کورد رێککەوتن.

جێی ئاماژەپێدانیشە بەردەوامیی ئەو بارودۆخە ناهەموارەی کە حوکمەتی بەعس لەئەنجامی هەڵمەتە شکستخواردووەکانی لەبەرانبەر هێزی شۆڕشی کوردستان تێیکەوتبوو، دەسەڵاتەکەی خستبووە ژێر مەترسییەکی گەورە، بۆیە بۆ خۆ رزگارکردن بەناچاری پەنایان بردە بەر دانوستانو زۆر دڵودەستکراوانەش دانیان بە مافە رەواکانی کورددا نا[*]!

٢– لاوازیی پێگەی جەماوەریی بەعس. هەروەك لە راپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی هەشتەمی هەرێمایەتیی حیزبی بەعسدا هاتووە: بەیاننامەی ١١ی مارت

---

(٨٥) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، رێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد (هەڵسەنگاندنی شۆڕشی ئەیلولو بەرنامەی نوێی پارتی دیموکراتی کوردستان)، راپۆرتی سیاسیی سەرکردایەتی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان کە لەلایەن کۆنفرانسی پارتی یەوە لە (١١–١٥)ی ئابی ١٩٧٦ پەسەند کراوە، ل٦٠

(*) شکستی بەعسییەکان بەر لە چەند مانگێك لە راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، بەتێکڕا هەفتانە گەیشتۆتە پتر لە (سێسەد) کوژراوو بریندرابوو، بەو رادەیەی کە ترسی لەدەستدانی فەرمانڕەوایی عێراقیان لێنیشتبوو. بۆیە بریاری دەسپێکردنی گفتوگۆیاندا تاکو هەلێکی درێژیان دەسکەوێت لەپای مانەوەیان لە دەسەڵات. بڕوانە: حردان التكريتي(وزير الدفاع العراقي السابق)، مذكرات سياسي عراقي (كنا عصابة من اللصوص والقتلة خلف مليشيات صدام للاعدام!)، دراسة: احمد رائف، مطابع الزهراء للاعلام العربي، القاهرة، ١٩٩٠، ص١٠٤.

بایەخێکی گەورەی هەبووە بۆ پتەوکردنی لایەنی مەعنەویی‌و ڕۆڵی بەعس لە نێو کۆمەڵدا[(٨٦)]. ئەمەش لاوازیی پێگەی بەعس لەنێو جەماوەردا بەر لە بەیاننامەی ١١ی مارت دەسەلمێنێ، کە بوو‌بێتە هۆکارێك بۆ هاتنە کایەی گفتوگۆ لەلایەن بەعسییەکانەوە.

٣- بەعسییەکان هەر زوو سەنگو هێزی (پ.د.ك)و مستەفا بارزانییان بۆ دەرکەوت‌و لە ئاباری ١٩٦٩ لە لیکۆڵینەوەیەکدا لە گۆڤاری (الثورة العربیة)ی تایبەت بە خۆیان، دانیانبەوەدانا: باڵی مستەفا بارزانی لەنێو بزاڤی کوردییدا بەهێزترینییانە، ئەویش بەهۆی زۆریی هێزی مرۆیی و چەك‌و تەقەمەنی و ئەو پاڵپشتە ماددی و مەعنەوییەی لەسەرچاوە جیاوازەکانەوە پێی دەگات، هەروەها دەسگرتنی بەسەر شوێنە ستراتیژییەکاندا[(٨٧)].

٤- هۆکارێکی دیکەی هاتنە کایەی گفتوگۆکان لەنێوان سەرکردایەتی شۆڕشی کوردو حوکمەتی بەعس، دەگەڕێتەوە بۆ دابەشبوون‌و ململانێی نێو ڕیزەکانی حیزبی بەعس. چونکە لەو سەردەمەدا سەرکردایەتیی ئەو حیزبە دوو باڵی ناکۆکی تێدابوو. باڵێکیان عەبدوڵڵا سەللوم ئەلسامەڕایی سکرتێری حیزبەکەو باڵەکەی دیکەش سەدام حسێن، سەرکردایەتی دەکرد. سەرەتاش باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س") کە لە شۆڕشی کوردی دابڕابوون، دۆستایەتییان لەگەڵ عەبدوڵڵا سەللوم ئەلسامەڕایی گەرم بوو. بەپێچەوانەشەوە، سەدام حسێن، بۆئەوەی شوێنی خۆی لەنێو حیزبی بەعسدا بەهێز بکات، هەوڵیدا پێوەندیی لەگەڵ ئەو باڵە کەم بکرێتەوەو پێوەندیی لەگەڵ مستەفا بارزانی و

(٨٦) حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی-عێراق، ڕاپۆرتی سیاسیی سەر بەهەشتەمین کۆنگرەی هەرێمایەتی، کانوونی دووەمی ١٩٧٤، دار الحریة للطباعة- بغداد، ١٩٧٧، ل١١٢.

(٨٧) بڕوانە: د. سعد ناجی جواد، س پ، ل١٥٩.

شۆڕشی کورد ببەسترێت. ئیدی سەدام حسێن ئەو کارەی گرتە ئەستۆی خۆی، لەدواییشدا عەبدوڵڵا سەللوم ئەلسامەڕاییو باڵەکەی لەناوبردو خۆی بووە کەسی یەکەم لەناو حیزبی بەعس[88].

٥– بەعسییەکان، دەیانویست لەرێگەی گفتوگۆوە مستەفا بارزانی لەناوبەرن (هەروەك دواتر لەساڵی ١٩٧١و ١٩٧٢ پیلانیان بۆ ئەم مەبەستە رێکخست)[*]، یانیش تەنیاو بێدەسەڵاتی بکەنو هێزە چەکدارەکەی و دەسەڵاتە سیاسیی و کۆمەڵایەتیەکەشی لێ دابماڵن[89].

٦– بەعسییەکان، دەیانویست لە رێگەی دانوستانەوە کێشەی کورد لەعێراقدا بۆ ماوەیەکی گونجاو هەڵپەسێرن، تاکو خۆیان بۆ هەڵمەتی پروپاگەندەکردن بۆ کێشەی عەرەب لەگەڵ ئیسرائیل تەرخان بکەن[90] ئەوەبوو دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، حوکمەتی عێراق ٣ هەزار سەربازی دیکەی نارده پاڵ ئەوتیپە عێراقییانەی لە ئوردن کۆببوونەوە[91]

(٨٨) دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٥/١١/٢٠٠٢. نەوشیروان مستەفا ئەمین: ساڵی١٩٤٤ لەشاری سلێمانی لەدایك بووە. خوێندنی سەرەتاییو ناوەندییو ئامادەیی لەسلێمانی تەواو کردووە، ساڵی١٩٥٨و ١٩٥٩ لە قۆناغی ناوەندیی پێوەندیی بە پارتی کردووە. ساڵی ١٩٦٨ بەشی زانستی سیاسیی لە زانکۆی بەغدا تەواو کردووە، ساڵی ١٩٦٩–١٩٧٠ گۆڤاری رزگاری دەرکردووەو خاوەن ئیمتیازی گۆڤارەکە بووە، ساڵی١٩٧٧ تاکو ١٩٩٢ سکرتێری کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان بووە، ئێستاش ئەندامی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە. دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٥/١١/٢٠٠٢.

(*) لە تەوەری دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر لەو پیلانە دەدوێین.

(٨٩) حردان التکریتی، س پ. ل١٠٤؛ ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٢٩٢.

(٩٠) دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٦/١٢/٢٠٠٣.

(٩١) ادمون غریب، الحركة القومية الكردية، مط دار النهار، بيروت، ١٩٧٣، ص١٢٠.

٧- پاڵنەرێکی مستەفا بارزانی و جووڵانەوەکەی بۆ رازیبوون بە گفتوگۆو ئەنجامەکەی، پێوەندیی بەتینی باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بوو لەگەڵ حوکمەت. لەبەرئەوەی مستەفا بارزانی مەترسی ئەوەی هەبوو کە لە ئەنجامی رێکنەکەوتنیان لەگەڵ حوکمەتی عێراق، بەعسییەکان هەوڵ و کۆششەکانیان بۆ پشتگیریکردنی باڵی ناوبراو دژی شۆڕشی کورد زیاتر بکەن[٩٢]. هەروەها باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س")، بەتایبەتی لە سەرەتای ١٩٦٩ تا پاییزی ئەو ساڵە، رۆڵێکی کاریگەرییان گێڕا لەبار قورسکردنی شۆڕشی کورد، چونکە ئەوان شارەزا بوون و دەیانزانی خاڵە لاوازەکانی شۆڕش لەکوێدایەو بۆ نیشاندانی ئەو خاڵانەش، هاوکارییەکی زۆری رژێمی عێراقیان دەکرد[٩٣] سەرەڕای ئەوەش، ئەمانە ئەوە ناگەیەنن کە ئەو باڵە کاریگەرییەکی تایبەتیان هەبووبێ جیا لە کاریگەرە گشتییەکەی باری ناوخۆ، بۆ رازیبوونی مستەفا بارزانی و شۆڕشی کورد لە دەسپێکردنی گفتوگۆ[٩٤]

٨- ئازاری ئەو زیانە گەورانەی شۆڕشی کورد لە سەرەتای هەڵگیرسانییەوە لە (١٩٦١) چەشتبووی، بۆ دۆزینەوەی رێگاچارەی دەربازبوون لەو کارەساتە، مستەفا بارزانی خستە بەردەم بەرپرسیارییەکی رەوشتییەوە[٩٥]، ئەمە لەلایەك،

---

(٩٢) NADER ENTESSAR, KURDISH ETHNONATIONALISM, Lynne Rienner Publishers, United States of America,1992.p71

(٩٣) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢. مەسعود بارزانی: ساڵی ١٩٤٦ لەدایك بووە، لە کۆنگرەی هەشتەمی (پ.د.ك) لە ساڵی ١٩٧٠، بۆتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی. لە ساڵی ١٩٧٩یشەوە تا ئێستا سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانە.

(٩٤) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(٩٥) NADER ENTESSAR, Op.Cit. p71-72

لەلایەکی دیکەشەوە مستەفا بارزانی هەرچەندە لەسەرەتاوە بەفرتوفێڵی بەعسییەکانی دەزانی. بەڵام پێی وابوو رەتکردنەوەی دەسپێشخەریی ئەوان بۆ رێککەوتن لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کورد، دەبێتە مایەی وروژاندنی پرسیار لای خەڵکی کوردستان. هەروەك لە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی ١٩٧٥ گوتی: "یەکەم جار (بەعسییەکان) هاتنەلامانو گوتیان: (ئۆتۆنۆمیتان پێ دەدەین). گوتم ئەمە فێڵە. من ئەوەم پێش ئیمزاکردنی ریککەوتننامەکە دەزانی. بەڵام خەڵك لێیان دەپرسیم: تۆ چۆن دەتوانی ئۆتۆنۆمیی بۆ گەلی کورد رەت بکەیتەوە؟"[٩٦].

بێگومان مستەفا بارزانی وێڕای هەستی گەورەی بەرپرسیاری بەرانبەر گەلەکەی، لەناو(پ.د.ك)یشدا نەیویستووە (دیکتاتۆرییەت) بەکاربهێنێ. ئەوەش زۆر بە روونی لەدوا کۆبوونەوەی نێوان سەرکردایەتیی شۆڕشی کوردو رژێمی عێراقدا دەردەکەوێ. ئەو کاتە لە کۆبوونەوەیەکی تایبەتی سەرکردایەتیی پارتییدا، بۆ دوا بڕیاردان لەسەر رێککەوتن، زۆربەیان پشگیری رێککەوتنەکەیان کردووە، بە تەنها مستەفا بارزانی بەگومان بووەو متمانەی بە جێبەجێکردنی رێککەوتنەکە نەبووە لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە، بەڵام نەیویستووە رای خۆی لەسەر زۆرینەی سەرکردایەتیی بسەپێنێ و (دیکتاتۆرییەت) بەکاربهێنێ و رێککەوتنەکە رەت بکاتەوە[٩٧].

---

(٩٦) دیڤید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد، و: ئەبوبەکر خۆشناو، ب٢، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٦٧٩.

(٩٧) موحسین دزەیی، لەبیرەوەرییەکانی ١١ی ئاداری مەزن، رۆژنامەی برایەتی، ژ(٢٩٤٤)، ١٩٩٨/٣/١١، دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

هۆکاره دەرەکییەکان:

هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول نەك هەر لەسەر ئاستی ناوخۆ، بەڵکو لەسەر ئاستی هەرێمیی و نێودەوڵەتیشدا کاریگەریی گەورەی هەبوو. ئەمەش زۆر بەڕوونی لە پێوەندییە سیاسییەکاندا رەنگی دەدایەوە، جا چ لەگەڵ جووڵانەوەی کوردیی، یان لەگەڵ حوکمەتی عێراقیدا بووبێت. لەبەرئەوە، پێویستە گرنگترین فاکتەرە دەرەکییەکانی گفتوگۆی نێوان سەرکردایەتیی شۆڕشی کوردو حوکمەتی عێراق دەستنیشانبکرێن. کە ئەمانەن

١- رۆڵی یەکێتی سۆڤیەت، لە فاکتەرە هەرە کاریگەرەکانی گفتوگۆو رێککەوتنی کوردو رژێمی عێراق بوو، لەو پێناوەی پێگەی خۆی لە ناوچەی رۆژ هەڵاتی ناوەراست بەهێزتر بکات. ئەوەبوو سۆڤیەت، ناوبژیی هەردوو لای کردو رۆڵێکی گەورەی گێڕا لە رازیکردنی مستەفا بارزانی، بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراق[٩٨] تەنانەت (فیدوتۆف)ی باڵیۆزی سۆڤیەت لە عێراق، بە پەرۆشەوە چاودێریی گفتوگۆکانی دەکردو زۆرجاریش چاوی بەشاندی هەردوولا دەکەوتو سەرکەوتنیشی لە لێکتر نزیککردنەوەی هەڵوێستەکانیان بەدەسهێنا[٩٩]. ئەمە جگە لەوەی لەو پێناوەدا سەرکردایەتی سۆڤیەت لەرێگەی (یەڤگینی پریماکۆف)ەوە، هەندێ جار نامەی بۆ سەرکردایەتیی شۆڕشی کورد دەنارد[١٠٠].

هاوشانی یەکێتی سۆڤیەت، زۆربەی وڵاتانی کامپی سۆشیالیستی هانی کوردو حوکمەتی عێراقیان دەدا بۆ کۆتایی پێهێنانی کێشەی نێوانیان. لەسەر ئاستی

(٩٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٤٧.

(٩٩) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص٢٣٥-٢٣٦.

(١٠٠) هـ س، ل٢٢٦-٢٢٧ و٢٤٠.

وڵاتانی عەرەبییش میسر هەمان رۆڵی دەگێڕاو خوازیاری چارەسەرکردنی کێشەی کورد بوو[١٠١].

٢– لەو سەردەمەدا، پێوەندیی نێوان هەردوو رژێمی عێراقو ئێران، سروشتێکی دوژمنکارانەی بەخۆوە گرتبوو. لەبەرئەوە هەرەشەو هێز کۆکردنەوەکانی ئێران لەسەر سنوورەکانی عێراقو داوای ئێران بۆ هەندێ لە بەشەکانی زەویو ئاوی عێراق، هاوکاتی قۆستنەوەی کێشەی کورد، وایان لە رژێمی عێراق کرد پەنابەرێتە بەر گفتوگۆو دانوستان لەگەڵ سەرکردایەتیی شۆڕشی کورد[١٠٢] رژێمی عێراق ئەو هەڵوێستەی بە لانیکەم وەك چارەیەکی کاتیی بەباش دەزانی، چونکە بەوە کارتی کوردی لە دەست ئێران دەردەهێناو هەڵوێستی خۆی پێ بەهێز دەکردەوە[١٠٣].

جێی ئاماژە پێکردنە ناکۆکیی و ململانێی نێوان ئەو دوو وڵاتە، ئەگەرچی مێژوویەکی دووردرێژی هەیە، بەڵام ئەو ناکۆکییە دوای ئەوەی لە ١٩ی نیسانی ١٩٦٩ جێگری وەزیری دەرەوەی ئێران، لە ئەنجومەنی پیرانی وڵاتەکەیدا یەك لایەنە هەڵوەشانەوەی پەیمانی سنوری نێوان هەردوو وڵاتی راگەیاند[١٠٤]، کەلە ٤ی تەموزی ١٩٣٧ لەنێوانیاندا مۆرکرا بووو کێشەی سنووری نێوانیان چارەسەر کرابوو، قووڵتر بۆوە[١٠٥]

(١٠١) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٨/١٦.

(١٠٢) د. سعد ناجی جواد، س پ، ل١٦٦.

(١٠٣) د. بورهان یاسین، ئەوەی ئەوڕۆ سیاسەتە... سبەی مێژووە، چاپەمەنیو ئۆفسێتی دیلان، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١١٣

(١٠٤) د. جابر ابراهیم الراوي، الحدود الدولیة ومشكلة الحدود العراقیة الایرانیة– دراسة قانونیة وثائقیة، مط دار السلام، بغداد، ١٩٧٥، ص٤٩٦.

(١٠٥) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو پەیمانە، بڕوانە: هـ س، ل٤٣٠–٤٥٩.

٢- ئـەوەی وای لــە حوکمــەتی بــەعس کــرد کــە لــە گفتوگــۆی لەگــەڵ سەرکردایەتی کورددا پەلەبکات، ئەو هەوڵە سەرنەکەوتووەی کودەتا[*] بوو کە لـە کانوونی دووەمی١٩٧٠ بۆ لادانی رژێمەکەیان ئەنجامدرا. هەرچەندە ئەنجامـدەرانی کودەتایەکــە ســەرنەکەوتن‌و پــتر لــە ٤٠ کەســیان لــە ســێدارە دران، بــەڵام لــە بەرەنجامی ئەو کودەتایەدا، عێـراق دەسـەڵاتدارانی ئێرانـی تاوانبـار کـرد، بـەوەی باڵیۆزخانـەی ئێـران لـە بەغـدا، دەسـتی لـەو پیلانگێرییـەدا هـەبووە، هـەر لەبـەر ئەوەش حوکمەتی بەعس باڵیۆزی ئێرانی لەعێراق وەدەرنا[١٠٦].

بۆیە لەپێناو کەمکردنەوەی دەستێوەردانەکانی ئێـران لـە کاروبـاری نـاوخۆی عێراق، رژێمی بەعس پەلەی کـرد لـە پەنابردنەبـەر گفتوگۆ لەگـەڵ سـەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان، چونکە لەو سەردەمەدا ئێران پێوەندیی لەگەڵ سـەرکردایەتی

(*) نهێنی ئەو هەوڵە کودەتایە لەرێگەی یەکێتی سۆڤیەتەوە گەیشتە حیزبی شـیوعی عێـراق‌و داوایان لەوان کرد کە هەواڵەکـە بگەیەننـە سـەرکردایەتی حیزبـی بـەعس، ئەگـەر پێیـان نەگەیـشتبایە بـەلای زۆرەوە کودەتاکـە سـەرکەوتوو دەبـوو. دیـدار لەگـەڵ بەهائـەدین نووری، سلێمانی، ٢٠٠٢/٩/١٨. بەهائەدین نووری: ساڵی ١٩٢٧ لە گوندی تەکیەی سـەر بە قەرەداغ لەدایك بووەو تا پۆلی چواری ئامادەیی خوێنـدووە. سـاڵی ١٩٤٦ پێوەنـدیی بە حیزبـی شـیوعی عێـراق کـردووە. لەسـەروبەندی نـسکۆی حیزبـدا سـاڵی ١٩٤٩ بۆتـە سکرتێری رێکخراوی سلێمانی. هـەر لـەو سـاڵەدا بۆتـە سـکرتێری یەکـەمی حیـزب تـاکو ساڵی ١٩٥٣ بەردەوام بووە، ساڵی ١٩٥٣ لەلایـەن حوکمەتـەوە دەسـگیر کـراوەو سـاڵی ١٩٥٨ لــە بــەرەنجامی چــواردەی تــەممووز ئــازاد کــراوە، پاشــان لــە کــاری حیزبــی تێهەڵچۆتەوەو بۆتـە ئەنـدامی مەکتـەبی سیاسـیی. سـاڵی ١٩٨٤ لـە ریزەکـانی حیزبـی شــیوعی عێراقــی هاتۆتــەدەر، ســاڵی ١٩٩٤ حیزبێکــی بــەناوی (بزووتنــەوەی دیموکراسیخوازان) دامەزراندووە، بڕوانە: بهاءالدين نوري، مذكرات.

(١٠٦) ادغار اوبلانس، س پ، ل١٥٩.

کوردیش هەبوو[*]. بەوەش حوکمەتی بەعس بواری زێتری بۆ دەڕەخسا کە نیازی لێکجیاکردنەوەی ئێران لە سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان بەدەسبخاتو ئۆتۆماتیکییانە دەسەلاتی خۆیشی لەنێو چوارچێوەی ولاتدا لەڕێگەی رەوشی ئاشتییەوە پتەو بکات.

٤– رووە جیهانییەکەی، بەناو چارەسەرکردنی کێشەی کورد، بۆ رژێمی بەعس گرنگ بووو ئەم هەنگاوەیان دەبووە هۆیەك بۆ بەدەسهێنانی رێزو پێگەی حوکمەتی بەعس لەنێو ولاتاندا[١٠٧]، لەبەرئەوەی بەعسییەکان ماوەیەکی کورت بوو دەسەلاتیان گرتبووە دەستو هەولیان دەدا لەرێی بانگەشەکردن بۆ چارەکردنی کێشەی کوردەوە ناوبانگییەکی زیاترو پشگیری نێودەولەتی بۆ رژێمەکەیان بەدەسبێنن.

(*) لەمیانی تەوەری چوارەمی بەشی دووەمی باسەکەماندا لەو پێوەندییە دواوین.

(١٠٧) د. بورهان یاسین، س پ، ل١١٢.

تەوەری سێیەم:

کاریگەریی و کاردانەوەی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت

أ- لەسەر ئاستی ناوخۆ:

راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت وەرچەرخانێکی گەورە بوو لە مێژووی دەسەڵاتی سیاسیی عێراق و دەسپێکی قۆناغێکی نوێی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان بوو، کە تێکۆشانی سیاسیی و رۆشنبیری جێگەی ململانێ و خەباتی چەکداری گرتەوە. ئیدی شۆڕشگێڕانی سەرچیاکان لەگەڵ جەماوەری کوردستان لەشارەکاندا تێکەڵ بوونەوەو گشت پارتو کۆمەڵە سیاسییەکانی عێراق مافی ئۆتۆنۆمییان خستە نێو بەرنامەکانیانەوە[١٠٨] گەلانی عێراق بەخۆشیی و شادییەوە پێشوازییان لەم قۆناغە مێژووییە کرد.

لە ١٢ی مارتدا بۆ خۆشحاڵیی دەربڕین خۆپیشاندانێکی گەورەی جەماوەری گەلانی عێراق لە بەغدای پایتەخت بەڕێوە چوو کە سەرکردایەتی بەعسو گەورە بەرپرسانی حوکمەتو شاندی گەورەی کورد تیادا ئامادە بوونو لە بەردەم جەماوەرێکی بەرفراواندا سەرۆک کۆمار وتارێکی خوێندەوەو دکتۆر مەحمود عوسمانیش پەیامی مستەفا بارزانی خوێندەوە[١٠٩] دواتریش لەسەر داوای سەرۆک کۆمار شاندی هاوبەشی کوردو رژێمی بەغدا سەردانی شارەکانی عێراقیان کرد[١١٠].

---

(١٠٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦٠.

(١٠٩) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤٥.

(١١٠) هـ س، ل٢٤٨.

بەیاننامەی ١١ی مارت نەك هەر بەتەنیا ئاشتی لەنێوان شۆڕشی کوردو حوکمەت هێنایە کایەوە، بەڵکو بەهۆیەوە ئاشتی کەوتە نێوخۆی کوردانیش. ئەوەبوو (باڵی برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") کە لەپاڵ حوکمەتی عێراق دژی مستەفا بارزانیو شۆڕشی کورد دەجەنگان، بەبروسکەیەك بۆ ئەحمەد حەسەن بەکر پشتگیری خۆیان لەبەیاننامەکە ڕاگەیاند(١١١) برایم ئەحمەدیش کە ئەوکاتە لە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا بوو، بە مەبەستی پیرۆزباییکردن سەردانی باڵیۆزخانەی عێراقی کرد. هەروەها جەلال تاڵەبانییش پشتگیری خۆی بۆ بەیاننامەکە ڕاگەیاند(١١٢) بێگومان ئەو هەڵوێستانەش لەبەر هەر هۆکارێك بوو بن بەهەنگاوێکی پۆزەتیڤانە لەقەڵەم دەدرێنو خزمەتێکی گەورەیان بە بزووتنەوەی سیاسیی کورد گەیاندو یەکڕیزیو تەبایی کەوتە نێویانەوەو کێشەی نێوانیان بەکۆتا هات(١١٣)

سەرۆك جاشەکانیش(*) بۆ داوای لێبوردن چوونە لای مستەفا بارزانی، ئەویش لەتاوانەکانیان خۆش بوو(١١٤) ئەو هەڵوێستەش لەلایەکەوە گیانی لێبوردەییو لەلایەکی دیکەشەوە دووربینی مستەفا بارزانی دەگەیەنێت، لەبەر ئەوەی ئەم هەنگاوەی بۆ ئەو مەبەستە بووە کە ئەو جاشانە لەناو باوەشی ڕژێمی بەعس دەربهێنێتو بیانهێنێتەوە نێو ڕیزی بزووتنەوەی کوردایەتیی، بۆ ئەوەی

---

(١١١) جەمال نەبەز، کوردستانو شۆڕشەکەی، ل٣٠٨

(١١٢) ڕەفیق پشدەری، کورد دوژمنی خۆت بناسە ،چ١، (ب.ش)، ١٩٩٩، ل٢١

(١١٣) لە تەوەری یەکەمی بەشی دووەمی باسەکەمان بە فرا ِانی لەم بابەتە دواوین.

(*) وشەی (جاش) لە فەرهەنگی سیاسیی کوردیدا بۆ ئەو کاسانە بەکار دەهێنرێت کە دژی بزووتنەوەی سیاسیی کورد، وەك بەکرێگیراو چالاکی ئەنجام دەدەنو بۆتە زاراوەیەکی سیاسیی–کۆمەلایەتی بۆ گوزارشت لێکردنیان.

(١١٤) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص٢٥٠.

جارێکی دیکە نەتوانن کەڵك لە هێزو توانایان وەربگرن و دژی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان بەکاریان بهێنن.

هەڵبەتە کاریگەریی و کاردانەوەی بەیاننامەی ١١ی مارت تەنها لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عێراق گیری نەخوارد، بەڵکو لە پارچەکانی دیکەی کوردستانیش بەگەرمی پێشوازی لێکرا. ئەوەبوو گەلی کورد لە کوردستانی ژێر دەستی ئێران ڕاگەیاندنی ئەو بەیاننامەیەی بەسەرکەوتنێکی گەورەی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کوردستان ناسی و (حیزبی دیموکراتی کوردستانی–ئێران)یش بە بڵاوکردنەوەی بەیاننامەیەك خۆشحاڵیی و پشگیری خۆی بۆ ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت ڕاگەیاند[١١٥] عەبدولڕەحمان قاسملووش[*] پێی وابوو ئەو بۆنەیە بۆ گشت گەلی کوردو گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەرکەوتنێکی گەورەیەو وای دەبینی: ئەو پێکهاتنە بەرەی دیموکراتیی دژی ئیمپریالیستی گەلان لە ناوچەکە بەهێزتر دەکا، هەروەها پێی وابوو چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەعێراقدا کاریگەرییەکی زۆر دەکاتە سەر خەباتی کورد لەهەموو پارچەکانی کوردستان، بەتایبەتی لەکوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئێران[١١٦]

---

(١١٥) ڕۆژنامەی "کوردستان" ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی دیموکراتی کوردستان–ئێران، دووهەمین بیرەوەری بەیاننامەی ١١ی مارس، ژ(١٤)، مارسی ١٩٧٢.

(*) عەبدولڕەحمان قاسملوو ساڵی ١٩٣٠ لە گوندی قاسملوو کە دەکەوێتە نێوان هەردوو شاری ورمێ و شنۆ، لە دایك بووە، ساڵی ١٩٧١ بۆتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی پاشان سکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران،ساڵی ١٩٨٩ لە ڤییەننای پایتەختی نەمسا لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی لەلایەن ڕژێمی ئێرانەوە شەهید کرا، بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: کاوە بەهرامی، دوکتور قاسملوو ڕێبەرێکی مۆدێرن و شۆڕشگێڕێکی دێموکرات، (بێ چ)، (بێ ش)، (بێ س).

(١١٦) "هاوکاری" (ڕۆژنامەیەکی هەفتانەی گشتییە دەزگای گشتی چاپەمەنی و بڵاوکردنەوە دەری ئەکا)، ژ(١٣)، ١٢/٤/١٩٧٠.

له کوردستانی ژێر دەستی تورکیاشدا بەیاننامەی ١١ی مارت دەنگی دایەوەو بووە مایەی جۆشسەندنی بزووتنەوەی کورد لەو پارچەیەدا، بەتایبەتیش لە ناوچەکانی ماردینو سیواسو قەیسەریەی دیاربەکرو ناوچەکانی نزیك سنووری سوریا. ئەوەش وای لە دەسەلاتدارانی تورك کرد کە لە نێوان سالانی ١٩٧١-١٩٧٨ حوکمی عورفی لەو پارچەیەی کوردستاندا رابگەیەنن[١١٧] و سیاسەتی تیرۆرو دەستگیرکردنو برسییکردن دژی کورد بەکار بهێنن[١١٨] هەر لەژێر کاریگەریی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، (پارتی دیموکراتی کوردستان-تورکیا) لە هاوینی ١٩٧٠دا یەکەمین کۆنگرەی دامەزراندنی خۆی بەست، ئەو کۆنگرەیەی کە هەموو ئەو شانانەی لەکۆتایی شەستەکاندا پەیدابیوون لە رێکخراوێکدا یەکخست، پاشانیش ئەو پارتە چالاکییەکانی بەگورتر بوون[١١٩]

لە کوردستانی ژێر دەسەلاتی سوریاشدا، گەلی کورد شادمانی خۆیان دەربڕیو لە بروسکەیەکدا بۆ سەرۆك کۆماری عێراق پشتگیری خۆی بۆ بەیاننامەکە راگەیاند. ئەوەشیان دەربڕی کە گەلی کورد لە سوریا لەژێر زەبری چەوساندنەوەو تیرۆرو تۆقاندندا دەنالێنێت[١٢٠] هاوکات (پارتی دیموکراتی کورد لە سوریا) لە بەیاننامەی کۆتایی کۆنگرەی نیشتمانی یەکەمیدا کە لە مانگی ئابی

---

(١١٧) احمد عبدالباقي، الدور السياسيى للقوميات فـى تركيا، الاكراد (دراسة حالة)، اطروحة مقدمة الى مجلس معهد الدراسات القومية والاشتراكية في الجامعة المستنصرية وهي جزء من متطلبات درجة الماجستير في الدراسات الدولية، ايلول ١٩٨٩، ص٧٧

(١١٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: جەمال نەبەز، کوردستانو شۆڕشەکەی، ل١١٥-١٢٠.

(١١٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: عبدالفتاح علی یحیی، الحزب الديمقراطي الكوردستاني في تركيا (١٩٦٥- ١٩٩٢) نشأته وتطوره، گوڤارا زانکویا دهوك (مرۆڤایەتی- ئەکادیمییە)، پەربەندا (٥)، هەژمارا (١)، ئەیلول ٢٠٠٢، ل١٣٨-١٥١.

(١٢٠) جەمال نەبەز، کوردستانو شۆڕشەکەی، ل٣٠٨.

١٩٧٠دا بەسترا، بەياننامەى ١١ى مارتى بەرز نرخاندو گەلى كوردو دەسەلاتدارانى عێراقى بۆ گرتنە ئەستۆى سەرخستنى ئەو ئەزموونە مێژووييە هاندا[(١٢١)]

هاوشان كوردانى نيشتەجێى لوبنانيش لە بەيروتى پايتەختدا لەبەردەم باڵيۆزخانەى عێراق بۆ دەربڕينى شادمانىو پشتگيرييان بۆ بەياننامەى ١١ى مارت خۆنيشاندانيان سازدا[(١٢٢)].

وەك يەكەم ڕێكخراوى كورديش لە هەندەران، نوكسە[(*)] لە ئۆرگانەكەى خۆيدا (Kurdistan Information)، بەياننامەكەى هەڵسەنگاندو سەرەڕاى گومانى بەرانبەر ڕژێمى عێراق لە جێبەجێكردنى بەڵێنەكانيان، پيرۆزبايى خۆى لە ئاشتەوايى نێوان كوردو ئەو ڕژێمە كردو هيواى خواست تا سەر بێت[(١٢٣)]

لە تاراوگەشدا، سياسەتمەدارانى كورد پشتگيرى خۆيان بەرانبەر بەياننامەى ١١ى مارت نيشاندا. لەوانەش دكتۆر كامەران بەدرخان[(**)]، لەگەڵ خێزانەكەى لە

---

(١٢١) "الكادر" (مجلة نظرية يصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني)، ع (١)، بغداد، تشرين الثاني ١٩٧٠، ص٩٠

(١٢٢) "النور" (جريدة يومية–سياسية)، ع(٤٢٥)، ١٩/٣/١٩٧٠.

(*) نوكسە: مەبەست (يەكێتى نەتەوەيى خوێندكارانى كورد لە ئەوروپا)يە، كە لە ٢١ى ئادارى ١٩٦٥ لەلايەن جەمال نەبەزو هەندێ لە هاوبيرانى دامەزرێنراوە. بڕوانە: جەمال نەبەز، كوردستانو شۆڕشەكەى، ل٢٤٨–٢٤٩.

(١٢٣) جەمال نەبەز، كوردستانو شۆڕشەكەى، ل٣٠٩.

(**) كامەران ئەمين عالى بەدرخان: ساڵى ١٨٩٥ لە ئەستەنبۆڵ لەدايك بووە. باوكى كامەران يەكێك لە كوڕەكانى ميرى كورد (مير بەدرخان پاشا)يە، كامەران خوێندنى سەرەتايىو ناوەنديىو كۆلێژى مافى لە ئەستەنبۆڵ تەواو كردووە، يەكێك بووە لە كوردە چالاكەكانى كوردستانى توركيا، پاش ڕاوەدوونانى لەلايەن كەمالييەكانەوە پەراگەندەى سورياو ئەڵمانيا بووە، ڕۆڵى كاراى هەبووە لە دامەزراندنو كردنەوەى پارتو كۆمەڵە سياسيىو ڕۆشنبيرييەكانى كورد لە نێوان ساڵانى سىو چلەكانى سەدەى بيستەم، خاوەنى

٣٠ حوزەیرانی١٩٧٠ بۆ بەشدار بوون لە دانیشتنەکانی کۆنگرەی هەشتەمی (پ.د.ك) کە لە کوردستان دەبەسترا گەیشتنە بەغدا. لە لێدوانێکی تایبەتیشدا بۆ رۆژنامەی (التآخي)، کامەران بەدرخان وتی: "مایەی ئاسوودەییمە لە ولاتی ئاشتییەوە (مەبەست لە عێراقە– نووسەر) سلاو لە بەیاننامەی ١١ی مارتو گەرانەوەی پێوەندیی برایانەی نێوان رۆڵە هاونیشتمانەکانو کۆمبوونی نیازە خاوێنەکان بکەم لە پێناو بەدەنگەوە هاتنی لێزانانە بۆ پێویستییەکانی پەرەپێدانو بووژانەوەو پێشخستنی عێراقو گەلەکەی"[١٢٤].

لێرەدا دەتوانین ئاماژە بەوەش بدەین کە بەیاننامەی ١١ی مارت، لە کوردستاندا وێرای کاردانەوەی سیاسیی، لە بوارە جیاجیاکانی دیکەشدا کاریگەریی باشی نواند. بۆ نموونە لە بواری رۆشنبیرییدا پێشکەوتنی بەرچاو بەدیهاتو لە ماوەی مارتی ١٩٧٠ تاکو مارتی ١٩٧٤ بەدەیان گۆڤارو رۆژنامەو بلاوکراوە دەرچوون، کە بۆ رۆژنامەگەریی کورد بە ماوەی زێرین دادەندرێت[١٢٥]، هەروەها بەهۆی دامەزراندنی بەرێوەبەرایەتییەکی تایبەت بە خوێندنی کوردی، خوێندنو خوێندەواری پەرەیسەندو "ئەو بەرێوەبەرایەتییە کاری زۆر گەورەی ئەنجامدا، بەتایبەتی لە وەرگێرانو دانانی کتێبی قوتابخانەکان کە دەبوو خوێندن لەهەردوو قۆناغی ناوەندییو ئامادەیی ببێتە کوردی، چونکە بەر لە١١ی

کۆمەڵێك بەرهەمی چاپکراوە. ساڵی ١٩٧٨ لە دوورە ولاتی (پاریس)، کۆچی دوایی کردووە. بروانە: صديق عثمان، الزكرى الـ(١٩) لرحيل الدكتور كامران بدرخان، "گولان العربي" (مجلة شهرية–سياسية–ثقافية عامة)، ع(١٧)، ٢٥ تشرين اول ١٩٩٧، ص٤٣–٤٦.

(١٢٤) "التآخي"، ع(٤٧٦)، ١٩٧٠/٧/١.

(١٢٥) بروانە: باوەکر عوبێد ساڵح، س پ، ل١٣٢.

ئاداری١٩٧٠ خوێندنی سەرەتایی تاڕادەیەك ببووە كوردی[١٢٦]. جگە لەمانەش هەرلە بواری ڕووناكبیرییدا چەند دەزگایەكی وەك كۆمەڵەی ڕۆشنبیریی كوردیو كۆڕی زانیاریی كورد دامەزرانو یەكێتی نووسەرانی كوردیش كەمانگێك بەر لەڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت دامەزرا بوو، دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەكە، كۆنگرەی یەكەمی خۆی بەستو دەست بەكار بوو[١٢٧].

لەبواری ئابوورییشدا سەرەڕای سیاسەتی جیاواز، بە بەراوورد لەگەڵ ناوچەكانی دیكەی عێراق، ئەو پرۆژانەی لە كوردستان دامەزران، لە سەرجەمی ئەو پرۆژانە زیاتر بوون كە لە ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ تا ئەوكاتە دامەزرابوون[١٢٨] هەروەها لەلایەن حوكمەتەوە نزیكەی (٢٠)ملیۆن دینار بۆ ئاوەدانكردنەوەی كوردستان تەرخانكرا[١٢٩]. ئەوەش بۆ ئەوسەردەمە بڕێكی كەم نەبوو.

لەسەر ئاستی عێراقیشدا، پارتە سیاسییەكان بەگەرمی پێشوازی بەیاننامەی ١١ی مارتیان كرد. بەر لە هەموانیش، (عەزیز محەمەد)ی سكرتێری لیژنەی مەركەزی (ح.ش.ع) بەو بۆنەیەوەو لەهەمان ڕۆژدا بروسكەی پیرۆزبایی بۆ هەریەك لە سەرۆك كۆماری عێراقو سەرۆكی (پ.د.ك) ڕەوانە كردو وێڕای پیرۆزباییكردن، لەو بروسكەیەدا لەپێناو جێبەجێكردنی بەندەكانی بەیاننامەكە، جەختی لەسەر

---

(١٢٦) پەروەردەو زانست (گۆڤارێكی پەروەردەیی و زانستی یە بە سێ مانگ جارێ دەردەچێ)، ژ(١٢)، بەهاری ١٩٧٧، ل٨٩-٩٥.

(١٢٧) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو دەزگایانە بڕوانە: باوەكر عوبێد ساڵح، س پ ، ل١٥٩-١٦٤.

(١٢٨)پارتی دیموكراتی كوردستان (سەركردایەتی كاتی)، س پ، ل٦١

(١٢٩) كرێس كۆچیرا، مێژووی كورد لە سەدەی ٢٠-٩، دا، و: محمد ریانی ،چاپخانەی كارون، تاران، ١٣٦٩، ل٤٢٨.

ئامادەیی هاوکاریکردنی هەردوولا کردبوو.[١٣٠] شایانی باسیشە کە (ح.ش.ع) لە ناوەڕاستی مارتی هەمان ساڵدا بەیاننامەیەکی دەرکرد تیایدا سەرەتا باسی لە هەڵوێستی خۆی کردبوو بەرانبەر کێشەی کورد هەر لە سەرەتای دامەزراندنی حیزبەکەیانەوە، جەختیان لەسەر ئەوەش کردبوو کە ناشێ کوردستان بەبێ سیستەمێکی دیموکراسی لەتەواوی عێراقدا، بەمافی ئۆتۆنۆمی شاد بێت[١٣١] لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا (ح.ش.ع) تێبینی خۆی لەسەر بەیاننامەی ١١ی مارت هەبوو، کە بە پێویستی دەزانی ئەو ڕێککەوتنە فراوانتر بکرێتو پارتە سیاسییەکانی دیکەی عێراق بگرێتەوە، بۆ ئەوەی حوکمەت نەتوانێت پاشەکشەی لێبکات[١٣٢]

هەروەها (حیزبی نیشتمانی دیموکراسی)[*]، لە مانگی مارتی ١٩٧٠دا بەیاننامەیەکی دەرکردو تیایدا لە ڕوانگەی باوەڕییان بە چارەسەری ئاشتیانەی

---

(١٣٠) بۆ دەقی هەردوو بروسکەکە بڕوانە: "الثقافة الجديدة" (مجلة شهرية ثقافية عامّة)، ع(١٢)، آذار–نيسان١٩٧٠، ص٣١٦–٣١٨.

(١٣١) بڕوانە: "الثقافة الجديدة"، ع(١٢) آذار– نيسان ١٩٧٠، ص٣٢٩–٣٢٣.

(١٣٢) دیدار لەگەڵ دکتۆر موکەڕەم تاڵەبانی، بەغدا، ٢٠٠٣/١٢/٧.

(*) حیزبی نیشتمانی دیموکراسی: ساڵی ١٩٤٦ لە لایەن کامل چادرچی و هاوڕێکانی دامەزراوەو ئامانجیشی ئەنجامدانی چاکسازیی گشتی بووە لە بوارە سیاسیی و ئابووریو کۆمەڵایەتی و رۆشنبیرییەکان، بە مەبەستی گۆڕینی بارودۆخی دواکەوتووی عێراق بۆ دەوڵەتێکی دیموکراتی هاوچەرخ. بڕوانە: د. عادل تقي عبد محمد البلداوي،الحزب الوطني الديمقراطي في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨–٨ شباط ١٩٦٣،مط الميناء، بغداد، ٢٠٠٠،ص٢٣–٢٤. شایانی باسە ئەم حیزبە هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە هاوسۆزی کێشەی کورد بووە، بۆیەش ژمارەیەکی زۆری تێکۆشەری کورد چووبوونە ریزەکانیەوە. پێوەندییەکی پتەویشی لەگەڵ (پ.د.ک) هەبووە و لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆرشی ئەیلول، جەختی لەسەر چارەسەکردنی ئاشتییانەی کێشەی کورد

نۆزی کورد، پشتگیرییان لە بەیاننامەی ١١ی مارت کردو هیوای هێنانە ئارای کەشێکی دیموکراسییانەو هەڵبژاردنی ئەنجوومەنی نیشتمانییان لە عێراقدا خواست[(١٣٣)]

رێکخراوو سەندیکا پیشەییەکانی عێراقیش، بە هەمان شێوە بەیاننامەی ١١ی مارتیان پیرۆز کرد، کە بەو بۆنەیەوە هەریەك لە (محەمەد مەهدی جەواهیری لەدەستەی دامەزرێنەرانی یەکێتی ئەدیبان لەعێراق)و (سەعد قاسم حەمودی سەرۆکی دەستەی ئامادەکاری سەندیکای رۆژنامەنووسانی عێراق)و (یەکێتی گشتی سەندیکاکانی کرێکاران)و (سەندیکای مامۆستایانی هەرێمی عێراق)و (سەندیکای پارێزەران) بەجیا بروسکەی پیرۆزباییان بۆ دەسەڵاتدارانی عێراق رەوانە کرد[(١٣٤)]

کردووە. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوەی (پ.د.ك)، س پ، ل٢٤–٢٨ و ٩٤–١٠٢.

(١٣٣) "الثقافة الجديدة" ، ع(١٢)، ص٣٢٤–٣٢٥.

(١٣٤) سەبارەت بەو بروسکانە بڕوانە: وزارة الإعلام، أعياد السلام، مط الجمهورية، بغداد، (د.ت)، ص ١٩–٢٢.

ب – لەسەر ئاستی دەرەوە:

راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت هەروەك چۆن لەسەر ئاستی ناوخۆدا کاردانەوەو کاریگەریی دروستکرد، لەسەر ئاستی دەرەوەشدا بەشێوازی جیاجیا وەڵامو کاردانەوەی جیاوازی لێکەوتەوە.

لەنێو وڵاتە هەرێمییەکانیشدا، ئێران بەتووندی دژی ئەم بەیاننامەیە وەستایەوە، لەمەشدا دەزگا هەواڵگرییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکیو دەزگاکانی ئیسرائیلی لەپشت بوو. هەروەها شای ئێران پێی وابوو، مستەفا بارزانی بەپێچەوانەی بەڵێنەکەی خۆی لە بەرانبەر ئێران[*] لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراق شەڕی راگرتووە، لەبەرئەوە شا لەلای خۆیەوە پەیمانیدا کە تۆڵەی خۆی لە رابەری شۆڕشی کورد بکاتەوە، ئەمەشی لەساڵی ١٩٧٥ لە رێککەوتننامەی جەزائیر[**] بەجێگەیاندو شۆڕش نسکۆی پێهات[١٣٥].

(*) لەکاتی گفتوگۆکانی نێوان رژێمی عێراقو شۆڕشی کورددا، دەسەڵاتدارانی ئێران پەیوەندییان بە رابەرایەتی شۆڕشی کوردەوە کردبوو، تاکو لە رێککەوتن لەگەڵ فەرمانڕەوایانی عێراق، پاشگەزیان بکاتەوە. بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٣٦-٢٣٧.

(**) ئەم رێککەوتنە لەنێوان شای ئێران (محەمەد رەزا)و سەدام حسێن بە ئامادەبوونی سەرۆکی جەزائیر (هەواری بۆمدیەن) لە ٦ی مارتی ١٩٧٥ لە جەزائیر مۆرکرا بۆ کۆتایی پێهێنانی کێشە سنوورییەکانی هەردوو وڵاتی عێراقو ئێران، لەو رێککەوتنەشدا شای ئێران بەرامبەر وەرگرتنی هەندێ بەشە زەوی سازشی لە پرسی کورد کردو پەیوەندییەکانی لەگەڵ شۆڕشی کورد کۆتایی پێهێنا، بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: باوەکر عوبێد سالح، س پ، ل٢٢٠-٢٢٣.

(١٣٥) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، الثورة الكردية ١١ أيلول ١٩٦١-٦ آذار ١٩٧٥، مشروع البرنامج الوطني، آب١٩٧٥، ص٣٢

ئەوەى جێى سەرنجیشە لە هەندێ سەرچاوەدا باس لەوەكراوە كە ژمارەیەك لە ڕۆژنامەكانى ئێران بەپێچەوانەى هەڵوێستى دەوڵەت، پیرۆزباییان لە كورد كردووە بەبۆنەى سەركەوتنیان لە بەدەستهێنانى دەسكەوتەكانى بەیاننامەى ١١ى مارت، لە هەمان كاتیشدا بەرانبەر ڕژێمى عێراق گومانى خۆیان دەربڕیوە لە جێبەجێكردنى بەیاننامەكە(١٣٦).

شایانى باسیشە لەناوخۆى ئێراندا دەسەڵاتداران لەلایەكەوە لەترسى كاریگەریى ئەنجامەكانى بەیاننامەى ١١ى مارت لەسەر كورد، لەلایەكى دیكەشەوە بەو مەبەستەى تاڕادەیەك ململانێ لەگەڵ فەرمانڕەوایانى عێراق بكەن، هەر بۆ ڕواڵەت هەندێ كارى ئاوەدانكردنەوەیان لە ناوچەكانى كوردستانى ژێر دەستیان ئەنجامدا، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا وازیان لە ئازاردانو دەسگیركردنى خەڵكى نەهێنا(١٣٧). لەبەرئەوە دەتوانین بڵێین كارى ئاوەدانكردنەوەكەشیان تەنها بۆ چاوبەستو سەرنجڕاكێشانى خەڵكى بووە تاكو سیاسەتى نادادپەروەرانەى خۆیانى پێپەردەپۆش بكەن.

ڕژێمى توركیاش لە بەرانبەر ڕاگەیاندنى بەیاننامەى ١١ى مارت، بە توندى نارەزایى دەربڕى(١٣٨)، وەزیرى دەرەوەشیان لەمیانى سەردانێكیدا بۆ بەغدا داوایكرد كە توركمانەكانیش وەك كورد ئۆتۆنۆمییان پێبدرێت، بەلام سەدام حسێن دواى ڕاوێژكردنێك لەگەڵ كەسایەتى كورد فوئاد عارف لەسەر ئەو بابەتە، وەلامى

---

(١٣٦) بڕوانە: جەمال نەبەز، كوردستانو شۆڕشەكەى، ل ٢١٣–٢١٤.

(١٣٧) عیسا پژمان، نهێنى یەكانى بەستنى پەیمانى ١٩٧٥ ئەلجەزائیر، م: ناسر ئیبراهیمى، سوید، ١٩٩٧، ل١٠٥.

(١٣٨) ڕاپۆرتى كۆنگرەى دووەمى پارتى گەلى دیموكراتى كوردستان، سەرەڕاى سەختى كاروان بەرەو پێش دەچێت، چاپخانەى گەل، كوردستان، ئایارى ١٩٩٠، ل٦٧.

وەزیرەکەی تورکیای بەوە دایەوە: کە بەڵێ ئێمە رازین لە عێراقدا ئۆتۆنۆمی بە تورکمانەکان بدەین بەو مەرجەی ئێوەش ئۆتۆنۆمی بەو عەرەبانە بدەن کە لە ناوچەکانی ئەسکەندەروونە دەژین لە تورکیا، لەبەرئەوە وەزیری دەرەوەی تورکیا لە بەرانبەر ئەو وەڵامە بێ دەنگ بووو جارێکی دیکە قسەیان لەسەر ئەو بابەتە نەکرد[١٣٩].

لەناوخۆی تورکیاشدا، دەسەڵاتداران ترسی ئەوەیان هەبوو راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت ببێتە هۆی بووژاندنەوەی بزافی رزگاریخوازی کوردستان لە تورکیادا، لەبەرئەوە لە ٨ی نیسانی ١٩٧٠دا ئابلۆقەی ناوچەی (سلیڤان)یانداو پتر لە ٣ هەزار کەسیان دەسگیر کرد. هەر لە هەمان ساڵو ساڵی دواتریش لە ناوچەکانی باتمانو بنگوڵو هەندێ شوێنی دیکە، شالاوی هاوشێوەیان ئەنجامدا[١٤٠]

رژێمی سوریاش کە وڵاتەکەیان دراوسێی عێراقەو بەشێکی کوردستانی لەژێر دەستدایە، دژی بەیانێامەی ١١ی مارت هەڵوێستی نواندو لە ئێزگەی دیمەشقەوە بەتووندی هێرشی کردە سەر ئەو بەیاننامەیە[١٤١]. هەر بەوەندەش نەوەستا بەڵکو لە هەمان رۆژی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت دادگاییکردنی ١١ ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستانی سوریای راگەیاند، بە تاوانی بڵاوکردنەوەی پرۆپاگەندەی تێکدەرانەو وروژاندنی ململانێی ئەتنیکی[١٤٢].

(١٣٩) دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٢٠٠٢/١٢/٦.

(١٤٠) احمد عبدالباقي، س پ، ل٦٩

(١٤١) جەمال نەبەز، کوردستانو شۆڕشەکەی، ل٣١٠.

(١٤٢) امون غريب، س پ، ل١١٦.

دەتوانین بڵێین، دژ وەستانی هەریەك لە رژێمەكانی ئێرانو توركیاو سوریا بۆ ئەوە دەگەڕایەوە كە هەریەك لەم سێ وڵاتە بەشێكی خاكی كوردستانیان لەژێر دەستدایەو لە هەریەك لەم بەشانەش نەتەوەی كورد لە مێژوودا خاوەنی بزووتنەوەی سیاسیی خۆی بووەو سەرەڕای تایبەتمەندیی جیاوازی هەریەكەشیان، بەڵام بزووتنەوەی رزگاریخوازی كوردستان لەهەر پارچەیەكدا كاریگەریی بەسەر پارچەكانی دیكەوە هەبووە. لەبەرئەوە دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت فەرمانڕەوایانی ئێرانو توركیاو سوریا ترسی ئەوەیان هەبوو كە ئەم بارودۆخەی لە كوردستانی ژێر دەستی عێراقدا خوولقاوە، كاریگەریی بخاتە سەر پارچەكانی دیكەی كوردستانو بزووتنەوەی سیاسیی تێدا بە جموجۆڵ بخات بۆ سەندنی مافەكانیان. بۆیە دەسەڵاتدارانی هەرسێ وڵاتی ناوبراو لە بەرانبەر راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتدا دژایەتی خۆیان نیشاندا.

سەرۆك كۆماری میسریش، سەرەڕای ئەوەی كە پێوەندیی وڵاتەكەی لەگەڵ رژێمی عێراق گەیشتبووە قەیرانو بڕان، بەڵام لەسەر داوای پارتی دیموكراتی كوردستان بروسكەی پشتگیریی‌و پیرۆزبایی بەبۆنەی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت بۆ سەرۆك كۆماری عێراق نارد[١٤٣]

هەر بەهەمان بۆنەوە، هەریەك لە (جەعفەر محەمەد ئەلنومەیری)ی سەرۆك كۆماری سودانی دیموكراتی‌و (سەباح ئال سالم ئەلسەباح)ی میری كوێتو (عوسمان ئەلدنا)ی وەزیری دەنگوباسی لوبنان، بروسكەی پیرۆزباییان ئاراستەی

---

(١٤٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤٧، بۆ دەقی بروسكەكەش بڕوانە: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحل السلمي عربياً، مطابع الجمهورية، بغداد،١٩٧٠، ص٩.

سەرۆك كۆماری عێراق كرد[١٤٤]. (شێخ سەقەڕ كوڕی محەمەد ئەلقاسمی)ی فەرمانڕەوای میرنشینی (ڕەئس ئەلخەیمە)ش لەمیانی سەردانێكیدا بۆ بەغدا، لە كۆنگرەیەكی ڕۆژنامەوانیدا لە ٢٩ی حوزەیرانی ١٩٧٠، دڵنیایان بەمافە نەتەوەییەكانی كوردی بەهەنگاوێكی پۆزەتیڤانە لەقەڵەمدا[١٤٥]. هەروەها (عارف زاهیر)ی یاریدەدەری سكرتێری گشتی كۆمەڵەی دەوڵەتە عەرەبییەكان، پیرۆزبایی خۆی لە دەسەڵاتدارانی بەغدا كرد[١٤٦].

هەروەها ڕێكخراوەكانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی فەڵەستینیش پێشوازییان لە بەیاننامەكە كرد، لەوانە ڕێكخراوی ڕزگاریخوازی فەڵەستینیو بەرەی میللی دیموكراتی بۆ ڕزگاری فەڵەستین[١٤٧].

لە وڵاتە جیاجیاكانی عەرەبییشدا، لێپرسراوانی عەرەب بەبۆنەی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت لە لێدوانیان بۆ دەزگاكانی ڕاگەیاندن، خۆشحاڵی خۆیان دەربڕی[١٤٨]. لە بروسكەو لێدوانەكانی بەرپرسو سەرانی عەرەبدا وا دەردەكەوێت كە هۆی سەرەكی دڵخۆشیان بۆ چارەسەركردنی كێشەی كورد لە عێراقدا، ڕەخسانی زەمینەی ئامادەكردنی سوپای عێراق بووە بۆ شەڕی عەرەب دژی ئیسرائیل.

---

(١٤٤) بۆ دەقی هەرسێ بروسكەكە بڕوانە: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحل السلمي عربياً، ص٩–١٠.

(١٤٥) "التآخي"، ع(٤٧٥)، ٣٠حزيران ١٩٧٠.

(١٤٦) "الجمهورية" (جريدة يومية سياسية)، ع(٧٢٢)، ١ نيسان ١٩٧٠.

(١٤٧) بڕوانە: ئەمون غریب، س پ، ل١١٤.

(١٤٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: : وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحل السلمي عربياً، ص١١–١٣.

راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت سنووری هەرێمیی و عەرەبیی تێپەڕاندو لە زۆر لای جیهانەوە کاردانەوەی لێکەوتەوە. زۆربەی حیزبە کۆمۆنیستەکانی جیهانیش پێشوازییان لەم هەنگاوە سیاسییە کردو هەندێکیان بروسکەو نامەی پیرۆزباییان ئاڕاستەی کاربەدەستانی عێراق و کوردستان کرد[١٤٩]. دیارە هۆی سەرەکی ئەو هەڵوێستەشیان لەوەوە بوو کە یەکێتی سۆڤیەت پشتگیری نواندبووو رۆڵی سەرەکیشی لە سەرخستنی گفتوگۆکانی نێوان شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان و حوکمەتی عێراقدا گێڕابوو.

لە ناوەڕاستی مارتی ١٩٧٠دا خودی (لیۆنید بریجنێف)ی سەرکردەی یەکێتی سۆڤیەت بەناردنی بروسکەیەك بۆ رابەری شۆڕشی کورد، بەیاننامەی ١١ی مارتی پیرۆز کرد[١٥٠] هەروەها لە بروسکەیەکدا بۆ سەرۆك کۆماری عێراق، (نیکۆلای بودگورنی)ی سەرۆکی دەستەی ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی ئەنجوومەنی بالای سۆڤیەتو (ئەلێکسی کۆسیجین)ی سەرۆك وەزیرانی یەکێتی سۆڤیەت، وێڕای پیرۆزکردنی بەیاننامەکە پێیان وابوو کە جێبەجێکردنیشی دەبێتە هۆی پتەوبوونی دۆستایەتی هەردوو گەلی کوردو عەرەبو بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە گۆڕانی کۆمەلایەتیو ئابووری لە عێراقدا[١٥١]

بەهۆی ئەو پێشوازییە گەرمەی یەکێتی سۆڤیەتو هاوپەیمانو دۆستانیان، ولاتانی دیکەی وەك ئێرانو ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو ئیسرائیل کە لەگەڵ سۆڤیەت ناتەبابوون، لە بەرانبەر ئەو بۆتەیەدا دژە هەڵوێستیان نیشاندا کە ئێران بە فەرمیی و ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئیسرائیلیش بە نافەرمیی دژی

---

(١٤٩) نەوشیروان مستەفا امین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل٣٠٠-٣١.

(١٥٠) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٣٤٧.

(١٥١) بڕوانە: "الثقافة الجديدة"، ع(١٣)، آذار—نيسان-١٩٧٠، ص٣١٦.

بوون[١٥٢]. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە جەنگی سارد[*]ی نێوان هەردوو کامپی ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا کاریگەریی ڕاستەوخۆی لەسەر باری سیاسیی کوردستانیش هەبووەو خستویەتیە ژێر دەرهاویشتە نێگەتیڤەکانیەوە.

هەر لە میانی کاردانەوە دەرەکییەکاندا، سەرۆکو سکرتێری یەکێتی خوێندکارانی نێودەوڵەتی لە پراغ–چیکۆسلۆڤاکیا، بروسکەیەکی پیرۆزباییان ئاڕاستەی سەرۆک کۆماری عێراق کرد[١٥٣].

ئاشتیخوازانی جیهانیش، پێشوازییان لە ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت کردو بەم بۆنەیەوە سکرتاریەتی ئەنجوومەنی ئاشتی جیهانی، نامەیەکی پیرۆزباییان بۆ بزووتنەوەی ئاشتی عێراق نارد[١٥٤] هەروەها کۆنگرەی جیهانیی هێزەکانی ئاشتی کە لە مۆسکۆی پایتەختی یەکێتی سۆڤیەت لە ٢٥ تاکو ٣١ی تشرینی دووەمی ١٩٧٣ بەسترا، لەبارەی بەیاننامەی ١١ی مارتەوە بڕیارێکیان دەرکردو تیایدا پێشوازییان لە سیاسەتی حوکمەتی عێراق کرد لە چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەسەر بنەمای ئۆتۆنۆمی[١٥٥].

---

(١٥٢) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦.

(*) جەنگی سارد کێشەو ململانێی نێوان دوو دەوڵەت یان دوو جەمسەری نێو کۆمەڵگای نێودەوڵەتییە بێپەنا بردنەبەر بەکارهێنانی هێزی چەکداری لەلایەن هەریەکێکیانەوە، بەڵکو ململانێیەکی سیاسییو ئایدۆلۆژیو ڕاگەیاندنە، چونکە بە.بەکارهێنانی شێوازی چەکداری لە ململانێدا، جەنگی سارد دەبێتە جەنگی گەرم. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: نظام برکات وعثمان الرواف ومحمد الحلوة، مبادیء علم السیاسة، دار الرمل، عمان، ١٩٨٤، ص٣٣٣–٣٣٥.

(١٥٣) "النور"، ع(٤٢٥)، آذار ١٩٧٠.

(١٥٤) "الثقافة الجدیدة"، ع(١٢)، آذار–نیسان١٩٧٠، ص٣٢٨–٣٢٩.

(١٥٥) صلاح سعدالله، المسألة القومیة في العراق، ط١، مط هاوار، دهوك، ٢٠٠٢، ص١٠٤.

راگەیاندنی بەیاننامەی١١ی مارت رەنگدانەوەی لەسەر میدیاکانی دەرەوەش پەیداکردو بووە بابەتی گەلێك رۆژنامەو گۆڤارو ئێزگەی ئەو سەردەمە کە هەندێکیان ستایشیان کردو ژمارەیەکیشیان هێرشیان کردە سەری[(١٥٦)]. هەروەها لە ماوەی نیسانو ئایاری ١٩٧٠ ژمارەیەکی زۆر لە رۆژنامەنووسانی عەرەبو ئەورووپیو ئەفریقیو ئاسیایی... رژانە نێو بارەگای سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان بۆ چاوپێکەوتنو وەرگرتنی زانیاریی[(١٥٧)].

(١٥٦) بڕوانە: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، اصداء الحل السلمي عربيأ، ل١٤–٤٨ ؛ جەمال نەبەز، کوردستانو شۆڕشەکەی، ل٢١٠–٢١٧.

(١٥٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤٩–٢٥٠.

تەوەری چوارەم:

هەڵسەنگاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت

بەیاننامەی ١١ی مارت کە لە ئەنجامی خەباتی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان بەدیهاتووە، لە مێژووی نوێی کورددا شوێنێکی پڕبایەخی گرتووەو بەدەستکەوتێکی گەورەی سیاسیی لەقەڵەمدراوە. هەڵبەت بایەخی ئەو بەیاننامەیەش لەوەدابوو کە بۆ یەکەمجار لە بەڵگەنامەیەکی فەرمیی و یاساییدا لەلایەن یەکێك لەو دەوڵەتانەی کە بەشێکی کوردستانی لەتکراوی پێوە لکێنراوە، لەچوارچێوەی ئۆتۆنۆمیدا دان بە مافە نەتەوەیی و سیاسییەکانی کورددا بنرێت. بێگومان ئەگەر رژێمی بەعس لە هەنگاوەکانیدا راستگۆ باو خۆی لە جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەکە نەدزیبایەوە، دەبووە سەرەتایەکی رێخۆشکەر بۆ هێنانە کایەی دیموکراسیی لە سەرتاسەری عێراقداو وڵاتەکەی دەکردە بنکەیەکی ئارام و مۆدیلێکی نوێی پێکەوە ژیانی وڵاتێکی فرەنەتەوەیی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست

لەڕووی یاساییەوەش، ئەو بەیاننامەیە بایەخ و بەهای خۆی هەبووو بنەمای یاسایی بۆ چارەسەرکردنی پرسی کورد لەعێراقدا هێنا ئارا، کە لە خاڵەکانی دووەمو دەیەمو سێزدەهەمو بەشێکی چواردەهەمو پازدەهەمدا دارێژرابوو(١٥٨)

---

(١٥٨) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی گرنگی بەیاننامەکە لەڕووی یاساییەوە بڕوانە: محمد احمد عزيز الهماوندي، فكرة الحكم الذاتي والاقليات العرقية (دراسة تطبيقية في الوطن العربي)، رسالة دكتوراه مقدمة الى كلية الحقوق– جامعة القاهرة، ١٩٨٥، ص٢٣٩–٢٤٢.

لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیشدا، بەیاننامەی ١١ی مارت بەهۆی چاودێریو سەرپەرشتی راستەوخۆی یەکێتی سۆڤیەت لە دانوستانەکانی نێوان شۆڕشی کوردو حوکمەتی عێراق بۆ رێککەوتن، پڕ بایەخ بوو. ئەو رۆڵەی سۆڤیەتیش کە جەمسەرێکی بەهێزی ئەوسەردەمەی جیهان بوو، گەورەیی کێشەی کورد بەگشتیی‌و کاریگەریی شۆڕشی مەزنی ئەیلول بەتایبەتی دەردەخات.

لەگەڵ باسکردنی لایەنە پۆزەتیفەکانیشدا، ناکرێ خۆمان لەخستنەڕووی کەم‌وکوڕیی‌و خاڵە نێگەتیفەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت بەدوور بگرین‌و پاساویان بۆ بێنینەوە. چونکە لەو سەردەمەدا رژێمی فەرمانڕەوای عێراق بەهۆی ئەو تێکشکانە سەربازییانەی کە لەبەرانبەر هێزی پێشمەرگەی کوردستان دووچاری هاتبوو، کەوتبووە نێو بارودۆخێکی دۆڕاوو شپرزەوە. بۆیە ئەگەر سەرکردایەتی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان لەمیانی دانوستانەکاندا وردبینتر باو شێلگیرانەتر پێی لەسەر تەواوی مافە سیاسیی‌و نەتەوەیی‌و کۆمەلایەتیی‌و ئابووریی‌و رۆشنبیرییەکانی کورد داگرتایە، دەسکەوتی بەرفراوان دەهاتە بەرهەم‌و کەم‌وکورتییەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت کەمتر دەبوو رژێمی عێراقیش کە لەبەرانبەر شۆڕشی کورددا توانای شەڕکردنی نەمابوو، بەناچاریی لەئاست داواکانی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستاندا ملکەچ دەبوو.

جا لێرەدا، لەژێر رۆشنایی ئەوەی لەسەرەوە خستمانەڕوو، بەیاننامەی ١١ی مارت(*) هەڵدەسەنگێنین:

١– لەڕووی یاساییەوە ناتوانین ئەو بەڵگەنامەیە بە رێککەوتننامە ناو ببەین، چونکە تەنها بەناوی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق دەرچووەو شێوەی بەیاننامەی وەرگرتووە. ئێمەش کە هیچ دەقێکی نووسراومان نەکەوتۆتە

(*) سەبارەت بەم بەیاننامەیە بڕوانە: پاشکۆی ژ(١).

بەردەست بەناوی رێککەوتننامەو بەواژۆو ناوی دوولایەن بڵاوکرابێتەوە، ناتوانین بە رێککەوتننامەی لەقەڵەم بدەین، بۆیە لە باسەکەماندا زاراوەی بەیاننامەمان بەکارهێناوە، نەك رێککەوتننامە.

هەر بەیاننامەیەك لەبارێکدا ئەگەر دوو لایەن واژۆیان لەسەر کردبێت ئەوا دەبێتە رێککەوتننامەو نیشانەی دان پێنانە بەیەکتری، بەڵام ئەگەر یەك لایەن بڵاوی کردبێتەوە ئەوا هەر هەمان لایەنیش لە چۆنیەتی جێبەجێکردنیدا سەرپشکە[١٥٩] ئەوەش ئەوە ناگەیەنێت کە سەرکردایەتی کورد هەوڵی نەدا ئەنجامی گفتوگۆکان بەناوی رێککەوتننامە یان بەیاننامەی هاوبەش بڵاوبکرێتەوە، لەکاتێکدا حوکمەتی عێراق وای بۆ دەچوو کە بەیاننامەی هاوبەش تەنها لەنێوان دوو دەوڵەتدا ئەنجام دەدرێت، نەك لەنێوان دەوڵەتێكو بزووتنەوەی سیاسیی ناوخۆی هەمان وڵات[١٦٠] بە هەرحاڵ، ئەو پاساوەی رژێمی عێراق ناچێتە ناو چوارچێوەی راستییەوە. لەبەرئەوەی لەهەرشوێنێکی جیهاندا کۆتایی هێنان بە کێشەیەکی نەتەوەیی–سیاسیی خوێناوی، بە بەیاننامەی هاوبەشی نێوان لایەنە ناکۆکەکان دەسەلمێندرێ.

٢–شێوازی نووسینی پێشەکی بەیاننامەکە، جگە لە نیشاندانی مەیلی نەتەوەییانەی عەرەبو هەنگاوە تاکتیکییەکانی پێشتری بەعس بەرانبەر کورد هیچی دیکە نابەخشێ. ئەگەرنا، کورتە مێژوویەکی کێشەی راستەقینەی کوردی لەعێراقدا تێدا تۆمار دەکرا. سەبارەت بەوە موحسین دزەیی دەڵێت: دوای

---

(١٥٩) د.مارف عومەر گوڵ، کێشەی کەسایەتی یاسایی نێونەتەوەیی گەلی کورد،چ١، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٧٤.

(١٦٠) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢؛ دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٨/١٦.

تەواوبوونی گفتوگۆکانو رێککەوتن لەسەر خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت، شاندی حوکمەت پێیگوتین: دەبێ ئەو بەیاننامەیە پێشەکییەکی بۆ بنووسرێتەوە جا ئێوە رازی دەبن ئێمە بینووسینەوە؟ ئێمەش گوتمان: بەڵێ. بەڵام ئێمە نەمان دەزانی پێشەکییەکە بەو چەشنە دادەڕێژن[١٦١]. ئەوەش دڵسافیی و بێئاگایی سەرکردایەتی کورد بەرانبەر دوژمنانی نیشاندەدات.

٣- بەپێی خاڵی (١) ی بەیاننامەکە، نایەکسانییەك لەنێوان بەکارهێنانی هەردوو زمانی کوردیو عەرەبی لە قوتابخانەکاندا نیشان دراوە. زمانی عەرەبی لە هەموو قوتابخانە کوردییەکاندا لەپاڵ زمانی کوردییدا سەپێنراوە. بەڵام خوێندنی زمانی کوردی لە ناوچەکانی تری عێراق وەك زمانی دووەمو بەو ئاستەی کە یاسا دیاری دەکات دانراوە.

٤- لە خاڵی (٥)ی بەیاننامەکە، دان بەوە نراوە کە قوتابیانو لاوانو ئافرەتانو مامۆستایانی کورد، بۆیان هەیە رێکخراوی تایبەت بە خۆیان پێکەوە بنێنو ببنە ئەندامی رێکخراوە عێراقییەکانی هاوچەشنی خۆیان. هەڵبەتە بەعس لە بەئەندامبوونی ئەو رێکخراوە کوردستانییانە لە رێکخراوە عێراقییەکاندا، مەبەستی ئەوە بوو کە لەلایەکەوە ئەوان لە رێگەی ئەو پێکەوە بەستنەوەیە بە ئاسانی بتوانن کاری خۆیان لە ناو ئەو توێژانەی کورد ئەنجام بدەن. لەلایەکی تریشەوە، زیاتر ئاگاداری جموجۆڵو چالاکییەکانی ئەو توێژانەبنو سەربەستیی کارکردنیان لێکەمبکەنەوە. ئەگینا دەبوایە ئەو رێکخراوە کوردییانە وەك چۆن پێشتر هەوڵیان دابوو ببنە ئەندامی رێکخراوە جیهانییە هاوچەشنەکانیان، خۆیان بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانە، داوای بە ئەندامبوونیان بکردایە لە رێکخراوە عێراقییەکان، نەك دلوای حوکمەتی عێراق بکرایە مەرجێك بۆ بەیاسایی بوونیان.

---

(١٦١) دیدار لەگەڵ موحسین دزەیی، هاوینەهەواری سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩

٥- بەپێى خاڵى (٦-أ)ى بەياننامەكە درێژە دەدرێ بەهەردوو برگەى (١و٢)ى بڕيارى ژمارە (٥٩)ى بەروارى ١٩٦٨/٨/٥ى (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆڕش)ى عێراق، كە برگەى (١)ى تايبەتە بە لێبوردنى گشتيى بەشدار بووانى ڕووداوەكانى باكوور(مەبەست لە كوردستانە)[١٦٢] ديارە بەپێى ئەم برگەيە، بەعسييەكان بەشداربووانى شۆڕشى كورديان بە (تاوانبار!) بەرانبەر ڕژێمەكەيان ە قەڵەمداوەو بڕيارى لێبوردنيان بۆ دەركردوون. بێگومان دووپات كردنەوەى ئەو بڕيارە لە خاڵى (٦)ى بەياننامەى ١١ى مارت، سووكايەتى كردنێكى گەورە بوو بە بزووتنەوەى رزگاريخوازى كوردستان، كە لەپێناو بەدەسهێنانى مافە نەتەوەييە رەواكانى كوردو ديموكراسيەت بۆ عێراقو رەتكردنەوەى زۆردارىو تاوانكاريى ڕژێمەكانى عێراق، لە سەنگەرى خەباتو بەرگريكردن دابووە، لەكاتێكدا كە ئەو ڕژێمە بەدواى يەكتر هاتووانەدا، لەرێگەى سوپاو دەزگا سەركوتكەرەكانيانەوە، خاكى كوردستانيان داگيركردووەو گەلەكەيان بندەست كردووە. لەبەرانبەريشدا پێشمەرگەى كورد، دوور لە دەستدرێژيكردنە سەر خاكو ماڵى خەڵكى ديكە، ملێرلنە بەرگرييان لە خاكو گەلەكەيان كردووە. لەم بارەشدا ڕژێمى عێراق بە تلوانبار دادەنرێ، نەك بەشداربووانى شۆڕشى كورد. بۆيە سەركردايەتى شۆڕشى ڕزگاريخوازى كوردستان بەهيچ شێوەيەك نەدەبوو بەخاڵى (٦-أ)ى بەياننامەى ١١ى مارت رازى بێت.

٦- گەورەترين كەموكورتى بەياننامەى ١١ى مارت ئەوەبوو كە دەست نيشانكردنى سنوورى ناوچەى ئۆتۆنۆميى، بەپێى خاڵى (١٤)ى بەياننامەكە، پلەبەند بوو بە ئەنجامدانى سەرژمێرييەكى فەرميى دواى راگەياندنى بەياننامەكە.

---

(١٦٢) سەبارەت بەبڕيارى ناوبراو بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ١٩٦٨-١٩٧٧، المجلد الاول، ص٥٩٤.

ئۆتۆنۆمییش کە بریتییە لە: "سیستەمێکی ناسەنتراڵیی، بنیادنراو لەسەر دان پێنانی هەرێمێکی نەتەوەیی یان ئەتنیکیی جیاواز–بەسەربەخۆ بوونی لە کارگێڕیی کاروبارەکانی لەژێر سەرپەرشتیی و چاودێری دەسەڵاتی ناوەندیی"[(١٦٣)] و یەکێك لە توخمە بنەڕەتییەکانیشی، بوونی ناوچەیەکی جوگرافیی سنووردارە لەڕووی نەتەوەییەوە، کە دامودەزگاکانی ئۆتۆنۆمیی (فەرمانڕەوایی و کارگێڕیی) تیایدا دەسەڵاتدار بن[(١٦٤)]. لەبەرئەوە، پێویست بوو سەرکردایەتی کورد، دیارکردنی سنووری جوگرافیی ناوچەی ئۆتۆنۆمیی بکردایە مەرجی حاشا هەڵنەگرو دوانەخراوی بەرایی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت. کەواتە دەتوانین بڵێین ئەو ئۆتۆنۆمییەی نەتەوەی کورد، لە بۆتەیەکی شەخسییدا داڕێژرا بوو، نەك هەرێمیی. کە شێوەی یەکەمیان دەدرێ بەو کەمینە نەتەوەیی یان رۆشنبیری یان ئەتنیکییانەی بەهۆی بارودۆخێکی مێژوویی بە پەرش و بڵاوی لێرەو لەوێی ناوچەو هەرێمی دەوڵەتێکدا دەژین، بێ ئەوەی لە ناوچە یاخود هەرێمێکی دیاریکراو نیشتەجێ بووبن. هەرچی شێوەی دووەمیانە بە خاك و دانیشتوانی ئەو کەمە نەتەوەیە دەدرێ کە لە هەرێمێك یان ناوچەیەکی دیاریکراوی ناو دەوڵەتێکدا نیشتەجێن[(١٦٥)]. دوای راگەیاندنی بەیاننامەکەش سەدام حسێن لەدیداری پەیامنێرێکی رۆژنامەی (لۆمۆند)ی فەرەنسی گوتبووی: "حوکمەتی

---

(١٦٣) د.محمد هماوند، الفدرالیة والحکم الذاتي واللامرکزیة الاداریة الاقلیمیة (دراسة نظریة مقارنة)، ط٢، مط وزارة التربیة، اربیل، ٢٠٠١،ص٣٦.

(١٦٤) هـ س، ل١٠٠.

(١٦٥) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی هەردوو شێوەی ئۆتۆنۆمی بڕوانە: د.عبدالعلیم محمد، مفهوم الحکم الذاتي في القانون الدولي (دراسة مقارنة لبعض الانماط والمشکلات)، مطبوعات مرکز الدراسات السیاسیة والاستراتیجیة بالاهرام، ١٩٩٤، ص١٦٤.

عێراق‌و حیزبی بەعس ئۆتۆنۆمییان بە خەڵك داوە، نەك بەخاك"[١٦٦] بەمەش پەردەی لەسەر سیاسەتی شاردراوەی خۆیان هەڵماڵی.

شایانی باسە رژێمی بەعس پێشتریش هەوڵی دابوو دەسکاریی سنووری جوگرافی کوردستان بکات. بەڵگەش، دەرکردنی بڕیارێك بوو لە ٢٧ی ئایاری ١٩٦٩ بۆ دامەزراندنی پارێزگایەکی نوێ بەناوی دهۆك، کە لە یەکخستنی قەزاو ناحیە کوردییەکانی سەر بە پارێزگای موسڵ پێکهێنرا[١٦٧]. لێرەدا نابێ نکوولّیی لەوەش بکەین کە دامەزراندنی پارێزگای دهۆك داخوازییەکی لەمێژینەی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد بووە، بەڵام دەتوانین بڵێین رژێمی بەعس ئەو بڕیارەی دەرکرد بەو مەبەستەی لەلایەکەوە سیمای کوردبوونی شاری موسڵ[*] بگۆڕێت، یان بیسڕێتەوە، لەلایەکی دیکەشەوە خۆی ئامادەبکات بۆ هەر ئەگەرێکی داهاتوو تاکو لەکاتی دانوستان لەگەڵ شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان، گفتوگۆ لەسەر کوردێتیی شاری موسڵ نەکرێت. ئەو نیازەشیان، لە گفتوگۆکانی ساڵی ١٩٧٠دا بۆ مەیسەر بوو.

٧- هەر بەپێی خاڵی (١٤)ی بەیاننامەکە، بەکارهێنانی سامانی سروشتیی ناوچەی ئۆتۆنۆمیی خراوەتە ناو چوارچێوەی دەسەڵاتی کۆماری عێراق. بەو

---

(١٦٦) وەرگیراوە لە: عەبدوڵلا کەریم مەحمود، رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب٢، چ١، لەبڵاوکراوەکانی وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٦.

(١٦٧) سەبارەت بەو بڕیارە بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة(١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الثاني، ص٥٠٥.

(*) سەبارەت بە کورد بوونی شاری موسڵ بڕوانە: د.خليل اسماعيل محمد، اتجاهات الاستيطان العربي في محافظة نينوى واثره على التكوين القومي للسكان، "متين" (مجلة سياسية- ثقافية)، ع (١٢٥)، حزيران ٢٠٠٢. ص٩١-١٠٣.

شێوەیەش گەلی کورد لەدانانی نەخشەی ئابووریی کوردستانو ناوچەکانی تری عێراق هیچ دەسەڵاتێکی بەرنەکەوت. دەرەنجامیش ناوچەی ئۆتۆنۆمیی لە سەرچاوە داراییەکان بێبەش بوو. ئاشکراشە کە یەکێك لە کۆڵەگە بنەڕەتییەکانی سیستەمی ئۆتۆنۆمی، سەربەخۆیی هەرێمی ئۆتۆنۆمییە لە دەوڵەت، لەرووی داراییەوە، واتا لە رەفتارکردن بە سەرچاوە داراییەکان[١٦٨] سەرکەوتنی دەسەڵاتی خۆجێییش لە زۆرترین سوودمەندیی بەکاربردنی سەرچاوە داراییەکانی هەرێمەکەی دەبێتە هۆی پتەوکردنی قەوارەی ئۆتۆنۆمیی، لە ڕێگەی جێبەجێکردنی پرۆژەی کۆمەڵایەتیو خزمەتگوزاریی ناوخۆیی. نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو بە پێی یاسا بنەڕەتییەکانی کارگێڕیی ناسەنتەراڵیی پێویستە هەرێمەکە خاوەن بودجەی داهاتو خەرجیی سەربەخۆ بێ لە بودجەی گشتی[١٦٩]

جا لەژێر تیشکی ئەو باسەی سەرەوە، دەبوایە سەرکردایەتی شۆرشی کورد بە ناوەرۆکی خاڵی (١٤)ی بەیاننامەی ١١ی مارت رازی نەباو سووربا لەسەر دەسەڵاتپێدان بۆ بەکارهێنانی سامانی سروشتیی خاکی کوردستان، وەك سەرچاوەیەکی دارایی.

٨- شێوازی دارشتنی بەیاننامەی ١١ی مارت، رەنگڕێژی تێڕوانینی رەگەزپەرستانەی بەعس بوو، کە هەرگیز ئامادە نەبوو وەك نیشتمانی کورد ناوی کوردستان بێنی، بەڵکو لەجیاتی وشەی کوردستان، چەند زاراوەیەکی وەك (شمال العراق/ باکووری عێراق)و (المنطقة الكردية/ ناوچەی کوردی)یان بەکارهێناوە.

(١٦٨) د.محمد الهماوند، الفدرالية والحكم الذاتي، ص١٥٧.

(١٦٩) عادل حسين شبع، الحكم الذاتي اسسه النظرية والتطبيق، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧، ص١٨٥.

هەر دواى راگەياندنى بەياننامەكەش بە چەند رۆژێك، رژێمى بەعس پەردەى لەسەر رووى راستەقينەى خۆى هەڵماڵى و لەزمانى سەركردەيەكى بەعسەوە راگەيەندرا: "دەستوورى پاشەرۆژ دان بەوە دادەنێت كە عێراق بەشێكە لە نەتەوەى عەرەب و گەلى عێراقيش بە عەرەب و كورديیەوە، بەشێكە لە نەتەوەى عەرەب"[(١٧٠)] ئەوەش لە دەستوورى كاتييدا، كە لە ١٦ى تەمووزى ١٩٧٠ دەرچوو، بڕيارى لەسەر دراو بەپێى ماددەى (٥)، عێراقيان بە بەشێك لە نەتەوەى عەرەب لە قەڵەمدا[(١٧١)]

٩- لە بەياننامەى ١١ى مارتدا، بزووتنەوەى رزگاريخوازى كوردستان نەيتوانى دانانى چەند ئەندامێكى كورد لە (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆڕش)ى عێراقى مسۆگەر بكات، ئەگەرچى لە گفتوگۆكانى بەر لە راگەياندنى بەياننامەكە، شاندى كورديى ئەو مەبەستەى ياداشت كردبوو، بەڵام حوكمەتى عێراق داوايەكەى رەت كردبۆوە، چونكە حوكمەتى عێراق هەر لە سەرەتاوە پێى وابوو كە جگە لە بەعسييەكان، كەسى ديكە بۆى نييە ببێتە ئەندامى ئەو ئەنجومەنە[(١٧٢)]. پاشان هاتنە سەر ئەو باوەڕەى كە ئەگەر ئيدريس بارزانى پۆستى جێگرى سەرۆك كۆمار وەربگرێت، كە بەپێى خاڵى ١٢ى بەياننامەكە دەبوو يەكێك لە جێگرەكانى سەرۆك كۆمار كورد بێت، ئەوا ناوبراو دەبێتە ئەنداميش لە (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆڕش)ى عێراق. بەڵام لەبەر ئەوەى مستەفا بارزانى رازى نەبوو كە كوڕەكانى

---

(١٧٠) وەرگيراوە لە: جەمال نەبەز، كوردستان و شۆڕشەكەى، ل٣٢٧.

(١٧١) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(١٩٠٠)، ١٩تموز١٩٧٠.

(١٧٢) ديدار لەگەڵ مەسعود بارزانى، هاوينەهەوارى سەرى رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢؛ ديدار لەگەڵ دكتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦.

پایەی بەڕێوەبردن لە دەوڵەت وەربگرن، ئیدی کورد نەیتوانی بچێتە ناو (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق[(١٧٣)]

١٠- لە بەیاننامەی ١١ی مارتدا کێشەی فەیلییەکان و ئێزیدییەکان بە چارەسەرنەکراوی مایەوە، کە بەعسییەکان یەکەمیانیان بە ئێرانیی و دووەمیشیان بە عەرەب دادەنا[(١٧٤)] بەڕای مەسعود بارزانی، بەر لە ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت ئەو کێشانە لە ئارادا نەبوون، بۆیە لە گفتوگۆکانیشدا باسیان لێوەنەکرا، بەڵکو کێشەکە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەکە سەریهەڵدا[(١٧٥)] کەچی بەگوتەی دکتۆر مەحمود عوسمان، شاندی کوردیی لەگفتوگۆکاندا جەختی لەسەر چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە کردووە، بەڵام حوکمەتی بەعس لەسەر ڕاو تێڕوانینی خۆی سوور بووەو ئامادەنەبووە چارەسەریان بکات[(١٧٦)]. ماوەیەکیش دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ڕژێمی بەعس دەستی کرد بەڕاگواستنی ژمارەیەکی زۆری فەیلییەکان بۆ ئێران[(*)].

١١- دروشمی شۆڕشی ئەیلول کە (دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان)[(**)] بوو، بەپێی بەیاننامەی ١١ی مارت بەشێکی کەمی لێ بەدەست هێنرا. ئۆتۆنۆمیی کە بەشێکی دروشمەکە بوو بەو ناکامڵییەی لێی دواین، هاتەدی.

(١٧٣) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(١٧٤) نەوشیروان مستەفا ئەمین ، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠٢

(١٧٥) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش،٢٠٠٣/٦/٢٢.

(١٧٦) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦

(*) لە تەوەری یەکەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر لەم بابەتە دواوین.

(**) ئەو دروشمە بۆ یەکەم جار لایەن ڕێکخراوی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئەورووپا لە سەرەتای ساڵی ١٩٦٢، بەرز کرایەوە. بڕوانە: د. کەمال فوئاد، کۆمەڵە و ڕێکخراوە کوردییەکان لە ئەورووپا، چاپخانەی کاکەی فەللاح، سلێمانی، ١٩٧٢، ل٢٠.

بەڵام بەشی سەرەکیی دروشمەکە (دیموکراسی بۆ عێراق)، بەتەواویی لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە ڕەتکرایەوە، بەو بیانووەی گوایە ئەوان حیزبێکی شۆڕشگێڕن و لە ڕێگەی شۆڕشەوە دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست و باوەڕیان بە دیموکراسیەت نیەو دیموکراسیەت و هەڵبژاردن، دەسەڵات بەو کۆنەپەرستانە دەسپێرنەوە کە پێش خۆیان حوکمڕان بوون[١٧٧]. هەرچەندە لە هەندێ سەرچاوە ئاماژە بەوە کراوە کە یەکێك لە ئەندامانی شاندی کوردیی لە گفتوگۆکاندا پشگیریی لەو ڕایەی بەعسییەکان کردووە، بەو پێیەی کە (پ.د.ك)یش حیزبێکی شۆڕشگێڕەو لەبنەڕەتدا باوەڕی بە دیموکراسیەت نیەو ئەو پرەنسیپە تەنیا بۆ مەبەستێکی تاکتیکیی و لەبەر هەندێ هۆکاری پێوەندیدار بە قۆناغەکە خراوەتە ناو بەرنامەی حیزبەکە[١٧٨]، بەڵام لەلایەکەوە هەندێ لە ئەندامانی شاندی کوردیی گفتوگۆکانی ساڵی ١٩٧٠ نکووڵیی لەم ڕایەی دوایی دەکەن[١٧٩]. لەلایەکی دیکەشەوە هەر دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت یەکێك لەو پرسانەی کە لە میدیاکانی پارتی بەتایبەتیش لە هەردوو ڕۆژنامەی (التآخي)و (برایەتی) بایەخی پێدرا، پرسی دیموکراسیەت بوو.

شایانی باسە هەندێ لە هێزو لایەنە سیاسییەکانی عێراقیش لە میانی ئەو یاداشتەی کە لە ٥ی نیسانی ١٩٧٠دا بۆ سەرۆك کۆماریان ناردبوو، بەیاننامەی

---

(١٧٧) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦؛ سعید عبدالوهاب، لماذا تبقى الحقائق مكتومة عن الشعب الكردي، ط٢، (د.مط)، ١٩٧٨. ص٢٨؛ نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠١.

(١٧٨) سعید عبدالوهاب، س پ، ل٢٩.

(١٧٩) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦؛ دیدار لەگەڵ موحسین دزەیی، هاوینەهەواری سەڵاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.

١١ی مارتیان به بەراورد لەگەڵ هەنگاوەکانی پێشتری حوکمەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق بە هەنگاوێکی گەورە لەقەڵەمدا بوو، لەگەڵ ئەوەش پێیان وابوو کە چارەسەری تەواوەکی کێشەی کورد بە دیموکراسیەتەوە بەندەو دیموکراسیەتیان بە تاکە دەروازەی چارەسەرکردنی کێشەکانی وڵات زانی، بۆیە وای بۆچووبوون، کە بەبێ چارەسەرکردنی گرفتی رژێمی حوکم کە بەرقەرارکردنی دیموکراسیەتە، ناتوانرێت وڵات لە ناسەقامگیری سیاسیی و مەینەتیەکان، بەدووربخرێ[١٨٠].

١٢– بەیاننامەی ١١ی مارت کە یەك لایەنە لەلایەن (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق راگەیەندرا، لەرۆژنامەی (الوقائع العراقية) کە رۆژنامەی فەرمیی کۆماری عێراق بوو بڵاونەکرایەوە. ئەوەش خاڵێکی گرنگ بوو، کە دەبوایە سەرکردایەتی کورد هەر زوو رەخنەی لێگرتبا. ئاشکراشە کە رۆژنامەی ناوبراو زۆربەی بەیاننامەو بڕیارەکانی دەسەڵاتدارانی دەوڵەتی تێدا بڵاودەکرایەوە، بۆیە بڵاونەکردنەوەی بەیاننامەی ١١ی مارت لەو رۆژنامەیەدا بەدنیازیی و ناڕاستگۆیی بەعس بەرانبەر بە کوردو کێشە ڕەواکەی نیشان دەدات.

١٣– هەرچەندە لە پێشەکییەکەی بەیاننامەی ١١ی مارتدا هاتووە کە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق پێوەندیی بە سەرکردایەتیی مستەفا بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە کردووەو بیروڕایان ئاڵوگۆڕ کردووەو هاتوونەتە سەر بڕوای پەسەندکردنی ناوەرۆکی بەیاننامەکەو جێبەجێکردنی، کەچی لە هیچ کام لە پێشەکی بەیاننامەکەو بەندەکانیشیدا دانەنرابوو بەوەی کە بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان نوێنەرایەتی گەلی کورد دەکات لە عێراقدا. ئاشکراشە ئەو دانپێدانانە، رەوایی زیاتری بەو

(١٨٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژ(٢).

بزووتنەوەیە دەبەخشیو هەرگیز رژێمی بەعس، تەنانەت بە قسەش نەیدەتوانی گەلی کوردو بزووتنەوەکەی لە یەکتر جیابکاتەوە، بەڵکو دەبووە بەربەستێك لەبەردەم هەوڵەکانی دەسەڵاتدارانی عێراق بۆ دروست کردنی پارتو رێکخراوی کارتۆنی سیاسیی بەناوی کوردەوە دژی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان، هەروەك دواتر لە وێنەی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان[١٨١] و پێکهێنانی پارتێك بەناوی پارتی دیموکراتی کوردستان لەو کەسانەی ریزەکانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانیان جێهێشتبوو لە سەنگەری دژە شۆڕشدا بوون، ئەنجامیدا[١٨٢].

---

(١٨١) ئەو پارتە لە ناوەڕاستی کانوونی دووەمی ١٩٧٣ یەکەم بەیاننامەی بەناوی لیژنەی ئامادەکردنی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان بلاوکردەوەو لیژنەی ئامادەکردنیش پێکهاتبوو لە: (عەبدولستار تاهیر شەریف، عەبدولجەبار تاهیر، عەبدوڵڵا ئیسماعیل، عەبدوڵڵا عەلی کانی مارانی، بابەکر مەحمود پشدەری، لەتیف بەرزنجی، شەوقی حەمەخان ، عەبدوڵڵا هەمزە ، خورشید رەواندزی، سەعید جاف) بۆ زانیاریی زیاتریش دەربارەی ئەم پارتە بڕوانە: عبدالستار طاهر شریف، موجز تاریخ الحزب الثوري الكردستاني، مط المنشأة العامة لنقل الركاب في مدينة بغداد، بغداد، ١٩٧٧، ص٤٥–٥٣.

(١٨٢) ئەو پارتەش لەلایەن عەزیز ئاکرەییو هاشم ئاکرەییو ئیسماعیل مەلا عەزیز بەڕێوە دەبردرا کە هەرسێکیان لەناو شۆڕشی کورددا لێپرسراوێتی بەرزیان هەبوو کە یەکەمیان ئەندامی مەکتەبی سیاسییو دوانەکەی تریش ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی (پ.د.ك) بوون، بەلام لەساڵی ١٩٧٣ لە (پ.د.ك) جیابوونەوەو بەهەمان ناوو بە پاڵپشتی دەسەلاتدارانی عێراق پارتێکیان دامەزراند، دوای دەستپێکردنەوەی شەڕیش لەساڵی ١٩٧٤(لەنێوان رژێمی بەعسو شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان) ئەم دەستەیە لە بەغدا رۆژنامەیەکی کوردییان بەناوی (برایەتی) دەردەکرد، کە لە لاپەڕەکانیدا پشگیری رژێمی عێراقیان دەکردو هێرشیان دەکردە سەر شۆڕشگێرانی کوردستان.

١٤– لە گفتوگۆکانی نێوان سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانو ڕژێمی بەعس، ماوەی چوار ساڵ دانرابوو بۆ جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت[١٨٣] دانانی ئەو ماوە درێژە لە کەموکورییە بەرچاوەکانی بەیاننامەکە بووو پێزانیبوونی سەرکردایەتیی شۆڕشی ڕزگاریخوازی کوردستانیش هەڵەیەکی گەورە بوو، چونکە مەبەستی بەعسییەکان لە دانانی ئەو چوار ساڵە، سوود وەرگرتن بوو لە کات بەسەربردنو خۆ مەڵاسدان بۆ ڕەگاژۆکردنو بەهێزکردنی کورسیی حوکمڕانیی، پاشانیش پاشگەز بوونەوە لە جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەکە. ڕۆژگاریش ئەو ڕاستییەی سەلماند.

لەم پرسەشدا سیاسەتمەدارانی کورد جیاڕان. بۆ نموونە، مەسعود بارزانی پێیوایە کە دانانی چوار ساڵەکە هەرچەندە کەموکورییەکی بەیاننامەکە بوو، بەڵام ئیشتباهێك بووو کاریگەریی ڕۆڵی یەکێتی سۆڤیەت وای لە سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان کرد ئەو سازشانە بکات[١٨٤]، هەرچی مەحمود عوسمانیشە دەڵێت: ئێمە لە گفتوگۆکانماندا لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراق، سوور بووین لەسەر یەکسەر جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەکە، بەڵام ئەوان واتە دەسەڵاتدارانی عێراق، پێیان وابوو کە بەجێهێنانە کارگێرییەکانو گۆڕینی بارودۆخو یاساکانو باوەڕ پێهینانی ولاتانی عەرەبیی ماوەی هەشت ساڵیان پێویستە. ئیتر گفتوگۆی زۆر سەبارەت بە ماوەدانان کرا کە ئەوان هەر لەسەر ڕای خۆیان سوور بوون. بەڵام دواتر بە ناوبژیی یەکێتی سۆڤیەتو میسرو عەزیز شەریفو دۆستانی تر، وەك چارەسەرێکی مامناوەند ماوەی چوار ساڵ پەسەند کرا[١٨٥]

---

(١٨٣) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦.

(١٨٤) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەولری سەری ڕەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(١٨٥) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦.

١٥– بەیاننامـەی ١١ی مـارت، دوازدە خـاڵی نهێنیـیو ڕانەگەیـەنراوی لـەخۆ گرتبوو[١٨٦]. هەرچەندە ئاشـكرانەكردنی ئـەم خاڵانـە لەسـەر داوای ڕژێمـی عێـراق بوو[١٨٧]، كە بەدنیازیی بەعسییەكان لە بەرانبەر چارەسـەركردنی كێـشەی كـورددا نیـشان دەدات. خـاڵی یـازدەمی پاشـكۆ نهێنـی یەكـەش، بەڵگەیـەكی زەقـی ئـەو بەدنیازییـە بـوو، كـە بـەپێی نـاوەڕۆكی ئـەم خاڵـە هـەردوولا، واتـە ئەنـدامێكی (ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆڕش)ی عێراقو نوێنـەری كـورد (مـستەفا بـارزانی)، تەنیا یەك وێنەی واژۆ دەكەن، كە ئەویش لای سەرۆك كۆمار دەپارێزرێت.

١٦– بەو پێیەی كەمینەی ئاشـووری لـە كوردسـتاندا دەژیـن، دەبوایـە مافـە نەتەوەییەكانی ئەو كەمینەیە لەنێو بەیاننامەی ١١ی مارتدا دیار بكرابایە(*)

---

(١٨٦) بۆ زانیـاریی زیـاتر سـەبارەت بـەو خاڵـە نهێنییانـە بڕوانـە:مـسعود البـارزاني، البـارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣ ، ص٦٢١–٦٢٢

(١٨٧) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(*) هەرچـەندە بـەپێی قـسەكانی مـەحمود عوسمـان لـە دانوسـتانەكانی پـێش ڕاگەیانـدنی بەیاننامەی ١١ی مارت شاندی كورد لەگەڵ حكومەتی عێراق وتوێژی لەسـەر ئـەو پرسـە كردووە، بەڵام سەركردایەتی بەعس ئەوەی پەسەند نەكردووە، وتویەتی ئـەوە بـۆ دوای چارەسەركردنی كێشەی كـورد هەڵدەگرینو خۆمـان مافـەكانیان پێدەبەخـشین. دیـدار لەگەڵ دكتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٣؛ هەڵبەت ئەو هەڵوێـستەی بـەعس بۆ ئەوە دەگەڕایەوە كـە ئـەو كەمینانـە لـە بزووتنـەوەی ڕزگـاریخوازی كوردسـتان دابـڕ بكات، ئەوەبوو بەر لـە ڕاگەیاندنی بەیاننامـەی ١١ی مـارت (ئەنجومـەنی سـەركردایەتی شۆڕش)ی عێراق لـە ٢٤ی كـانوونی دووەمـی ١٩٧٠دا بەیاننامەیـەكیان بـۆ پێـدانی مافـە ڕۆشنبیرییەكانی توركمـان بانگـدا. بڕوانـە: الجمهوريـة العراقيـة، القـرارات العامـة لمجلس قيـادة الثـورة (١٩٦٨–١٩٧٧)، المجلـد الثـاني، ص٤٥٢. دواتـریش پـاش ڕاگەیانـدنی بەیاننامـــەی ١١ی مـــارت، لـــە٢٠ی شـــوباتی ١٩٧٢دا بەیاننامەیـــەكیان بـــۆ مافـــە

بەم شێوەیە بۆمان دەردەکەوێت، بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠ ئەگەرچی دەسکەوتێکی مێژوویی گەورە بوو بۆ نەتەوەی کوردو جوولانەوە رزگاریخوازەکەی، بەلام لە هەمان کاتدا لە کەموکورتی بەدەر نەبوو، کە لە ئاییندەدا بووە هۆی جێبەجێنەکردنیو دەسپێکردنەوەی شەڕ دژی کورد.

رۆشنبیرییەکانی ئاشووری دەرکرد، بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الثاني، ص٤٥٤-٤٥٥.

بەشی دووەم

باری سیاسیی کوردستان

١١ی مارتی ١٩٧٠- ١١ی مارتی ١٩٧٤

تەوەری یەکەم:

گەڕانەوەی باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/"م.س") بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان

شۆڕشی ئەیلول هەر لە ساڵی (١٩٦٤)ەوە، لە ئەنجامی ئەو کەرتبوون و لێکدابڕانەی کە بەهۆی بیروڕای جیاوازی نێو سەرکردایەتی شۆڕشەکەوە هاتەئاراوە، دووچاری هەژانێکی گەورە هات و دوژمنانی کورد توانیان ناکۆکی و ململانێیەکە قووڵتر بکەنەوەو بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بیقۆزنەوە. دەرەنجام لابالێکی بزووتنەوەکەیان بۆ خۆیان ڕاکێشاو بۆ سەنگەر گرتن لە شۆڕشی ڕزگاریخوازی کوردستان لەپاڵ خۆیاندا بەکاریان هێنان[١٨٨].

ئەو باڵەی لە پارتی دیموکراتی کوردستان جیابۆوە بەهەمان ناو کاریان دەکردو لەلایەن برایم ئەحمەدو جەلال تاڵەبانی سەرکردایەتی دەکران. کاتێکیش چوونە پاڵ حوکمەتی عێراق، وایان بڵاوکردەوە کە مستەفا بارزانی ڕابەری شۆڕشی کوردستان (داردەست و دەسکەلای ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستانە!) و شۆڕشەکەشیان بە (ئاشوب و ئاژاوەنانەوە!) لە قەڵەمدا. ئەوان پێیانوابوو ئەو (ئاشوب و ئاژاوەنانەوەیە!) بەشێکی زۆری سوپای عێراقی خەریک کردووەو وایکردووە حوکمەتی عێراق نەتوانێ ئەو سوپایە لە کوردستاندا بکێشێتەوەو هاوشانی هێزەکانی دیکەی عەرەبی بینێرێتە شەڕ دژی ئیسرائیل[١٨٩].

---

(١٨٨) بگەڕێوە بۆ بەرایی باسەکەمان.

(١٨٩) بڕوانە: بۆچی ئەبێ بچین بەگژ جوڵانەوە چەکدارەکەی مەلا بارزانی دا، "ڕزگاری" (گۆڤارێکی هەفتانەی گشتییە)، ژ(٢)، ساڵی یەکەم، ٢٧ی نیسانی ١٩٦٩، ل٢٧.

هەڵوێستی تۆمەت خستنەپاڵ شۆڕشی کوردستان و رابەرەکەی، ئەگەر راستیش بووبێت (کەواش نەبوو)، هەروەها بەرگری کردن و پاڕانەوەیان بۆ رژێمی بەعس کە بەرانبەر گەلی کورد سیاسەتی جینۆسایدی گرتبووە بەر، هەڵگەڕانەوەیەکی گەورەبوو لە خەباتی رزگاریخوازانەی گەلی کورد. تەنانەت گرتنەبەری ئەو سیاسەتە لەلایەن باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س")، هەروەك نەوشیروان مستەفا ئەمین باسی لێوە کردووە، ببووە مایەی ناڕازیبوونی بەشێك لە ئەندامانی نێوخودی باڵەکەش[190]

ئەو باڵە، لەکاتێکدا تۆمەتی (داردەست و دەسکەلای ئیمپریالیزم!)یان دەخستەپاڵ مستەفا بارزانی و جووڵانەوە شۆڕشگێڕییەکەی، خۆشیان وەك حەبیب محەمەد کەریم دەڵێ: هاندان و دەست لەپشتدانی ئێران فاکتەرێکی کاریگەریی جیابوونەوەیان بوو لە شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان[191].

ئەوان هەر ئەوەندەیان بەس نەبوو تۆمەت بخەنە پاڵ شۆڕشی کورد، بەڵکو هاوسەنگەر لەگەڵ سەربازانی رژێمی عێراق و لەژێر سەرکردایەتی ئەفسەرانی سوپای ئەو رژێمە، بەرانبەر پێشمەرگەکانی شۆڕشی کوردستان دەجەنگان، وەك لە شەڕەکانی ساڵی ١٩٦٩ لە ناوچەکانی شارەزوور و هەڵەبجە، گەرمیان، قەرەداغ شوان، شێخ بزێنی، ئاغجەلەر، پشدەر، پیرەمەگروون، سورداش[192] تەنانەت هەندێ لە سەرکردەکانی ئەو باڵە، بۆ لێدانی شوێنی حەوانەوەی شۆڕشگێڕانی

---

(١٩٠) پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل٩٨.

(١٩١) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(١٩٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢١٤ و ٢١٧-٢٢٢؛ الفريق الركن اسماعيل تايه النعيمي، تجربتي في القيادة، ج١، سلسلة بحوث عسكرية الرقم(٤٨)، ط١، دائرة التدريب مديرية التطوير القتالي، بغداد، تشرين اول ١٩٨٥، ص٧٨-٧٩و٨١-٨٣-٨٥و ١٠١و١٠٢.

كورد، لەناو فرۆكە جەنگييەكاندا رێنيشاندەرى فرۆكەوانەكانى حوكمەتى بەعس بوون[١٩٣]. ئەو بارودۆخەش تا ساڵى ١٩٧٠ درێژەى كێشا.

ئەو باڵە دواى راگەياندنى بەياننامەى ١١ى مارتى ١٩٧٠، كەوتنە ژێر كاريگەريى دەرهاويشتەكانى بەياننامەكەو رۆژى دواتر دەقى بەياننامەكەيان لە رۆژنامەكەى خۆياندا (النور) بلاوكردەوەو هەر بەو بۆنەيەشەوە بەناوى رۆژنامەكە پيرۆزباييان لە سەرۆك كۆمارى عێراق كرد[١٩٤] دەبێ ئەوەش بگوترێ كە بەياننامەى ١١ى مارت، هەروەك نەوشيروان مستەفا باسى كردووە "سەركەوتنێكى گەورەبوو بۆ بارزانى و بۆ كورد، بەلام تێكشانێكى سياسيى كوشندەبوو بۆ جەلالى[*]، كە ورەى هێزەكانى دابەزى و لەبەريەك هەلوەشا، رێكخراوە سياسييەكانيشى كەوتبوونە ژێر گوشارى مەلايى[**] و خەلك"[١٩٥]

هەرچۆنێك بێت، بارودۆخى دواى بەياننامەى ١١ى مارت لەكوردستاندا، هەستێكى نوێى لاى كورد پەيدا كرد و بۆ نەهێشتنى ئەو دووبەرەكييەى كە ريزەكانى بزووتنەوەى رزگاريخوازى كوردستانى گرتبۆوە، جموجۆڵ دەستپێكرد.

---

(١٩٣) بروانە: اسماعيل تايه النعيمي، هـ س، ل١١٠-١١١.

(١٩٤) بروانە: "النور"، ع(٤٢٢)، ١٢/٣/١٩٧٠.

(*) جەلالى: زاراوەيەك بوو بۆ ئەو باڵەى پارتى ديموكراتى كوردستان بەكاردەهێنرا كە لەلايەن برايم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانى سەركردايەتى دەكران، كە زاراوەكەش دەگەرايەوە بۆ ناوى جەلال تاڵەبانى.

(**) مەلايى: زاراوەيەك بوو بەسەر ئەو باڵەى پارتى ديموكراتى كوردستاندا برابوو كە لەلايەن مستەفا بارزانييەوە رابەرايەتى دەكرا، زاراوەكەش بۆ ناوى مەلا مستەفا بارزانى، دەگەرايەوە.

(١٩٥) پەنجەكان يەكترى ئەشكێنن، ل١٠٣.

هەر لەوماوەیەشدا، تۆفیق وەهبی بەگ(*) کە لە وڵاتی بەریتانیا دەژیا، نووسراوێکی ئاراستەی مستەفا بارزانی کردو تیایدا جەختی لەسەر پێویستی یەکگرتنی کورد کردبوو و ئاشتبوونەوەی گشتی نێوان هەردوو باڵی جووڵانەوەی کوردی بەپێویست زانیبوو(١٩٦)

ماوەیەکیش دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، مستەفا بارزانی دەسپێشخەریی ئاشتبوونەوەو یەکگرتنەوەی کرد. بۆ ئەو مەبەستەش فاخیر مێرگەسۆری(**) بۆ پێوەندیی کردن بە جەلال تاڵەبانی وەك نوێنەری خۆی ناردە

(*) تۆفیق وەهبی بەگ: تۆفیق کوڕی مەعروفی کوڕی محەمەدە ساڵی ١٨٩١ لەسلێمانی هاتۆتە دنیاوە، دوای تەواوکردنی خوێندنی سەربازی بۆتە ئەفسەر لەسوپای عوسمانی، پاشان لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی گەڕاوەتەوە کوردستانو بەشداری لە راپەڕینی دووەمی شێخ مەحموود کردووە، چوارجار پلەی وەزیری وەرگرتووە، دوای چواردەی تەموزی ١٩٥٨ عێراقی جێهێشتووەو لە لەندەن نیشتەجێبووە. ساڵی ١٩٨٤ لەوێدا کۆچی دوایی کردووە، بڕوانە: میر بەسری، ناودارانی کورد، و:عەبدولخالق عەلائەدین، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٨٣–١٨٥.

(١٩٦) رەفیق پشدەری، کورد دوژمنی خۆت بناسە، چ١، (بێ ش.چ)، ١٩٩٩، ل٢٢.

(**) فاخیر کوڕی حەمەد ئاغای مێرگەسۆرییە ساڵی ١٩٣٧ لە مێرگەسۆر لەدایك بووەو لە ناوەڕاستی پەنجاکانەوە لە رێکخستنەکانی حیزبی شیوعی عێراق خەباتی سیاسیی کردووە، ساڵی ١٩٦٦ وەك فەرماندەیەکی شیوعی رۆڵێکی گرنگی گێڕاوە لە شکاندنی سوپای عێراق لەشەڕی هندرێن. ساڵی ١٩٦٧ دەچێتە ریزەکانی (پ.د.ك)و لەساڵی ١٩٧٠ دەبێتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی تاکو لەساڵی ١٩٧١ تەجمید دەکرێ. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: شەپۆل فاخیر مێرگەسۆری، زمانی تاوان هاتە قسە، چ١، بێ چ، سلێمانی، ١٩٩٧.

بەغداو پێڕاگەیاند: مستەفا بارزانی هەست بە مەترسی بارودۆخی کورد دەکات و دەیەوێ بتبینێت[(١٩٧)]

ئەو دەسپێشخەرییەی مستەفا بارزانی لەوکاتەدا ئەوە دەگەیەنێت کە هەرچەندە بە راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت سەرکەوتنێکی بەدەستهێنا، بەڵام بیری لەوە نەکردەوە تۆڵەی خۆی لە باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بکاتەوەو نەیویست بە ئەنجامدانی کارێکی لەو چەشنە دوژمنانی دڵخۆش بکات و دەیزانی جووڵانەوەی کورد لە بارودۆخی شەڕو ئاشتیدا، پێویستی بە یەککگرتوویی و یەکڕیزیی هەیە. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەشەوە هەڵبژاردنی فاخیر مێرگەسۆری لەلایەن مستەفا بارزانییەوە بۆ ئەو مەبەستە کارێکی زیرەکانە بوو، چونکە فاخیر لەناو پارتی دیموکراتی کوردستاندا هەڵگری بیروباوەڕی چەپ بووە. بە گوتەی جەلال تاڵەبانیش، فاخیر، رۆڵێکی گرنگی بۆ یەککگرتنەوە گێڕابوو و پێی گوتبوو: "ئێمە ئەو باڵەی کە چەپین لەناو پارتی، هاوکاری ئێوە دەبین بۆ ئەوەی سەرکردایەتییەکی راستەقینەی پارتی دروست بکەین"[(١٩٨)].

جێی ئاماژەپێدانە (ساڵح یوسفی)یش رۆڵێکی گەورەو بەرچاوی لەو یەککگرتنەوەیەدا گێڕاوەو مستەفا بارزانی و سەرکردایەتی پارتەکەی زۆر هانداوە تا بۆ ئاشتبوونەوە پێوەندیی بە باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بکەن[(١٩٩)]

---

(١٩٧) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(١٩٨) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢؛ بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: شەپۆڵ فاخیر مێرگەسۆری، س پ، ل٥٠–٥٢.

(١٩٩) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧

پاش سەردانەکەی فاخیر مێرگەسۆری بۆ بەغدا، جەلال تاڵەبانی دوای پرس و راوێژکردن بە هەڤاڵانی، ئابی ۱۹۷۰ سەردانی مستەفا بارزانی کرد[٢٠٠] و سەرەتا هەردووکیان لەسەر هەڵوێستی رابردوویان گلەیی و گازاندەیان ئاراستەی یەکتر کردبوو، پاشان مستەفا بارزانی بە جەلال تاڵەبانی گوتبوو: بارودۆخی کورد لە مەترسیدایەو بەیاننامەی ١١ی مارتیش تەڵەیەکە لەلایەن حوکمەتی عێراقەوە بۆ جووڵانەوەی کورد نراوەتەوە، بۆیە پێویستە یەکبگرین. هەرچەندە جەلال تاڵەبانی پێی گوتبوو: با لەم پێناوەدا بەرەیەك لەنێوان هەردوولامان دروست بکەین، بەڵام مستەفا بارزانی بڕوای وابوو بە دروستکردنی بەرە کێشەکە چارەسەر نابێت، لەبەرئەوە بە جەلال تاڵەبانی گوتبوو: باشتروایە بێنەوە ڕیزی ئێمەو پارتەکەمان بکەینەوە یەك[٢٠١] بێگومان مستەفا بارزانی دەیویست ناکۆکییەکانی نێو ریزەکانی بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە رەگەوە چارەسەر بکات، ئەوەش تەنها بە هەڵوەشانەوەی باڵەکەی تر پێکدەهات، لەبەرئەوەی ئەگەر ئەو یەکگرتنەوەیە ئەنجامنەدرابا، ئەوا حوکمەتی عێراق دەیتوانی کەڵك لە نەبوونی یەکریزیی بزووتنەوەکە وەرگرێ و درزی نێوانیان گەورەتر بکات.

هەرچی باڵەکەی تر بوو، دەیویست قەوارەی حیزبەکەیان بپارێزن و لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان دۆست و هاوکاربن و سەرکردایەتییەکەیان لای مستەفا بارزانی جێگیر بێت و رابەرایەتی ئەو قبوڵ بکەن، بەڵام مستەفا بارزانی بەوە رازی نەبوو ئەوان وەکو حیزبێکی سەربەخۆو جیاواز بمێننەوە، لەبەرئەوەی گومانی ئەوەی دەکرد جارێکی دیکەش لێی هەڵگەڕێنەوە، هەربۆیەش تەنها رێگەی تێکەڵاوبوونەوەی لەگەڵ (پ.د.ك) بۆ دانان[٢٠٢]

---

(٢٠٠) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٤.

(٢٠١) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

(٢٠٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠٣.

جێـی ئامـاژە پێدانـە، لەکاتێکـدا کـە گفتوگـۆو راگۆڕینــەوە بـۆ یەکگرتنــەوە لەنێوان هەردوو باڵدا لە ئـارادابوو، لقـی ئـەورووپای بـاڵی (بـرایم ئەحمـەد– جـەلال تاڵەبانی/ "م.س") ڕێبازێکی تری گرتبووەبەر. ئەوەبوو لـە کۆتـایی ئـابی ١٩٧٠دا ئەو لقە بە سەرپەرشتی دکتۆر کەمال فوئاد[*] بەیاننامەیەکی بڵاوکـردەوەو تیایـدا جووڵانــەوەی کـورد کــە لەلایــەن مــستەفا بارزانییــەوە رابەرایــەتی دەکـرا، بــە (بەکرێگیراوو جاسوسـی ئیمپریـالیزم و پـەیمانی سـەنتۆ) نـاوبرد[٢٠٣]، بـەڵام دواتـر سەرکردایەتی ئەو باڵە لـە بەرانبـەر مـستەفا بارزانیـدا بێئاگـایی و پێناخۆشـبوونی خۆیان سـەبارەت بـەو بەیاننامەیـەی لقـی ئـەورووپایان نیـشانداو پێیـان وابـوو کـە کارێکە دوژمن پێی کردوون و هەر بۆیەش سەرکۆنەیان کرد[٢٠٤].

دوابەدوای سەردانەکەی بۆ لای مستەفا بـارزانی، جـەلال تاڵـەبانی گەڕایـەوە لای هــەڤالانی و لــە کۆبوونەوەیـەکی خۆیانـدا بڕیاریانـدا پێشنیارەکانی مـستەفا بارزانی بۆ تێکەڵبوونەوە پەسەند بکەن[٢٠٥].

هەر لـەو ماوەیەشـدا دەسـتەیەکی بـاڵی (بـرایم ئەحمـەد– جـەلال تاڵـەبانی/ "م.س") کە ناویان لەخۆیان نابوو لیژنەی بەرزی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانی کـورد (رزگاری)، بەیاننامەیەکیان دەرکردو خۆیان هەڵوەشاندەوەو وایـان بینـی کـە ئـەو

(*) دکتـۆر کـەمال فوئـاد سـاڵی ١٩٣٢ لەشـاری سـلێمانی لـەدایك بـووە، یـەکێك بـووە لـە سەرکردەکانی ئەو باڵـەو دواتـریش یـەکێك بـووە لـە دامەزرێنـەرانی یـەکێتی نیـشتمانی کوردستان لە سـاڵی ١٩٧٥، ئێستاش ئەنـدامی دەسـتەی کـارگێڕی یـەکێتی نیـشتمانی کوردستانە.

(٢٠٣) جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، ل٣٢٣.

(٢٠٤) بڕوانە: کۆبوونەوەیـەکی نێـوان بـرایم ئەحمـەدو هـەڤالانی لەگـەڵ مـستەفا بارزانیـدا کـە لەسەر کاسێت دەنگەکانیان تۆمارکراوە، ١٥لەسـەر ١٦/١٠/١٩٧٠، (ئـەو کاسـێتەمان لـە ئەرشیفی کەناڵی ئاسمانیی تەلەفزیۆنی کوردستان وەرگرتووە).

(٢٠٥) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

بارودۆخەی بەهۆی بەیاننامەی ١١ی مارتەوە هاتۆتە ئارا، هیچ هۆیەکی بۆ مانەوەی رێکخراوەیی بزووتنەوەکەیان نەهێشتۆتەوە. لەبەرئەوە داوایان لە هەموو ئەندامانی خۆیان کرد بچنە ریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان، بە رابەرایەتی مستەفا بارزانی[٢٠٦]

پاش پەسەندکردنی پێشنیارەکانی مستەفا بارزانی بۆ تێکەڵبوونەوە، جارێکی دیکە شاندێکی باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س") چووەلای مستەفا بارزانی و دوای ئەوەی کە هەردوولا هەندێ مەرجیان بۆ یەکتر دانا، پێکهاتن لەسەرئەوەی ئەو باڵە بگەڕێتەوە ژێر سەرکردایەتی مستەفا بارزانی رێژەی سێیەکی پایەو رێکخستنەکانی لق و ناوچەو رێکخراوەکانیان پێبدرێت و لە ماوەی ساڵێکیشدا پارتی دیموکراتی کوردستان کۆنگرەی خۆی ببەستێت و سەرکردایەتییەکی نوێ هەڵبژێرێتەوە[٢٠٧]

لە ١٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٠شدا شاندێکی پایەبەرزی باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س") کە پێکهاتبوو لە برایم ئەحمەدو عومەر دەبابەو عەلی عەسکەری، سەردانی مستەفا بارزانییان کردو لەگەڵیدا کۆبوونەوە[٢٠٨]. لە کۆبوونەوەکەدا مستەفا بارزانی جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە جگە لە بەرژەوەندی کورد هیچی دیکەی نیە. برایم ئەحمەدیش بەناوی هەڤالانیەوە باسی لەوەکرد کە لەماوەیەکی نزیکدا بڕیارێك دەرئەکەن و کێ بچێت لەگەڵیان دەچنە خزمەتی و فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن، هەر کەسێکیش لە بڕیارەکەیان دەربچێت لە ئەوروپا بێت یا لە ئاسیا بێت یاخود لە ئەفریقیا ئەوا

(٢٠٦) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی بەیاننامەکە بڕوانە: "هاوکاری"، ژ(٤٢)، ١٩٧٠/١٠/٢٤
(٢٠٧) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.
(٢٠٨) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٥.

بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کەپێشتر لەگەڵیان بووە وەکو دوژمنی کورد سەیری دەکەن، لەبەرئەوەی پێی وابوو هەموو کورد کۆبکرێتەوە بەشی ئەو کارانە ناکات کە لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە نوێیە هاتۆتە کایەوە، چ جای پارچە پارچەش بن[٢٠٩] ئەو گیانی هەست بە بەرپرسیارێتیکردنەش لەو سەردەمەدا شتێکی گەورەو پڕبەهاو پڕ بەپێستی ئەو ئەرك و پێویستییانە بوو کە لە ئەنجامی بارودۆخی دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠ هاتبووە ئاراو بووە فاکتەرێکی گرنگ بۆ یەکخستنەوەی ئەو سەردەمەی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد، کەوتبووە سەرشانیان.

لێرەدا دەبێ ئاماژە بەوەش بکەین کە هەردوو رژێمی عێراق و ئێران، لە بەرانبەر ئەو تەبایە سیاسییەی کوردو هەوڵەکانی یەکگرتنەوەی بزووتنەوەکەی بێ هەڵوێست نەبوون، بەڵکو هەرزوو، بەتایبەتی لە رێگەی باڵی (برایم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی/ "م.س")، هەوڵیاندا ئاستەنگ بۆ ئەو یەکگرتنەوەیە دروستکەن ، بەڵام هەوڵەکانیان بێئاکام بوون.

بۆ نموونە، جارێکیان جەلال تاڵەبانی لەرێگای چوونیدا بۆ لای مستەفا بارزانی، تووشی (سەعدون غێدان)ی وەزیری ناوخۆی عێراق دەبێت کە ئەویش لای مستەفا بارزانی دەگەڕێتەوە. لەوکاتەدا (غێدان) رەنگی دەموچاوی سپی دەبێت، چونکە دەزانێ ئەوانیش هەر بۆ هەمان شوێن دەچن. ئەوەبوو لێی پرسی بوون: بۆ کوێ دەڕۆن، جەلال تاڵەبانییش گوتبووی: "تۆ لە کوێ بووی ئێمەش بۆ ئەوێ"[٢١٠]. دوای ئەوەش دەسەلاتدارانی عێراق لەژێرەوە زۆر هەوڵیان

---

(٢٠٩) کۆبوونەوەیەکی نێوان برایم ئەحمەدو هەڤاڵانی لەگەڵ مستەفا بارزانی کە لەسەر کاسێت دەنگەکانیان تۆمارکراوە، ١٥لەسەر١٦/١٠/١٩٧٠.

(٢١٠) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

لەگەڵدابوون نەچنەوە ناو ئەو سەرکردایەتییەی لێی جیابیوونەوە. تەنانەت پێشیانڕاگەیاندبوون کە ئەو ڕێککەوتنەی بەعس لەگەڵ مستەفا بارزانی کردوویەتی، شتێکی کاتییە[٢١١]، بەڵام دیارە سەرکردایەتی باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بەهۆی لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندییە نیشتمانی و نەتەوەییەکانی کوردستان نەچووبوونە ژێر باری هەوڵەکانی ڕژێمی بەعس و گوێیان پێنەدابوون.

هاوکات، ڕژێمی ئێرانیش بۆ هەمان مەبەست هەوڵەکانی خستەگەڕ. بۆ نموونە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، لە ڕێگەی نوێنەرێکی دەزگا هەواڵگرییەکانییەوە لە لەندەن پێوەندییان بە برایم ئەحمەدەوە کرد کە ئەوکاتە بۆ چارەسەری نەخۆشی چووبووە ئەوێ، لەدژی مستەفا بارزانی بەڵێنی هاوکارییان پێدا، لەو پێناوەی باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") نەگەڕێتەوە ژێر سەرکردایەتی مستەفا بارزانی، بەڵام برایم ئەحمەد بەو شێوەیە وەڵامی دابوونەوە: "بچۆرەوە بە شا بڵێ ئەوڕۆ کورد ئەوەی لە عێراقا دەستی کەوتووە، دەتوانێ ئەو بە کوردەکانی ئێرانی بدا؟"[٢١٢]. بەم شێوەیە هەوڵەکانی ئێرانیش پووچەڵبوون.

شایانی باسە چەند کەسێك لەناو پارتی دیموکراتی کوردستانیش دژی ئەوە بوون ڕێکخستنەکانی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بچنەوەپاڵیان. لەو چوارچێوەیەشدا پێشنیاریان کرد کە ئەندامانی ئەو باڵە بە تۆمەتی ناپاکیی

(٢١١) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢١٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: حوسێن محەمەد عەزیز، پێنج کاتژمێر لەگەڵ برایم ئەحمەد، چ١، چاپخانەی باران، ١٩٩٥، ل٥٧–٥٨.

گەورە بدرێنە دانگا، بەڵام مستەفا بارزانی بە توورەییەوە پێشنیارەکەیانی ڕەتکردەوە[٢١٣].

کۆتایی کانونی یەکەمی ١٩٧٠ باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") کۆنگرەی حەوتەمی خۆی بەست و پرسی چوونەپاڵ پارتی دیموکراتی کوردستان و سەرکردایەتی مستەفا بارزانییان شرۆڤە کرد. وەك زەمینە خۆشکردنێکیش بۆ ئەو کردارە، وێڕای جیاوازی بیروڕایان، زۆرینەی ئەندامانی کۆنگرە گەیشتنە ئەو بڕیارەی لەپێناو ڕێگاخۆشکردن بۆ خۆهەڵوەشاندنەوەو یەکگرتنەوەیان لەگەڵ (پ.د.ك)، ناوی پارتەکەیان بگۆڕن بۆ پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان[٢١٤].

دوابەدوای ئەو هەنگاوانە، لە ئاکامدا لە ١٠ی شوباتی ١٩٧١ پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان بەیاننامەی خۆهەڵوەشاندنەوەو خەبات کردن لە ریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی لەژێر ڕابەرایەتی مستەفا بارزانی، ڕاگەیاند. لە هەمان ڕۆژیشدا (پ.د.ك) بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوەو تیایدا خۆشحاڵی خۆی بەرانبەر ئەو هەنگاوەی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان دەربڕی و داوای لە ڕێکخراوو تێکۆشەرانی خۆی کرد کە بەپێی باوەڕیان بە ڕێکخستنی دیموکراتییانە، باوەش بۆ هەڤاڵانی نوێیان بکەنەوە[٢١٥].

---

(٢١٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكوردية، ج٣، ص٢٥٥.

(٢١٤) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: الدكتور شيركو فتح الله عمر، الحزب الديمقراطي الكوردستاني وحركة التحرر القومي في العراق ١٩٤٦–١٩٧٥، ط٦، مط روون، السليمانية، ٢٠٠٤، ص٢١٩–٢٢٠؛ ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٢٨٢–٢٨٥.

(٢١٥) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی هەردوو بەیاننامەکە بڕوانە: "هاوکاری"، ژ(٦)، ١٩٧١/٢/٢٠.

مستەفا بارزانییش فەرمانیدا چاودێری بکرێن و لە سوکایەتی پێکردنیش بپارێزرێن و هەروەها پێشیان گوترا: ئازادن لە گرتنەبەری هەر رێگایەك بۆ پاراستنی خۆیان، ناشبێ لێکدانەوەی خراپ بۆ هیچ هەنگاوێك بکەن کە لەلایەن سەرکردایەتی (پ.د.ك)ەوە بنرێ بەمەبەستی پارێزگاری لێکردنیان. هەروەها سەرکردەکانی (پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان)ی پێشووش، هەریەکەو لە ناوچەیەك لە دەوروبەری بارەگای مستەفا بارزانی نیشتەجێکران. برایم ئەحمەدو خێزانەکەی لەناوپردان، عەلی عەسکەری و خێزانەکەی لە گەلاڵە، عومەر مستەفا دەبابەو خێزانەکەیشی لە دەربەند، جەلال تاڵەبانیش ماوەیەك لە خانوویەك لە قەسرێ کە بارەگای مستەفا بارزانی لێبوو، مایەوە[٢١٦]

نیشتەجێکردنی ئەو ناوبراوانەش لەو شوێنانە یەکێك بوو لە مەرجەکانی مستەفا بارزانی[٢١٧]. جەلال تاڵەبانی پێی وایە دوو هۆکار لەپشت ئەو مەرجە بوون، یەکەمیان: مستەفا بارزانی پێی خۆشبوو، کە ئەوانە لە نزیك خۆی و لە پەنای ئەودابن تاکو ئەولاو ئەولا نەکەن. دووەمیان: بۆئەوەی بوو وا نیشاندا کورد یەکیگرتۆتەوەو هەموو لەژێر سەرکردایەتی ئەودا کۆبوونەتەوە[٢١٨]

سەبارەت بەدانانی هەریەکە لەوانەش لەشوێنێك، ئەوا دەتوانین وا لێکبدەینەوە، کە سەرکردایەتی (پ.د.ك) بۆیە ئەوکارەی کردووە تاکو بەربگرێت لە دووبارە بوونەوەی هەر کارێك کە مەترسی لێبکەوێتەوەو جارێکی دیکە پارتەکەیان بەرەو کەرتبوون بەرێت، بەڵام تانسکۆی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان لە ساڵی ١٩٧٥داو دواتریش کەسیان بیریان لەوەنەکردەوە جارێکی

(٢١٦) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٥٥.

(٢١٧) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن،ل١٠٤.

(٢١٨) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

دیکە پارتی دیموکراتی کوردستان بکەنەوە دووبەش. هەروەك مەسعود بارزانیش جەختی لەسەر کردەوە، دوای گەڕانەوەی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان؛ هەستیان بەوە نەکردووە کە سەرکردەو ئەندامانی ئەو پارتە هەوڵی پیلانگێڕیی و خراپەکاری بدەن لەناو (پ.د.ك)[٢١٩]، ئەوەش نیشانەی ئەوەیە، هەموو کوردێك هەستی بەلێپرسراوێتی کردووە بەرانبەر ئەو بارودۆخەی، دوای بەیاننامەی ١١ی مارت لە کوردستاندا هاتبووە کایەوە.

دەبێ ئەوەش بگوترێت ئەو ئاشتبوونەوەو یەکگرتنەوەیە ببووە مایەی نارەزایی و نارەحەتی بەعس، لەبەرئەوەی چاوەڕوان بوو شەڕی ناوخۆو تۆڵەسەندن لەنێو کورددا روویدات، تا بەئاسانی پیلانەکانی دژی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد جێبەجێ بکات.

(٢١٩) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢

تەوەری دووەم:

سەرهەڵدانی کۆمەڵەی مارکسیی- لینینیی کوردستان

سەرکەوتنی شۆڕشی سۆشیالیستی ئۆکتۆبەری روسیا لەساڵی ١٩١٧دا، پاشان ژێرکەوتنی بەرەی فاشستی لە جەنگی دووەمی جیهانیی، دواتریش سەرکەوتنی شۆڕشی سۆشیالیستی چین لە ساڵی ١٩٤٩، کاریگەریی بەگوڕبوون بۆ بڵاوبوونەوەی بیری مارکسیزم و سۆشیالیزم لە سەرانسەری جیهاندا. لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیشدا فەرمانڕەوایی دەوڵەت لەلایەن تاکەکەس و حیزبی دەسەڵاتدارەوە قۆرخکرابوون. ئەو بارودۆخە پڕ مەینەتییەش گەلانی بندەستی ئەم دەڤەرەی جۆشدا لەپێناو رزگاربوون لە چەوسانەوەو وەدەستهێنانی ئازادی پەنا ببەنەبەر پێکهێنانی جووڵانەوەی شۆڕشگێڕیی و رزگاریخوازی نەتەوەیی و چینایەتی، کە زۆربەیان لە پڕەنسیپی سیاسییاندا لە ئایدۆلۆژیای مارکسیزم– لینینیزم سەرچاوەیان دەگرت.

لە کوردستانی ژێر چنگی عێراقیشدا لەژێر کاریگەریی ئەو فاکتەرە جیهانییانەی ناوبران زۆر بزاڤی سیاسیی و شۆڕشگێڕو ئازادیخواز بەرپابوون، بەگشتی سەرجەمی ئەو بزاڤە شۆڕشگێڕو ئازادیخوازانە –بەشۆڕشی ئەیلولیشەوە– ئەو قاڵبووەوەی پرسی چینایەتی و ئایدیۆلۆژیای سۆشیالیزم نەبوون و ببوونە مایەی پەیدابوونی کەلێنێکی گەورە لەنێو بزاڤی رزگاریخوازیی کوردستان.

بـۆ پڕکردنـــەوەی ئـــەو کەلێنـــەش ژمارەیـــەك لاوی نیـــشتمانپەروەری رووناکبیرو گۆشکراو بە بیروباوەڕی مارکسیزم، لـە کۆتـایی سـاڵانی شەسـتەکان و سەرەتای ١٩٧٠ کەوتنەگەڕو خۆسازدانی نهێنی، بۆ پێکهێنانی رێکخراوێکـی چـەپ لە کوردستاندا.

ئـــەو بیرۆکەیـــەش لـــەناو بـــاڵی (بـــرایم ئەحمـــەد–جـــەلال تاڵـــەبانی/ "م.س")،چەکەرەی کرد، لەبەرئەوەی هەروەك نەوشیروان مستەفا ئەمین کە هەم ئەندامێکی ئەو باڵە بووەو هەم یەکێکیش بووە لەوانـەی ئـەم بیرۆکـەیان لا گەڵاڵـە بووە، دەڵێت: ئێمە گەیشتبووینە ئەو باوەڕەی کە ئەم.جۆرە پارتانە ناتوانن کورد رزگار بکەن و لەوەوە نائومێد بـووین. پێمـان وابـوو کـە هـەم (ح.ش.ع)بەهـەردوو باڵەکەیەوە، هەم پارتی دیمـوکراتی کوردسـتان بەهـەردوو باڵەکەیـەوە شکستیان هێناوە لە سەرکردایەتی کردنـی جووڵانـەوەی کـورددا و نـاتوانن جووڵانەوەکـە بـە ئەنجام بگەیەنن، لەبەر ئەوە بیرمـان لـە پێکهێنـانی رێکخراوێـك کـردەوە، بـۆ ئـەو مەبەستەش سوودمان لە چینییەکان وەرگرتبوو کـە تێزێکیـان هـەبوو بـۆ رزگـاری گەلان، ئەویش بریتی بوو لە (حیزبی پێشڕەو، لەشکری گەل، بـەرەی نیـشتمانیی) کە مەبەست لە بەرەی نیشتمانییش حیزبێکی پێکهاتوو لە چەند چینێك بوو، نـەك بەرەی نێوان چەند حیزبێك[٢٢٠]

هەرچەندە ئەو رەوتە سیاسییە چەپەش لـەنێو بـاڵی (بـرایم ئەحمـەد–جـەلال تاڵـەبانی/ "م.س") لەسـاڵی ١٩٦٧ سـەری هەڵـدا، بـەڵام جگـە لـەوەی ئاماژەمان پێدا، لەژێر کاریگەریی چـەندین پـرس و فاکتـەری دەرەکـی و نـاوخۆیی دیکەشـدا بـوون، بـەجۆرێك کـە یارمەتیـدەر بـوون بـۆ پەرەپێـدانی بیرۆکەکـەیان.

(٢٢٠) دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٥/١١/٢٠٠٢.

دەتوانین گرنگترین ئەو پرس و فاکتەرانە لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا، ریزبەند بکەین:–

١. لەو سەردەمەدا گفتوگۆیەکی گەورە پەیدا ببوو لەنێوان هێڵی یەکێتی سۆڤیەت و هێڵی چین، هەرچەندە هەردوو وڵات سۆشیالیستی بوون، بەڵام لە سیاسەت و تێروانینیان بەرانبەر جیهان جیاواز بوون. گفتوگۆکانیش وابوو کە سەرکردایەتی سۆڤیەت و هەموو ئەو هێزانەی لە بازنەی سیاسەتی ئەواندا دەخوولانەوە، لەلایەن چین بەلادەر لە پرسە نیشتمانیی و چینایەتییەکان، تۆمەتبار دەکران. ئەو ململانێ و گفتوگۆ فراوانەش بووە هۆی دروستبوونی ناکۆکی و دابەشبوون لەنێو چەندین حیزبی شیوعیدا لەوانە حیزبی تودەی ئێران کە باڵێکی لێ جیابۆوە بە ناوی (سازمانی ئینقلابی حیزبی تودەی ئێران)[٢٢١] پاشان ئەوانە لەساڵی ١٩٦٨ هاتنە کوردستانی ژێر چنگی عێراق و لە بەکرەجۆ لای جەلال تاڵەبانی میوان بوون. دواتر لە رێگەی سازدانی کۆڕو کۆبوونەوەدا، کاریگەرییەکی زۆریان خستەسەر ئەندامانی باڵی (برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بۆ زیاتر ئاشنابوونیان بەبیروباوەڕی چەپ بەگشتی و بیروباوەڕی (ماوتسی تۆنگ) بەتایبەتی[٢٢٢]

---

(٢٢١) دیدار لەگەڵ فەرەیدون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤. فەرەیدون عەبدولقادر ساڵی ١٩٤٧ لە شاری کەرکووک لەدایك بووە و لە سلێمانی پەروەردە بووە، یەکێك بووە لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان، لە ساڵی ١٩٨٣یشەوە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە. دیدار لەگەڵ فەرەیدون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٢٢) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١ ئاوات عەبدولغەفور ساڵی ١٩٤٧ لە خانەقین لەدایك بووە. ساڵی ١٩٦٢ وەك قوتابییەك چۆتە نێو ژیانی سیاسیی و ساڵی ١٩٦٣ لەلایەن رژێمی عێراقەوە دەسگیرکراوە کاتێکیش، بۆ

بەدرێژایی مێژووش حیزبە چەپەکانی ئێران کاریگەرییان لەسەر ڕەوتی سیاسیی چەپ هەبووە لە عێراقدا[٢٢٣].

جێی ئاماژەپێدانە، ململانێی نێوان یەکێتی سۆڤیەت و چین کاریگەریی خستە سەر حیزبی شیوعی عێراقیش لەو سەردەمەدا، کە باڵی لێژنەی مەرکەزی ئەو حیزبە لایەنگیری سیاسەتی یەکێتی سۆڤیەتی دەکرد، بەڵام باڵی قیادەی مەرکەزی لایەنگیری سیاسەتی چین بوو. لەگەڵ ئەوەشدا (ح.ش.ع) بەهەردوو باڵەکەیەوە نەیتوانیبوو تینوێتی چەپڕەوانی کورد، بشکێنێ[٢٢٤] ئەمەش بۆشاییەکی گەورەی دروستکردبوو.

ئەنجامدانی تاقیکردنەوەکانی، لەزیندانەوە بردوویانە بۆ قوتابخانە، بەیارمەتی چەند هاوڕێیەکی رایکردووەو هەر دوای رزگاربوونی خۆی گەیاندۆتە ریزی شۆڕش. لەساڵی١٩٧٠شەوە بۆتە یەکێك لە کادیرە سەرەتاییەکانی کۆمەڵەو ساڵی ١٩٧٦ لەگەڵ شەهاب شێخ نووریو ژمارەیەك هاوڕێی دیکەیدا لەلایەن رژێمی ئێرانەوە تەسلیم بە رژێمی عێراق کراوەو تا ساڵی ١٩٧٩ زیندانیی کراوە. لە دوای ئازادبوونیشیەوە بەردەوامە لە خەباتی سیاسیی و ئێستا لەریزەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستاندا کاردەکات. دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٢٣) دیدار لەگەڵ حیکمەت محەمەد کەریم (مەلا بەختیار)، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٧. ساڵی ١٩٥٤ لە خانەقین لەدایك بووە. ساڵانی شەستەکان لەریزەکانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان خەباتی کردووە. ساڵی ١٩٧٠ پێوەندیی بە کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان کردووەو یەکێك بووە لە کادیرە سەرەتاییەکانی ئەو رێکخراوە. ئێستاش ئەندامی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە. دیدار لەگەڵ حیکمەت محەمەد کەریم (مەلا بەختیار)، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٧.

(٢٢٤) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی ٢٠٠٣/٩/٢١. ئەرسەلان بایز ساڵی ١٩٥٠ لە دەشتی هەولێر لەدایك بووە، یەکێك بووە لە کادیرە سەرەتاییەکانی کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان، ساڵی ١٩٨٢ بۆتە ئەندامی سەرکردایەتی یەکێتی

٢. كاریگەریی شۆڕشەكانی جیهان وەكو شۆڕشی چین و ڤێتنام و فەلەستین لەسەر گەشەسەندنی بیروباوەڕی چەپ لای چەپڕەوانی كورد. شێوەی ئەو كاریگەرییەش لە شۆڕشێكەوە بۆ شۆڕشێكی دیكە جیاوازی هەبوو، بۆ نموونە كاریگەرێتی شۆڕشی چین بەهۆی بارودۆخی لەیەكچووی كوردستان و ولاتی چین بوو، كە لەڕووی ئابووری و كۆمەلایەتییەوە كۆمەلگایەكی جووتیارییان تێدا دەژیا[٢٢٥] ئەمە سەرەڕای كاریگەریی دانراوەكانی ماوتسی تۆنگ بەتایبەتی (تحليل طبقات المجتمع الصيني) و(في التناقض) و (الممارسة العملية) و (مقالات عسكرية) و (چەپكێك لە ووتەكانی ماوتسی تۆنگ)، كە لەنێو ڕووناكبیرە چەپەكانی كوردا بەردەوام گفتوگۆیان لەسەر دەكرا[٢٢٦]. بەهۆی پێوەندییەكانی

نیشتمانی كوردستان و لە سالی ١٩٩٦یشەوە بۆتە ئەندامی مەكتەبی سیاسیی و لێپرسراوی مەكتەبی ڕێكخستن، سالی ٢٠٠٢یش لەزانكۆی سلێمانی دكتۆرای لەئەدەبی كوردی وەگرتووە. دیدار لەگەل ئەرسەلان بایز، سلێمانی ٢٠٠٢/٩/٢١.

(٢٢٥) دیدار لەگەل ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١ ئاسۆ شێخ نووری سالی ١٩٤٧ لە شاری سلێمانی لەدایك بووە، یەكێك بووە لە كادیرە سەرەتاییەكانی كۆمەلەی ماركسیی–لینینیی كوردستان، لەسەرەتای ئایاری ٢٠٠١یشەوە بۆتە پارێزگاری سلێمانی و تاكو ئێستاش لەسەر كارەكەی بەردەوامە. دیدار لەگەل ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١

(٢٢٦) دیدار لەگەل شاخەوان عەباس عەولا، هەولێر ٢٠٠٣/٤/٣٠ . شاخەوان عەباس سالی ١٩٥٢ لە هەولێر لەدایك بووە، دەرچووی ئامادەیی كشتوكالە، سالی ١٩٦٦–١٩٦٧ پێوەندیی بە یەكێتی قوتابیانی كوردستان وپارتی دیموكراتی كوردستان كردووە، سالی١٩٧٢چۆتە ڕیزی كۆمەلەی ماركسیی–لینینیی كوردستان. سالی (١٩٧٧)ەوە بەبێ دابڕان پێشمەرگە بووەو لە كۆنگرەی یەكەم ودووەمی یەكێتی نیشتمانی كوردستان، بە ئەندامی سەركردایەتی هەلبژێردراوە. دیدار لەگەل شاخەوان عەباس عەولا، هەولێر ٢٠٠٣/٤/٣٠. جێی ئاماژەپێدانە شاخەوان عەباس لە ١ی شوباتی ٢٠٠٤ لە

جەلال تاڵەبانیشەوە، چینییەکان لەرێگەی باڵیۆزخانەکەیانەوە لە بەغدا، ژمارەیەکی زۆریان لەو جۆرە کتێبانە، کە وەرگێڕدرابوونە سەر زمانی عەرەبی، بۆ خوێنەرو رووناکبیرانی کورد دەنارد[(٢٢٧)]، بۆئەوەی زیاتر ئاشنای بیروباوەڕی شۆڕشی چین بن. هەندێ لەو رووناکبیرانەش لەشاری بەغدا بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو کتێب وناميلكانە کتێبخانەیەکیان بەناوی (بیری نوێ) دامەزراند[(٢٢٨)]. هەر لەژێر کاریگەریی بیروباوەڕی ئەو شۆڕشەش گۆڤاری (رزگاری)[(*)] لەساڵی ١٩٦٩ دەرچوو، کە ئەویش کاریگەرییەکی گەورەی هەبوو لەسەر بڵاوکردنەوەی ئایدیۆلۆژیای ماویزم، تەنانەت دواتر دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی مارکسیی–لينينيی کوردستانیش لەو کەسانە بوون کەپێشتر لە دەوری ئەو گۆڤارە کۆببونەوەو لەژێر کاریگەریی بیروباوەڕەکانیدا بوون[(٢٢٩)].

فەلەستینییەکانیش کە زووتر بۆ گەشەپێدانی بیری چەپ لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەسپێشخەر بوون، لێکۆڵینەوەی نێو گۆڤارو بڵاوکراوەکانیان،

بارەگای مەڵبەندی سێی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لە هەولێر لە ئەنجامی کردەوەیەکی تیرۆریستی لەگەڵ ژمارەیەك پێشمەرگەو خەڵکی دیکە شەهید کرا.

(٢٢٧) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٢٨) دیدار لەگەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠؛ دیدار لەگەڵ ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(*) رزگاری گۆڤارێکی هەفتانەی گشتی بوو، لەشاری سلێمانی دەردەچوو، خاوەنی ئیمتیاز نەوشیروان مستەفاو سەرنووسەرەکەشی شازاد سائیب بوون، یەکەم ژمارەی ئەو گۆڤارە ٢٠ی نیسانی ١٩٦٩ دەرچووە، ژمارە (١٥)شی کە دوا ژمارەی بووە لە ٢٧ی ئاداری ١٩٧٠ دەرچووە جەمال خەزنەدار، رابەری رۆژنامەگەری ی کوردی، مط الجمهورية، بغداد،١٩٧٣ ، ل١٠٤.

(٢٢٩) دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

کاریگەرییەکی گەورەیان کردبووە سەر نەشونماکردنی ئەو بیروباوەڕە لای رووناکبیرو لاوە خوێنگەرمەکانی کورد[٢٣٠]

٣. فاکتەرێکی دیکەی بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی ماویزم لەسەر بنەمای بیری مارکسیزم–لینینیزم، کردنەوەی ئەو خولە رووناکبیرییانە بوو کە جەلال تاڵەبانی لە بەغدا لە ساڵانی ١٩٦٩ و ١٩٧٠ بۆ هەندێ لە لاوان و ئەو قوتابیە کوردانەی کە لە زانکۆی بەغدا دەیانخوێندو سەر بە باڵی (برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بوون، سازی کردبوون[٢٣١]. ئەو بابەتانەش کە لەو خوولانە پێشکەش دەکران لە سەرچاوەکانی جووڵانەوەی چەپ و ئایدیۆلۆژیای ماویزمەوە هەڵقووڵابوون یەکێك لەو بابەتانەش بەناونیشانی (بەرەی نیشتمانیی یەکگرتوو) بوو کە لەلایەن جەلال تاڵەبانییەوە نووسرابوو[٢٣٢]

ئیتر ئەو بیروباوەڕەو هێڵە فیکرییەی ئەوسا بووەهۆی ئەوەی کە گەنجەکانی ناو باڵی (برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/ "م.س")، دوو دوو سێ سێ پێکەوە کتێب بکڕن و بیخوێننەوەو ئەڵقەی رووناکبیریی بکەنەوە بۆ خۆڕووناکبیرکردنیان، لەمەشەوە چەندین ئەڵقەی لەو چەشنە دروستبوون کە هەندێکیان ئاگاداری یەکتر بوون وورده ووردەش ئەو ئەڵقانە فراوانبوون و دواتریش یەکیان گرتەوەو رێکخراوی کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستانیان دامەزراند[٢٣٣]. شایانی باسیشە ئەو سەردەمە دۆخی ناو یەکێتی قوتابیانی کوردستان دۆخێکی پڕ لە

---

(٢٣٠) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٣١) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٣٢) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٣٣) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

پرسیارو گفتوگۆو سازدانی سیمنیار بوو[٢٣٤]، کە ئەمەش زەمینەیەکی لەباربوو بۆ پەرەسەندنی بیری پێشکەوتنخواز.

هەموو ئەوانەی لەسەرەوە خستمانەڕوو، فاکتەری کاریگەربوون بۆ تەشەنەکردنی بیروروباوەڕی مارکسیزم–لینینیزم–ماویزم لەنێو لاوانی کوردو رەخساندنی زەمینەیەکی لەباریش بوو بۆ هاتنەکایەی رێکخراوێکی چەپی کوردستانیی.

لەنێو ئەو بارودۆخەدا سێ گروپی چەپڕەو سەریان هەڵدا[٢٣٥]، کە جەلال تاڵەبانی و شەهاب شێخ نووری[*] و نەوشیروان مستەفا ئەمین هەریەکەیان سەرپەرشتی گروپێکی دەکرد[٢٣٦] هەریەك لەو گروپانەش، هەمیشە ئەندامانیان

(٢٣٤) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٣٥) دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

(*) شەهاب شێخ نووری ساڵی ١٩٣٢ لەشاری سلێمانی لەدایك بووەو کوڕی شێخ نووری شێخ ساڵحی شاعیرەو هەر لە منداڵییەوە لە نێو ژیانی سیاسی و نیشتمانپەروەرییدا قاڵبووە. ساڵی ١٩٦١ پێوەندیی بەشۆڕشی کوردستانەوە کردووەو دواتر هێزی چەپڕەویی هەڵگرتووەو یەکێك بووە لەدامەزرێنەرانی کۆمەڵەی مارکسیی– لینینیی کوردستان. ساڵی ١٩٧٥، دوای تێکچوونی باری سیاسیی کوردستان و دەسگیرکردنی ژمارەیەك لە هاوڕێیانی، لەگەڵ ژمارەیەك هاوڕێیانی دیکەیدا چۆتە ئێران، لەوێدا رژێمی ئێران دەسگیریکردوون و ساڵی١٩٧٦ بەرانبەر (١٠) ئەفسەری خۆی کە پێشتر لە عێراق دەسگیرکرابوون، ئاڵوگۆڕیکردوون و لە زیندانی بەعس ئاخنراون. شەهاب شێخ نووری لە ١٩٧٦/١١/٢١دا لە سێدارە دراوە.

(٢٣٦) دیدار لەگەڵ ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١؛ دیدار لەگەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠؛ دیدار لەگەڵ کۆسرەت رەسول عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٢، کۆسرەت رەسول عەلی ساڵی ١٩٥٢ لە هەولێر لەدایك بووە، دەرچووی پەیمانگەی کشتوکاڵەو لە ریزەکانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان کاری کردووە، پاشان لە ساڵی

لە گفتوگۆو تاوتوێکردنی ڕای یەکتر بوون بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوێکی مارکسیی-لینینیی کوردستانیی کە بتوانێت پرسە چینایەتی و نەتەوایەتییەکان پێکەوە گرێبدات و خەباتیان لەپێناودا بکات. لەبەرئەوەی ئەندامانی هەرسێ گروپەکەش لەناو باڵی (برایم ئەحمەد-جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بوون، بۆیە بیروڕاکانیان لە یەکتر نزیك بوون و بەشێوەیەکی گشتیش زۆربەیان لەژێر کاریگەریی جەلال تاڵەبانیدا بوون[٢٣٧]

دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠ش، ئەوانەی ئەو بیرۆکەیان لەلا گەڵاڵە ببوو، پێیان وابوو لە ڕۆژگارێکدا ئەو پارتەی برایم ئەحمەد سەرکردایەتی دەکات بمێنێ، بۆشاییەکی سیاسیی بۆ گەشەی ئەو تێزە فیکرییە نارەخسێ، هەربۆیەش ئەوانەی کۆششیان بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوێکی چەپ دەکردو دواتر کۆمەڵەی مارکسیی-لینینیی کوردستانیان دامەزراند، فاکتەرێکی چالاك بوون بۆ هەڵوەشاندنەوەی پارتەکەی برایم ئەحمەد. هاوکاتیش، پێیان وابوو ئەو دوو حیزبە (واتا پارتی دیموکراتی کوردستان بەهەردوو باڵەکەیەوە)،

١٩٧٦دا پێوەندیی بە کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان کردووە. ساڵی ١٩٧٧ لە لایەن ڕژێمی بەعس دەستگیر کراوە، دواتر ئازاد کراوە. ساڵی ١٩٧٨ و ١٩٧٩ ئەندامی سەرکردایەتی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان بووە. ساڵی ١٩٨٤ بۆتە ئەندامی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستانو لێپرسراوی مەڵبەندی هەولێر، ساڵی ١٩٨٨ بۆتە لێپرسراوی ڕێکخستنو ساڵی ١٩٩١ بۆتە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانی کوردستانو لێپرسراوی بەرەی کوردستانی لە هەولێر، ساڵی ١٩٩٢ بۆتە ئەندامی پەرلەمانی کوردستان. ساڵی ١٩٩٣ش بۆتە سەرۆکی حوکمەتی هەرێمی کوردستان. ئێستاش لێپرسراوی کارگێڕی مەکتەبی سیاسیی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە. دیدار لەگەڵ کۆسرەت ڕەسول عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٢

(٢٣٧) دیدار لەگەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر،٢٠٠٣/٤/٣٠.

لەڕووی پێکهاتەی چینایەتی و ڕەوتی سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەوە لەیەکچوون، بۆیە بەباشتریان دەزانی بۆئەوەی حیزبێکی تری خاوەن سیاسەت و ئایدۆلۆژیای نوێ بێتە نێو گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان، هەردوو حیزبەکە یەکتر بگرنەوە[٢٣٨]

لەو هەلومەرجەدا سێ لاوی چەپڕەوی کورد (شەهاب شێخ نووری و فازڵ مەلا مەحمودو فەرەیدوون عەبدولقادر) دەستپێشخەرییان کردو بڕیاریاندا بۆ دامەزراندنی ڕێکخراوێکی هەڵگری بیرو ڕێبازی سیاسیی نوێ، هەنگاو بنێن. ئەوان هەرچەندە هەستیان بە هەبوونی کەرەسەیەکی بەپێز دەکرد، وەکو ئەو سیاسەتمەدارو ڕووناکبیرانەی لە گۆڤاری ڕزگاری ئاڵا بوون و ئەو لایەنگیرییەی کە لە ڕیزەکانی قوتابیاندا پەیدایان کردبوو، بەڵام پێویستیان بە کەسێك بوو کە شارەزابێ، تەمەنی هەبێ، ناودارببێ لەناو جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردستاندا، چونکە ئەوانیدیکە هەموویان گەنج بوون و زۆربەشیان قوتابی زانکۆ بوون. لەبەرئەوە پێوەندییان بە جەلال تاڵەبانییەوە کرد بۆ ڕێنوێنیکردنیان[٢٣٩] ئەویش پێی گوتبوون: یەکەمیان دەبێ بزانم کێن ئەوانەی بەم کارە هەڵساون. دووەمیان دەبێ کوردستانی بن، ئەگینا نیشتان لەگەڵدا ناکەم. کاتێکیش زانی شەهاب شێخ نووری ڕۆڵی سەرەکی لەم کارەدا هەیە، زۆر خۆشحاڵبوو، لەبەرئەوەی بە کەسێکی بەتواناو لێهاتووی دەزانی، تەنانەت ماوەیەك دوای ئەوە جەلال تاڵەبانی لە نامەیەکیدا بۆ کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان سەبارەت بە شەهاب دەڵێت: "من ئامادەم سەرباز بم لە لەشکرێکدا، شەهاب فەرماندەی بێت"، بەم جۆرە جەلال تاڵەبانیش چووە نێو ئەو ڕێکخستنەوە[٢٤٠]

---

(٢٣٨) دیدار لەگەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٥/١١/٢٠٠٢.

(٢٣٩) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٤/٩/٢٠٠٣.

(٢٤٠) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

لەهەمان کاتیشدا پێوەندییان بە نەوشیروان مستەفا ئەمین و شازاد سائیب و مەحمودی مەلا عیزەت و شاسوار جەلال/ ئارام و جەعفەر عەبدولواحیدو فوئاد قەرەداغی و دلێر سدیق و ژمارەیەکی زۆر لە هاوڕێیانی دیکەیان کرد. لەو پێوەندییەدا نەوشیروان گوتبووی: ئەوە بڕیارێکی باشەو ئێمەش ئامادەین، بەڵام با جەلال تاڵەبانی تێدا نەبێت، لەبەرئەوەی ئەویش یەکێك بووە لە بەرپرسەکانی شکستی ئەزموونەکانی پێشووتری جووڵانەوەی کورد. جگەلەوەش نەوشیروان پێی وابوو کە ئەگەر جەلال تاڵەبانی لەنێو ئەو ڕێکخستنە نوێیەدابێ، ئەوا بەهۆی شارەزایی و لێهاتووییەکەی، دەبێ لە هەموو شتێك لە ڕیزی پێشەوە دابێت و دەبێتە کەسی یەکەمی ئەو ڕێکخستنەش، بەمەش سیاسەت و بیروباوەڕی ئەو بەسەر ڕێکخراوە سیاسییە نوێیەکەدا زاڵ دەبێ و گەشەی پێدەدرێت[٢٤١]. کەچی جەلال تاڵەبانیش دەڵێت: من خۆم قسەم لەگەڵ نەوشیروان مستەفا کرد، بۆئەوەی بێنە نێو ئەو ڕێکخستنەوە، بەڵام ئەوان لە سلێمانی تاقمێك بوون سەریان پێکەوەنابوو و (شەهاب شێخ نووری)یان قبوڵ نەبوو[٢٤٢].

هەرچۆنێك بێت جموجۆڵ دەستپێکرد بۆ دامەزراندنی ڕێکخراوەکەو نەوشیروان مستەفا تێیدا بەشدار نەبوو، بەڵکو تەنها پێوەندییەکی تاکەکەسی لەگەڵ دروستکردن و گوتبووشی: هەموو هاوڕێیانی خۆم ئاراستە دەکەم کە بێنە نێو ئەم ڕێکخراوە، بەڵام خۆم نایەم بۆ سەرکردایەتیکردنی[٢٤٣].

بارودۆخەکە بەم شێوەیە ڕۆیشت تاکو لە ١٠ی حوزەیرانی ١٩٧٠دا کۆبوونەوەی دامەزراندنی کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان لە بەغدا

---

(٢٤١) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٤/٩/٢٠٠٣.

(٢٤٢) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

(٢٤٣) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٤/٩/٢٠٠٣.

سازدرا، ئەوانەی تێیدا بەشداریشیان کرد بریتی بوون لە جەلال تاڵەبانی و شەهاب شێخ نووری و فەرەیدوون عەبدولقادرو دلێر سدیق و فوئاد قەرەداغی، لەبەرئەوەی زۆربەشیان خوێندکاری زانکۆ بوون لە بەغدا یاخود شوێنی نیشتەجێبوونیان لەوێبوو، بۆیە کۆبوونەوەکە لەو شارە ئەنجامدرا. لەو کۆبوونەوەیەشدا هەندێ هێڵی گشتی بۆ نووسینەوەی دەستوورو بەیاننامەیەك دەستنیشانکران و فەرەیدوون عەبدولقادرو فوئاد قەرەداغی بۆ پوختەکردن و داڕشتنەوەیان راسپێردران، پێش بڵاوکردنەوەش، بۆ چاوپێخشاندنەوەو دەستکاریکردن، دەستوورەکەیان بۆ جەلال تاڵەبانی نارد. ئیدی (دەستووری کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان)، بووە یەکەم بڵاوکراوەی کۆمەڵە[244]

ئەو رێکخراوە بۆ ئەوەی هەر لەسەرەتاوە ناسنامەی خۆی لە حیزب و هێزە سیاسییەکانی دیکە جیابکاتەوەو، بێ پێچ وپەنا رێبازی خۆی دیاری بکات و لەبواری کارو جێبەجێکردندا ناوەڕۆکی بیروباوەڕی مارکسیزم–لینینیزم دەربخات ناوی خۆی نا (کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان)[245] لەوەش زیاتر ئەو ناوە بەو مەبەستە بوو ئەو کەسانە کۆبکاتەوە کە باوەڕیان بەم ئایدۆلۆژیایە هەبوو، رێکخراوەکەش هەر بۆ رێکخستن و یەکخستنی هێزە مارکسییەکانی نێو کوردستانیش دامەزرابوو، سەرچاوەکانی ئایدۆلۆژیاشی بریتی بوون لە مارکسیزم–لینینیزم و ئەندێشەی ماوتسی تۆنگ[246] لەژێر کاریگەریی ئەو سەرچاوە

---

(٢٤٤) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٤٥) بڕوانە: "کۆمەڵە" (ئۆرگانی ناوەندیی کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان)، ژ(٢)، زستانی ١٩٧٩، ل١٢ (٤٢).

(٢٤٦) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

ئايدۆلۆژييايەش كۆمەڵە دروشمی (ئەی كرێكاران و گەلانی زۆرلێكراوی جيهانی يەكگرن)ی بەرزكردبۆوە[٢٤٧].

كۆمەڵە بەنهێنی دامەزراو زۆر بەنهێنیش كارەكانی ئەنجامدەدا تاكو نسكۆی جووڵانەوەی رزگاريخوازی كوردستان لە ساڵی ١٩٧٥[٢٤٨] لەپێناو پاراستنی رێكخراوەكەش بە ئاسانی متمانە بە هەموو كەس نەدەكرا، بەڵكو كەسانی رووناكبيرو چەپڕەو لەنێو ئەڵقەی رووناكبيريی كۆدەكرانەوەو بۆ ماوەيەك پەروەردە دەكران كە هەبوو ماوەكەی شەش مانگ بوو هەشبوو دووساڵ بوو، ئيتر بەپێی تێگەيشتن و پابەندی ئەو كەسە بەراستگۆيی و چەپی راستەقينەوە تاكو بە تەواوی متمانەی پێدەكرا، ئينجا پێی دەوترا رێكخراوێكی نهێنی هەيە بەناوی كۆمەڵەی ماركسيی–لينينيی كوردستان[٢٤٩] تەنانەت هەندێ جار كەسێك دوای پەروەردەكردنی دەگەيشتە ئەو ئاستەی بير لە دروستكردنی رێكخراوێكی چەپی كوردستانی بكاتەوە، ئينجا كۆمەڵەی پێ دەناسێنراو دەخرايە نێو

(٢٤٧) ديدار لەگەڵ فەرەيدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤؛ ديدار لەگەڵ سەعدون يەدوڵلا شەفی فەيلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١. سەعدون فەيلی ساڵی ١٩٥٣ لە شاری بەغدا لەدايك بووە. سەرەتای حەفتاكان پێوەندیی بە رێكخستنەكانی كۆمەڵەی ماركسيی–لينينيی كوردستانەوە كردووە. ساڵی ١٩٧٩ لە زيندانی بەعس، شەشەمی ئامادەيی تەواو كردووە، پاش ئازادكردنيشی لە ئەكاديميای هونەرە جوانەكانی بەغدا وەرگيراوە، بەڵام بەعسييەكان رێگربوونە لەبەردەم تەواوكردنی خوێندنی، بۆيە ساڵی ١٩٨٢ پێوەنديی بەهێزی پێشمەرگەی يەكێتی نيشتمانی كوردستان كردووە. ئێستاش جێگری وەزيری مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفالە. ديدار لەگەڵ سەعدون يەدوڵلا شەفی فەيلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٤٨) ديدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوينەهەواری دوكان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢٤٩) ديدار لەگەڵ حيكمەت محەمەد كەريم (مەلا بەختيار)، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٧.

ڕێکخستنەکانییەوە[250] شێوەی ڕێکخستنەکش تەزبیحی بوو کە نەیاندەهێشت ئەندامانیان یەکتری بناسن[251]، بۆ ئەوەی ئەگەر یەکێکیان پچڕا، ئەوانیدیکە ئاگایان لێنەبێ[252].

هۆکاری ئەو نهێنی کارکردنەش بە بۆچوونی کادیرانی ئەو سەردەمەی ڕێکخراوەکە دەگەڕایەوە بۆ مەترسییان بەرانبەر دەزگا ئەمنییەکانی ڕژێمی بەعس و دەزگای پاراستنی پارتی دیموکراتی کوردستان[253] تەنانەت هەندێ لەو کادیرانە دەگێڕنەوە کە ئەو سەردەمە (پ.د.ك) گۆڕەپانی سیاسیی کوردستانی بۆ خۆی قۆرخ کردبوو کە نەك هەر ڕێگەیان بەڕێکخراوێکی لەم چەشنە نەدەدا بێتە نێو گۆرەپانەکە و چالاکی سیاسیی خۆی ئەنجام بدات، بەڵکو ئەگەر هەستیان بەجووڵەی کەسێکیش کردبا بۆ ئەم کارە، بانگیان دەکرد و سووکایەتیان پێدەکرد، بەلام بەهۆی نهێنی ڕێکخراوەکەوە، (پ.د.ك) نەیتوانیوە دەستبگرێت بەسەر کادیرانیدا[254]. هەرچی مەسعود بارزانی کەئەوکات لێپرسراوی دەزگای پاراستن بوو دەڵێت: ئێمە لەسەرەتاوە زۆر ئاگاداری جموجۆڵ و چالاکییەکانی کۆمەڵە بووین، بەلام تەنها چاودێریمان خستبووە سەریان، هیچ کاردانەوەیەکی خراپمان بەرانبەریان نەبوو، لەبەر ئەوەی هیچ کاریکیان نەدەکرد دژی (پ. د.ك) بێت[255] کەچی جەلال تاڵەبانی دەڵێت: ئەم قسەیە وانیەو سەرەتا ئاگاداری

(٢٥٠) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥١) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٥٢) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥٣) دیدار لەگەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠.

(٢٥٤) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥٥) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢

چالاکییەکانمان نەبوون، بەڵکو دوای چەند ساڵێك هەستیان کردو بەدوای ئەندامانی ڕێکخراوەکەدا دەگەڕان[٢٥٦] ئاوات عەبدولغەفوریش دەڵێت: قسەکەی مەسعود بارزانی راستی زۆری تێدایە، لەبەرئەوەی کەسێك زانیاریی لەسەر کۆمەڵە پێدابوون[٢٥٧] بۆیە دەکرێ پشگیری لەبۆچوونەکەی مەسعود بارزانی بکرێ.

کۆمەڵەی مارکسیی–لینینیی کوردستان هەر لە سەرەتای دامەزراندنییەوە رووبەڕووی هەندێ کێشەو ململانێی ناوخۆیی نێو ڕێکخستنەکانی بۆوە. یەکێك لەوانەش ململانێی نێوان بیری کوردستانی و عێراقچێتی نێو ئەندامانی بوو، کە هەندێکیان لەژێر کاریگەریی (حیزبی شیوعی عێراق/ کۆمیتەی ناوەندیی)، پێیان وابوو لە وڵاتێکدا پرۆلیتاریا دەبێ یەکێتی هەبێ و ڕێکخستنەکەشی یەکگرتوو بێت. لەسەر ئەو بنەمایەش هەبوونی ڕێکخستنێکی پرۆلیتاری عێراقییان بەپێویست دەزانی، لەبەرئەوە ئاراستەی بیری عێراقچێتی لەنێو کۆمەڵە سەریهەڵدا. ئەوەی سەرکردایەتی ئەو ئاراستەیەشی دەکرد، فازڵ مەلا مەحمود بوو. سەرکردایەتی کۆمەڵەش بە ئامۆژگارییەك داوای لە ڕێکخستنی نێو شارەکان کرد، سەبارەت بەو پرسە لەنێوان خۆیاندا بکەونە گفتوگۆ[٢٥٨].

ئیتر ئەو ململانێیە قووڵ بۆوە تاوای لێهات بۆ یەکلاکردنەوەی، لەنێو ڕێکخستنەکاندا راپرسی بکرێت، ئەنجامەکەشی دەرکەوت کە ژمارەیەکی کەم لەگەڵ ئەوەبوون کە ئاراستەی بیری ڕێکخراوەکە بەرەو ئاقاری عێراقچێتی بچێت، بەڵکو زۆرینەی ئەندامان سووربوون لەسەرئەوەی کە کۆمەڵە هەر بە کوردستانی بمێنێتەوە. ئەنجامی ئەو راپرسییەش لە لێدوانێکی ناوخۆییدا ئاشکرا کراو تیایدا

---

(٢٥٦) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢٥٧) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥٨) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

ئەوەشیان ڕاگەیاند کە ڕێکخستنەکە هەر بە کوردستانی دەمێنێتەوە، ئەوانەی کە لەگەڵ ئەم ئاراستەیەشدا نین دەتوانن بمێننەوەو ململانێی فیکریی خۆشیان بکەن، بەڵام دەبێ لە سەرکردایەتی بهێنرێنە خوارەوە وەکو فازڵ مەلا مەحمودو فوئاد قەرەداغی(٢٥٩). دواتر ئەوانیش چوونە دەرەوەو وازیان لە کۆمەڵە هێنا(٢٦٠)

هەروەها کادیرانی کۆمەڵەی مارکسیی – لینینیی کوردستان پێشتر کە زۆربەیان لەنێو باڵی(برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بوون و جەماوەریشیان زیاتر لەنێو توێژەکانی ڕووناکبیرو فەرمانبەرو وردە بۆرژوادا بوو، بۆیە ئەو دوو پرسەیان بە کێشەیەك بینی و چارەسەرکردنیشیان بەپێویست زانی. چونکە پێیان وابوو ئەگەر لەو ڕێکخراوە نوێیەدا پەل نەهاوێژن بۆ ئەو کەسانەی لەڕووی بیرکردنەوە لەخۆیان نزیکن و لە دەوری خۆیان کۆیان نەکەنەوە بەتایبەتی ئەوانەی لە ریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق خەباتیان دەکرد، ئەوا لەنێو خەڵك بەدرێژەپێدەری باڵی جەلالی دەناسرێن، بۆیە کەوتنە هەوڵدان بۆ ڕاکێشانی ئەو کەسانە بۆ نێو کۆمەڵە. لەلایەکی دیکەشەوە ئەم کادیرانە خۆیان بە نوێنەری چینی کرێکاران و ڕەنجدەرانی کوردستان دەزانی، بۆ ئەمەش بەپێویستیان زانی بەرنامەیەکی تایبەت بەخۆیان دابنێن و خەڵکی سەر بەو چینەش لە ریزەکانی خۆیاندا کۆبکەنەوە، نەك تەنها لەنێو توێژی وردەبۆرژوادا چەقبەستبن(٢٦١).

کێشەیەکی دیکە کە ڕووبەڕووی کۆمەڵەیمارکسیی–لینینیی کوردستان بۆوە، نووری جەلال تاڵەبانی بوو لەو ڕێکخراوە، لەبەرئەوەی دوای هەڵوەشاندنەوەی

---

(٢٥٩) دیمانە لەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

(٢٦٠) دیمانە لەگەڵ ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

(٢٦١) هـ.س.

باڵی (برایم ئەحمەد–جەلال تاڵەبانی/ "م.س") ماوەیەك لە گەلاڵە مایەوە، پاشان لەسەر داخوازی خۆی لەساڵی ١٩٧٢ەوە چووە دەرەوەی کوردستان دوای بێئومێدبوونی لەو گۆڕانکارییانەی کە چاوەڕوان بوو مستەفا بارزانی لەناو (پ.د.ك)دا لە بەرژەوەندی ئەوو هەڤاڵانیدا بیکات[٢٦٢] ئیتر ئەو دوورکەوتنەوەیەی لە کوردستان کێشەیەکی گەورە بوو بۆ کۆمەڵە، بەمەبەستی چارەسەرکردنیشی لەو ماوەیەدا شەهاب شێخ نووری بەهۆی زیرەکی و لێهاتوویەکەیەوە، بە پڕاکتیکی رۆڵی سکرتێری کۆمەڵەی دەگێڕا هەرچەندە وەك ڕێککەوتنێك لەنێوان کادیرە بنەڕەتییەکانیدا، جەلال تاڵەبانی بە سکرتێر هەڵبژێردرا بوو. دوورییەکەشی چەندین پرسیاری لەنێو ئەو کادیرانە دروستکردبوو بۆ وەلامی ئەو پرسیارانەش، ساڵی ١٩٧٣ کۆمەڵە بەپێویستی زانی شەهاب شێخ نووری بنێرێتە سوریاو بەیروت بۆئەوەی لەنزیکەوە لەگەڵ جەلال تاڵەبانی تاوتوی چەند بابەتێکی پێویستی ڕێکخراوەکە بکات و هەندێ ڕێنمایی لێوەربگرێت. دوای ئەوەش شەهاب گەڕایەوە کوردستان. شایانی باسیشە جەلال تاڵەبانی لەو ماوەیەی لە دەرەوە بوو، ساڵی ١٩٧٣ نامەیەکی بۆ کادیرانی کۆمەڵە ناردبوو داوای پێکهێنانی حیزبێکی نیشتمانیی فراوانی لێکردبوون، بەلام دوای تاوتوێکردنی ئەو پرسە، کادیرانی ڕێکخراوەکە بەو پێشنیارە رازی نەبوون[٢٦٣]

کۆمەڵە تا ساڵی ١٩٧٣ هیچ بلاوکراوەیەکی نەبوو کەببێتە زمانحاڵی، بۆ ئەوەی بیروڕاو هەڵوێستەکانی خۆی تێدا دەرببڕێت بەرانبەر ڕووداوەکانی کوردستان و عێراق و جیهان، بەلام لەو ساڵەدا کۆششەکانی خۆی خستەگەڕ بۆدەرکردنی بلاوکراوەیەکی خوولیی ڕێکوپێك بەناوی (ئالای سوور) کەشەهاب

(٢٦٢) دیدار لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢٦٣) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

شێخ نووری ڕۆڵی سەرەکی تێدا گێڕا، بەڵام بەهۆی هەلومەرجی ئەوکاتەوە تەنها (٣) ژمارەی لێ بڵاوکرایەوە[٢٦٤].

کۆمەڵەی مارکسیی– لینینیی کوردستان درێژەی بەتێکۆشانی نهێنی خۆیدا تاکو گرژبوونی پێوەندیی نێوان ڕژێمی بەغدا و سەرکردایەتی جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان لەساڵی ١٩٧٤و١٩٧٥.ئیتر لەو ماوەیەدا، بەتایبەتی لەکاتی ڕێککەوتننامەی جەزائیر لەڕێگەی (شەهاب شێخ نووری)یەوە پێوەندییان بەئیدرس بارزانی و ژمارەیەك ئەندامی دیکەی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە کرد بۆ درێژەپێدانی شۆرش و بەرخودان، بەڵام گوێیان لێ ڕانەگیرا[٢٦٥].

---

(٢٦٤) "کۆمەڵە"، ژ (١) ، پاییزی ١٩٧٨ ، ل٢.

(٢٦٥) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی ،٢٠٠٣/٩/٢٤؛ دیدار لەگەڵ ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

تەوەری سێیەم:

پێوەندیی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق

(ح.ش.ع) و (پ.د.ک) وەکو دوو هێزی سیاسیی و جەماوەری لەسەرەتای دامەزراندنیانەوە(*) رۆلێکی کاریگەریان لە مێژووی سیاسیی عێراق بە گشتی و کوردستان بەتایبەتی گێڕاوە، بەڵام پێوەندیی نێوانیان هەر لەسەرەتاوەو تەنانەت لە ماوەی شۆڕشی ئەیلولیشدا لە هەڵکشان و داکشاندا بووە(٢٦٦).

راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت ١٩٧٠ش بارودۆخێکی نوێی هێنایە کایەوە، بەو هۆیەشەوە پێوەندیی نێوان (ح.ش.ع) و (پ.د.ک) پەیوەست بوو بەو بارە نوێیەوە. ئەو دەسدرێژییانەی کە دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت لەلایەن بەعسەوە دەکرایە سەر حیزبی شیوعی، زیاتر فاکتەری پتەوتر بوونی پێوەندیی نێوان (پ.د.ک) و (ح.ش.ع) بوو، ئەویش بە هۆی ئەو پشتگیرییەی کە پارتی لە شیوعییەکانی دەکرد.

(*) (ح.ش.ع) لە ١٩٣٤/٣/٣١ دامەزراوەو (پ.د.ک)یش لە ١٩٤٦/٨/١٦ دامەزراوە.

(٢٦٦) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەم بابەتە بڕوانە: مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوە (پ.د.ک)،س پ، ل٥٥–٦١و ١٠٧–١٣٢، شمیئة ناجي یوسف و نزار خالد، سیرة مناضل سلام عادل ، ج٢، ط١، منشورات دار المدی، ٢٠٠٩، ص١١٨–١٤٥؛ عزیز سباهي، عقود من تاریخ الحزب الشیوعي العراقي، ج٢، منشورات "الثقافة الجدیدة"، دمشق، ٢٠٠٣، ص٥٠٥–٥١٦، ٥٦٢–٥٦٤.

پێوەندیی دۆستانەی نێوان هەردوو حیزب گەیشتبووە ئاستێك کە پارتی دیموکراتی کوردستان لە کۆنگرەی هەشتەمیدا کە سەرەتای تەموزی ۱۹۷۰ لە ناوپردان بەسترا، ڕێگای بە نوێنەری حیزبی شیوعی عێراقدا لەرێگەی خوێندنەوەی وتارێکیانەوە(*)، هۆڵی کۆنگرە بکەنە مینبەرێك بۆ ڕەخنەگرتن لە سیاسەتی بەعس، تەنانەت خوێندنەوەی ئەو وتارە نوێنەری ئامادەبووی بەعسییەکانی لە کۆنگرەکە هێندە دلگران کرد کە هەوڵی چوونە دەرەوە بدات لە هۆڵەکە و نارەزایی بەرانبەر بە پارتی نیشان بدات سەبارەت بەرێگەدان بۆ خوێندنەوەی وتارەکەی (ح.ش.ع)، بەڵام مستەفا بارزانی نەیهێشت نوێنەرەکەی حیزبی بەعس هۆڵی کۆنگرەکە جێبهێڵێت و گوتی: ئێوە هەقتان نیە نارەزایی بەرانبەر ئێمە نیشان بدەن، لەبەرئەوەی کۆنگرەی خۆمانە و میوانەکانیشمان سەربەستن لە دەربرینی بیروڕایان لەرێگەی خوێندنەوەی وتارەکانیاندا[٢٦٧]

هەڵبەتە ئەو هەڵوێستەی پارتی لەرێگەپێدانی شاندی (ح.ش.ع) لە خوێندنەوەی ووتارە رەخنە ئامێزەکەیان بەرانبەر رژێمی بەعس، لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو کە دەیویست شیوعییەکان وەکو کارتێکی گوشار بەرانبەر رژێمی بەعس بەکاربهێنێ و ئەوەش لە شیوعییەکان بگەیەنێت کە بەرێککەوتنیان لەگەڵ بەعس دۆستایەتیی (ح.ش.ع) و (پ.د.ك) فەرامۆش ناکات.

دوای ئەوە حیزبی شیوعی عێراق لەماوەی نێوان کۆتایی مانگی ئاب و سەرەتای ئەیلولی ۱۹۷۰ ، لە کوردستاندا لە ناوچەیەکی نزیك ناحیەی بارزان،

(*) ئەو وتارە لەلایەن کەریم ئەحمەد خوێندرایەوە کە ئەوکات ئەندامی مەکتەبی سیاسیی (ح.ش.ع) بوو، بۆ زانیاریی زیاتریش دەربارەی ووتارەکە بڕوانە: "التـآخي"، ع(٤٧٨)، ١٩٧٠/٧/٤.

(٢٦٧) دیدار لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠٠٣/٧/٢٣.

دوای تێپەربوونی ٢٥ ساڵ بەسەر كۆنگرەی یەكەمی، دووەمین كۆنگرەی نیشتمانیی خۆی بەست[٢٦٨]. ئەم كۆنگرەیە هەرچەندە بەهۆی رلوە دوونانی بەعسییەكانەوە لە ناوچەیەكی ژێر دەسەڵاتی پارتی دیموكراتی كوردستان بەسترا، بەڵام لەگەڵ ئەوەش بانگهێشتی نوێنەرانی (پ.د.ك) یان نەكردبوو، بۆ ئامادەبوون لە رۆژی كردنەوەی كۆنگرە[٢٦٩] پاكانەی ئەو بانگهێشت نەكردنەش بەلای شیوعییەكانەوە ئەوە بوو كە ئەوان بارودۆخی پارتییان لەبەر چاو گرتووەو نەیانویستووە پێوەندیی نێوان پارتی و حیزبی بەعس گرژی تێبكەوێت لەبەرئەوەی بەعسییەكان ئەو كاتە دوژمنایەتی (ح.ش.ع) یان دەكرد[٢٧٠].

سیاسەتی توندوتیژی بەعسییەكان بەرانبەر شیوعییەكان ، بووە هۆی پتەوتر بوونی پێوەندیی نێوان پارتی و حیزبی شیوعی ، ئەوە بوو مستەفا بارزانی رایگەیاند: "دەرگا دەكەمەوە بۆ گشت ئەو كەسانەی پەنامان بۆ دێنن" ئەوەش ئامارە بوو بۆ پەنادانی شیوعیەكان كە دووچاری ئەشكەنجەدانی رژێمی عێراق ببوون[٢٧١]، كە ئەو هەڵوێستەی مستەفا بارزانییش لەساڵی (١٩٦٣)ەوە نوێنراوە.

جگەلەوەش (ح.ش.ع) بنكەی سەربازی لە زۆربەی ناوچەكانی كوردستان هەبوو كەلە چوارچێوەی لەشكری كوردستان و بەبڕیاری مستەفا بارزانی دەجووڵان[٢٧٢] هەموو ئەوانەش ئەوە دەسەلمێنن كەوا (پ.د.ك) دوای رێككەوتنشیان لەگەڵ رژێمی بەعس، حیزبی شیوعی عێراقیان بە دۆستی ستراتیژی خۆیان زانیوە بۆیە بەم شێوەیە مامەڵەیان لەگەڵدا كردوون.

---

(٢٦٨) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث، ص١٣٦.

(٢٦٩) پارتی دیموكراتی كوردستان (سەركردایەتی كاتی)، س پ، ل٣٥.

(٢٧٠) دیدار لەگەڵ كەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠٠٣/٧/٢٢.

(٢٧١) ژێرارد چالیاند، گەلێكی پەژموردەو نیشتمانێكی پەرت، سوید، ١٩٩٨، ل٢٩٣.

(٢٧٢) دیدار لەگەڵ بەهائەدین نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٨.

کاتێکیش ئەیلولی ١٩٧١ بەعس پیلانێکی سەرنەکەوتووی بۆ لەناوبردنی مستەفا بارزانی ئەنجامدا، شاندێکی باڵای حیزبی شیوعی عێراق کە لە عەزیز محەمەد سکرتێری حیزب و موکەرەم تاڵەبانی و دکتۆر رەحیم عەجینەو کەریم ئەحمەدو عەبدولرەزاق ئەلصافی ئەندامانی لیژنەی مەرکەزی و مەکتەبی سیاسیی پێکهاتبوو، سەردانی سەرۆکی(پ.د.ك)یان کرد بۆ پیرۆزبایی لێکردنی بەبۆنەی دەربازبوونی لەو پیلانگێرییەو داواشیان لێکرد دان بە خۆیدا بگرێت[٢٧٣]

شایانی باسیشە وێرای پێوەندیی دۆستانەی نێوان هەردوو حیزب، بەڵام (پ.د.ك) لە ١١ی مارت ١٩٧٠ەوە بەتەنیا کاروباری کارگێری لە کوردستاندا دەگێرا، دوور لە بەشداركردنی (ح.ش.ع)، گەرچی شیوعییەکان داوای بەشداربوونیان کردووە[٢٧٤]. تەنانەت ئەو کاتە لە لایەن خودی عەزیز محەمەدیشەوە ئەو پرسە بەرانبەر (پ.د.ك) وروژێنراوە، بەڵام پارتی گوێی پێنەداوە[٢٧٥]. دیارە هۆکاری رەتکردنەوەی داواکارییەکەشیان هەروەك مەسعود

---

(٢٧٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦٧.

(٢٧٤) راپۆرتی کۆبوونەوەی تەواوی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعی عێراق، ٢٥ی کانونی دووەمی ١٩٧٤، لە بڵاوکراوەکانی بیری نوێ، ل٦٢

(٢٧٥) دیدار لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠٠٤/٣/١٥. عەزیز محەمەد ساڵی ١٩٢٤ لە گوندی (بێرکۆت)ی شاری هەولێر لەدایکبووە. پێش تەمەنی ١٨ ساڵی چۆتە نێو ژیانی سیاسییو سەرەتا لە (حیزبی هیوا) دەستپێکردووە، پاشان لە ساڵی ١٩٤٣دا پێوەندیی بە (کۆمەڵی میللەت) کردووە کە دواتر ئەو رێکخراوە بۆتە بەشێك لە (یەکێتی تێکۆشین)، پاشانیش چۆتە نێو (حیزبی شۆرش). زستانی ١٩٤٥ چۆتە نێو (ح.ش.ع). ساڵی ١٩٤٨– ١٩٥٨ لە زینداندا ژیانی بردۆتەسەر، پاشان دوای ئازادبوونی کرا بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی (ح.ش.ع)و ساڵی ١٩٥٩ش بۆتە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی. ساڵی ١٩٦٤– ١٩٩٣ سکرتێری (ح.ش.ع) بووە. دیدار لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر. ٢٠٠٤/٣/١٥.

بارزانی جەختی لەسەر کردەوە بۆ ئەوە دەگەڕایەوە کە بەعس رازی نەدەبوو لەڕێگەی پارتییەوە، حیزبی شیوعی لە هیچ شتێك بەشدار ببێت، تەنانەت بەوەش رازی نەبوو کە ئەندامێکی ئەو حیزبە لەڕێگەی (پ.د.ك)ەوە دابمەزرێت(٢٧٦)، ئەو پرسەش بووە فاکتەرێکی لاوازبوونی پێوەندیی نێوان پارتی و حیزبی شیوعی.

کاتێکیش حیزبی بەعس پرۆژەی پەیمانی کاری نیشتمانیی(*) لە تشرینی دووەمی ١٩٧١ خستە ئاراوە، (ح.ش.ع) بەرەوپیری ئەو پرۆژەیە چوو، دەستی بە گفتوگۆیەکی راستەوخۆ کرد لەگەڵ بەعس(٢٧٧) لەماوەی گفتوگۆکانیشیدا بەشێکیان کەوتبوونە ژێر کاریگەریی پیلانەکانی رژێمی بەعس دژی پارتی، لەهەمان کاتیشدا بەشێکی پارتی دیموکراتی کوردستانیش گوێیان بە تێکچوونی پێوەندییەکانیان نەدەدا لەگەڵ حیزبی شیوعی عێراق، بەڵکو هیواشیان بۆ ئەو تێکچوونە دەخواست(٢٧٨) ئەوەش فاکتەرێکی دیکەی ساردی پێوەندیی نێوانیان بوو.

وێڕای ئەوانەش لە ١٣ی ئایاری ١٩٧٢ شاندێکی مەکتەبی سیاسیی حیزبی شیوعی عێراق هاتنە کوردستان و سەردانی مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستانیان کرد بۆ گفتوگۆکردن لە پێناوی پلانداناني هاوکاریی کردن لەنێوان هەردوو حیزبدا لەئەنجامدا رێککەوتنێکی بەرەییان مۆرکرد کە چەند تەوەرێکی

---

(٢٧٦) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(*) سەبارەت بەو پرۆژەیە بڕوانە: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة: ميثاق العمل الوطني، مط الجمهورية، بغداد، ١٩٧١.

(٢٧٧) لە بەڵگەنامەکانی سێیەمین کۆنگرەی حیزبی شیوعی عێراق ئایاری ١٩٧٦، لەپێناوی چەسپاندن و قووڵکردنەوەی رێڕەوی شۆڕشگێڕانەی عێراقدا رووەو سۆشیالیزم، چاپخانەی (الرواد)، ل٣٨.

(٢٧٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٣٦.

گرنگی لە خۆگرتبوو وەك دەسەڵاتدارێتی سیاسیی لە عێراق و پرسی کورد و هاوکاریی نیشتمانیی[٢٧٩]. بەڵام دوای گەڕانەوەی شاندەکەی حیزبی شیوعی بۆ بەغدا یەکسەر ڕێبازی دژ بەهاوکاریی کردن لەگەڵ پارتی لەناویاندا پەرەیسەندو توانی کاریکاتە سەر سەرکردایەتی ئەو حیزبە تاکو خۆی لە ڕێککەوتنەکە بکێشێتەوە بەبیانووی ئەوەی کەڕێککەوتن لەگەڵ (پ.د.ك) کارێکی خراپ دەکاتە سەر گفتوگۆکانی (ح.ش.ع) لەگەڵ بەعس کە ئەوەش راست نەبوو ، لەبەرئەوەی ڕێککەوتنەکە بە هیچ شێوەیەك دژی حیزبی بەعس نەبوو، بەپێچەوانەشەوە تیایدا داوای پتەوکردنی هاوکاریی کرا بوو لەگەڵ حیزبی بەعس[٢٨٠] ئەوەش گرژی پێوەندیی نێوانیانی زیاترکرد و کاتێکیش لە ١٥ی ئاياری ١٩٧٢ (ح.ش.ع) بە دوو وەزیر[*] بەشداری لە حوکمەتدا کرد، (پ.د.ك) شاڵاوێکی ڕاگەیاندنی کردەسەریان، هەرچەندە خۆیشیان لە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت ١٩٧٠ەوە بە پێنج وەزیر لەو حوکمەتەدا بەشداربوون[٢٨١]، دیارە هۆکاری ئەو هەڵوێستەی پارتییش بۆ ئەوە گەڕاوەتەوە کە (ح.ش.ع) هەر لەگەڵ بەشداربوونی لەوەزارەت هەڵوێستیان بەرانبەر بە کورد گۆڕاوە، بەڵام نەك هەر هەموویان، بەڵکو

---

(٢٧٩) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی خاڵەکانی ئەو ڕێککەوتنە دووقۆڵییە بڕوانە: ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٢٢)، ١٩٧٤/٢/٢.

(٢٨٠) ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٢٣)، ١٩٧٤/٢/٤.

(*) دوو وەزیرەکەی حیزبی شیوعی یەکێکیان دکتۆر موکەڕەم تاڵەبانی (وەزیری ئاودێری)و ئەویتریان عامر عەبدوڵڵا (وەزیری دەوڵەت) بوون کە هەردووکیشیان ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی (ح.ش.ع) بوون.

(٢٨١) د. مکرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٩٥ (مخطوطة وغير منشورة)، ص٢٨٢.

سەرەڕاى ئەوەى كە هەندێكيان بەرەو پیرى بەعس چوون ، هەندێكى ديكەيان خۆيان قورس راگرت[(٢٨٢)]

بەو شێوەيە پێوەنديى نێوان ئەو دوو حيزبە لەو كاتەوە بەرەو گرژى زياتر دەڕۆيشت، بەلام بەر لە راگەياندنى بەرەى نيشتمانيى و نەتەوەيى پێشكەوتنخواز[(*)]، مستەفا بارزانى رەشنووسێكى پێشكەشى (ح.ش.ع) كرد بۆ بەرنامەى هاوكاريى نێوان هەردوولا بەمەبەستى دوور خستنەوەى لەبەرەى ناوبراوو كەنارگيركردنى حيزبى بەعس. حيزبى شيوعيش لە بەرانبەر ئەو پێشنيازەدا ئەمانەى خوارەوەى پێشنيازكرد –

١– فراوانكردنى بنكەى بەرە بۆ گرتنەخۆى سەرتاپاى حيزب و هێزە نيشتمانييەكان، لەوانەش حيزبى بەعس.

٢– ئامانجى بنەڕەتى ئەو هاوكارييە، كارى هاوبەشى دڵسۆزانە بێ بۆ پاراستنى سەربەخۆيى وڵات و ئارامى خاكەكەى و تێكۆشان دژى دەست وپێوەندەكانى كۆنەپەرستى و كۆلۆنياليزمى ناوچەكە.

٣–سووربوون لەسەر چارەى ئاشتىو ديموكراسى پرسى كورد.

كەچى مستەفا بارزانى سووربوو لەسەر ئەوەى بەرەيەكى دوو قۆڵى بێ لە نێوان (پ.د.ك) و (ح.ش.ع) بە ئامانجى رووخاندنى فەرمانڕەوايى بەعس ، بەلام حيزبى شيوعى بڕواى وابوو كەبەرەيەكى لەو جۆرە لەشوێنى خۆيدا هەڵدەخليسكێ بۆ پێگەى پيلانى كۆلۆنياليزم[(٢٨٣)] ئەوەش ئەوە دەسەلمێنێ كە حيزبى شيوعى لەو سەردەمەدا كەوتبووە ژێر كاريگەريى ئەو دروشمە

(٢٨٢) پارتى ديموكراتى كوردستان (سەركردايەتى كاتى)، س پ، ل٣٥.

(*) بەرەى ناوبراو بەرەيەكى دووقۆڵى نێوان حيزبى شيوعى عێراق و حيزبى بەعس بوو كە لە ١٧ى تەمووزى ١٩٧٣ مۆركرا.

(٢٨٣) د. مكرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص٢٨٠

دیماگۆجییانەی بەعسییەکان بانگەشەیان بۆ دەکرد، کە لە پرسەکانی سۆشیالیزمو بەرەنگاربوونەوەی هێزە ئیمپریالیستەکان خۆی دەنواند. جگەلەوەش (ح.ش.ع) بەردەوام لەژێر کاریگەریی یەکێتی سۆڤیەتدا بووە، بۆیە دەتوانین بڵێین پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی نێوان مۆسکۆو بەغدا کە ساڵی ١٩٧٢ مۆرکرا، فاکتەرێك بوو بۆ هاندانی سەرکردایەتی (ح.ش.ع) بۆ هاوپەیمانێتی لەگەڵ بەعس و لەبیرکردنی ئەو کارەسات و مەینەتییانەی کە ساڵی ١٩٦٣ بەدەستی بەعسییەکان دووچاری هاتبوو.

هەرچۆنێك بێت لە ١٧ی تەموزی ١٩٧٣ بەرەی دووقۆڵی لەنێوان حیزبی شیوعی و حیزبی بەعس مۆرکرا[٢٨٤]. دوای ئەوەش بەرێنمایی بەعسییەکان، (ح.ش.ع) هەوڵی دەدا بۆ رازیکردنی (پ.د.ك) بۆ ئەوەی وەکو لایەنی سێیەم بچێتە ناو ئەو بەرەیەوە. بۆ ئەو مەبەستەش یەك بە دوای یەك شاندی سەرکردایەتی دەنارده لای مستەفا بارزانی، بەڵام سەرکردایەتی پارتی ئەو شێوە بەرەییەی رەتکردەوە کە تیایدا دەسەڵاتی راستەقینە بدرێتە بەعسییەکان و ئەوانیش و حیزبی شیوعییش رۆڵی لاوەکی تێدا ببینن[٢٨٥] کەچی (ح.ش.ع) بڕوای وابوو کە پێکهێنانی بەرەی نیشتمانیی بۆ پرسی کورد بەسوودەو هەروەها وایدەبینی کە ئەوان لەگەڵ حیزبێکی نیشتمانیی پێشکەوتنخوازدا نەوەك لایەنێکی گومان لێکراوی دوژمن بە گەل، پەیمانیان مۆرکردووە[٢٨٦].

بەو شێوەیە سەرکردایەتی پارتی رازی نەبوو بچێتە ناو ئەو بەرەیەو لە مانگی ئابی ١٩٧٣ یش بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە کە وێڕای خستنە رووی سەرنجەکانی خۆی دەربارەی ئەو بەرەیە، تیایدا ئەوەشی راگەیاند کە ئەوان تا رۆژی

(٢٨٤) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث، ص١٤٥.

(٢٨٥) هـ س، ل١٤٧.

(٢٨٦) "بیری نوێ"، ژ(٧٣)، ١٩٧٣/١١/١٨.

بڵاوکردنەوەی ئاگاداری شێوازی رێککەوتنەکەی بەعس و (ح.ش.ع) نەبوونەو مەبەستیشیان لەو رێککەوتنە شڵەژاندنی پارتی دیموکراتی کوردستانە[(٢٨٧)] دوابەدوای ئەوەش حیزبی شیوعی لە ٢٨ی ئابدا هەندێ تێبینی سەرەتایی لەمەڕ بەیاننامەکەی مەکتەبی سیاسیی پارتی لەرێگەی راگەیاندنی خۆیەوە بڵاوکردەوە[(٢٨٨)]، هەروەها وێڕای رەتکردنەوەی ئەو بابەتانەی لە بەیاننامەکەی پارتی دا هاتبوو، حیزبی شیوعی بەوەش رازی نەبوو کە (پ.د.ك) بەنوێنەری نەتەوەی کورد لە عێراق لەقەڵەم بدات[(٢٨٩)]. گرژی پێوەندیی نێوان هەردوو حیزب دوای رێککەوتنی دوو قۆڵی نێوان بەعس و حیزبی شیوعی زیاتر تەشەنەیکردو سەرەنجامەکەی بەهەڵگیرسانی شەڕو پەلاماردانی خوێناوی گەیشت لە نێوان هەردوولادا. ئەوەبوو هەر لەمانگی ئابدا (١٢) کادیری شیوعی[(*)] لەوانەی کە لە دەرەوەی عێراق دەیانخوێند لە رێگەی کوردستانەوە گەڕانەوە[(**)]، بەلام لە

---

(٢٨٧) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو بەیاننامەیە بڕوانە: "دەنگوباسی کوردستان" (دەزگای پەخش و راگەیاندن لە مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان)، ژ(١٧)، ئابی ١٩٧٣.

(٢٨٨) بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: من وثائق الحزب الشیوعي العراقي، موقفنا من المسألة القومیة الكردیة (مجموعة وثائق برنامجیة)، مط الشعب، بغداد، ١٩٧٣، ص١١٦-١٢٨.

(٢٨٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "بیری نوێ"، ژ(٦٩)، ١٧/١٠/١٩٧٣.

(*) دوازدە شیوعییەکە ئەمانەبوون: شێروان جەمیل باڵتە، عومەر قادر ئەحمەد، ربیع عبد رلجی، فاضل الموسوي، مزهر كریدي، محمد عبدالامیر المطیري، نجم الدین حاجي عثمان، محمد ناصر الحداد، نورالدین احمد، هاشم حمود، عبدالله مهدی و کەسێکی دیکە. بڕوانە: "بیری نوێ" ژ(٨٢)، ٢/٢/١٩٧٤.

(**) ئەوانە هەروەك لە نامەیەکی عەزیز محەمەد دەردەکەوێت کە لە ٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٣ بۆ مستەفا بارزانی ناردووە، بەر لەوەی کوردستان جێبهێڵن و لە گەڕانەوەشیاندا

ناوچەیەکی سنووریی کوردستاندا لەلایەن هەندێ لە لێپرسراوانی (پ.د.ك)، بێ سەروشوێن کران[٢٩٠] دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکیش بەسەر ئەو ڕووداوە، مەکتەبی سیاسیی (ح.ش.ع) یادداشتێکی پێشکەشی بارەگای مستەفا بارزانی و مەکتەبی سیاسیی پارتی کرد بۆ دیاری کردنی چارەنووسی ئەو (١٢)کەسە[٢٩١]، بەڵام مەکتەبی سیاسیی (پ د ك) بە ڕێککەوتن لەگەڵ بارەگای مستەفا بارزانی لە ڕوونکردنەوەیەکدا لە ڕۆژی ١٢ی کانونی یەکەمی ١٩٧٣دا بێئاگایی خۆیان لەو ڕووداوە ڕاگەیاندو ئامادەییشیان نیشاندا کە لەگەڵ (ح.ش.ع)و هەر لایەنێکی دیکە کە خۆیان پێی ڕازی دەبن لەمەسەلەکە بکۆڵنەوە[٢٩٢]

لێرەشدا ناکرێ ڕۆڵی گەورەی عەزیز شەریف فەرامۆش بکرێت کە بەپشتیوانی یەکێتی سۆڤیەت دەیگێڕا بۆ ئارام کردنەوەی دۆخەکە و کۆششی بۆ گێڕانەوەی پێوەندیی نێوان هەردوو حیزب بۆ دۆخی جارانی کە هاوکات لەگەڵ ئەمە، مستەفا بارزانی و عەزیز محەمەد نامەیان ئاڵوگۆڕ کرد[٢٩٣]

لە کۆتایی مانگی ئەیلولی ١٩٧٣یشدا پێکدادانی چەکداری لە نێوان هەردوو حیزب لە ناوچەی ئەلقوش هەڵگیرسا، کە (ح.ش.ع) ئەو ڕووداوەیان کردە بیانوویەك و هۆیەك بۆ ئەوەی ژمارەیەکی زۆری چەك و جبەخانە لە هەندێ لای تایبەتی ناو حوکمەتی عێراق وەربگرن و بەشێوەیەکی فراوان خۆیان پێ

ئاگاداری لێپرسراوانی پارتی دیموکراتی کوردستانیان کردووە، بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٥٩٧.

(٢٩٠) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقلاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

(٢٩١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو یادداشتە بڕوانە: "بیری نوێ"، ژ(٧٧)، ١٩٧٣/١٢/١٢

(٢٩٢) بڕوانە: ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٨١)، ١٩٧٣/١٢/٢١.

(٢٩٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣،ص٢٨٤.

چەكداربكەن[٢٩٤]، هەرچەندە حوكمەتيش لـە هـەلێك دەگـەڕا بـۆ زيـاتر گرژكردنـی پێوەنـدیی نێـوان ئـەو دوو حیزبـە. هـەروەها بەیاننامەیـەكی لیژنـەی نـاوخۆی (ح.ش.ع) لـە پارێزگـای نەینـەوا لـە ٣ی تـشرینی یەكـەمی ١٩٧٣ ئامـاژە بـەو دەستدرێژییانە دەكات كە پارتی لـە ناوچـەكانی دهـۆك و موسـڵ دژی ئەنـدامان و دۆستانی حیزبی شـیوعی ئـەنجامی داون[٢٩٥] لەبـەیانی ٧ی تـشرینی دووەمیـشدا چەكدارەكانی حیزبی شیوعی لە دەربەندیخان پـەلاماری بارەگـای پارتییانـدا، دوو پێشمەرگەی ناو بارەگاكەیان بریندار كرد ، بەڵام لە ئێوارەی هەمان ڕۆژدا نوێنەری هەردوولا لەدەربەندیخان كۆبوونەوەو لەسەر چەند خالێك ڕێككەوتن ، كەچـی هـەر ئـەو ڕۆژە شـیوعییەكان پەیمانەكـەیان شـكاندو لەهەنـدێ ناوچـەی دەربەندیخانـدا تەقەیان لە پێشمەرگەكانی (پ.د.ك) كـرد و لـە ڕۆژی ٨ی هـەمان مانگیـشدا هـەر لەو ناوچـەیە چـوار پێـشمەرگەی پارتییـان كوشـت و نـۆزدەی دیكەشـیان برینـدار كرد[٢٩٦].

ڕۆژی ١٢ی تشرینی دووەمیش مستەفا بارزانی لەتەلەگرافێكدا كە بۆ (محەمەد مەحمود عەبدولرەحمان/سـامی)ی سـەرۆكی لیژنـەی ئاشـتی مەكتـەبی سیاسـیی پارتی نارد بـوو لـە پێنـاو ڕوونكردنـەوەی بارودۆخەكـە ، تیایـدا بـاس لـە چـەكدار كردنـی ئەنـدامانی (ح.ش.ع) دەكـات لەلایـەن حیزبـی بەعـسەوە لـە زۆر ناوچـەی كوردسـتاناو لەهـەمان كاتیـشدا داوای لـە بـەعس كـرد واز لـەو ئاژاوەنانەوەیـە

---

(٢٩٤) "كاروان" (گۆڤاری تیۆری پارتی دیموكراتی كوردستان)، ژ(٢١) سـاڵی شەشـەم، شـوباتی ١٩٧٤، ل٦٠.

(٢٩٥) بڕوانە: "بیری نوێ"، ژ(٦٨)، ١٩٧٣/١٠/٩٠.

(٢٩٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٧٦)، ١٩٧٣/١١/١٦؛ ژێرارد چالیاند، س پ، ل٢٩٤–٢٩٥.

بهێنێت، سەرەڕای ئەوەش خواستی خۆیانی بۆ پاراستنی ئاسایش و کارکردن لەو پێناوەدا نیشاندا[(٢٩٧)].

هەر لەوەڵامی ئەو نامەیەی کە مەکتەبی سیاسیی (پ.د.ك) لە ١١ی تشرینی دووەمدا بۆ (ح.ش.ع)ی ناردبوو، حیزبی شیوعی لە ١٥ی هەمان مانگدا نامەیەکی ئاراستەی کۆمیتەی ناوەندیی پارتی دیموکراتی کوردستان کرد، کە تیایدا چەند داخوازییەکی تێدابوو سەبارەت بەولزهێنانی پارتی لە رلونانی شیوعییەکان لە کوردستان و ئازادکردنی گیراوەکانیان، لە کۆتایی نامەکەشدا ئامادەیی خۆیان بۆ چاوپێکەوتن و گفتوگۆ نیشاندابوو لەپێناو چارەسەر کردنی ناکۆکییەکان[(٢٩٨)].

لەسەر ئارەزووی هەردوولا، نوێنەرانی سەرکردایەتی هەردوو حیزب بە ئامادەبوونی عەزیز شەریف لە رۆژانی ١٩ و ٢٠ی تشرینی دووەمی ١٩٧٣ کۆبوونەوەو رۆژی دووەمی کۆبوونەوەکە بەیاننامەیەکی هاوبەشیان بڵاوکردەوە کە تیایدا جەخت کرابووە سەر نەهێشتنی شوێنەواری رووداوە ناخۆشەکانی نێوانیان و بەردەوامبوون لە چاوپێکەوتنی ناوبەناو و پتەوکردنی پێوەندیی نێوانیان و هێزە سیاسییەکانی دیکەی وەك حیزبی بەعس[(٢٩٩)].

ئەو رێککەوتنەش هەروەك لەو یادداشتەدا دەردەکەوێت کە کۆتایی تشرینی دووەم (ح.ش.ع) بۆ (پ.د.ك)ی ناردووە، جێبەجێ نەکرا[(٣٠٠)]. هەروەها حیزبی شیوعی لە راگەیاندنەکانی خۆیدا ئەوەی دەخستە روو کە بەربەرەکانیکردنی

(٢٩٧) بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٧٦)١٦/١١/١٩٧٣.

(٢٩٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "بیری نوێ"، ژ(٧٣)، ٢٨/١١/١٩٧٣.

(٢٩٩) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی بەیاننامەکە بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٧٧)، ٢٢/١١/١٩٧٣..

(٣٠٠) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو یادداشتە بڕوانە: "بیری نوێ"، ژ(٧٨) ١٩/١٢/١٩٧٣.

شيوعيیەكان لەلايەن پارتييەوە، بەربەرەكانيكردنی بيروباوەڕی شيوعێتييە[٣٠١].
بەوەش دەيويست لەلايەكەوە لەناوخۆی كوردستاندا تەواوی چەپڕەوان و هەڵگرانی ئەو بيروباوەڕە لە دەرەوەی حيزبەكەشيان، لە سەنگەری خۆياندا كۆبكاتەوە بۆ دژايەتيكردنی (پ.د.ك). لەلايەكی ديكەشەوە لەو قسانەيان مەبەستيان بوو سەرنجی هاوبيرانيان لە دەرەوەی عێراق بۆ خۆيان رابكێشێن تاكو ئەوانيش دۆستايەتيان لەگەڵ پارتی تێك بدەن و لەبەرانبەريدا هەڵوێست وەربگرن، ديارە ئەو ئامانجەشيان تارادەيەك بۆ پێكهات و ژمارەيەك لە حيزبە شيوعيیەكان لە وڵاتە جياجياكانەوە ياداشتی نارەزاييان بۆ پارتی نارد[٣٠٢] هەروەها لە نێوان تشرينی دووەمی ١٩٧٣ تا شوباتی ١٩٧٤ ژمارەيەك لە حيزبە شيوعيیەكانی جيهان، (پ.د.ك)يان دايە بەر هێرشی رەخنەو تاوانباريان كرد بەوەی لە كوردستاندا شيوعيیەكان قەڵاچۆ دەكەن[٣٠٣]. هەروەها ئامانجێكی ديكەی (ح.ش.ع) لە بڵاوكردنەوەی ئەو جۆرە وتارانە، زياتر سەرنج راكێشانی يەكێتی سۆڤيەت بوو بۆ خۆيان، تاكو پێوەنديی نێوان ئەوانيش و بزووتنەوەی رزگاريخوازی كوردستان تێك بدەن.

لەبەرانبەر راگەياندنی (ح.ش.ع) يشدا، (پ. د. ك) هەڵوێستی وەرگرت، چونكە بڕوايان وابوو بۆ سەرلێشێواندنی رای گشتی دەنگ و باس و رووداوی دوور لە راستی سەبارەت بەباری ژيانی شيوعيیەكانی كوردستانی عێراق دەخەنە روو، لەبەرئەوە ١٠ى كانونی دووەمی ١٩٧٤ دەربارەی ئەو بابەتە لە ياداشتێكدا بۆ

(٣٠١) بڕوانە: "بيری نوێ"، ژ(٧٢)، ١٩٧٣/١١/١٤.

(٣٠٢) بۆ زانياريی زياتر سەبارەت بە هەندێ لەم ياداشتانە بڕوانە: "بيری نوێ"، ژ(٨١)، ١٩٧٤/١/٢٦ و ژ(٨٢)، ١٩٧٤/٢/٢.

(٣٠٣) ژيرارد چالياند، س پ، ل٢٩٥.

حیزبەکان و نوێنەرانی رای گشتی لە ناوخۆ و دەرەوەی عێراق، روونکردنەوەیەکی بڵاوکردەوە[٣٠٤].

لەناو توێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگای کوردستانیشدا، دەنگی ناڕەزایی دژی حیزبی شیوعی و ئەو رۆڵەی لە راگەیاندنەکانیاندا دەیانگێرا دژی پارتی دیموکراتی کوردستان، بەرزبۆوە، وەك نووسەران و رۆشنبیران[٣٠٥] و مامۆستایان و قوتابیانی زانکۆی سلێمانی[٣٠٦] و نەقابەی مامۆستایانی کوردستان[٣٠٧] و هیدیکەش. هەروەها لە دەرەوەی وڵاتیشدا کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا – لقی بەریتانیا و سکرتێری کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لقی سوید هەریەکەیان بەجیا ناڕەزاییان دەبڕی[٣٠٨].

سەبارەت بە پرۆژەی یاسای ئۆتۆنۆمییش[*]، ئەوا (ح.ش.ع) هاوڕاو پشتگیری بەعس بوو لەو پرۆژانەی کە هەر لەسەرەتاوە پێشکەشی سەرکردایەتی

(٣٠٤) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو یاداشتە بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٦)، ١٩٧٤/١/١٤.

(٣٠٥) بۆ نموونە بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی" ژ(٥)، ١٩٧٤/١/١٣ کە بروسکەی نووسەرانی هەولێری تێدایە؛ ژ(٧)، ١٩٧٤/١/١٥ کە بروسکەی نووسەران و رۆشنبیرانی شارۆچکەی کفری تێدایە؛ ژ(١٧)، ١٩٧٤/١/٢٧ کە یاداشتی ناڕەزایی رۆشنبیرانی قەڵادزێی تێدایە.

(٣٠٦) بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(١٩)، ١٩٧٤/١/٢٩ کە بروسکەی زانکۆی سلێمانی تێدایە کە ئەوکات تاکە زانکۆی کوردستان بوو.

(٣٠٧) بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٢٤)، ١٩٧٤/٢/٥.

(٣٠٨) بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(١٨)، ١٩٧٤/١/٢٨.

(*) لە تەوەری سێیەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر لە پرۆژەکانی یاسای ئۆتۆنۆمی دواوین.

بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان دەکران بۆ رێککەوتن لەسەری ، کە پرۆژەکە شێوەیەك بوو لە شێوەکانی ناسەنتەری کارگێری و زۆر لە ئۆتۆنۆمی کەمتر بوو و بەهیچ شێوەیەك مافە نەتەولیەتییەکانی گەلی کوردی نەدەهێنایەدی[٣٠٩].

بەو شێوەیە دەبینین (ح.ش.ع) لەدوای رێککەوتنیان لەگەڵ حوکمەتی عێراق بوونە بەشێك لەوان دژی (پ.د.ك)، هەروەها بەعسییەکان رۆلێکی زۆریان گێرا لە قووڵترکردنەی ناکۆکییەکانی نێوان ئەو دوو حیزبە، تەنانەت لەسەر یەکێتی سۆڤیەتیشیان سەپاند کە پاڵەپەستۆ بخاتە سەر حیزبی شیوعی عێراق تاکو بکەونە سەنگەری دژایەتی کردنی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە[٣١٠]. هەر لەوکاتەش بوو رژێمی عێراق هێرش و دەستدرێژی دەکردە سەر ناوچەکانی کوردستان[*].

ئەوەی ماوەتەوە بیڵێین سەبارەت بە پێوەندیی نێوان ئەو دوو حیزبە، بەرپرسیارێتی تێکچوونی پێوەندیی نێوانیانە، لەوەشدا مەسعود بارزانی بڕوای وایە کە ناکرێ هەموو بەرپرسیارێتییەکە بخرێتە ئەستۆی حیزبی شیوعی، بەڵکو هەندێکی لە ئەستۆی پارتیشدایە[٣١١] هەرچی عەزیز محەمەدیشە دەڵێت: لەو شەڕو ململانێیە هەردوو لامان زیانمان پێگەیشت و کەموکورتییەکەش بۆ هەردوولا دەگەڕێتەوە، بەڵام بەرپرسیارێتییەکە ئەگەر بۆ هەردوولاش بێت، دابەش ناکەم کە کام لایەن زیاتر بەرپرسیارێتییەکەی لەئەستۆدایە، بەڵکو هەردوولامان

(٣٠٩) بڕوانە: "کادر"، ژ(٢١)، ساڵی شەشەم، شوباتی ١٩٧٤، ل٧٤–٧٥.

(٣١٠) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(*) لە تەوەری یەکەم و دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر لەو بابەتە دواوین.

(٣١١) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش،٢٢/٦/٢٠٠٣.

بەرپرسین[٣١٢]. کەریم ئەحمەدیش پێیوایە هەڵەکە لەلایەن هەردوو حیزبەوە بووە[٣١٣].

ئەو لێکترازانەش بووە هۆی شکست بۆ هەردوولا، هەروەك چۆن مەسعود بارزانی جەختی لەسەر دەکاتەوە بەوەی کاتێك بۆ رابردوو دەگەرێتەوە هەستدەکا لەماوەی شۆرشی ئەیلولدا کە هەرچەندە لەرووی دارایی و تەقەمەنییەوە هەژاربوون ، بەلام هاوپەیمانێتیو هاوشانی هەردوو حیزب بووە فاکتەری سەرکەوتن ، کەچی دوای لەیەکدابرانیان هەرچەندە خاوەن پارە و چەکیش بوون کەچی دووچاری تێکشکان هاتن[٣١٤] شایانی باسیشە، هەردوو لایەن لە کۆنگرەکانی دواتری حیزبەکەیاندا ئەو رەوشەیان دروست هەڵسەنگاندو بەخۆیاندا چوونەوە[٣١٥].

(٣١٢) دیدار لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ١٥/٣/٢٠٠٤.

(٣١٣) دیدار لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٢/٧/٢٠٠٣؛ مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٨٤.

(٣١٤) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٨٤.

(٣١٥) سەبارەت بە هەڵسەنگاندنی پارتی بروانە: پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)،س پ، ل٢٤-٣٧؛ سەبارەت هەڵسەنگاندنی حیزبی شیوعیش بروانە: وثائق المؤتمر الوطني الرابع للحزب الشيوعي العراقي، ١٠-١٥تشرين الثاني ١٩٨٥، ص١٨٥-٢٢٥.

تەوەرى چوارەم:

پێوەندییە دەرەکییەکانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان لەگەڵ:

١- ئێران

جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عێراقدا لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول، پێی نایە قۆناغێکی نوێ. بەهۆی بەرفراوانبوونی کارو چالاکییەکانی جوڵانەوەکەو فراوانبوونی شەڕی بەرگری و رزگاری لەلایەکو، نابەرابەری نێوان هێزی شۆڕشی کوردستان و رژێمی عێراق لەلایەکی دیکەوە، سەرکردایەتی سیاسیی کورد لەپێناو هاوسەنگ کردنی تەرازووی هێزەکانیان لە بەرانبەر هێزی سەربازی عێراق، ناچاربوو رووبکاتە دەرەوەو پێوەندیی دەرەکی ببەستێت. لەو چوارچێوەیەشدا هاوسنووری ئێران لەگەڵ کوردستان فاکتەرێکی کاریگەر بوو بۆ بەستنی پێوەندیی لەگەڵ رژێمی شا.

ئەو پێوەندییەش لە کۆتاییەکانی ساڵی (١٩٦٢)ەوە دەستیپێکردو هەردوولا نوێنەریان بۆ لای یەکتر نارد. سەرەتاش پێوەندییەکە تەنها بریتی بوو لە گرنگیدان بەکاروباری مرۆیی و پێشکەشکردنی داوو دەرمان پاشان پەرەیسەند بۆ پێشکەشکردنی یارمەتی دیکەی دیاریکراو بۆ لەشکری کوردستان لەلایەن ئێرانەوە، بەڵام لەهەمان کاتیشدا لەساڵی ١٩٦٢ رژێمی شا یارمەتی حوکمەتی بەعسی دەدا دژی شۆڕشی کوردستان[٢١٦] ئەوەش لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو کە

---

(٢١٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٧٠-٢٧١.

حەزیان لە سەرکەوتنی هیچ لایەکیان نەدەکردو لەپێناو زیان پێگەیاندن و ماندوکردنیشیان لەیەك کاتدا یارمەتی هەردوولایان دەدا، بۆ ئەوەی بەشەڕی نێوانیان خەریکیان بکەن.

هەروەها یارمەتییەکانی دەسەڵاتدارانی ئێران بۆ شۆڕشی کورد بەپێی هەڵوێستی شا بەرانبەر حوکمەتی عێراق، لە هەڵچوون و داچووندا بوو. بۆ نموونە ئەو یارمەتییانە لەدوای هاتنی عەبدولسەلام عارفی سەرۆك کۆمار بۆ دەسەڵات، کە لایەنگیری سیاسەتی جەمال عەبدولناسری سەرۆك کۆماری میسر بوو، زۆر زیادی کرد(٣١٧)، چونکە لەو سەردەمەدا ئێران ململانێی لەگەڵ میسریش هەبوو(٣١٨).

بەو شێوەیە پێوەندییەکانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان لەگەڵ ئێران ساڵ لەدوای ساڵ باشترو یارمەتییەکانیش زۆرتر بوون، تاوای لێهات ئێران بۆ لاوازکردنی عێراق لەسەر ناکۆکییە سنوورییەکانیان، کێشەی کورد بکاتە مەرام و ساڵی ١٩٦٩پەیماننامەی ساڵی ١٩٣٧ی نێوان هەردوو وڵاتی رەتکردەوەو داوای نیوەی شەتولعەرەبی کردو هاوبەشیی کۆنترۆڵکردنی بە مافی خۆی زانی(٣١٩).

دوای ئەوە حوکمەتی شا هەوڵیدا لەرێگەی چەند ئەفسەرێکی عێراقی وەك (عبدالغني الراوي)و (عبدالرزاق النایف)ی سەرۆك وەزیرانی لەکار لادراو،

---

(٣١٧) جوناثان راندل، أمة في شقاق (دروب كردستان كما سلكتها)، ط١، دار النهار للنشر، بيروت، ١٩٩٧ ، ص٢٤٨.

(٣١٨) بڕوانە: روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣ دراسة في السياسة الخارجية للدول السائرة صوب التحديث، ت: علي حسين فياض و عبدالمجيد حميد جودي، منشورات مركز دراسات الخليج العربي بجامعة البصرة شعبة الدراسات الفارسية (للتداول المحدود)، ١٩٨٤، ص٤٢٤.

(٣١٩) أ. كاوه، قضية كردستان الجنوبية وآفاق المستقبلية، ط٢، منشورات مط(گەل) ١٩٩١، ص٧١-٧٢.

كودەتايەكى سەربازى دژى رژێمى بەعس لە عێراقدا رێكبخات، هەردوو ناوبراويش لەسەر داواكارى شا لە مانگى تەموزو تشرينى يەكەمى ١٩٦٩ سەردانى كوردستانيان كردو داوايان لە سەركردايەتى شۆڕشى كورد كرد لە جێبەجێكردنى كودەتاكەيان هاوكاريان بكات، بەلام داواكەيان رەتكرايەوە لەبەرئەوەى هيچ چارەيەكى گونجاويان بۆ كێشەى كورد پێنەبوو و سەركردايەتى كورديش داواى ئۆتۆنۆمى لێكردبوون [٣٢٠] تەنانەت (عبدالغني الراوي) لە وەلامدا بڕوانەبوونى خۆى بەداواكارييەكە نيشاندابوو و پێى وابوو كە ئەوە تۆوى لێكهەلوەشاندنەوەى عێراق دەچێنى، هەروەها بڕواشى وابوو كە مێژووى كورد لە عێراق مێژووى عەرەبە [٣٢١]

دواى سەرنەگرتنى كودەتاكەش، ئێران زياتر بايەخى بە شۆڕشى كوردستانداو پێوەندىى نێوانيان پەرەيسەندو هەرچى يارمەتييەكيش كە جوولانەوەىكورد پێشتر داواى كردبوو و رژێمى شا رازى نەبوو بيدات، لەو ماوەيەدا رازى بوو لەسەرى و شۆڕشى كوردستان يارمەتييەكانى وەرگرت [٣٢٢]

لە ١٥ى كانوونى دووەمى ١٩٧٠شدا، لەكاتێكدا كە دانوستان و گفتوگۆ لەنێوان سەركردايەتى شۆڕشى ئەيلول و حوكمەتى عێراق لە ئارادا بوو، لەسەر داخوازى شا، مستەفا بارزانى چووە تاران. رۆژى دواتر شاى ئێران پێشوازييەكى گەرمى لێكردو بەلێنى ئەوەشى پێدا كە ئەگەر لە رێككەوتن لەگەل رژێمى بەعس پاشگەز بێتەوە ئەوا ئێران و ولاتە يەككگرتووەكان هەموو پێداويستيەكانى شۆڕشى

---

(٣٢٠) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٢–٢٢٣.

(٣٢١) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: "مذكرات عبدالغني الراوي" (بخط يده وغير منشورة)، ٢كانون الثاني ١٩٨٠، ص١٧.

(٣٢٢) پارتى ديموكراتى كوردستان (سەركردايەتى كاتى)، س پ، ل٥٢.

کورد دابین دەکەن، بەڵام مستەفا بارزانی داواکەی شای رەت کردەوە. دوای گەڕانەوەشی بۆ کوردستان چەندین نامەی لە شای ئێرانەوە پێگەیشت کە دووپاتکردنەوەی هەمان داوای تێدابوو، تەنانەت دوانامەشی هەندێ هەڕەشەی لەخۆگرتبوو[٣٢٣]

دەتوانین بڵێین ئەو هەڵوێستەی ئێران لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو کە دەیانویست لەرێگەی یارمەتییەکانیانەوە بۆ شۆڕشی کوردستان رژێمی عێراق بێتواناو دەسەڵات بکەن، تاکو لە بەرانبەر رژێمی شادا تەنازول لە کێشە سنوورییەکانیان بکات هەروەك لە ساڵی ١٩٧٥ لە رێککەوتننامەی جەزائیر کردی. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەشەوە دەسەڵاتدارانی ئێران ترسی ئەوەشیان هەبوو کە ئەگەر شۆڕشی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عێراقدا لە ئەنجامی گفتوگۆ لەگەڵ رژێمی بەعس بە ئامانجەکانی خۆی بگات، ئەوا ئەو هەلومەرجە کاردەکاتە سەر جووڵانەوەی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئێرانیش و هانیان دەدات کە تێکۆشانیان پتەوتر بکەن لەو پێناوەدا.

دوای بە ئاکام گەیشتنی گفتوگۆی نێوان سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان و حوکمەتی عێراق و راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، پێوەندیی نێوان جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردو رژێمی ئێران رووی لە گرژی کرد(*)، بەڵام مستەفا بارزانی بەهۆی دووربینییەکەی لەلایەك و بێبڕواییشی بەرانبەر بەعسییەکان لەلایەکی دیکەوە، نەیهێشت پێوەندیی سیاسیی لەگەڵ ئێران بپچڕێت. ئەوەبوو دوای بەستنی کۆنگرەی هەشتەمی پارتی دیموکراتی کوردستان

(٣٢٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٣٦-٢٣٧.

(*) سەبارەت بە کاردانەوەی ئێران بەرامبەر راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت بگەڕێوە بۆ تەوەری سێیەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

لـه تـەموزى ١٩٧٠، كامـەران بـەدرخان بـە ئاگادارى مـستەفا بـارزانى بـۆ داواى يارمەتيـدانى كـورد سـەردانى شـاى كـردو پێيڕاگەيانـد كـە: "بـارزانى دەڵـێ لـە رێككەوتندا لەگەڵ بەعسييەكان چارم نـەبوو و رێيـەكى دى نـەمابۆوە بـۆم" شـاى ئێرانيش بەوە وەڵامى دايەوە كە: "ئێمە يارمـەتى هـەموو دۆسـتێ دەدەيـن بـەڵام هەموو يارمەتييەكيش لە ئەنجامى متمانـەكردن بـەو كەسـەوە دەبـێ كـە يارمـەتى دەدرێ" [٣٢٤] وەڵامى شا ئەوەى دەگەياند كە پێويستە بزووتنـەوى رزگـاريخوازى كوردستان كارێك بكات كە ببێتە مايەى متمانەى رژێمى ئێران.

دواى كـشانەوەى هێزەكـانى بـەريتانيا لـە ٢٩ى تـشرينى دووەمـى ١٩٧١ لـە دوورگەكانى ئەبو موساو تونبى گەورەو تـونبى بـچووك، سـوپاى ئێـران هـەر سـێ دوورگەكـەى داگيركـردو رژێمـى عێـراقيش راسـتەوخۆ دواى ئـەوە پێوەندييـە ديبلۆماسييەكانى خـۆى لەگـەڵ ئێـران پـچڕاند، بـەوەش شـەڕى ساردى نێوانيـان دەسـتيپێكرد. هـەر بەوەشـەوە نەوەسـتان ١٠ى نيـسانى ١٩٧٢ دواى مـۆركردنى پەيماننامـەى دۆسـتايەتى و هاوكـارى نێـوان عێـراق و يـەكێتى سـۆڤيەت، پێكهەڵپڕژانى سنوورى لەنێوان هێزەكانى ئێران و عێراق دەستيپێكرد [٣٢٥] دەكـرێ ئـەو كێـشانە بـە فاكتـەرێكى گـرنگو كاريگـەر لەقەڵـەم بـدەين بـۆ پتـەوتربوونى پێوەنديى و زياتر نزيك بوونەوەى ئێران لە بزووتنـەوەى رزگـاريخوازى كوردسـتان، بۆ ئەوەى لەو رێگەيەوە فشار بخاتە سەر حوكمەتى عێراق.

لەگەڵ هـەموو ئەوانەشـدا هـەتا دواى ئەنجامـدانى پيلانەكـەى دەسـەڵاتدارانى بەعس بۆ لەناوبردنى مستەفا بـارزانى لـە ئـەيلولى ١٩٧١، پێوەنديـەكى بايەخـدار لەنێوان جووڵانەوەى كوردو كاربەدەستانى ئێران نەبوو، بەڵام كاتێك گومان نـەما

---

(٣٢٤) بڕوانە: جەمال نەبەز، رۆژانى ئاوارەييم لە سويسرە، چاپخانەى داناز، سلێمانى، ١٩٩٩، ل٧٤–٧٧.

(٣٢٥) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: روح الله رمضاني، س پ، ل٤٥٣–٤٥٧.

لەنیازی بەعسییەکان بۆ جێبەجێ نەکردنی بەیاننامەی ١١ی مارتو لەناوبردنی جووڵانەوەی کورد، ئەوسا پێوەندییەکە دەستیپێکردەوە، بەڵام هەردوولا لە یەکتر بەگومان بوون. ئێران هەمیشە سەرکردایەتی کوردی هان دەدا شەڕ دەسپێبکاتەوەو بەڵێنی هەموو جۆرە یارمەتییەکیشی ئەدا بەبڕێکی زۆر زیاتر لە جاران، بەڵام سەرکردایەتی کورد باوەڕی پێنەدەکردن و رازی نەبوو بۆ جێبەجێکردنی داواکەیان[٣٢٦]

شایانی باسە مستەفا بارزانی هیچ کاتێك باوەڕی بەرژێمی ئێران نەبوو تا ساڵی ١٩٧٢و ١٩٧٣ کەوڵاتە یەکگرتووەکان دوای پەیماننامەی دۆستایەتی و هاوکاری نێوان مۆسکۆو بەغدا، هاتەناو هاوکێشەکە، لەو کاتەشدا سەرکردایەتی بزووتنەوەی کوردو خودی مستەفا بارزانییش باوەڕیان وابوو بە هاتنە ناوەوەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بۆ ناو هاوکێشەی پێوەندییەکان ئیدی ئێران ناتوانێ (ناپاکیی!) لە کورد بکات، بۆیە پێوەندیی لەگەڵ رژێمی شا بەرەو پێشچوو[٣٢٧]

وەك دەرەنجامێکیش بۆ بەرەو پێشچوونی ئەو پێوەندییە، حوکمەتی بەعس لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٢ تۆمەتی ئەوەی خستە پاڵ پارتی دیموکراتی کوردستان کە لە رێگەی ئێرانەوە پێشمەرگەکانی خۆی پڕ چەك دەکات و لەنێو خاکی عێراقیشدا هاوکاریی دەزگا هەواڵگرییەکانی ئێران دەکات[٣٢٨]، بەڵام لەم بارەیەوە تۆمەتەکانی بەعس ئەگەر راستیش بووبێت، ئەوا پێوەندیی پارتی دیموکراتی کوردستان لەگەڵ ئێران لە ئەنجامی خۆدزینەوەی دەسەڵاتدارانی عێراق بوو لە جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت، سەرەڕای سیاسەتە پیلانگێرییەکەیان و

(٣٢٦) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٥٤.

(٣٢٧) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٣٢٨) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص٢٠١.

خۆئامادەکردنیان بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی تاکڕەوی خۆیان بەسەر کوردستان و نسکۆ پێهێنانی جووڵانەوەی کورد. هەروەك مەسعود بارزانییش دەڵێت: "دوای پەیماننامەی دۆستایەتی و هاوکاری نێوان عێراق و یەکێتی سۆڤیەت، ئێمەو بەعسییەکان لە یەکتر ئاشکرا بووین و ئەوان بڕیاری خۆیانداو ئێمەش بڕیاری خۆمانداو رازی نەبووین سیاسەتی ئەوان قبوڵ بکەین و ببینە پاشکۆی ئەوان کە ئەوەش پێویستی بە بەرگری هەبوو و بەردەوامبوونی بەرگریش پێویستی بە پاڵپشتی لایەنێك هەبوو"[٣٢٩]

حوکمەتی ئێران لە بەرانبەر کوردو جووڵانەوەکەی لەو ماوەیەدا سیاسەتێکی دووفاقی بەڕێوە دەبرد، هەرچەندە پێوەندیی لەگەڵ بزووتنەوەی سیاسیی کورد هەبوو و هانی دەدان بۆ دەسپێکردنەوەی شەڕ لەگەڵ رژێمی بەعس، بەڵام لە هەمان کاتدا خۆیشیان گفتوگۆی نهێنیان لەگەڵ بەعس هەبوو. لەو چوارچێوەیەشدا لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٢ بۆ چەسپاندنی ئاشتی نێوانیان، رژێمی شا مەرجی خۆی لەسەر حوکمەتی بەغدا دانا کە دەبێت لە پەیماننامەی ساڵی ١٩٣٧ پەشیمان بێتەوەو دان بەداگیرکردنی ئێراندا بنێت بەسەر نیوەی شەتولعەرەب، دەسەڵاتدارانی عێراقیش لەو داواکارییە وردبوونەوەو[٣٣٠] لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٣یشدا بەیاننامەیەکیان دەرکردو ئامادەیی خۆیان نیشاندا بۆ گەڕاندنەوەی پێوەندییە دیبلۆماسییەکانیان لە گەڵ ئێران[٣٣١]

---

(٣٢٩) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(٣٣٠) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦٣

(٣٣١) سەبارەت بە دەقی بەیاننامەکە بڕوانە: المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، دور الجيش العراقي في حرب تشرين ١٩٧٣، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت– لبنان، ١٩٧٥، ص٢٣٧–٢٣٨.

لێرەدا بەدەردەکەوێ ڕژێمی تاران حەزی بەسەرکەوتنی کورد نەکردووە، بەڵکو هیوایان ئەوەبوو جووڵانەوەی کورد لەو ئاستەدا بمێنێ کە بتوانێت تواناکانی عێراق دابچۆڕێنێ. لە گفتوگۆیەکیشدا لەگەڵ ڕۆژنامەی لۆمۆندی فەرەنسی لە حوزەیرانی ١٩٧٥، شا دانی بەوە دانا کە کورد بۆ ئەو تەنیا کارتێک بووەو تا ئەمڕۆش بەدەستیەوە گرتووە[٢٣٢].

سەرکردایەتی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانیش لە زووەوە ئەو ڕاستییەیان دەزانی، بۆیە باوەڕییان بە ڕژێمی شا نەدەکردو دەیانزانی هەر کاتێک هەلی بۆ بڕەخسێ و بگاتە مەرام و ئامانجەکانی خۆی، بە سازشکردن لەسەر کێشەی ڕەوای کورد پشتی تێدەکات، ڕاستی ئەو پێشبینیەش ساڵی ١٩٧٥ لە ڕێککەوتننامەی جەزائیردا، دەرکەوت.

---

(٢٣٢) د.حامد محمود عیسى، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط، مكتبة مدبولي، ١٩٩٢، ص٢٢٥.

٢- تورکیا

داگیرکەرانی کوردستان بەدرێژایی مێژوو لەهەر پارچەیەکی خاکی کوردستاندا هەر شۆڕش و راپەڕینێك بەرپابووبێت، تەواوی وزەو توانای خۆیان خستۆتەگەڕو هاوکاری یەکترییان کردووە بۆ سەرکوتکردنی یان دەستەمۆکردن و بەکارهێنانی لەپێناو بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆیان.

سەبارەت بە تورکیا، هەرچەندە لە هەندێ سەرچاوە باسی ئەوەکراوە کە لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول پێوەندیی نەبووە، بەڵکو لەمیانی شێوە پێوەندییەکی سەرزارەکیشدا لێکتێگەیشتن و بێدەنگی هەبووەو نێردراویشیان چاوی بە مستەفا بارزانی کەوتبوو، ئەویش دڵنیای کردبوون کە هیچ پێوەندییەکی بە بزووتنەوەی کورد لە تورکیادا نیە[٣٢٣] سەرکردایەتی کورد لەوە تەواو بەهەڵەدا چوو بوو، "بێ دەنگی تورکیای بەوە دەکرێ کە داوای یارمەتی لە کوردەکانی تورکیا نەکات، بەڵام تورکیا بێ دەنگ نەبوو،بەڵکو هەر لە یەکەم رۆژی شۆڕشەوە هەتا دوا کاتی شۆڕش دژی وەستا"[٣٢٤]

بۆ نموونە، ساڵی ١٩٦٢ تورکیا پەناگەی ئەو جاشانە بووە کە بەرەنگاری شۆڕشگێڕانی کورد دەبوونەوەو لەکاتی تێکشکانیاندا پەنایان بۆ نێو خاکی تورکیا دەبردو لەلایەن رژێمی تورکەوە پشگیری دەکران[٣٢٥]. لەساڵی ١٩٦٢یشدا دەسەڵاتدارانی تورك دژی شۆڕشی کوردستان هاوکاری ئاسمانیی حوکمەتی عێراقیان کرد[٣٢٦]، هەروەها لە تەممووزی ١٩٦٣ لەپێناو سەرکوتکردنی شۆڕشی

---

(٣٢٣) حوسێن محەمەد عەزیز، س پ، ل١٠٦.

(٣٢٤) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٢٠.

(٣٢٥) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٦٧.

(٣٢٦)هـ س، ل٢٧٣.

کورد لە ئۆپەراسیۆنی دیجلەدا بەشدار بوون[٣٣٧] لەگەڵ ئەوانەشدا مستەفا بارزانی دووجار بۆ بەستنی پێوەندیی، نامەی بۆ فەرمانڕەوایانی تورك نارد، بەڵام ئەوان بێئەوەی نامەکان بکەنەوە، دەیانناردنەوە، لەبەرئەوەی پێیان وابوو تەنها ئەگەر نامەکانیش بکەنەوە، ئەوا دان بەبوونی کورددا ئەنێن[٣٣٨]

هەروەها ئەو سەرکەوتنانەی شۆڕشی ئەیلول لەساڵی ١٩٦٩ لە بەرەکانی شەڕدا دژی حوکمەتی عێراق بەدەستی هێنان، ڕژێمی تورکیای خستە دڵەراوکێ و وای لێکرد کە دژی شۆڕشی کوردستان هاوکاری وڵاتانی بەرەی ڕۆژهەڵات و عێراق بکات. ئەوەبوو ئەو فڕۆکانەی لە ئەڵمانیای ڕۆژهەڵاتەوە بۆمبای ناپاڵمیان بۆ بەغدا دەگواستەوە ڕێگای نیشتنەوەیان لە تورکیا پێدرا"[٣٣٩]

لەکاتی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠شدا، ڕژێمی تورکیا نارەزایی توندی دژی سەلماندنی مافەکانی نەتەوەی کورد نیشاندا[٣٤٠]

ساڵی ١٩٧٢ ڕژێمی تورکیا پرۆتۆکۆڵێکی ئابووری لەگەڵ عێراق مۆرکرد، بۆ فراوانکردنی بنکەی هاوکاری ئابووری نێوانیان لە بوارەکانی نەوت و بازرگانی و ترانزیت[٣٤١]

(٣٣٧) بۆ زیاتر زانیاریی بڕوانە: صدیق عثمان، عملیة دجلة والمؤامرة علی ثورة ایلول، "گولان العربي"، ع(١٦)، ٢٥ ایلول ١٩٩٧، ص٣١-٣٧.

(٣٣٨) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، ڕۆژنامەی "ئەمڕۆ" (ڕۆژنامەیەکی سیاسیی...ڕووناکبیریی ئازادە)، بەشی یەکەم، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٢

(٣٣٩) جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، ل١١٥.

(٣٤٠) بۆ زانیاریی زیاتر بگەڕێوە بۆ تەوەری سێیەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

(٣٤١) عایدة العلي سري الدین، المسألة الکردیة في ملف السیاسة الدولیة، ط١، منشورات دار الافاق الجدیدة، بیروت، ٢٠٠٠، ص٢١.

له ٢٤ی ئابی ١٩٧٣شدا حوکمەتی عێراق ڕێککەوتننامەیەکی لەگەڵ کۆماری تورکیا بەست بۆ ڕاکێشانی بۆڕی نەوت بەنێو خاکی تورکیا بۆ دەریای ناوەڕاست، بەپێی چەند مەرجێك کە بەقازانجی تورکیا دەگەڕایەوە، ئەوەش بووە مایەی نارەزایی پارتی دیموکراتی کوردستان و لەسەرئەوە رەخنەی ئاراستەی رژێمی بەعس کردو حوکمەتی تورکیاشی بە کۆنەپەرست لە قەڵەمدا[٣٤٢]

بەدرێژایی مێژوو دەسەڵاتدارانی تورك لەهەر پارچەیەکی کوردستان هەر بزووتنەوەو شۆڕشێکی کوردستان بەرپابووبێت، بەمەترسی و هەڕەشەیان زانیوە بۆ خۆیان لەترسی ئەوەی نەوەك ببێتە مایەی جووڵاندنی کوردانی ژێر دەسەڵاتی خۆیان، لەبەرئەوە لەپێناو شکست هێنانی ئەو شۆڕش و راپەرینانەدا بەشداری و هاوکاری رژێمە داگیر کەرەکانی دیکەی کوردستانیان کردووە یاخود خۆشحاڵی خۆیان دەربڕیوە. هەر بەو پێودانگەش دوای رێکەوتننامەی جەزائیری ساڵی ١٩٧٥ و نسکۆی شۆڕشی ئەیلول، رژێمی تورکیا بەختەوەر بوو کە شۆڕش سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، لەترسی ئەوەی نەوەك کاریگەریی زیاتر بخاتە سەر کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی تورکیا بەتایبەتی دوای ئەوەی شۆڕشەکە کاریگەریی زۆری خستبووە سەر بزواندنی هەستی نەتەوایەتی کورد لەو پارچەیەو لەژێر ئەو کاریگەرییە پارتی دیموکراتی کوردستان- تورکیا سەریهەڵدابوو وێڕای بوونی رێکخستنی دیکەی کوردی لەوێدا[٣٤٣]

---

(٣٤٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "الکادر"، ع(٢٠)، السنة الخامسة، تشرین الثاني ١٩٧٣، ص٣٣-٤٠.

(٣٤٣) مثنى امين قادر، قضايا القوميات واثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجا)، منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ٢٠٠٢، ص١٧٢.

٣- یەکێتی سۆڤیەت

کاریگەریی شۆڕشی ئەیلول هێجگار مەزن بوو. لەسەر ئاستی ناوخۆ چەندین جار رژێمە داگیرکەرە فەرمانڕەواکانی عێراقی هەراسانکرد و ناچاری کردن پەنا بۆ دانوستان بەرن و لەسەر مێزی گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتیی بزاڤی رزگاریخوازی کوردستان کۆببنەوە. لەسەر ئاستی دەرەوەش، چەندین وڵاتی زلهێزی بەرانبەر بەسیاسەتی کۆکوژی و رەگەزپەرستانەی دەسەڵاتدارانی عێراق بەدەنگ هێنا، لەوانەش یەکێتی سۆڤیەت.

بەرایی ئەو هەڵوێستەی یەکێتی سۆڤیەت لەوەدا خۆی نواند کە ساڵی ١٩٦٣ لەبەرانبەر ئەو سیاسەتەی رژێمی ئەوسای عێراق دژی کورد ئەنجامیدەدا بەتوندی نارەزایی خۆی پێشکەش بە نەتەوە یەکگرتووەکان کرد و ناوی نا "لەناوبردنی بەکۆمەڵ"[٣٤٤].

بەشێوەیەکی گشتییش، رۆژنامەو میدیاکانی سۆڤیەتیی، دوای ساڵی ١٩٦٣ هەڵوێستی سۆز و پشگیرییان بۆ شۆڕشی کورد نیشانداو کۆمەکە مادییەکانی ئەو دەوڵەتە لە ساڵی ١٩٦١ تاکو ١٩٧٢ بەردەوام گەیشتوونەتە شۆڕشگێڕانی کوردستان[٣٤٥]. لەماوەی نێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٢شدا سەرکردەکانی پارتی و نوێنەرانی مستەفا بارزانی بەشانازیی و رێزلێگرتنەوە، لە یەکێتی سۆڤیەت پێشوازییان لێکراوە[٣٤٦]. هەروەکو پێشتریش باسمان کرد، یەکێتی سۆڤیەت رۆڵێکی گەورەی لەرێکخستن وسەرخستنی گفتوگۆکانی ساڵی١٩٧٠ی نێوان

---

(٣٤٤) جوناثان راندل، س پ،١٨٠-١٨١.

(٣٤٥) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٧٥.

(٣٤٦) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٤٦.

بەعس و سەرکردایەتی کورددا گیراوە(*). دوای ئەو بەروارەش، دۆستایەتیی نێوان سۆڤیەت و بزاڤی سیاسیی رزگاریخوازی کورد هەر بەردەوام بوو. لە تەمموزی ١٩٧٠، کە (پ د ك) کۆنگرەی هەشتەمی بەست، کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعی سۆڤیەتیی بروسکەی پیرۆزبایی بۆ نارد[٣٤٧] کاتێکیش لە بەغدا، ١ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٠ تەقە لە ئۆتۆمبێلی ئیدریس بارزانی کرا(**)، یەکێتی سۆڤیەت لە رێگەی ناردنی چەند نامەیەکەوە بۆ مستەفا بارزانی، داوای دان بە خۆداگرتنی لێکرد[٣٤٨] هەروەها دوای ئەو پیلانەی کە لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١، لەلایەن رژێمی بەعسەوە بۆ لەناوبردنی مستەفا بارزانی ئەنجامدرا(***)، یەکێتی سۆڤیەت نامەی بۆ سەرکردایەتی سیاسیی کورد ناردو داوای لێکردن کەخۆیان لەدەسپێکردنەوەی شەڕ بەدوور بگرن. لە ٢٥ی تشرینی یەکەمیشدا شاندێکی بالای سۆڤیەت گەیشتە کوردستان و بۆ پیرۆزبایی لێکردنی بە بۆنەی دەربازبوونی، سەردانی مستەفا بارزانییان کرد. بەو بۆنەیشەوە نامەیەکیان لەسەرکردایەتیی ولاتەکەیانەوە بۆ هێنابوو[٣٤٩]. شایانی باسە پێوەندیی نێوان کوردو یەکێتی سۆڤیەت تەنها لە بواری سیاسیدا نەبوو، بەڵکو لەرووی زانست و خوێندنیشەوە سۆڤیەتییەکان هاوکاریی کوردیان دەکردو بواریان بۆ دەرەخساندن. بۆ نموونە ساڵی ١٩٧٢ (ئیحسان شێرزاد)ی سەرۆکی کۆڕی زانیاریی

(*) لە تەوەری دووەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان زیاتر لەم بابەتە دواوین.

(٣٤٧) بۆ دەقی بروسکەکە بڕوانە: "التآخي"، ع(٤٧٧)، ١٩٧٠/٧/٢.

(**) لە تەوەری دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر تیشك خراوەتە سەر ئەو رووداوە.

(٣٤٨) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦٠.

(***) لە تەوەری دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان زیاتر لەو بابەتە دواوین.

(٣٤٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٦٥-٢٦٦.

کورد، نامەیەکی لە (ج.سکریابین)ی سکرتێری گشتیی ئەکادیمیای زانستەکانی سۆڤیەتیی پێگەیشت کە تیایدا بڕیاردرا بوو بە تەرخان کردنی پێنج کورسی خوێندنی باڵای دیراساتی کوردیی لە بوارەکانی زمان و ئەدەب و مێژوو و ئابووریی ئەتنۆگرافیا، بۆ ساڵی خوێندنی ١٩٧٢– ١٩٧٣،بۆ کۆڕی زانیاریی کورد[٣٥٠]

هەر لە چوارچێوەی ئەو پێوەندییە دۆستایەتیی و سیاسییەی نێوان یەکێتی سۆڤیەت و پارتی دیموکراتی کوردستان، شوباتی ١٩٧٢ لەکاتێکدا کە گرژیی پێوەندیی نێوان ڕژێمی بەعس و پارتی ڕوو لە زیادبوون بوو[*]، شاندێکی سۆڤیەتیی بە سەرۆکایەتیی ڕۆمانسیف کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعی سۆڤیەتیی بوو، بۆ وتووێژکردن لەگەڵ مستەفا بارزانی سەبارەت بەگرژیی و ناکۆکییەکانیان لەگەڵ حوکمەتی بەعس، هاتە ناوپردان. لەو وتووێژەدا، مستەفا بارزانی داوای لە سۆڤییەتییەکان کرد لایەنگیری عێراق نەکەن و پرچەکی نەکەن، لەبەرئەوەی دەسەڵاتدارانی عێراق ئەگەر بەهێزبن دەکەونە پەلاماردانی کوردان[٣٥١]، بەڵام سۆڤیەت گوێی بەداخوازییەکانی کورد نەداو لەپێناوی پتەوکردنی پێگەو دەسەڵاتی خۆی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لە ٩ی نیسانی ساڵی ١٩٧٢ لە بەغدا، پەیمانی دۆستایەتیی و هاوکاریی لەگەڵ ڕژێمی عێراق بەست، کە لەلایەن (ئەلیسکی نیکولاییفیچ کوسیجین)ی سەرۆك وەزیرانی سۆڤیەت و(ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر)ی سەرۆك کۆماری عێراقەوە، مۆرکرا[٣٥٢]

---

(٣٥٠) بڕوانە "التآخي"، ع(١١٢٠)، ٢٤ /٨/ ١٩٧٢.

(*) لە تەوەری دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان بەدرێژی لە گرژی نێوان بەعس و (پ.د.ك) دواوین.

(٣٥١) ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٣٥٣.

(٣٥٢) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی پەیماننامەکەو ماددەکانی بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(٢١٢٨)، ١٩٧٢/٤/٢٥.

ماددەی یەکەمی پەیماننامەکە، ئاماژە بەوەدەکات کە هەردوو دەوڵەت لەبواری سیاسیی و ئابوریی و بازرگانیی و تەکنیکیی و زانستیی و رووناکبیریی و هی دیکەش، لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی سەروەریی دەوڵەت و دەستێوەرنەدان لەکاروباری ناوخۆی یەکتر، هاوکاریی نێوانیان پێشدەخەن[٣٥٣] لەمەشەوە هەڵوێستی یەکێتی سۆڤیەت بەروونیی دەردەکەوێت کە پشتگیریی و بەهێزکردنەوەی ڕژێمی ڕەگەزپەرستی عێراق و پشت کردنە لە بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردستان.

شایانی باسە پێش مۆرکردنی ئەو پەیماننامەیە، سۆڤیەت شاندێکی پێکهاتوو لە دیپلۆمات و ئەفسەرانی هەواڵگریی و ڕۆژنامەوانی ناردە حاجی ئۆمەران، کە بارەگای سەرکردایەتیی سیاسیی کوردی لێبوو، بۆ ئاگادارکردنیان لە بەستنی پەیماننامەکەیان لەگەڵ حوکمەتی عێراق. بەڵام ئیسرائیل ڕۆڵێکی کاریگەریی نواند لەرازیکردنی مستەفا بارزانی بۆ ڕەتکردنەوەی هەر دەسپێشخەریی و لێکدانەوەیەکی سۆڤیەتییەکان[٣٥٤]، کە ڕەنگە مستەفا بارزانی خۆیشی هەستی کردبێت پەیماننامەکە لەبەرژەوەندی کورددا نابێت.

هەروەها یەکێتی سۆڤیەت، بەر لە مۆرکردنی پەیماننامەکە، شاندی دیکەشی ناردبووە لای مستەفا بارزانی، بۆئەوەی ڕازی بکات پێوەندیی خۆی لەگەڵ ڕژێمی عێراق باشبکاتەوەو هاوشانی حیزبی شیوعی عێراق، بەشداری پێکهێنانی بەرە بێت لەگەڵ بەعس. بەڵام لەبەرئەوەی نوێنەرایەتیی سۆڤیەت، تەنیا گوشاری ڕێککەوتن لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراقی بۆ کورد دەهێناو هیچ فشارێکی بۆ بەدیهێنانی خواستەکانی کورد نەدەخستە سەر ئەوان، بۆیە سەرکردایەتیی کورد

(٣٥٣) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(٢١٢٨)، ١٩٧٢/٤/٢٥.

(٣٥٤) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص٢٠٧.

گوێی بەداواکەیان نەدا[٣٥٥] لێرەدا دەتوانین بڵێین سۆڤیەتییەکان لە ناردنی ئەو شاندانەیان بۆ لای سەرکردایەتی سیاسیی کورد بەر لە مۆرکردنی پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی لەگەڵ عێراق، چەند ئامانجێکیان هەبووە، لەوانەش:

١- کۆتایی پێهێنانی کێشەی کورد و پشگیریکردنی رژێمی عێراق، بەمەبەستی زەمینە خۆشکردن بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییەکانی لە عێراقدا.

٢- رێگرتن لە هەوڵی وڵاتانی رکابەری وەك ئێران و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو ئیسرائیل،بۆ بەهێزکردنی پێوەندییان لەگەڵ بزووتنەوەیرزگاریخوازی کوردستان و بەکارهێنانی کورد بۆ جێبەجێکردنی پلان و بەرژەوەندییەکانیان. لەبەرئەوەی ئەو وڵاتانەش، کە خاوەن بەرنامەو بەرژەوەندی خۆیان بوونە لە ناوچەکەدا، لەو سەردەمەدا پێوەندییان لەگەڵ سەرکردایەتیی سیاسیی کورد هەبووە.

بەر لە مۆرکردنی پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی نێوان یەکێتی سۆڤیەت و عێراق، لە بەغدا کۆسیجین لەگەڵ شاندێکی پارتی کۆبۆوە، لەوێدا باس لە پێوەندیی نێوان حیزبی شیوعی سۆڤیەتی و پارتی، هەروەها پێوەندیی پارتی لەگەڵ حیزبی بەعس و، پێوەندیی حیزبی بەعس لەگەڵ دەوڵەتی سۆڤیەت کرا. هەر لەو کۆبوونەوەیەدا شاندی پارتی نامەی مستەفا بارزانی دا بە کۆسیجین[٣٥٦] لە نامەکەدا باسی لە پابەند نەبوونی رژێمی بەعس بە جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت و ئەو دەستدرێژییانە کردبوو کە لەلایەن بەعسەوە کرابووە سەر کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان[٣٥٧]، بەڵام ئەو نامەیەش بۆ فشار

(٣٥٥) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠٨-١٠٩.

(٣٥٦) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٨٣.

(٣٥٧) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی نامەکە بڕوانە: هـ س، ل٥٩٣-٥٩٥.

خستنه سەر دەسەلآتدارانی بەغداو ناچارکردنیان بۆ جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت و پەیڕەوکردنی سیاسەتێکی دیموکراتیانەو ئاشتیخوازانە لە کوردستان، کاری لە سۆڤیەتییەکان نەکرد.

هەر لەمیانی ئەو سەردانەیاندا بۆ بەغدا، کۆسیجین و لێپرسراوانی دیکەی سۆڤیەت، داوایان لە وەزیرە کوردەکان کردبوو کە پارتی دیموکراتی کوردستانیش بەشداری پێکهێنانی بەرە بێت لەگەڵ حیزبی بەعس و حیزبی شیوعی عێراق، پشتیوانیش بۆ پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی دەربڕێت. دوای مۆرکردنی پەیماننامەکەش شاندێکی سۆڤیەتیی بەیاوەریی عەزیز شەریف، سەردانی مستەفا بارزانی یان کردو داوایان لێکرد بروسکەی پشتیوانیی بۆ دەسەلآتدارانی عێراق بنێری. بەلآم مستەفا بارزانی، نەك هەر ئامادەنەبوو پیرۆزباییان لێ بکات، بەڵکو بە توندییش نارەزایی خۆی دەربڕی، چونکە بڕوای وابوو کە عێراق لەرێگەی ئەو پەیماننامەیەوە چەك و تەقەمەنی لە سۆڤیەت وەردەگرێ و دژی کورد بەکاریدێنێ. هەروەها مستەفا بارزانی جەختیشی کردەوە کە (پ د ك) بەشداری پێکهێنانی بەرە نابێت[٣٥٨] لە دیدارێکیشدا لە ٢١ی نیسانی ١٩٧٢ لەگەڵ رۆژنامەی (لێ فیگارۆ)ی فەرەنسیی، مستەفا بارزانی رایگەیاند: " نزیك بوونەوەی عێراق و سۆڤیەت لە یەکتریی، دژی ئێمەیە. لەبەرئەوەی ئەو بڕە چەکانەی سۆڤیەت بەعێراقی دەدات، رژێمی عێراق ئەو چەکانە دژی ئێران و ئیسرائیل بەکار ناهێنێ، بەڵکو دژی کورد بەکاریان دێنێ"[٣٥٩]

سەرکردایەتی کورد دڵنیابوون کە کاربەدەستانی عێراق خەمخۆری بووژاندنەوەی وڵاتەکەیان نین تا بیکەنە ئامانجی پەیماتی دۆستایەتیی لەگەڵ

(٣٥٨) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠٩.

(٣٥٩) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص٢٠٧.

وڵاتان، بەڵکو ئامانجیان لەو جۆرە سیاسەتە پتەوکردنی دەسەڵات و خۆ پڕچەک کردن و بەهێزکردنی توانای سەربازییە، بەنیازی بەرەنگاربوونەوەی نەیارانیان لە ناوەوەو دەرەوەی عێراق. هەر بۆیە، مستەفا بارزانی لە پێزانینی مۆرکردنی ئەو جۆرە پەیماننامەیە لەگەڵ وڵاتێکی زلهێز، پرگومان بوو و دژی وەستا. ئەو هەڵوێستانەی سەرکردایەتیی سیاسیی کوردیش بووە فاکتەری لاوازبوونی پێوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت.

شایانی باسە کۆسیجین لە کۆبوونەوەیەکیدا لەگەڵ شاندی کورد، پێشنیاری کردبوو کە بۆ چارەسەرکردنی تەواوی کێشەی کورد، هەردوولایەنی حوکمەتی عێراق و سەرکردایەتی سیاسیی کورد، شاندی خۆیان بنێرنە مۆسکۆ، تاکو لەوێدا گفتوگۆی لەسەر بکەن، بەڵام دواتر ئەو پێشنیارە لەلایەن سۆڤیەتییەکانەوە پشتگوێ خرا(٣٦٠).

جگە لە مۆرکردنی پەیماننامەی نێوان سۆڤیەت و عێراق، فاکتەرێکی دیکەی لاوازبوونی پێوەندیی نێوان یەکێتی سۆڤیەت و جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد ئەو پێوەندییە نهێنییە بوو کە سەرکردایەتیی ئەو جووڵانەوەیە، لەو سەردەمەدا لەگەڵ کاربەدەستانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بەستبووی(*) دەزگای هەواڵگری سۆڤیەتیش (KGB) ئاگاداری سەرەتاکانی دروستبوونی ئەو پێوەندییە بوو و چەند جارێکیش سەرکردایەتیی سیاسیی کوردی لەم پێوەندییە ئاگادار کردبۆوە، لەبەرئەوەی سۆڤیەتییەکان دژی پێوەندیی کوردو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بوون. بۆیە پێوەندیی نێوان کوردو یەکێتی سۆڤیەت زیاتر بەرەو

---

(٣٦٠) کریس کۆچیرا، س پ، ل٤٣٥.

(*) لەلاپەڕەکانی داهاتوو باس لە پێوەندیی نێوان کوردو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کراوە.

ساردبوون چوو، تاگەیشتە ئاستی لێکپچڕان[٣٦١]. شایانی باسە کاربەدەستانی سۆڤیەت، دوای مۆرکردنی پەیماننامەکەیان لەگەڵ حوکمەتی عێراق، هەوڵیاندا چەند سیاسەتمەدارێکی کورد، لەوانەش جەلال تاڵەبانی، رازیبکەن بچنە پاڵ رژێمی بەعس[٣٦٢]، بەڵام ئەوەشیان بۆ مەیسەر نەبوو.

دەبێ ئەوەش بگوترێ، هەر لەپاش نیوەی دووەمی ساڵی ١٩٧٢ سەرکردایەتیی سیاسیی کورد هەوڵێکی ئەوتۆی نەدا کە پێوەندییەکانی لەگەڵ هێزە سۆشیالیست و پێشکەوتنخوازەکانی جیهان بپارێزێت. تەنانەت لەنێو ئەو سەرکردایەتییەدا کەسانی واهەبوون کە بەئاشکرا دژایەتی ئەو پێوەندییانەیان دەکرد[٣٦٣]. ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو، کە ئەو کەسانە کەوتبوونە ژێر کاریگەریی ئەو پێوەندییانەی سەرکردایەتیی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد، لەو سەردەمەدا لەگەڵ هەریەکە لە ئێران و ئیسرائیل و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا هەیبوو.

بەو شێوەیە لەگەڵ مۆرکردنی پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی نێوان بەغداو مۆسکۆ، چیدیکە سۆڤیەت پشگیری لەکورد نەکرد، تەنانەت لەنسکۆی شۆڕشی کوردستان لەساڵی ١٩٧٥دا، کەمترین هاوکاریی ئەو جووڵانەوەیەی نەکرد، بەڵکو زیاتر بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆی لەبەرچاوگرت و کەوتە هاریکاریکردنی حوکمەتی عێراق.

---

(٣٦١) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٨١–٢٨٢و ٢٧٥.

(٣٦٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: هـ س، ل٢٨٢.

(٣٦٣) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦٤.

٤- وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا وەك زلهێزێکی سیاسیی سیاسیی خاوەن بەرژەوەندی لە رۆژهەلاتی ناوەراستدا، هەر لە سەرەتای بەرپابوونی شۆرشی ئەیلولەوە لە کوردستانی ژێر دەسەلاتی عێراق، بە بایەخێکی زۆرەوە لە رێگەی باڵیۆزخانەکانی لە بەغداو وڵاتانی دەوروبەر، چاودێری ئەو گۆرانکارییانەی دەکرد کە بەهۆی شۆرشەکەوە لە عێراق و کوردستان دەهاتنە ئارا واشیان لە پرسی کورد دەروانی کە کێشەیەکی ناوخۆیی عێراقەو رێگاچارەی سیاسیی پێویستە. تەنانەت هەندێ جار هەڵوێستیان نواندووەو داوایان لە دەسەلاتدارانی عێراق کردووە کە سیاسەتێکی نەرم لە بەرانبەر گەلی کورد پەیرەو بکەن[٣٦٤] لە ساڵی (١٩٦٥)یشەوە وڵاتە یەگرتووەکان بواری بە شۆرشی رزگاریخوازی کوردستان دا نوێنەرایەتی خۆی لەو وڵاتەدا دابمەزرێنێ و لە رێگەی نوێنەرایەتی وەزارەتی دەرەوەشیەوە پێوەندیی لەگەڵ دامەزراندن، بەلام تا ساڵی ١٩٧٢، کە لەو ساڵەدا بە هۆی ئێران و ئوردنەوە ئەنجامیدا، هیچ کۆمەکێکی شۆرشی کوردستانی نەکرد[٣٦٥]

---

(٣٦٤) بۆ زانیاریی زیاتر بروانە: مومتاز حەیدەری، د.کوردستان موکریانی، د.دلێر ئیسماعیل حەقی شاوەیس، کۆنگرەی یادەوەریی سەد ساڵەی بارزانی نەمر، ب١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٣، ل١٧٧-١٩٧.

(٣٦٥) دیدار لەگەڵ د. شەفیق قەزاز، هەولێر،٨/٥/٢٠٠٣، شەفیق قەزاز: ساڵی ١٩٣٤ لە سلێمانی لەدایك بووە، ساڵی ١٩٦٠ بەشی ئابووری کۆلیژی بازرگانی و ئابووری زانکۆی بەغدای تەواو کردووە، پاشان چۆتە وڵاتە یەگرتووەکانی ئەمریکا و لە بەشی دیراساتی نێودەولەتی لە زانکۆی ئەمریکی لە واشنتۆن، ماستەرو دکتۆرای تەواو کردووە، ساڵی ١٩٦٥-١٩٧٣ نوێنەری شۆرشی کوردستان بووە لە وڵاتە یەکگرتووەکان، ساڵی ١٩٧٣-١٩٧٤ بەرپرسی راگەیاندنی پارتی دیموکراتی کوردستان

بۆ ئەو شێوە پێوەندییەی نێوان سەرکردایەتی بزووتنەوەی سیاسیی کوردو ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، حوکمەتی ئێران رۆڵێکی گرنگی گێڕاو بووە پردی پێوەندیی هەردوولایان. ئەو پێوەندییە ناراستەوخۆیەش لەگەڵ ولاتە یەکگرتووەکان ئەلقەیەکی لاواز بوو. تەنانەت هەندێ جار کاربەدەستە ئەمەریکییەکان بە سیاسییەکانی کوردیان دەگوت، پێوەندیی ئێمەو کورد لەسەر داوای شای ئێرانە، هەر کاتێ شا ئەو پێوەندییەی نەوێت، ئێمەش نامانەوێت(٣٦٦). ئەو یارمەتییەی ولاتە یەکگرتووەکانیش هەروەکو راپۆرتی پایك(*) جەختی لەسەر کردووە بەرانبەر ئەو زانیاریانە بوو کە ئێران پێشکەش بە دەزگای هەوالگری ئەمەریکی (C.I.A) کردبوو(٣٦٧).

بووە، ساڵی ١٩٧٤–١٩٧٥ بەرپرسی نوسینگەی شۆرشی کوردستان بووە لە تاران، ساڵی ١٩٧٥–١٩٧٦ لەگەڵ نوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکان کاری کردووە بۆ ناردنە دەرەوەی ئەو کوردە ئاوارانەی لە ئێران بوون، لە ساڵی ١٩٩٦یشەوە وەزیری یارمەتی مرۆڤایەتی و هاوکارییە لە حکومەتی هەرێمی کوردستان. دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٨/٥/٢٠٠٣.

(٣٦٦) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٨/٥/٢٠٠٣.

(*) پایك: ئەو لیژنەی لێکۆلینەوەیە بوو کە کۆنگریسی ئەمەریکی، بە سەرۆکایەتی سیناتۆری دیموکراتی ویلایەتی نیۆرك (ئۆتیس ج.پایك)، بۆ لێکۆلینەوە لە چالاکیەکانی دەزگا هەوالگریەکانی سەردەمی هەردوو سەرۆك نیکسۆن و فۆرد، دوای دەست لەکار کێشانەوەی سەرۆك نیکسۆن لە کارەکەی لە ئابی ١٩٧٤، پێکی هێنا، بە مەبەستی زانینی کردارە نهێنیەکانی (C.I.A) لە ناوچە جیا جیاکانی جیهان لەوانەش کوردستانی ژێر دەستی عێراق، کە بۆ یەکەم جار قەبارەی ئەو یارمەتییە بە ژمارەی تەواو زانرا کە کارگێڕی ئەمەریکیی پێش نسکۆی شۆرشی ئەیلول پێشکەشی شۆرشی کوردی کردبوو. بڕوانە: صلاح خرسان، التیارات السیاسیة في کردستان العراق، ص٢٧٩.

(٣٦٧) The Pike Report

بـۆ گرێـدانی ئـەو پێوەندییـەو بەدەسـتهێنانی کۆمـەك و پـشگیری وڵاتـە یەکگرتووەکان، لە تشرینی دووەمی ١٩٧١و مارتی ١٩٧٢ شـای ئێـران هـاواری بـۆ (نیکسۆن)ی سەرۆکی وڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئەمـەریکا بـرد، کـە بـۆ یارمەتیـدانی شۆڕشی کورد هاوکاری بکات[٢٦٨] بێگومان مەبەستی رژێمی ئێرانیش لەو هەوڵانـە ئەوەبوو کە لەلایەکـەوە ئـەو جووڵانەوەیـە دەسـتەمۆ بکـات و نـەهێڵێت تەشـەنە بکات و کاریگەریی بخاتە سەر پارچەکانی دیکەی کوردستان کـە کەوتوونەتـە ژێـر دەسەڵاتی ئێران و تورکیاو سوریا، لەلایەکی دیکەشەوە سنوورێك بـۆ بـەهێزبوونی رژێمی عێراق دابنێت، نەوەك ببێتە هەڕەشـەیەك بـۆ سـەر ئێـران کـە کێشەیەکی سنووری مێژوویی لەنێوانیاندا هەیە.

(حسێن کوڕی طەلال)ی شای ئوردنیش بەهۆی ئـەو پێوەندییـە بەتینـەی کـە هەر لە ساڵی (١٩٦٦)ەوە لەگەڵ مـستەفا بـارزانی هـەیبوو، سـاڵی ١٩٧٢ رۆڵێکـی گرنگی گێڕا لە رازیکردنی سەرۆکی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، بـۆ پێـشکەش کردنی یارمەتی بـۆ جووڵانـەوەی رزگـاریخوازی کوردسـتان[٢٦٩] تەنانـەت لـە ٢٨ی مارتی ئەو ساڵەدا مـستەفا بـارزانی بـەهۆی شـای ئوردنـەوە داوای خـۆی گەیانـدە نیکسۆن بۆ پێشکەشکردنی هاریکاریی[٢٧٠]

مـۆرکردنی پەیماننامـەی دۆسـتایەتیی و هاوکـاریی نێـوان عێـراق و یـەکێتی سۆڤیەت و بـەهێزبوونی سـوپای عێـراق بـەهۆی وەرگرتنـی بـڕە چـەکێکی زۆر لـە یەکێتی سۆڤیەت، بووە هۆی ئەوەی کە هێزەکانی عێراق خۆیان بۆ هێـرش کردنـە

---

(٢٦٨) Henry Kissinger, Years of Renewal, The Concluding Volume of his memoirs, New York , 1999, P 581.

(٢٦٩) بڕوانە، مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٧٤–٢٧٥.

(٢٧٠) Henry Kissinger, Op.Cit. P581

سەر کوردستان ئامادە بکەن. بەمەش ئەو هاوسەنگییە لەنێوان هێزەکانی کوردو ڕژێمی بەعس نەما کە بەهۆی هاوکاری ئێران ئیسرائیل بۆ کورد دروست ببوو. لەلایەکی دیکەشەوە پێکهەڵپرژانی نێوان هێزەکانی عێراقو ئێران بە درێژایی سنوورەکانی نێوانیان سەریهەڵدا. هەموو ئەوانە وای لە نیکسۆن کرد لە ٣٠-٣١ی ئایاری ١٩٧٢ بچێتە سەردانی شای ئێران لە تاران، کە پرسی لاوازکردنی ڕژێمی عێراق و هاوکاریکردنی دارایی جووڵانەوەی کورد بۆ ئەو مەبەستە، بابەتێکی گرنگی گفتوگۆی نێوانیان بوو[٢٧١]. شایانی باسە نیکسۆن لەو سەردانەیدا پرسی کوردی هێنابووە گۆڕێ و بایەخ و گرنگی کانگا نەوتەکانی ناوچەکەو ئەگەری هەڕەشەکردنی بەرژەوەندییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی خستبووە بەر باس، بەڵام کیسنجەر کە ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی وڵاتە یەکگرتووەکان و یاوەری سەرۆکەکەی بوو لەو سەردانەدا، هەموو هزرو بیری بۆ چۆنیەتی لاوازکردنی هەژموونی سۆڤیەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، تەرخان کردبوو[٢٧٢].

لەو ڕۆژگارەدا وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەیویست جووڵانەوەی کورد وەکو کارتێک بۆ لاوازکردنی ڕژێمی عێراق بەکاربهێنێ، بۆیە لەگەڵ ئێران ڕێککەوت، تاکو لەڕێگەی ئەوانەوە مامەڵەو هاوکاری لەگەڵ کورددا بکات[٢٧٣].

دوابەدوای گەڕانەوەی نیکسۆن و کیسنجەر لە سەردانی تارانەوە بۆ واشنتۆن، ڕژێمی بەغدا (کۆمپانیای نەوتی عێراق-I.P.C)ی خۆماڵیکرد کە ماوەیەکی زۆر بوو لەلایەن کۆمپانیا نەوتییەکانی بەریتانیاو هۆڵەنداو وڵاتە یەکگرتووەکان و فەڕەنساوە خاوەنداریتی دەکرا، ئەوەش پاڵنەرێکی دیکەبوو بۆ وڵاتە

(٢٧١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: Henry Kissinger, Op.Cit. P.581-583

(٢٧٢) گوینتەر دێشنەر، س پ، ل٢٢٥-٢٣٦.

(٢٧٣) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٢٠٠٣/٥/٨.

یەکگرتووەکان کە بۆ بەرگرتن لە هاتنە ناوەوەی یەکێتی سۆڤیەت بۆ ناو یەکێك لە گەورەترین وڵاتی بەرهەمهێنی نەوت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، دەست لە کێشە ناوخۆییەکانی عێراق وەربدات و لەو چوارچێوەیەشدا دەستی یارمەتی بۆ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان درێژ بکات(٣٧٤) مستەفا بارزانییش "پیاوێ بوو، یارمەتی لە ڕاست و چەپ وەردەگرت. پیاوی کار بوو. لە هەموو دەوڵەتەکان یارمەتی وەردەگرت"(٣٧٥) هەوڵیشیدەدا سوود لە بارودۆخی شەڕی ساردی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا وەربگرێت و پشتگیری هەردوولا بەدەست بهێنێت هەروەکو چۆن لەسەردەمی شۆڕشی ئەیلول لەیەك کاتدا یارمەتی دارایی لە یەکێتی سۆڤیەت و یارمەتی دارایی و سەربازیشی لە ئێران وەردەگرت، هەر بەو شێوەیەش لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نزیك بۆوە(٣٧٦) لەو کاتەشدا بەهۆی تێکچوونی پێوەندیی نێوان جووڵانەوەی کوردو ڕژێمی بەعس بەتایبەتی دوای هەوڵی تیرۆرکردنی مستەفا بارزانی و گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کوردو بەعەرەبکردن لەناوچەکانی کوردستان و بێئومێد بوون لە جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت هیچ ڕێگەیەکی دیکە لەبەردەم سەرکردایەتی کورد نەمایەوە تەنها نزیك بوونەوە نەبێت لەوڵاتێکی زلهێز، لەو کاتەش یەکێتی سۆڤیەت بەهۆی مۆرکردنی پەیماننامەی دۆستایەتیی و هاوکاریی لەگەڵ عێراق ببووە هاوپەیمانی بەعس، بۆیە جگە لەچوون بەرەو وڵاتە ڕۆژئاواییەکان هیچ ڕێگەیەکی دیکە نەبوو بۆ بەدەستهێنانی یارمەتی، ئەو سەردەمەش وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەهێزترین وڵاتی سەر بە بەرەی ڕۆژئاوا بوو.

---

(٣٧٤) جوناثان راندل، س پ، ل٢٠١-٢٠٢.

(٣٧٥) حوسێن محەمەد عەزیز، خولانەوە لە بازنەیەکی بۆشدا، چ١، چاپخانەی APEC، سوید، ستوکهۆڵم، ١٩٩٧، ل٦٦

(٣٧٦) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، س پ، ل٤٩.

هەرچۆنێك بێت بەرژەوەندى كوردو ئەمەريكاييەكان يەكانگير بوو بۆ بەستنى پێوەنديى نێوانيان. ئەوەبوو لە ١٦ى حوزەيرانى ١٩٧٢ لەدواى كۆبوونەوەيەكى تايبەتى نێوان نيكسۆن و هێنرى كيسنجەر، ولاتە يەكگرتووەكان بڕيارى لەسەر يارمەتيدانى كورددا و نوێنەرى خۆيشيان نارده تاران بۆئەوەى ئەو بڕيارە بە شا رابگەيەنن. شاى ئێرانيش لەرێگەى نامەيەكەوە لە ٢٢ى حوزەيران هەواڵى ئەو بڕيارەى گەيانده مستەفا بارزانى[٢٧٧]

مستەفا بارزانييش بۆ پەرەپێدانى پێوەندييەكانى لەگەڵ ولاتە يەكگرتووەكان، هەوڵيدا سەردانى واشنتۆن بكات و لەگەڵ لێپرسراوە سەرەكييەكانى بەڕێوەبەرايەتى ئەو ولاتە كۆببێتەوە، بەلام كاربەدەستە ئەمەريكييەكان بەوە رازى نەبوون، بەو بيانووەى نەوەك سەفەرەكەى ئاشكرا بێت[٢٧٨] جێى باسە ولاتە يەكگرتووەكان دەيويست پێوەندييەكانى لەگەڵ جووڵانەوەى رزگاريخوازى كوردستان بەشێوەيەكى نهێنى بێت نەك ئاشكرا، هەر بۆيەش دەزگا هەواڵگرييەكانيان بە كارەكانى ئەو پێوەندييە هەڵدەستا، هەرچەنده نوێنەرايەتى شۆڕشى كوردستان لەوەو پێشترو ئەوكاتەش زۆر هەوڵيدا پێوەندييەكان لەگەڵ وەزارەتى دەرەوەى ولاتە يەكگرتووەكان بێت، بەلام كاربەدەستانى ئەو ولاتە بەوە رازى نەبوون، دەيانويست پێوەندييەكانيان هەر بەنهێنى بمێنێتەوە. ئەوەش گرفتێك بوو لە پێوەندييە دەرەكييەكانى بزووتنەوى رزگاريخوازى كوردستان لەگەڵ ولاتە يەكگرتووەكان و ولاتانى ديكەش هەم بەهۆى

(٢٧٧) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٧٨؛ امين هويدي، كيسنجر وادارة الصراع الدولي، ط١، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٧٩، ص٧٦.

(٢٧٨) بڕوانە: جوناثان راندل، س پ، ل٢٠٣

نهێنی بوونی ئەو پێوەندییانەو هەم بەهۆی لاسەنگ بوونیان[٣٧٩] بێگومان ئەو هەڵوێستەی وڵاتە یەککگرتووەکانیش بۆئەوە دەگەڕایەوە کە ئەوان ئامانجی پێوەندیی کردنیان بە جووڵانەوەی کورد لەپێناو بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆیان بووە نەك بۆ بەرژەوەندی گەلی کوردستان هەروەها بۆ ماوەیەکی کاتی بوون نەك بەردەوام هەروەکو چۆن دواتر لەساڵی ١٩٧٥ پشتیان لە کورد کردو بەشێوەیەك لە شێوەکان بەشداربوون لە شکست پێهێنانی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان، ئەمانە لەلایەك، لەلایەکی دیکەشەوە دەتوانین بڵێین مەبەستی وڵاتە یەککگرتووەکان لەنهێنی هێشتنەوەی ئەو پێوەندییانە بۆئەوە بووە، تاکو لەرێی پێوەندیی ئاشکراوە بەڵێن بەکورد نەدات و پاشان لەسەری بکەوێت.

لە ئەنجامدانی یەکەم پێوەندیی و دیداری فەرمیدا، شاندێکی کورد کە پێکهاتبوو لە دکتۆر مەحمود عوسمان و ئیدریس بارزانی لە تەموزی ١٩٧٢، بەسەردانێکی زۆر نهێنی چووە واشنتۆن[٣٨٠] لەوێدا لەگەڵ ریچارد هیلمزی بەڕێوەبەری دەزگای هەواڵگری ئەمەریکی (CIA) کۆبوونەوەو ناوبراو ئەوەی پێگوتن کە لەبەرخاتری شای ئێران لەگەڵ شاندی کورد کۆدەبنەوە. هەروەها بەڵێنی هاوکاری دارایی و تەقەمەنیشی پێدان[٣٨١]

بۆ جێبەجێکردنی بڕیارو بەرنامەکانیشیان سەبارەت بە کۆمەك کردنی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان، لە ١ی ئابی ١٩٧٢ نیکسۆن فەرمانی راستەوخۆی پرۆگرامە نهێنییەکەی مۆرکرد کە بەم پێیە وڵاتە یەککگرتووەکان

(٣٧٩) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٢٠٠٣/٥/٨.

(٣٨٠) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٩/٢٦.

(٣٨١) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٧٨؛ نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١١٠.

مانگانە بڕی ٢٥٠هەزار دۆلاری بۆ ساڵی دارایی ١٩٧٢ بۆ کورد تەرخانکرد لەگەڵ دوملیۆن دۆلاریش بۆ چەك و تەقەمەنی[٣٨٢].

جێی باسە شای ئێران و پاشای ئوردن لە ٣١ی تەموز–٢ی ئابی ١٩٧٢ لەسەر زەریای قەزوین کۆبوونەوەو خۆشحاڵی خۆیان بەو یارمەتییەی ولاتە یەکگرتووەکان دەربڕی و لە هەمان کاتیشدا هەردووکیان مستەفا بارزانییان ئاگادارکردەوە کە لە هەر کارێکی دراماتیکی وەك راگەیاندنی دەوڵەتی کوردی خۆی بەدوور بگرێت ئەوەك رژێمی عێراق هێرشێکی بەرفراوان دەستپێبکات[٣٨٣] دیارە ئەو هۆشدارییەی ئێران و ئوردنیش لەوەوە هاتبوو کە مستەفا بارزانی لەو ساڵەدا گوتبووی: "سەربەخۆیی رادەگەیەنین، ئەگەر ولاتە یەکگرتووەکان پشتگیریمان بکاو ئەو کارەیان پێ باش بێت، ئەوا دەتوانین جۆرێتی بیرکردنەوەمان لەو مەسەلەیە هەبێت، تەنانەت پێشی هەڵسین"[٣٨٤].

هەرچەندە بڕی ئەو یارمەتییەی کە ولاتە یەکگرتووەکان لە مارتی ١٩٧٢ بۆ بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانی تەرخان کرد، بەهۆی داخوازی کوردان بوو لە ئەنجامی تەشەنەکردنی گیروگرفتەکانیان لەگەڵ رژێمی بەعس[٣٨٥]، بەلام لەگەڵ ئەوەش سەرجەمی ئەو یارمەتییانە بەدرێژایی نێوان ساڵانی ١٩٧٢–١٩٧٥ لە ١٦ ملیۆن دۆلار تێپەڕی نەکرد، زۆربەشی بۆ کڕینی ئەو چەکە سۆڤیەتییانە بوو کە ئیسرائیل لە شەڕی شەش رۆژەی ١٩٦٧ دا لە بەرانبەر سوپای عەرەبی

---

(٣٨٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە:.Henry Kissinger, Op.Cit. P581-58

(٣٨٣) Henry Kissinger, Op.Cit. P 585

(٣٨٤) حنا یوسف فریج، مەسەلەی نەتەوەی کورد لە عێراقداو دەستخستنە ناوەوەی بیانی لە ناوچەکەدا، و: نووسینگەی دیمەشقی ی.ن.ك، چ١ ، شام، ١٩٩٩، ل٦.

(٣٨٥) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە:Henry Kissinger, Op.Cit. P581-585

دەستیکەوتبوو. بڕی ئەو یارمەتییەش راستەوخۆ نەدەگەیشتە دەستی کورد، بەڵکو لەرێگەی ئێرانەوە دەهات، هەر لەبەرئەوەش بەشێوەی پێویست نەدەگەیشت، چونکە بەشێکی لەلایەن دەزگای هەواڵگری ئێرانەوە لووش دەدرا[٣٨٦] هەندێ جاریش چەکی قورس بۆ پێشمەرگەکانی کوردستان هاتووە کە لە شەڕەکاندا کاریگەریی هەبووە بەڵام هێندەی تەقەمەنی لەگەڵدا نەبووە کە پێشمەرگە لە بەکارهێنانیاندا بێخەم بێت[٣٨٧] ئەوەش بۆ ئەوە گەڕاوەتەوە کە کاربەدەستانی وڵاتە یەکگرتووەکان مەبەستیان نەبووە بزووتنەوەی کورد بچێتە ئاستی سەرووی بەرگرییەوە[٣٨٨] لەبەرئەوەی کاربەدەستانی وڵاتە یەکگرتووەکان و ئێران پێیان باش بوو بە مەبەستی لەبار بردنی ژێرخانی ئابووری عێراق شەڕ بەردەوام بێت، تەنانەت بۆ تەنها جارێکیش نەیانهێشت، هێزەکانی پێشمەرگەی کورد هێرشێکی بەرفراوان بۆ سەر پێگەسەربازییەکانی بەعس ئەنجام بدەن، کە ئەگەری سەرکەوتنیشی زۆر بوو[٣٨٩]. کەواتە ئەوان لەپێناوی لاوازکردنی رژێمی عێراق کۆمەکی کوردیان دەکرد، نەك لەپێناوی بەدیهێنانی مافە سیاسییەکانی گەلی کوردستان، چونکە ئەگەر جووڵانەوەی کورد سەرکەوتنی یەکجارەکی بەدەست بهێنابا، ئەوا هیچ دەرفەتێکیان نەدەما، کورد وەك کارتێکی فشار بەکاربهێنن.

وەك لە هەندێ سەرچاوەشدا باسی لێوەکراوە، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا وێڕای پێوەندییان بە جووڵانەوەی سیاسیی کورد، بەدرێژایی ساڵی

(٣٨٦) جوناثان راندل، س پ، ل٢٠١.

(٣٨٧) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٢٠٠٣/٥/٨.

(٣٨٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: Henry Kissinger, Op.Cit. P581-585

(٣٨٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: The Pike Report

١٩٧٤ پێوەندیی و گفتوگۆیان لەگەڵ ڕژێمی بەعسیش هەبووەو تەنانەت دواتر ڕۆڵیشیان لە ڕێککەوتننامەی جەزائیردا هەبووە کە ساڵی ١٩٧٥ لەنێوان شای ئێران و سەدام حوسێن مۆرکرا[٣٩٠]

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا دەبێ ئەوە بگوترێ، کە هەرچەندە سەرکردایەتی کورد لەسەرەتاوە بڕوای بە ئێران نەبوو، بەلام بەرانبەر ولاتە یەکگرتووەکان هێندە خۆش باوەڕ بوو کە بەهۆی بەڵێنەکانی کاربەدەستانی ئەو ولاتەوە گەیشتبووە ئەو باوەڕەی پشتی کورد بەرنادەن و ڕێگا بەئێرانیش نادەن لە پێوەندییەکانییدا "ناپاکیی" لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان بکات[٣٩١] تەنانەت مستەفا بارزانی لەساڵی ١٩٧٣ لە چاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ (جیم هۆکلاند)ی پەیامنێری (واشنتۆن پۆست)ی ئەمەریکی گوتبووی: "ئێمە بڕوا بە شا ناکەین، بەلام بڕوا بە ئەمەریکا دەکەین. ولاتە یەکگرتووەکانیش ولاتێکی لەوە گەورەترە کە ناپاکیی لەگەڵ گەلێکی بچووکی وەك کورد بکات"[٣٩٢]. تەنانەت بە هۆی ئەو متمانە زۆرەشی بە ولاتە یەکگرتووەکان، مستەفا بارزانی جەختی دەکردەوە کە لە حالەتی بردنەوەی کێشەی کورد، کوردستان دەکاتە پەنجا و یەکەمین ویلایەتی ئەمریکا. بە هۆی سەرسامبوونیشی بە کیسنجەر، مستەفا بارزانی لە دوو بۆنەی جیاوازدا دوو دیاری بۆ نارد[٣٩٣]. بێگومان ئەو جۆرە بڕوا بوون و تێڕوانینەش بەرانبەر هەر ولاتێك بێت تەواو هەڵەبووە، لەبەرئەوەی لە

---

(٣٩٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل ٥٧–٥٨.

(٣٩١) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش، ٢٢/٦/٢٠٠٢.

(٣٩٢) بڕوانە: جوناثان راندل، س پ، ل٢٠٨.

(٣٩٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: The Pike Report

پێوەنــدیی سیاســیدا بەتایبــەتی لەســەر ئاســتی نێودەوڵەتیــدا هەرلایــەنێك بەرژەوەندییە تایبەتییــەکانی خۆی لەبەرچــاو دەگرێــت نــەك هــی بەرانبــەر، بۆیــە دەبوایە هەموو ئەگەرەکان لەبەرچاوبگیرابان. دواتــریش مــستەفا بــارزانی لــەدوای نسکۆی شۆڕشی کوردستان لە مارتی ١٩٧٥ لە بەرانبەر هەمان پــەیامنێردا دانینــا بە هەڵەکەی‌و گوتی:"حوکمەتی ئەمەریکی بەفەرمیی هیچ گەرەنتییــەکی نــەداینێ، کەچــی ئێمــە لــەو بڕوایــەدا بــووین هــەرگیز دەســتمان لێ بــەرنادا، بــەڵام ئێــستا هەستدەکەین چەند هەڵەبووین"(٣٩٤)

---

(٣٩٤) بڕوانە: جوناثان راندل، س پ، ل٢٠٨.

٥- ئیسرائیل

کاتێك لە ١١ى ئەيلولى ١٩٦١ لە کوردستاندا شۆڕش هەڵگیرسا، ئیسرائیل بایەخی ستراتیژی شۆڕشەکەی بۆ خۆی زانیو لەپێناو خەریك کردنی رژێمی عێراق بە شەڕی کوردەوە تاکو نەپرژێتەسەر ناردنی سوپاکەی بۆ هێڵەکانی رووبەڕووبوونەوە لە شەڕی عەرەب– ئیسرائیل، دەسپێشخەریی کرد بۆ پێوەندیکردن بە سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان و هاوکارییەکی دیاریکراوی خۆیان نیشاندا[٣٩٥].

ئەگەرچی جوولەکە لەدێر زمانەوە لەکوردستاندا هەن[٣٩٦]، لەسالانی چلەکانیشەوە ژمارەیەکیان بەوپەڕی ئاسوودەییەوە لە کوردستانی ژێر چنگی عێراقدا ژیاون بەتایبەتی لە ناوچەکانی ئاکرێ و بادینان و بارزان کە هیچ کاتێك لەلایەن کوردە موسڵمانەکانەوە دەستدرێژییان نەکراوەتە سەر، بەڵکو بەپێچەوانەوە هەمیشە رێزییان لێگیراوەو لەژێر چاودێری مستەفا بارزانیدا بوون و پارێزگاریی لێدەکردن و پێوەندییەکی باشیشی لەگەڵیاندا هەبوو[٣٩٧]، بۆیە

---

(٣٩٥) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٧٩–٢٨٠؛ د.سعد ناجي جواد، س پ، ل١٨٥؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسي في كردستان العراق، ص١٥٨؛ خيري غرة، كتاب خطير يكشف عن حلف الاقليات (الورقة الكردية)، "الدستور" (مجلة اسبوعية.سياسية ثقافية)، ع(لندن٦٢٥)، ١٩٩٠/٢/١٩، ص١٩.

(٣٩٦) بڕوانە: اريك براور، يهود كردستان، أكمله وأصدره رافائيل پاتاى، ت: شاخوان كركوكي و عبدالرزاق بوتاني، مط وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠٢، ص ٦٠.

(٣٩٧) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، بەشی دووەم، ژ(٢٩)، ٢٠ى ئابى ٢٠٠٢.

دەتوانین ئەو خاڵەش بە فاکتەرێك دابنێین لە بڕوا پێکردنی ئیسرائیل بە کوردو مستەفا بارزانی.

مستەفا بارزانییش لەپێناو بەدەسهێنانی پشگیری و یارمەتی بۆ بەڕێوەبردنی شۆڕشەکەی، هەروەها لەڕوانگەی هەستکردن بە گەورەیی دەسەڵاتی سیاسیی و ئابووری ئیسرائیل و کاریگەریی بەسەر سیاسەتی جیهان بەگشتیو وڵاتە یەککگرتووەکان بەتایبەتی، بە دەسپێشخەرییەکەی ئیسرائیل رازی بوو بۆ بەستنی پێوەندیی. ئەوە لەلایەك، لەلایەکی دیکەشەوە هەروەك دکتۆر مەحمود عوسمان دەیگێڕێتەوە: مستەفا بارزانی گوتویەتی: "کێشەی هیچ میللەتێك لە دونیادا ناتوانێ سەربکەوێ ئەگەر یەکێك لە ئەمەریکا یاخود سۆڤیەت پشتگیری نەکەن" هەروەها گوتویەتی: "من ١٢ساڵ لە سۆڤیەت بووم، بۆم دەرکەوتووە کە لەسەر ئەجێندای سۆڤیەت شتێك نیە ناوی کێشەی کورد بێ، هیچ حیسابی تایبەتی بۆ ناکەن لەبەرئەوە من هەوڵ دەدەم تا ژیانم مابێ لەگەڵ ئەمەریکا بم"[٣٩٨] لە ساڵانی پەنجاکان و شەستەکانیشدا وڵاتە یەککگرتووەکان بەهۆی دۆستایەتییان لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی و تورکیا، ئامادە نەبوو پێوەندیی لەگەڵ شۆڕشی کوردستان ببەستێت، بەڵام مستەفا بارزانی دەیویست لەڕێگەی ئیسرائیلەوە پێوەندیی لەگەڵ وڵاتە یەککگرتووەکانی ئەمەریکا ببەستێت، لەبەرئەوەی سیاسەتی ئیسرائیل لە ناوچەکە لەناو چوارچێوەی ستراتیژییەتی وڵاتە یەککگرتووەکاندا بوو. لەسەر ئەو بنەمایە پێوەندیی نێوان سەرکردایەتی کوردو ئیسرائیل لەساڵی ١٩٦٣ دروست بوو، شای ئێرانیش کلیلی پێوەندییەکە بوو بەهۆی ئەوەی رژێمەکەی شارەزایانی ئیسرائیلی دەهێنایە کوردستان تاکو مەشق

(٣٩٨) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی ئەمڕۆ، بەشی یەکەم، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٣.

و راهێنانی سەربازی بە شۆڕشگێڕانی کورد بکەن. دروستبوونی پێوەندییەکەش لەکاتێکدا بوو کە وڵاتانی عەرەبی پشگیری حوکمەتی عێراقیان دەکردو تەنانەت زۆربەی بزووتنەوە رزگاریخوازە عەرەبییەکانیش پشگیری شۆڕشی کوردستانیان نەدەکرد[٣٩٩]. هەڵبەتە ئێران دەیزانی ئیسرائیل دوژمنی گەورەی رژێمە عەرەبییەکانە، بۆیە ئەوەی قۆستەوەو رۆڵی گێڕا لە هێنانی بۆ ناو هاوکێشەی پێوەندییە دەرەکییەکانی شۆڕشی کوردستان.

جگە لە ئێران چەند کەسایەتییەکی کوردیش رۆڵێکی گرنگیان گێڕا لە پێکهێنان و پتەوکردنی ئەو پێوەندییە وەك کامەران بەدرخان و[٤٠٠] عیسمەت شەریف وانلی[*] کە نوێنەری شۆڕشی کوردستان بوو لە ئەوروپا[٤٠١]

بۆ سازدانی یەکەم کۆبوونەوەش، ساڵی ١٩٦٣ برایم ئەحمەدو نوری شاوەیس سەردانی فەرەنسایان کردو لەوێدا لەگەڵ کاربەدەستە ئیسرائیلییەکان گفتوگۆیان کرد[٤٠٢]. لە کۆبوونەوەکەدا برایم ئەحمەد داوای یارمەتی دارایی و سەربازی و هی

(٣٩٩) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی ئەمرۆ، بەشی یەکەم، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٣.

(٤٠٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: هـ س، شلومونکدیمون، الموساد في العراق ودول الجوار، انهيار الأمال الاسرائيلية الكردية، ت، بدر عقيلي، ط١، دار الجيل للنشر، عمان، ١٩٩٧، ص٤٣ و ٩٣؛ جوناثان راندل، س پ، ل٢٤٩؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص١٥٣.

(*) عیسمەت شەریف وانلی: تێکۆشەرو سیاسەتمەدارو رووناکبیرێکی ناوداری کوردەو لە دایکبووی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی سوریایە. ماوەیەکی درێژ نوێنەری شۆڕشی ئەیلول بووە لە ئەوروپا.

(٤٠١) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧

(٤٠٢) هـ س.

دیکەشی لێکردن، بەڵام لێپرسراوانی ئیسرائیل گوتیان پارەمان نیە کە پێتان بدەین، لەبەرئەوەی ئیسرائیل وڵاتێکی هەژارە لەگەڵ ئەوەشدا بەڵێنیاندا، یارمەتییە سەربازییەکانیان زیاد بکەن[٤٠٣] ئەوەش ئەوە ناگەیەنێت کە ئیسرائیل یارمەتی دارایی بە شۆڕشی کوردستان نەبەخشیوە، بەڵکو هاوکارییە سەربازییەکانیان زیاتر بووە لە داراییەکانیان، لەو رووەشەوە زۆرجار ئەفسەرو پسپۆری سەربازییان دەناردە کوردستان بۆ مەشق پێکردنی پێشمەرگە[٤٠٤] تەنانەت ئەفسەرێکی ئیسرائیلی خۆی باس لەوە دەکات کە بەشداریکردووە لە دانانی پلانی سەربازی و رێکخستنی هێزی پێشمەرگە[٤٠٥]، لەگەڵ ئەوەشدا ئیسرائیلییەکان بەهیچ شێوەیەك لە کوردستاندا سەرکردایەتی شەڕەکانیان نەکردووە دژی حوکمەتی عێراق[٤٠٦].

لەساڵی ١٩٦٦یشدا ئیسرائیل رۆڵێکی گەورەی گێڕا لە دامەزراندنی دەزگایەکی هەواڵگریی کوردیی بەناوی (دەزگای پاراستن)[٤٠٧] کە بۆ ئەو سەردەمەی کورد دەزگایەکی گرنگ بووە بۆ کۆکردنەوەی زانیاریی هەواڵگریی.

هەروەها جگە لە یارمەتی دارایی و سەربازی، ئیسرائیل یارمەتی تەندروستیو داوو دەرمانیشیان پێشکەشی شۆڕشی کوردستان کرد، لەو رووەشەوە ساڵی ١٩٦٦ نەخۆشخانەیەکی مەیدانییان لە حاجی ئۆمەران دامەزراند کە پزیشکی

---

(٤٠٣) شلومونکدیمون، س پ. ل١٠٢.

(٤٠٤) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(٤٠٥) بڕوانە: Susan Meiselas, Kurdistan in the Shadow of History, Random House, New York, 1997. P263

(٤٠٦) بڕوانە: گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی ئەمڕۆ، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٣.

(٤٠٧) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٧/٧/٢٠٠٤؛ جوناثان راندل، س پ، ل٢٥٣.

خۆیان و کەل و پەلیشیان بۆ دابینکردو هەرخۆیشیان بەڕێوەیان دەبرد، بەمەش کێشەیەکی گەورەی شۆڕشی کوردستانیان کەم کردەوە، چونکە پێش ئەوە لەڕووی تەندروستییەوە تەواو پشت بە ئێران بەسترابوو[٤٠٨]، کەچی ئەوانیش سەرەڕای خراپی باری تەندروستی ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی شۆڕشی کوردستان، زۆرجار بەتەنگ دابینکردنی ئەو پێداویستییانە نەدەهاتن.

دەبێ ئەوەش بگوترێ کە ئیسرائیل زۆر هەولی ئەوەیشی داوە بەهۆی ئەو یارمەتییانەو لەرێگەی پێوەندییەکانیدا، سەرکردایەتی شۆڕشی کورد بۆ بەرژەوەندییە سیاسییەکانی خۆی بەکار بهێنێ‌و شۆڕشەکە بکاتە هێزێکی دژە عەرەب، بەلام بەهۆی مامەلەکردنی وریایانەی کورد لە پێوەندییەکانیدا، هەرگیز ئەوەی بۆ نەدەچووەسەر[٤٠٩] لە کاتێکدا رژێمی عێراقیش هەولیدا بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە شەڕی عەرەب– ئیسرائیل تێوەگلێنێت، وەك لەمیانی سەردانی شاندێکی حوکمەتی عێراق لە سەرەتای حوزەیرانی ١٩٦٧ دا بۆ کوردستان، داوا لە مستەفا بارزانی کرا کە هێزی پێشمەرگە بنێرێ بۆ شەڕکردنی ئیسرائیل، بەلام رابەری شۆڕشی کورد داواکەی ئەوانیشی رەتکردەوەو لە هەمان کاتیشدا دلنیای کردنەوە کە هێزەکانیان هیچ کارێك دژی سوپای عێراق ئەنجام نادەن[٤١٠]،

---

(٤٠٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: شلومونکدیمون، س پ، ل١٨٣ و ١٨٦–١٨٧، احمد عبدالمجید، صاعق البارود ((الدعم الاسرائیلي للتمرد في شمال العراق))، دار الحریة للطباعة، بغداد، ١٩٩٠، ص٤١–٤٢.

(٤٠٩) گفتوگۆ لەگەل دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٣.

(٤١٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحرکة التحرریة الکردیة، ج٣، ص١٩٤؛ گفتوگۆ لەگەل دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، ژ(٢٩)، ٢٠ی ئابی ٢٠٠٣؛ شلومونکدیمون، س پ، ل١٩٢–١٩٣؛ احمد عبدالمجید، صاعق البارود،ص٤٤.

هەروەها ئامۆژگاری دەسەڵاتدارانی عەرەبیشی کرد کە لە شەڕی ئیسرائیل خۆیان بپارێزن، لەبەرئەوەی دەیزانی سەرناکەون[٤١١].

هەرچەندە ئەو سەردەمە سەرکردایەتی کورد کەوتبووە نێو هەڵوێستێکی دژوار لەو پێوەندییانەدا، لەبەرئەوەی هەریەکە لەلایەنی عەرەبی و ئیسرائیلی دەیانویست وەکو داردەستێك بەکاریان بهێنن لە دژی ئەویدیکەیان، بەڵام نەکەوتە ژێر کاریگەریی هیچ لایەکیان بۆ چوونە نێو ململانێی نێوانیان.

لە نیسانی ١٩٦٨یشدا مستەفا بارزانی لەسەر داوای حوکمەتی تەلئەبیب گەیشتە ئیسرائیل و زۆر بە گەرمی لەلایەن سەرۆکی وڵات و سەرۆکی حوکمەت و وەزیری بەرگری و وەزیری دەرەوەو سەرۆکی دەزگای هەواڵگریی (مۆساد)و بەرپرسانی دیکەوە پێشوازی کراو بەڵێنی هاوکاریی زیاتری پێدرا[٤١٢]. ئەوەش ئەوە دەردەخات کە هەردوو لایەن تا رادەیەکی زۆر گرنگییان بە پێوەندییەکانیان داوە لەگەڵ یەکترو هەردوولاشیان پێویستی زۆریان بە یەکتر بووە، ئەگینا لەسەر ئەو ئاستە باڵایە کۆنەدەبوونەوە. لەکاتی گفتوگۆکانی ساڵی ١٩٧٠ی نێوان رژێمی بەعس و سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانیشدا، مستەفا بارزانی نامەیەکی بۆ کاربەدەستانی ئیسرائیل ناردو تیایدا وای پێشبینی کردبوو کە رێککەوتنێکی گەورە نایەتەدی و بەرانبەر گفتوگۆکان دڵخۆش نەبوو[٤١٣] ئەوەش دووربینیی و دیپلۆماسییەتی مستەفا بارزانی دەردەخات کە بەهۆی

---

(٤١١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٩٤؛ جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، ل٣٢١–٣٢٢.

(٤١٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، ژ(٢٩) ٢٠ی ئابی ٢٠٠٣؛ شلومونکدیمون، س پ، ل٤٢ و ٢٠١–٢٠٢؛ Susan Meiselas .Op.Cit. P262

(٤١٣) شلومونکدیمون، س پ، ل٢٤٥.

بێمتمانەیی بەرانبەر حوکمەتی عێراق لەکاتی ئاگربەست و گفتوگۆشدا نەیویستووە دەستبەرداری دۆستانی دەرەوەی بێت کە لەکاتی شەڕدا هاوکارییان کردووە.

دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتیش پێوەندیی نێوان جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردستان و حوکمەتی ئیسرائیل مایەوە[٤١٤] لەگەڵ ئەوەش لە لێدوانێکدا دەربارەی هەڵوێستی کورد بەرانبەر خەباتی چەکدارانەی فەلەستین، مستەفا بارزانی پشگیری خۆی راگەیاندو دەربارەی چوونە ناوەوەی عێراقیش بۆ نێو هەر یەکێتییەکی عەرەبی روونیکردەوە کەوا گەلی کورد پاڵپشتی هەر یەکێتییەکی عەرەبی دەکات، ئەگەر بەرژەوەندی نەتەوەی کوردی تێدا پارێزراوبێت[٤١٥] بێگومان مستەفا بارزانی دەیزانی هیچ یەکێتییەکی عەرەبی بەرژەوەندی کوردی تێدا نەبووەو نابێت بۆیە بەو شێوەیە هەڵوێستی دەربڕیوەو ویستوویەتی هاوسەنگی رابگرێت لە پێوەندییەکانیدا لەگەڵ وڵاتانی عەرەبیو حوکمەتی ئیسرائیل. بەهۆی ئەو هەوڵە پیلانگێڕییەی کە لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١ لەلایەن رژێمی عێراقەوە دژی مستەفا بارزانی ئەنجامدرا، پێوەندیی نێوان جولانەوەی سیاسیی کوردو کاربەدەستانی ئیسرائیل تەکان و بەرەو پێشچوونی زیاتری بەخۆیەوە بینی. ئێوارەی هەمان رۆژیش شاندێکی ئیسرائیل سەردانی مستەفا بارزانییان کرد. لەو روانگەیەشەوە کە رووداوەکە گرژی لەنێوان رژێمی عێراق و سەرکردایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان دروست کردبوو، بۆیە حوکمەتی ئیسرائیل رووداوەکەیان پێخۆشبوو[٤١٦]

(٤١٤) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقلاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

(٤١٥) بڕوانە: وزارة الاعلام، اعیاد السلام، ص ٣٣.

(٤١٦) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، ژ(٢٩)، ٢٠ی ئابی ٢٠٠٣.

کۆمەکییەکانی ئیسرائیل بەردەوامبوون، بەپێی ئەو زانیارییە هەواڵگرییانەش کە ئەیلولی ١٩٧٢ لە رۆژنامەی (واشنتۆن پۆست)ی ئەمەریکی بڵاوکرایەوە، مانگانە نێردراوێکی تەلئەبیب لە رێگەی ئێرانەوە دەهاتە کوردستان و برێك پارەی وەك یارمەتی بە جووڵانەوەی کورد دەبەخشی[٤١٧]

سەرەرای بەخشینی کۆمەك لەلایەن ئیسرائیلەوە، سەردان و هاتووچۆی نێوان هەردوولاش درێژەی هەبوو و لەو میانەیەدا لە ئەیلولی ١٩٧٣[*] مستەفا بارزانی بۆ جاری دووەم سەردانی ئیسرائیلی کردو پێشوازییەکی گەرمی لێکراو لەگەڵ سەرۆکی حوکمەت و وەزیری دەرەوەو وەزیری بەرگری کۆبۆوەو هەر لەوێشدا مستەفا بارزانی جەختی کردەوەو داوای لێکردن کە رۆژێك لە رۆژان وازی لێنەهێنن، لە هەمان کاتیشدا کاربەدەستانی ئەو وڵاتە بروایان وابوو کە هەر کاتێك ئەوان پێویستییان بە یارمەتی کورد هەبێت رەتی ناکەنەوە[٤١٨]

وەك پێشتر باسمانکرد بەر لە راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتی ١٩٧٠ مستەفا بارزانی بێمتمانە بووە بەرانبەر رژێمی بەعس. دوای راگەیاندنی بەیاننامەکەش بەهۆی ئەنجامدانی چەندین هەوڵی پیلانگێریی و شەرانگێزی لەلایەن بەعس بۆ تێکدانی بارودۆخی ئاشتی، وەك تەقەکردن لە بارەگای پارتی دیموکراتی کوردستان لە پارێزگای موسڵ لە نیسانی ١٩٧٠ و تەقەکردن لە

(٤١٧) شلومەنکدیمون، س پ. ل١١٢–١١٣؛ احمد عبدالمجید، الدور السري الاسرائيلي في دعم المتمردين الاكراد ماقبل اتفاقية ١٩٧٥ ومابعدها، الحلقة الاخيرة، "التضامن" (مجلة العرب من المحيط الى الخليج)، ع(٣١٠)، ١٩٨٩/٣/٢٠.

(*) دکتۆر مەحمود عوسمان لە گفتوگۆیدا لەگەڵ رۆژنامەی "ئەمرۆ"، ژ(٢٩)، ٢٠ی ئابی ٢٠٠٣ ئاماژە بەوە دەکات کە سەردانی دووەم جاری مستەفا بارزانی بۆ ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٧٢ دابوو.

(٤١٨) شلومونکدیمون، س پ، ل٢٧٤.

ئۆتۆمبیلی ئیدریس بارزانی لە بەغدا لە ڕێکەوتی ١ی کانونی یەکەمی ١٩٧٠ و دووجار هەوڵدان بۆ لەناوبردنی مستەفا بارزانی لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١ و ٥ی تەموزی ١٩٧٢ و هەروەها کوشتن و دەسگیرکردن و ڕاگواستنی کوردانو هێرش کردنە سەر چەند ناوچەیەکی کوردستان.. هتد[*]، هیچ ڕێگەیەك لەبەردەم مستەفا بارزانیدا نەمایەوە تەنها ڕووکردنە دەرەوە نەبێت بۆ بەدەستهێنانی پشگیریی و یارمەتی لەپێناوی خۆقایمو ئامادەکردن بۆ بەرگری لە بەرانبەر ئەگەری دەسپێکردنەوەی شەڕ لەگەڵ حوکمەتی عێراقدا، هەرچەندە سەرکردایەتی جوولانەوەی کورد هەمیشە لەگەڵ ئاشتیدا بوونەو هەرگیز دەسپێشخەریی شەڕیان نەکردووە، چ لەکاتی ئاشتیدا بووبێت یا ئاڵۆزی بارودۆخ، ئەگەر هەلێکی لەباریش هەڵکەوتبێ هەوڵیان نەداوە بیقۆزنەوە بۆ هێرش بردنە سەر دوژمنەکانیان. بۆ نموونە کە ٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٣ شەڕ لە نێوان عەرەبو ئیسرائیل هەڵگیرساو ڕژێمی عێراقیش بڕیاریدا هێزەکانی بنێرێت بۆ هاوبەشی کردن لە شەڕەکە[٤١٩]، ئەوکاتە هەلێکی لەبار بۆ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان ڕەخسا کە هێرش بکاتە سەر سوپای عێراق لەکاتێکدا نێوانیان زۆر گرژببوو، بەڵام نەك هەر ئەوەی نەکرد، بەڵکو مستەفا بارزانی بڕیاریدا هەموو چالاکییەکانی جوڵانەوەی کورد دژی حوکمەتی بەعس ڕابگرێت[٤٢٠] لەهەمان کاتیشدا ئامادەیی خۆی نیشاندا کە شاندێك بۆ گفتوگۆ بنێرێتە بەغدا، بەڵام ڕژێمی عێراق وەڵامی نەدایەوە[٤٢١]

(*) لە تەوەری یەکەم و دووەمی بەشی سێیەمی باسەکەمان بەفراوانی لەو بابەتە دواوین.

(٤١٩) المرکز العربي للدراسات الاستراتیجیة، دور الجیش العراقي في حرب تشرین ١٩٧٣، ص٤٣.

(٤٢٠) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ٢٠٠٣/٥/٨.

(٤٢١) کریس کۆچێرا، س پ، ل٤٤٣.

شایانی باسە لەوکاتەدا ئیسرائیل داوای لە سەرکردایەتی کورد کردبوو کە لەرێگەی ئەنجامدانی هەر جۆرە چالاکییەکەوە بێت هەوڵبدەن سوپای عێراق خەریک بکەن، بەڵام سەرکردایەتی کورد هیچ هەنگاوێکی لەو بارەیەوە نەهاویشت[٤٢٢]. ئەو هەڵوێستەش نەبووە هۆی ئەوەی کە پێوەندیی نێوان جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان و حوکمەتی ئیسرائیل تێك بچێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە پێوەندییەکە تا نسکۆی شۆڕش لە مارتی ١٩٧٥ هەر مایەوە[٤٢٣]، بەڵام هەروەك دکتۆر مەحمود عوسمان دەڵێت: لە مانگی مارتی ١٩٧٥ "ئەگەر بە (مایکرۆسکۆب)یش بەدوای ئێرانی و ئیسرائیلیو ئەمەریکی دا گەڕابای لە کوردستاندا هیچ یەکێکت نەدەدۆزییەوەو دیارنەمان و وونبوون!"[٤٢٤]، بۆیە دەتوانین بڵێین ئیسرائیلیش بەشێوەیەك لە شێوەکان لایەنێکی بەشداربووی ئەو پیلانە بوو کە بە پێی رێککەوتننامەی جەزائیری ساڵی ١٩٧٥ دژی کورد ئەنجامدرا.

---

(٤٢٢) شلومونکدیمون، س پ، ل٢٧٦. دەبێ ئەوەش بگوترێ، راپۆرتی پایك ئاماژەی بەوە داوە، لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٣دا مستەفا بارزانی ویستویەتی هێرش بکاتە سەر سوپای عێراق، بەڵام وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە رێگەی نامەیەك بەو شێوەیە ئاگاداری کردۆتەوە: ئێمە دووبارەی ناکەینەوەو ئیعتباریش ناکەین ئەو هێرشەی بەنیازن لەسەر داوای حکومەتێکی دیکە ئەنجامی بدەن، بەخێر بۆتان بگەڕێتەوە، لەو رووەشەوە لەگەڵ هاوپەیمانەکەمان (ئێران) هاوڕاین.

(٤٢٣) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

(٤٢٤) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی "ئەمڕۆ"، ژ(٢٩)، ٢٠ی ئابی ٢٠٠٢.

بەشی سێیەم

سیاسەتی ڕژێمی بەعس
(١١ی مارتی ١٩٧٠ – ١١ی مارتی ١٩٧٤)

تەوەرى يەكەم

سياسەتى رژێمى بەعس
بەرانبەر كوردو ناوچەكانى كوردستان

دەسەلآتدارانى عێراق لە سەرەتاى دامەزراندنى دەوڵەتى تازە دروستكراوى عێراقەوە، بەپشتبەستن بە پەيڕەوكردنى سياسەتى (پەرتكەو زالبە)، لە هەموو سەردەمێكدا هەوڵيانداوە گەلى كوردو جووڵانەوە ئازاديخوازەكەى لە يەكتر دابڕێنو بەشێوازى جياواز هەريەكەيان لاواز بكەنو لەناويان بەرن.

لە قەڵەمدانى كوردو خاكى كوردستانيش وەك بەشێك لە نەتەوەى عەرەبو خاكى عەرەبى، هەميشە ئامانجى نەتەوە پەرستانى عەرەب بووە لەعێراقدا. بۆ پێكهێنانى ئەو ئامانجەش لە گرتنەبەرى جۆرەها سياسەتى وەكو بەعەرەبكردنو راگواستنى كوردو دواتر جينۆسايدو بە بەعسيكردنيش (لەسەردەمى فەرمانڕەوايى بەعسييەكان)، سڵيان نەكردۆتەوە.

هاتنى عەرەب بۆ كوردستان ئەگەرچى رەگو ريشەيەكى قووڵى مێژوويى هەيەو سەرەتاكەى دەگەڕێتەوە بۆ هاتنى ئيسلام بۆ ناوچەكە[٤٢٥]، بەلآم لەگەڵ لكاندنى ويلايەتى موسڵ بە عێراقەوە، دەسەلآتدارانى عێراق لەپێناوى گۆڕينى پێكهاتەى نەتەوەيى دانيشتوانى كوردستان بۆ بەرژەوەندى توێژى فەرمانڕەواى

---

(٤٢٥) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: شوان عوسمان مستەفا، كوردستانو پرۆسەى بەئيسلام كردنى كورد (لێكۆڵينەوەيەكى مێژوويى سياسييە)، چ١، سەنتەرى چاپو پەخشى تەما، سلێمانى، ٢٠٠٢، ل١٤٤–١٤٨؛ غەفور مەخمورى، بەعەرەبكردنى كوردستان، بەعەرەبكردن– مەترسييەكانى– بەرەنگاربوونەوەى، چ١، چاپخانەى دارا، هەولێر، ٢٠٠٢، ل١١–١٣.

عـەرەب، بەشـێوازێكی دیكـە بـە عـەرەبكردنیان دەسـتپێكرد. هـەر لەسـاڵی (١٩٢٥)ەوە، مستەفا عومەری وەزیری ناوخۆی ئەو سەردەمە ژمارەیەكی زۆری لە خێزانە كۆچەرەكانی (سمبس)(*)ی عەرەبی هێنایە دەشتی قەراج(**)و ژمارەیەكی زۆریشی لە خێزانە كۆچەرەكانی (تەی‌و جبور)ی هێنایە مووسڵ‌و دەوروبەری(٤٢٦)

دوای ئەوەش بۆ زەمینە خۆشكردنی هێنانی ژمارەیـەكی دیكـەی عـەرەب لـە هۆزەكانی (عوبێدو جبورو تـەی‌و شـەمەرو لهێـب‌و كـورەوی‌و...هتـد)، بـۆ ناوچـە بەپیتەكانی هەولێرو كەركووك، لە سەردەمە جیاوازەكانی رژێمی پاشایەتیدا چەند پرۆژەیـەكی ئـاودێری وەكـو پرۆژەكـانی (جـەزیرەو حەویجـەو قەرەتەپـەو كەشكەویل)، بۆ نیشتەجێكردنی ئەو عەرەبانە دامەزرا(٤٢٧)

ئاشـكرایە دەوڵـەتی نـوێی عێـراق قەوارەیەكـە لەسـەر بنـچینەی سـتەم دامەزرێنـدراوە، كـە تیایـدا چـەند گروپێكـی جۆراوجـۆری ئـەتنیكی‌و مەزهـەبی‌و ئـایینی، بێئـەوەی هـیچ رابردوویـەكی پێكـەوەژیانی ئاسـوودەیان بووبێـت، لـەناو

(*) سمبس لقێكە لە عەشیرەتی تەی.

(**) دەشتی قەراج: دەشتێكی بەپیت‌و بەرەكەت‌و لەبارە بۆ چاندنی دانەوێڵە، كە دەكەوێتـە خوارووی رۆژئاوای پارێزگای هەولێر.

(٤٢٦) غەفور مەخموری، س پ، ل٢٣.

(٤٢٧) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: جزا توفیق طالب، اقلیم كوردستان العراق "دراسة في الجغرافیـة السیاسیة"، اطروحة مقدمة الی مجلس كلیة العلوم الانسانیة كجزء من متطلبات نیل درجـة دكتوراه فلسفة في الجغرافیة، جامعة السلیمانیة، ٢٠٠٤، ص٢٥٠–٢٥٢؛ د.نـوري طالبـاني، منطقة كركوك ومحاولات تغییر واقعها القومي، مط وزارة الثقافـة، اربیـل، (د.ت)، ص٤٠–٤٣، د.مكرم الطالباني، نحو حل صـحیح للمـسألة القومیـة الكردیـة في العـراق، ص٢٢٦–٢٢٧؛ د.خلیل اسماعیل محمـد، مؤشـرات سیاسـة التعریـب والـتهجیر في اقلـیم كردسـتان العراق، ط٢، مط جامعـة صـلاح الـدین، اربیـل، ٢٠٠٢، ص١٤؛ د.خلیـل اسماعیـل محمـد، اتجاهـات الاسـتیطان العربـي في محافظـة نینـوی واثـره علـی التكـوین القـومي للـسكان، "مەتین"، ع(١٢٥)، ٢٠٠٢، ص٩٤.

چوارچێوەیەکی دەستکردا کۆکراونەتەوەو بەپێی میکانیزمێکی نایەکسانو نابەرانبەر، پێکەوەژیانێکی هاوبەشیان بەسەردا سەپێندراوە. ئەم قەوارەیەش تەنها لەڕێگەی بەکارهێنانی زەبری ستەمو داپلۆسینو دیکتاتۆرییەتەوە دەتوانرێت پارێزگاری بکرێت و رابگیرێت[٤٢٨] بۆیە رووخانی رژێمی پاشایەتی عێراقو هاتنە سەرکاری رژێمی کۆماری نەك هەر نەبووە هۆی نەمانو کەمبوونەوەی هەوڵەکانی تواندنەوەو بەکارهێنانی توندوتیژی، لەلایەن دەسەڵاتدارانی بەغداوە دژ بە گەلی کورد، بەڵکو لەسایەی سیستەمی نوێی فەرمانڕەواییدا ئەو هەوڵانە زیاتر بوون.

دەبێ ئەوەش بگوترێت کە قورسایی پەیڕەوکردنی ئەو سیاسەتانەش لەسەرەتاوە خرابووە سەر ناوچە نەوتاوییەکانی کوردستان، بەتایبەتی ناوچەکانی کەرکوك، هۆیەکەشی بوونی بڕێکی زۆری نەوتە لەوێدا. بەپێی ئامارەی ئامارەکانیش دەرکەوتووە کە: "یەدەگی چەسپاوی چاڵە نەوتییەکانی کەرکوك (٧٨–٩٨٪)ی یەدەگی نەوتی هەرێمی کوردستان پێکدەهێنێت، لێکۆڵینەوە نوێیەکانیش ئەوەیان دەرخستووە کە پتر لە نیوەی یەدەگی نەوتی عێراقیش لە کوردستانی عێراقدایە"[٤٢٩]

(عەبدولکەریم قاسم)یش وەك یەکەم سەرۆك کۆماری عێراق لە ماوەی فەرمانڕەوایەتییەکەیدا (١٩٥٨–١٩٦٣) بۆ پەیڕەوکردنی سیاسەتە چەوتەکەی بەرانبەر نەتەوەی کورد، سەرەتا شاری کەرکووکی بە ئامانج گرت. ئەوەبوو لە ١٥ی تەمموزی ١٩٥٩دا چەند یەکەیەکی سەربازی لە بەغداوە هێنایە ئەو شارەو

(٤٢٨) رەفیق سابیر، ئیمپریاتۆریای لم (دەربارەی ئیسلام، خێڵ و ناسیۆنالیزم)، چ١، سوێد، ١٩٨٨، ل٢٠٥.

(٤٢٩) محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای کەرکوك لەناو پاکتاوکردنی رەگەزییدا، چاپخانەی بەرهەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٧.

کۆمەڵێك کاری ناڕەوایان ئەنجامدا کە تا ئێستاش شوێنەواری نێگەتیڤانەی بەسەر کەرکووك و ناوچەکەدا ماوەتەوە[٤٣٠] پاشان دەستیکرد بەڕاگواستنی خەڵکی گوندەکانی دەوروبەری کەرکووك و دەشتی قەراج، هێنانی عەرەب بۆ شوێنی ئەوان[٤٣١]. ئەوەش پێچەوانەی بەندی (٩)ی جاڕی گەردوونی مافی مرۆڤە کە رێگە دەگرێت لە دەستگیرکردن و دەستبەسەرکردن و دوورخستنەوەی مرۆڤ بەشێوەیەکی رەمەکی[٤٣٢].

هەر لەو سەردەمەدا ئەو ناوچانەی دەکەوێتە نێوان زمار–شەنگال و سنووری عێراق– سوریا، بە عەرەبکران و خێڵی عەرەبیان بۆ هێنرا[٤٣٣] ئەمانە جگە لە وێرانکردنی دەیان گوندی کوردستان و کوشتنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی سیڤیل[٤٣٤].

لە ٨ی شوباتی ١٩٦٣شدا، حیزبی بەعس بەهاوکاریی ئەفسەرە نەتەوەییەکانی عەرەب، کودەتایەکیان بەسەر عەبدولکەریم قاسم و داروودەستەکەیدا کردو خۆیان دەسەڵاتیان گرتە دەست. لەمێژووی دەوڵەتی

(٤٣٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: د.نوري طالباني، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، ص٥١–٥٥. د.نوري طالباني، خطورة سياسة النظام العراقي في منطقة كركوك على مستقبل كيان العراقي، (www.9neesan.com/docs/doc74.htm) ، ٢٠٠٤/٨/٢٥.

(٤٣١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: غەفور مەخموری، س پ، ل٢٧.

(٤٣٢) بڕوانە: ئەنستیتۆی کورد لە پاریس، جاڕی گەردوونی مافی مرۆڤ ، فەرەنسا، ١٩٩٢، ل٥٢.

(٤٣٣) ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجیی عێراق و سێکوچکەی بەعسییان: تەرحیل تەعریب تەبعیس، چ٢، لە بلاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٢٣٧.

(٤٣٤) بڕوانە: د.مارف عومەر گوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، چ٢، لەبلاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٢١.

عێراقیشدا هیچ رژێمێك هێندەی بەعس لەناو هاوكێشە سیاسییەكاندا، (كورد)ی بەمەترسی بۆ سەر دەسەلاتو پاشەڕۆژی عێراق نەزانیوە كە لەسۆنگەی ئاسایشی ناوخۆوە كوردستانی بە یەكەمینو گەورەترین مەترسی زانیوە، بۆیە لەپێناوی بە گژداچوونەوەی ئەو مەترسییە، لە سەردەمی یەكەمو دووەمی دەسەلاتیدا جەنگێكی بێبڕانەوەی بۆ تەفروتووناكردنی هێزی مرۆیی كورد پیادەكردو بەشێوەیەكی سیستماتیكیش كەوتە دەستنیشانكردنو سنووردارکردنی ژمارەی كورد ئەویش بەسێ رێگای جیاواز، یەكەمیان بە عەرەبكردنو دووەمیان راگواستنو سێیەمیشیان قڕكردن بوو[٤٣٥]

گرتنەبەری ئەو سیاسەتەش، هەلقولاوی هزری رەگەزپەرستانەی (ساطع الحصري)و دامەزرێنەرو بیرۆكە داڕێژی حیزبی بەعس (میشێل عەفلەق) بوو. عەفلەق بە پێویستی دەزانی بۆ تواندنەوەی ئەو كەمەنەتەوەییانەی لەنێو قەوارەی عەرەبدا دەژین، دوو رێگا بگرنەبەر، یەكەمیان بەهێمنی پەیڕەو بكرێت، بەلام درێژەی پێبدرێت، دووەمیشیان ئەگەر لە بەرانبەر تواندنەوە بەرگرییان لەخۆیان كرد، زەبرو زەنگ بەكاربهێنرێت[٤٣٦]

بەعس لە سەردەمی یەكەمی دەسەلاتیدا (سالی١٩٦٣)، تەنها ٩مانگ لە فەرمانڕەوایەتی عێراقدا مایەوە. لەو ماوەیەشدا بەهۆی بێئەزموونیی و بێتوانایی دارایی و سوپاییەكەی، نەیتوانی درێژە بە سیاسەتی دژە مرۆیی خۆی بداو شۆڕشی رزگاریخوازی كوردستان دامركێنێتەوە. لەگەل ئەوەشدا توانی لەو ماوە كەمەدا دانیشتوانی گەلێك ناوچەی كوردستان راگوێزێتو ناوچەكانیان بەعەرەب

(٤٣٥) خەبات عەبدوللا، بنەما تیۆرییەكانی جوگرافیای عەسكەریی كوردستانی باشور، چ١، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠١، ل١٩٣

(٤٣٦) وەرگیراوە لە: عەبدوللا كەریم، رەشە بای ژەهرو ئەنفال، ب٢، ل٨.

بکات، گرنگترینیشیان کەرکووك بوو[٤٣٧]، کە تیایدا هەندێ خێڵی عەرەبی نیشتەجێکران و کرێکارانی کوردیش لە ناوچەکانی کەرکووك بۆ سەر ئیش و کاری دیکە گوێزرانەوە دەرەوەی شار، ناوچەکەش بووە شێوە سەربازگەیەك کە بە سەنگەرو پایگای سەربازی تەنرابوو و ناوی گوندو گەڕەکەکان کرانە عەرەبی و خێڵە عەرەبە کۆچەرەکانیش بە بیانووی بەرەنگاربوونەوەی پێشمەرگەی کورد، پڕچەك کران[٤٣٨].

هەر لەو ماوەیەشدا گوندەکانی قەزای دوبزو ناحیەی سەرگەڕان و قەزای مەخمور (ناحیەی کەندێناوە)، دووچاری هێرش و پەلامارو سیاسەتی بەعەرەبکردنی حوکمەتی بەعس هاتن[٤٣٩]. سەرەڕای ئەنجامدانی چەندین تاوانی جینۆساید لە ناوچەکانی دیکەی کوردستاندا، هەروەك لە ٩ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە سلێمانی ئەنجامیاندا، کە بەدەیان کەسیان لەپشت حامیەی ئەو شارە گوللەباران کرد[٤٤٠].

---

(٤٣٧) ئەمین قادر مینە، س پ، ل٢٣٨.

(٤٣٨) د.منذر الفضل، حقوق الانسان والتنوع الاثني لسكان كركوك، (www.kurdtimes.com/kt-arab/pages/page.dr03.htm) ، ٢٥/٨/٢٠٠٤.

(٤٣٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ئەمین قادر مینە، س پ، ل٢٣٨–٢٣٩؛ د.مارف عومەر گوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد...، ل٢٢؛ محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای کەرکوك لەناو پاکتاوکردنی رەگەزییدا، ل١٠٢و١١٦و١١٨و٢٠٩؛ محەمەد سەعید سۆفی، ناحیەی کەندێناوە چۆن سەرەتا بەشێکی لێکرایە (القدس) و دواتر هەمووی تەعریب کرا؟، "ئەنفال" (گۆڤارێکی لێکۆڵینەوەو دۆکیۆمێنتی یە وەزارەتی مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفال دەریدەکات)، ژ(٣)، ساڵی سێیەم، ٢٠٠٢، ل٣٨–٤٠؛ غەفور مەخموری، س پ، ل٢٨–٣٠.

(٤٤٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: د.مارف عومەر گوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد...، ل٢١–٢٢، عەبدوڵلا کەریم مەحمود، رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب١، چ١، وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٢٢٨؛ ب٢، ل٦٤٥–٦٤٧، محمود عثمان: الاكراد في العراق، "دراسات

هەر لەساڵی ١٩٦٣دا دەسەڵاتدارانی بەعس، چەندین تاوانیان دژی کوردە فەیلییەکان ئەنجامدا، بەتایبەتی ئەوەی بەتاوانی گەڕەکی کوردەکان (حي الاكراد) ناسراوە لە بەغدا کە فەیلییەکانی تێدا نیشتەجێبوون، هۆیەکەشی ئەوەبوو لەو سەردەمەدا ئەو گەڕەکە پێگەی چالاکییە نیشتمانییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانو حیزبی شیوعی عێراق بووو ژمارەیەکی زۆری بازرگانی کوردیشی تیادا نیشتەجێ ببوو، کە لەلایەن رژێمی بەعسەوە وەك سەرچاوەیەکی هەڕەشە بۆ سەر دەسەڵاتەکەی سەیر دەکرا[٤٤١].

لە دووەمین سەردەمی دەسەڵاتیشیدا کە لە ١٧و ٣٠تەمموزی ١٩٦٨ دەستیپێکرد، حیزبی بەعس بە سوود وەرگرتن لە ئەزموونی سەردەمی یەکەمی، بە گوڕوتینێکی زیاترو بەشێوازێکی دیکەوە هاتەوە ناو گۆڕەپانی ململانێی

کوردیة" (مجلة سنوية تصدر في خمس لغات عن المعهد الكردي–باريس)، ع٤(٨)، السنة (٩)، ١٩٩٣، ص٥٩.

(٤٤١) د. منذر الفضل، الكورد الفيليون وحقوقهم في مستقبل العراق، (www.faylee.info/articles/pages1.htm) ، ٢٠٠٤/٨/٢٥. جێی ئاماژە پێدانیشە، کێشەی فەیلییەکان لە عێراقدا کێشەیەکی کۆنەو سەرەتای نیشتەجێبوونیشیان لە بەغداو دەوروبەری دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی دووسەدە پێش پێکهێنانی دەوڵەتی عێراقی نوێ، بەڵام لەلایەن رژێمە یەك لەدوایەکەکانەوە هەمیشە لەپێبەخشینی رەگەزنامەی عێراقی بێبەشکراون. لە ساڵانی چلەکانیشدا، لە سەردەمی دەسەڵاتی رەشید عالی گەیلانی، بۆ یەکەمین جار فەیلییەکان سووچاری فراوانترین شاڵاوی راگواستن هاتوون، بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: د.خليل اسماعيل محمد، منطقة التخصر الحدودية بين العراق وايران، دراسات في اثر الموقع على التركيب القومي للسكان (د.مط)، اربيل، ١٩٩٧، ص٩٠–٩٩؛ عبدالجليل فيلي، اللور (الكورد) الفيليون في الماضي والحاضر، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩، ص١٤٤–١٥٣، فابيكان ميسيكا– فرانسواز بريبە، کوردە فەیلییەکان بەشێکی زۆری کوردەکانی عێراق پێکدەهێنن، و: تەلا عەبدوڵلا رەشید، "کوردستانی نوێ" (رۆژنامەیەکی رۆژانەی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە)، ژ(٣٠٤٥)، ٢٠٠٣/٤/٢١.

سیاسیی و چەکداری لە عێراقدا، کە بە ئامانجی گۆڕینێکی قووڵ و بنچینەیی باری نەتەوایەتی ناوچەکانی کوردستان، بەتایبەتی کەرکووک، پلانێکی نوێی دارشتبوو.

لەسەردەمی دەسەڵاتی عوسمانی و رژێمی پاشایەتی عێراقدا، پۆستی سەرۆکایەتی شارەوانی کەرکووک وەك پۆستێکی گرنگو هەستیار، بەکەسێك دەسپێردرا کە نوێنەرایەتی بەشی هەرەزۆری دانیشتوانەکەی بکات، بۆیە بە پلەی یەکەم بە کوردو هەندێ جاریش بە تورکمان دەسپێردرا، تا ساڵی ١٩٦٨یش هیچ عەرەبێك ئەو پۆستەی پێنەسپێردرا بوو، بەڵام لەو ساڵەدا (مەزهەر تکریتی) وەك یەکەم عەرەب بووە سەرۆکی شارەوانی کەرکووک، لەو کاتەشەوە بەدرێژایی ماوەی دەسەڵاتی بەعسییەکان لە عێراقدا، ئەو پۆستە بۆ عەرەبە بەعسییەکان قۆرخکرابوو[٤٤٢]. ئەمەش بۆ ئەوەبوو هیچ کۆسپێك لەبەردەمیاندا نەبێت بۆ جێبەجێکردنی پرۆسەی بە عەرەبکردن.

لە مانگی حوزەیرانی ١٩٦٩دا، میشێل عەفلەق لە وتەیەکیدا ئەوەی دەربڕی کە "برازای کوردی لە وڵاتانی عەرەبی و عێراقدا لەلایەن کۆلۆنیالیزمەوە بەکاردەهێنرێت... بەدرێژایی چەندین سەدە کوردەکان هاووڵاتی عەرەبی موسڵمان بوون کە هیچ جیاوازییەکیان لەگەڵ عەرەبە موسڵمانەکاندا نەبوو، لەکاتێکدا نیشتمانی عەرەبی بریتی بوو لە دەوڵەتێك یان چەند دەوڵەتێکی عەرەبی ئیسلامی"[٤٤٣]. ئەوەش تێڕوانینێکی رەگەزپەرستانە بوو بەمەبەستی تواندنەوەی کوردو بنکۆڵکردنی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان.

---

(٤٤٢) د. نوري طالباني، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، ص٣٠، محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای کەرکوك لەنێو پاکتاوکردنی رەگەزییدا، ل١٧.

(٤٤٣) بڕوانە: میشیل عفلق، نقطة البداية، ط٣، مط المتوسط، بيروت، ١٩٧٣، ص١٠٦-١٠٧.

لە مانگی ئابو ئەیلولیشدا، رژێمی بەعس لە تۆڵەی ئەو شکستانەی کە لەبەرانبەر شۆڕشی کوردستاندا تێیکەوتبوو، تاوانێکی گەورەی جینۆسایدی دەرهەق بە خەڵکی سیڤلیی دەکانو صوریا ئەنجامدا[٤٤٤].

هەر لە مانگی ئەیلولدا، نزیکەی (٢٠٠) خانەوادەی فەیلی بەرەو ئێران راگوێزران[٤٤٥]، بەبیانووی ئەوەی ئەوانە بۆ نانەوەی ئاژاوەو یارمەتیدانی دەزگا هەواڵگرییەکانی ئێرانو ئیسرائیلو وڵاتانی رۆژئاوا، رۆڵی(تابووری پێنجەم!) لەناو کۆمەڵگای عێراقدا دەگێڕن[٤٤٦].

لە ساڵی ١٩٧٠شدا، دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، رژێمی بەعس لە پەنای بارودۆخی ئاشتییەوە، سیاسەتەکانی خۆی بەرانبەر گەلی کورد پیادەکرد. گفتوگۆو ئاشتەوایشیان لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان تەنیا تاکتیك بوو، تا بە ئاسانی ستراتیژییەتی خۆیان بە ئامانج بگەیەنن، کە ئەویش لە ئەنجامدانی پیلانگێڕیی دژی سەرکردایەتی کوردو راگواستنو بە بەعسیکردنی گەلو بە عەرەبکردنی خاکی کوردستان، خۆی دەنواند.

لە کاتی ئاهەنگ گێڕانی راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، رۆژنامەنووسێکی میسریی لە پارێزگاری کەرکووکی پرسی بوو: ئایا سەرژمێریی[*] ئەنجامدەدەن؟ ئەویش لە وەڵامدا گوتبووی: هەتا کاتی ئەو سەرژمێرییە دێت، پێکهاتەی

---

(٤٤٤) بگەڕێوە بۆ بەرایی باسەکەمان.

(٤٤٥) عەبدوڵڵا کەریم مەحمود، رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب٢، ل١٣٥.

(٤٤٦) بڕوانە: حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیست، راپۆرتی ناوەندیی نۆیەم کۆنگرەی هەرێمانە، ل٦١

(*) بەپێی خاڵی (١٤)ی بەیاننامەی ١١ی مارت، دەبوایە سەرژمێرییەکی گشتی ئەنجام بدرێت بۆ دەستنیشانکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی. بڕوانە: پاشکۆی ژ(١).

دیمۆگرافی کوردستان، دەگۆڕێت[٤٤٧] بەو شێوە وەڵامەش مەبەستی روونو ئاشکرای بەعسی دەرخستبوو، کە ئەویش بە ئەنجامگەیاندنی پرۆسەی راگواستنی کورد بوو لەسەرکاروبارو خاکی خۆیانو هێنانی عەرەب بۆ شوێنی ئەوان.

کوردە فەیلییەکانیش، کە کێشەکەیان لە بەیاننامەی ١١ی مارتدا بە هەڵواسراوی مابۆوە[٤٤٨]، لە پێناوی ئاشکراکردنی رازەکانیانو بەرچاوخستنو چارەسەرکردنی کێشەکەیان، رۆژنامەی (التآخي)یان کردبووە مینبەرێك بۆ بڵاوکردنەوەی سکالانامەکانیان[٤٤٩] ئەو رۆژنامەیەش لە لاپەڕەکانیدا پارێزگاری لە مافی هاووڵاتیانی فەیلی دەکردو داوای پێدانی رەگەزنامەی بۆ دەکردن. تەنانەت لەڕووی یاساییشەوە، باسی رۆڵی رەگەزنامەی لە نێوان دەوڵەتو تاکەکەسدا دەکرد، بۆ رەوایی داواکارییەکانیشیان، بەڵگەنامەی جاڕی گەردوونیی مافەکانی مرۆڤی، بە نموونە دەهێنایەوە[٤٥٠]

لە ١٦ی تەمموزی ١٩٧٠شدا، (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق، دەستووری کاتیی نوێی دەرکردو جارێکی دیکە عێراقی بە بەشێك لە نەتەوەی عەرەب لە قەڵەمدا[٤٥١] ئەو ماددە دەستوورییەش، هەر لە سەرەتای هاتنە سەر کاری رژێمی کۆماری لە عێراقدا، پرسی ناکۆکی نێوان سەرکردایەتی سیاسیی کوردستانو حوکمەتە یەك لەدوایەکەکان بووە[٤٥٢]

---

(٤٤٧) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦٢

(٤٤٨) بگەڕێوە بۆ تەوەری چوارەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

(٤٤٩) بڕوانە: "التآخي"، ع(٤٥٦)، ١٩٧٠/٦/٧.

(٤٥٠) بڕوانە: "حقوقي"، هل استعصت مشكلة الاكراد الفيليين على الحل، "التآخي"، ع(٤٧٠)، ١٩٧٠/٦/٢٤.

(٤٥١) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(١٩٠٠)، ١٩تموز ١٩٧٠.

(٤٥٢) بگەڕێوە بۆ بەرایی باسەکەمان.

چەند مانگێکیش دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، ڕژێمی بەعس بەبیانووی جۆراوجۆر، چەندین کرێکاری کوردی کارگە حوکومییەکانی لەسەر کار لابرد. بۆ نموونە بەڕێوەبەری کۆمپانیای ڕۆنە ڕووەکییەکان، بەبیانووی نەبوونی ڕەگەزنامەی عێراقی، بە فەرمانێکی کارگێڕی (٤٠) کرێکاری کوردی لەسەر کار لابرد[٤٥٣]، هەرچەندە بۆ پشتگیرییان، یەکێتی گشتی سەندیکاکانی کرێکاران، یاداشتی ئاراستەی دەزگا پێوەندیدارەکان کرد[٤٥٤]، بەلام هیچ کاریگەرییەکی بۆ سەر ئەو سیاسەتەی بەعس نەبوو. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو ڕژێمە نەك هەر دژی مافە نەتەوایەتییەکانی کورد بوو، بەلکو تەنانەت دژی ئەوەش بوو کە کرێکارانی ئەو نەتەوەیە لە شاری خۆیاندا کار بۆ پەیداکردنی بژێوی ژیانیان بکەن، بە پێچەوانەی خالی (٢)ی بەندی (٢١)ی جاڕی گەردوونیی مافی مرۆڤ ، کە جەخت لەسەر مافی ئازادی کارکردنی تاکەکەس لە ولاتەکەیدا دەکات[٤٥٥].

بەعس، دەیویست هەرچۆنێك بێت دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، شاری کەرکوك لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی دابڕێت، بۆ ئەوەش دوو ڕێگای لە بەردەمدا بوو، کە یان دەبوو دەسکاری ئامارە کۆنەکان بکات، یانیش پەلە بکات لە گۆڕینی پێکهاتەی توخمی مرۆیی لەو ناوچەیەدا. لە هیچ کامیشیان سلی نەدەکردەوە.

بۆ ئەو مەبەستەش، دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکی کەم بەسەر ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، بەعس کەوتەخۆ بۆ بەعەرەبکردنی ئەو شارەو هێنانی عەشایەری عەرەبی خوارووی عێراق. لەسەرەتاشدا نەخشەی گەڕەکێکی نوێیان بۆ کێشان کەهەر زوو جێبەجێیان کردو بەجارێك (٦٠٠) خانوویان لە جێگایەکی

(٤٥٣) "التآخي"، ع(٤٩٣)، ١٩٧٠/٧/٢٣.

(٤٥٤) "التآخي"، ع(٤٩٥)، ١٩٧٠/٧/٢٦.

(٤٥٥) بڕوانە: ئەنستیتۆی کورد لە پاریس، س پ، ل٧٧.

ستراتیژی و گرنگدا دروستكردو ناوی (حي الكرامة)یان لێنا، كە دەكەوێتە باكووری ڕۆژهەڵاتی شاری كەركووك، سەر ڕێگەی كەركووك– سلێمانی. بۆ پاراستنیشی، بەدووری (٣٠٠)مەتر لەو گەڕەكە، ئۆردوگایەكی سەربازییان، بنیاتنا[٤٥٦] ئەوەش وەك هەڕەشەیەك بوو بۆ چاوترساندنی كورد لەو شارە. هەروەها تۆماری ئاماری (١٩٥٧)ی ناسنامەی خەڵكی كەركووكیان بردە بەغداو بەو چەشنەی خۆیان دەیانویست، دەسكارییان كردو گۆڕییان[٤٥٧]. ئەوەش لەلایەكەوە بۆ ئەوەبوو تاوانەكانی خۆیانی پێپەردەپۆش بكەن، لەلایەكی دیكەشەوە لایەنی سیاسیی كورد نەتوانێ بۆ ئەو ئامارە كۆنە بگەڕێتەوەو پشتی پێبەستێت.

هەر لەدرێژەی سیاسەتی ڕاگواستن‌و دەركردنی كوردان، لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە، لە ماوەی نێوان ساڵانی ١٩٧٠–١٩٧١دا، بەهۆی گرژتربوونی پێوەندییەكانی حوكمەتی عێراق‌و شای ئێرانەوە، نزیكەی (٧٠)هەزار فەیلی ئاوارەی ئێران كران[٤٥٨] بەوپێودانگەی فەیلییەكان لەبەرچەند هۆكارێكی سیاسیی‌و ئایینی و ئابووری، خرابوونە خانەی (هەڕەشەی ئاسایشی ناوخۆ!)[٤٥٩]

هەر لەساڵی ١٩٧١دا لە شاری كەركووك، نەخشەی (حي المثنى)شیان كێشا، كە لە (٥٠٠)خانوو پێكهاتبوو لە كۆتایی ساڵی ١٩٧٢و سەرەتای ١٩٧٣دا

---

(٤٥٦) ئەمین قادر مینە، س پ. ل٢٤١و ٢٤٥–٢٤٦؛ د.نوري طالباني، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، ص٦٢–٦٣.

(٤٥٧) ئەحمەد بانیخێلانی، س پ، ل٣١.

(٤٥٨) محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای كەركوك لەناو پاكتاوكردنی رەگەزییدا، ل٩٧.

(٤٥٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەكان یەكتری ئەشكێنن، ل١١٨؛ د.منذر الفضل، الكورد الفيليون وحقوقهم في مستقبل العراق.

جێبەجێکرا. بارووخانە بەناوبانگەکەی کەرکووکیش تەنها (٣)کیلۆمەتر لەو نشینگەیە دوور بوو[٤٦٠].

هەروەها لە شارۆچکەی خانەقین، کە ساڵی ١٩٧١ خوێندنگای کوردی کرایەوە، رژێمی بەعس کەوتە ئازاردانی قوتابیانی کوردو فشارێکی زۆری خستە سەر کەسوکاریان. لە ئەنجامی ئەو سیاسەتەشدا، زیاتر لە (٤٠٠) قوتابی ناچاربوون خوێندنگا کوردییەکانیان جێبهێڵن‌و خۆیان لە خوێندنگا عەرەبییەکان ناونووس بکەن. هەر لەبواری خوێندندا، بەشێوەیەکی گشتی جیاوازییەکی زۆریان لە نێوان قوتابیانی کوردو عەرەبدا دەکرد، بۆ نموونە لەنێو ئەوانەی بۆ خوێندن رەوانەی دەرەوەی عێراق دەکران، تەنیا ٣–٤٪یان بە رەگەز کوردبوون[٤٦١].

لەساڵی ١٩٧٢شدا، رژێمی بەعس دیسان چەند گەڕەکێکی دیکەی بە عەرەبکراوی لەناو شاری کەرکووک دروستکرد. پاشان کەوتە هاندان‌و یارمەتیدانی چەند دەرەبەگێکی عەرەب، بۆ کڕینی زەوی و زاری جووتیارو موڵکدارانی کورد لە دەوروبەری ئەو شارە. لەهەمان کاتیشدا هانی دەرەبەگەکانی کوردی دەدا کە زەوی و زارەکانیان بفرۆشنە عەرەبەکان. لە ئەنجامی ئەو سیاسەتەشدا، سەدان خێزانی کورد لە ناوچەی داودەو کاکەیی دەربەدەرکران‌و عەرەبیان لەشوێندا نیشتەجێکرد. لەوانەش گوندەکانی (حەشیشە، دڵسی گەورە، دڵسی بچووک، رەبعاوا، کۆمبز، گرد رابیعە، سێکانی، کەراکرە، کەریمیە، سەی محەمەد، عەتشانە، تەل مەغار، ئەرغوون، پەنجا عەلی‌و حەفت تەغار)[٤٦٢]

(٤٦٠) ئەمین قادر مینە، س پ، ل٢٤٦.

(٤٦١) ژیرارد چالیاند، س پ، ل٢٩٧.

(٤٦٢) ئەمین قادر مینە، س پ، ل٢٤١.

پەیڕەوکردنی ئەو سیاسەتەی بەعس لە هاندانی عەرەب بۆ زەوی کڕینو هاندانی کورد بۆ زەوی فرۆشتن، لە کاتێکدا بوو کە لە ناوچەکانی کەرکوکو خانەقینو شەنگال، کورد زەوی کڕینی لێقەدەغەکرا بوو تەنانەت ڕێگای ئەوەشی لێگیرابوو کە زەوییەکی نوێی بەناوبێت(٤٦٣)

دەسەلاّتدارانی بەغدا هەر بەوە نەوەستان لە ڕێگەی عەرەبەکانی عێراقەوە، پرۆسەی بە عەرەبکردن لە کوردستاندا ئەنجامبدەن، بەلّکو کەوتنە هاندانی عەرەبی ولاّتانی دیکەی عەرەبی، بۆ ئەوەی بێنە عێراقو بەشێکیان ڕەوانەی کوردستان بکات. بۆ ئەو مەبەستەش لە ٢٠ی شوباتی ١٩٧٢دا، بڕیاری ژمارە(٧٦)یان دەرکرد، کە بەپێی ئەو بڕیارە ڤیزە بۆ هەموو ئەو عەرەبانەی دەهاتنە عێراق، هەلّگیراو بەبێ هیچ مەرجێکیش مافی مانەوەیان پێدەدرا(٤٦٤)

لەپالّ ئەو سیاسەتە پاکتاوە ڕەگەزییەش، کە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، لەلایەن بەعسەوە دەرهەق بە کورد پەیڕەو دەکرا، لەزۆر ناوچەی کوردستاندا، کۆمەلاّنی خەلّکیان خستبووە نێو زۆر گرفتی ئابووری ئالّۆزەوە. بۆ نموونە سالّی ١٩٧٢ەوە کێشەی بێ نەوتی لە شاری سلێمانیو گەلێك شوێنی دیکەی کوردستاندا، هێندە خەلّکی بێزار کردبوو، وای لە ڕۆژنامەی "برایەتی" کرد کە لە سەروتارێکیدا ئەو کێشەیە بخاتە بەرچاو(٤٦٥) لەکاتێکدا خاکی کوردستان لەڕووی سامانی سروشتییەوە بەتایبەتی نەوت، زۆر

---

(٤٦٣) Nader Entessar, Op.Cit.P75

(٤٦٤) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨–١٩٧٧)، المجلد الثاني، ص٦٢١.

(٤٦٥) بڕوانە: ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(١٣)، ١٩٧٢/١/١٨.

دەوڵەمەنـدە، بـەڵام تـەواوی ئـەو سـامانانە لەلایـەن دەسـەڵاتدارانی بەغـداوە بەکاردەبردرا بێئەوەی پێداویستییەکانی دانیشتوانی پێدابین بکەن.

لەو یاداشتەشدا کە پارتی دیموکراتی کوردستان لـە ٢٨ی تـشرینی یەکـەمی ١٩٧٢ بۆ سـەرکردایەتی هەرێمایـەتی حیزبـی بەعـسی نـاردبوو، دەردەکـەوێت کـە بەگوێرەی پلانی ساڵانەی ئابووری دەوڵەت، پشکی پارێزگاکـانی هـەولێرو دهـۆکو سـلێمانی و کـەرکووکو موسـڵ، ١٧٪ی کـۆی گـشتی پلانەکـەبووەو لـە باشـترین باریشدا ٢٪ زیادی کردووە. ئەو پشکەش بـە بـەراورد لەگـەڵ پـشکی پارێزگاکـانی دیکەی عێراق، زۆر کەمتر بوو، لەبەرئەوەی رێژەی دانیشتوانی ئەو پێنج پارێزگایە ٢٥٪ی تێکڕای دانیشتوانی عێراقی پێکدەهێنا[(٤٦٦)]

بەعس هەر بـەوە نەوەسـتا لـەژێر دەمـامکی ئاشـتی و لـە رێگـەی سیاسـەتی راگواستنو بە عەرەبکردنەوە، سـتراتیژییەتی خـۆی بەرانبـەر کـورد پـیادە بکـات، بەڵکو لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٧٢ و سەرەتای ١٩٧٣ بە تـەواوی ئـەو دەمامکـەی لەرووی خۆی هـەڵماڵی و لەرێگـەی تۆپبـاران کـردنو شـاڵاوی سـەربازییەوە قینـی رەگەزپەرسـتانەی خـۆی بەرانبـەر خـەڵکی سـیڤیلی هەنـدێ ناوچـەی کوردسـتان هەڵڕشت بەتایبەتی لـە ناوچـەی شـەنگال، لـە ئاکامیـشدا وێـڕای ئـەوەی زیـانێکی گیـانی ومـاڵی زۆر بـەر دانیـشتوانی ئـەم ناوچـانە کـەوت، بـە هـەزاران کـەس بـۆ ناوچەکانی دیکەی کوردسـتان ئـاوارەو دەربـەدەر بـوون[(٤٦٧)] جێـی ئاماژەپێدانـە هەروەك لە بروسکەیەکی مەکتەبی سیاسیی (پ.د.ك) کە ٢٦ی نیسانی ١٩٧٣ بـۆ لایەن و دەزگا پێوەندیدارەکانی ناردووە، دەردەکەوێت کە رژێمی بـەعس لـە دوای

---

(٤٦٦) منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية...، ص١٦٤.

(٤٦٧) ژیرارد چالیاند، س پ، ل٢٩١–٢٩٢؛ "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(٧)، ئاب ١٩٧٣.

راگەیاندنی ١١ی مارتەوە ژمارەیەکی زۆری لە گوندەکانی شەنگال تۆپبارانکردو سووتاند[٤٦٨]

لە ساڵی ١٩٧٣ شدا بە هەزاران کەس لە خەڵکی ناوچەکانی کەرکوکو خانەقینو شێخانو ئاکرێ، لە ئەنجامی سیاسەتی بەعەرەبکردن، ئاوارەی ناوچەکانی دیکەی کوردستان بوون[٤٦٩]

پرۆسەی بە عەرەبکردن لە کۆمپانیاو کارگە دەوڵەتییەکانیشدا بەردەوام بوو، بۆ نموونە لەو ماوەیەدا ژمارەیەکی زۆری کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکووک لە کارەکانیان دەرکرانو بەسەدان کەسی عەرەبی بەعسی لەدەرەوەی کەرکووك هێنرانو لەو کۆمپانیایە دامەزرێندران[٤٧٠] هەر لە کەرکوکدا، لە کارگەی کۆکا کۆلا (پیشەسازی باکوور) (٢٤) عەرەبی بەعسی دامەزرێندرانو لە مەسڵەحەی پاسەکانی گواستنەوەشدا (٢٢) عەرەب دامەزرێندران[٤٧١] کارگەی جگەرەی هەولێریش، کە ساڵی ١٩٧٣ تازە خەریك بوو بکەوێتە کار، رژێمی بەعس مووچەخۆرو کرێکاری عەرەبی تێدا دامەزراند، لەکاتێکدا بە هەزاران کەس لە خەڵکی ناوچەی هەولێر بێکاربوونو لە بارودۆخێکی ئابووری ناڵەباردا، دەژیان[٤٧٢]

(٤٦٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژ(٢).

(٤٦٩) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ژێرارد چالیاند، س پ، ل٢٩٢.

(٤٧٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ئەمین قادر مینە، س پ، ل٢٤٢؛ "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

(٤٧١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(١٥)، حوزەیران ١٩٧٣.

(٤٧٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

کاتێکیش سەبارەت بەڕاستیی دەرکردنی کرێکارە کوردەکانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوک، لە شوباتی ١٩٧٤ لە بولگاریادا، پرسیارێکیان ئاراستەی بەرپرسێکی بالای بەعس کرد، بەرپرسەکە زۆر بەڕاشکاوانە وەلامی دایەوەو گوتی: "ئێمە لەبەر نەوتی کەرکوک ئامادەین نەك تەنیا کرێکارە کوردەکانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوك، بەڵکو هەموو کوردی کەرکوك دەرکەین" (٤٧٣)

لەوانەی باسکران، ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە، کە سیاسەتی رژێمی بەعس بەرانبەر کوردو ناوچەکانی کوردستان سیاسەتێکی رەگەزپەرستانەی دوور لە هەموو بەهایەکی مرۆیی بووە. هەوڵی گۆڕینی مۆرکی ناوچەو شارەکانی کوردستان ناوەرۆکی راستەقینەی هەموو نەخشەو پلانەکانیان بووە.

(٤٧٣) بڕوانە: د.ئازاد نەقشبەندی، کاریگەری نەوتی کەرکوك لەسەر راگوێزانی کورد، "سەنتەری برایەتی" (گۆڤارێکی زانستی وەرزییە)، ژ(٢٠)، هاوینی ٢٠٠١، ل٢٩.

تەوەری دووەم:

سیاسەتی رژێمی بەعس بەرانبەر پارتی دیموکراتی کوردستان

بەعسییەکان لە بەرانبەر نەیارانیان سیاسەتێکیان پەیڕەو دەکرد، کە هەرکاتێك نەیانتوانیبا ئەو هێزە نەیارە لە رێگەی زەبرو زەنگەوە لەناوبەرن، ئەوا هەوڵیان دەدا بە بەکارهێنانی شێوازی دیکە کۆنترۆڵی بکەن. لە بەرانبەر شۆڕشی کوردستانیشدا هەروایان کرد دوای ئەوەی هەموو توانای سەربازی خۆیان تەرخانکرد بۆ سەرکوتکردنی، بەلام بەهۆی شکستەکانیان بێئومێد بوون و هەوڵیاندا لەرێگەی خوولقاندنی بارودۆخی ئاگربەست و ئاشتییەوە، شۆڕشەکە لەناوبەرن و مەرامەکانیان بهێننەدی.

مستەفا بارزانییش ئەو راستییەی دەزانی کە بەعس دەیەوێ لەژێر پەردەی ئاشتییەوە شەڕی کورد بکات، هەر بۆیە شەوی ١٠/١١ی مارتی ١٩٧٠ کە گفتوگۆکانیان لەگەڵ رژێمی بەعس بە ئەنجام گەیشت، لە کۆبوونەوەیەکی تایبەتیدا لەگەڵ سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان گوتبووی: "ئائێستا ئێمە شەڕێکی ئاشکرامان دەکرد لەگەڵ رژێم، فڕۆکەیان، تۆپخانەیان، تانکەکانیان هەمووی دیاربوو لەبەرچاو بوو، لەمەودوا شەڕێکی سەختترمان لەپێشە، بەلام نایبینین و گوێشمان لێی نابێ، نەفڕۆکەیان دەبینین، نەتانکەکانیان، نەتۆپخانەیان، بەلام شەڕی ئێستایان زۆر کاریگەرترو خراپتر دەبێت، لەبەرئەوە دەبێ زۆر وورپابین و هەرگیز ئەوانە جێگەی بڕوانین"[٤٧٤].

(٤٧٤) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

سەرەڕای بڕوانەبوونی بە بەعسییەکان، مستەفا بارزانی هەستی بەوەش کردبوو کە مامەڵە کردن لەگەڵ بارودۆخی نوێی ئەوکاتە، کارێکی ئاسان نیە، بۆیە پێی وابوو: "زۆر ئاسانترە بۆ سەرکردەیەك بتوانێ سەرکردایەتی میللەتێك بکات لەکاتی شەڕدا تاوەکو لەکاتی ئاشتیدا. هەروەها زۆر ئاسانترە سەرکەوتن لە شەڕێکدا بەدەست بێ تاوەکو لە پەرەسەندنێکدا"(٤٧٥) ئەو قسانەی مستەفا بارزانییش ئەوە دەگەیەنێ، کە هیچ کاتێك بڕوای بەداگیرکەرانی نەتەوەکەی نەبووە، لەبەرئەوەی دەیزانی کە پرسی ئاشتی لای ئەوان تاکتیکەو ستراتیژەکەیان شتێکی دیکەیە.

هەر بەهۆی ئەو دووربینیو بێبڕواییەشی بوو بەرانبەر بەعسییەکان، مستەفا بارزانی بۆ تاکە جارێکیش ناوچەکەی خۆی جێنەهێشتو نەڕۆیشتە بەغداو شارەکانی دیکەی عێراق بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ فەرمانڕەوایانی بەعس چ لە ماوەی گفتوگۆکاندا یاخود دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، بەڵکو هەر نوێنەرانی ئەوان دەهاتن بۆ لای ئەوو بارەگای سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان(٤٧٦) ئەوەش لەپاڵ بێبڕواییەکەی ئەوە دەگەیەنێ کە مستەفا بارزانی هەرگیز خۆیو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردی بە کەمتر نەزانیوە لە دوژمنانیو بەسەریدا سەپاندوون کە بە چاوێکی گەورە سەیری بکەن.

زۆری نەبرد ئەوەی مستەفا بارزانی پێشبینی دەکرد ڕوویدا، ڕاستەوخۆ دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، چەندین کاری تێکدەرانە ئەنجامدرا. لەوانەش هاویشتنی نارنجۆکێك بوو بۆ قوتابخانەیەکی کچان لە سلێمانی ڕۆژی ١٤ی مارتی ١٩٧٠، کە مەسعود بارزانی پێی وایە ئەو کارە لەلایەن چەند کەسێکی سەر بە

---

(٤٧٥) د. بورهان یاسین، س پ، ل١١٤–١١٥.

(٤٧٦) ئەحمەد بانیخێلانی، س پ، ل٣٠٩.

(نەوشیروان مستەفا ئەمین)ەوە ئەنجامدراوە، هەربۆیەش ئەوکاتە رایکرد بۆ نەمسا[٤٧٧]. کەچی نەوشیروان مستەفا ئەمین دەڵێت: ئەو کارە بەعسییەکان بۆ لەکەدارکردنی ئێمە (واتە باڵی برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") ئەنجامیاندا. دەربارەی رۆیشتنیشی بۆ دەرەوەی وڵات، نەوشیروان دەڵێت: هەرچەندە دوای ئەو رووداوە ماوەیەك لە کوردستان ماومەتەوەو ماوەیەکیش لەو ناوچانەی بارەگای سەرکردایەتی مستەفا بارزانی لێبوو ژیانم بردۆتە سەر، جارێکیش لەگەڵ هەڤاڵانم بەسەردان چوومەتە لای ئیدریس بارزانی، بەڵام دواجار بڕیارمدا بۆ تەواوکردنی خوێندن بچمە دەرەوەی وڵات[٤٧٨]. تا ئێستاش لەلایەن هیچ سەرچاوەیەکی بێلایەنەوە زانیاریی دەربارەی ئەنجامدەرانی ئەو تاوانە بڵاونەکراوەتەوە.

لە ١٢ی نیسانی ١٩٧٠شدا چەند کرێگرتەیەکی کورد بە هاندانی ئەفسەرە هەواڵگرییەکانی بەعس، دەستدرێژییان کردە سەر بارەگای لقی ١ی پارتی دیموکراتی کوردستان لە موسڵ کە بووە هۆی کوژرانی پێشمەرگەیەكو برینداربوونی دووانی دیکە[٤٧٩] هەرچەندە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لەدانیشتنی ٢٩ی نیساندا، بڕیاری لەسەر پێکهێنانی لێژنەیەکی دادگاییکردن دا، بۆ لێکۆڵینەوە لەو رووداوە[٤٨٠]، بەڵام لەراستییدا دژی دەستدرێژکاران هیچ کارێکیان نەکرد.[٤٨١]

---

(٤٧٧) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٢/٦/٢٢.

(٤٧٨) دیدار لە گەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل١٠٤–١٢٦.

(٤٧٩) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية،ج٣، ص٢٤٩.

(٤٨٠) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(١٨٧٤)، ١٩٧٠/٥/٢.

(٤٨١) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤٩.

ئەو کردەوانەش دەسپێکی هەوڵە پیلانگێڕییەکانی فەرمانڕەوایانی بەغدا بوو دژی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان کە لەژێر پەردەی ئاشتییەوە ئەنجامیان دەدا. لەوەش زیاتر نەیانتوانی چیدیکە درێژە بە دیپلۆماسییەتی خۆیان بدەن بۆ شاردنەوەی نیازە خراپەکانیان بەرانبەر بە سەرکردایەتی جووڵانەوەی کورد. ئەوەبوو هەر لە مانگی نیسانی ١٩٧٠دا لەزاری ئەندامێکی سەرکردایەتی هەرێمی بەعسەوە ئاشکرایان کرد کە دەیانەوێ بەهۆی بەیاننامەی ١١ی مارتەوە مستەفا بارزانی بێهێزبکەن[٤٨٢].

جێی ئاماژە پێدانە، رژێمی عێراق هەر بە مەبەستی لاوازکردنی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد دەیویست درزو کەلێن لەنێوان سەرکردایەتی ئەو جووڵانەوەیەو جەماوەر دروست بکات. ئاشکرابوونی ئەو نیازەش هەمووی دوو هەفتە بەسەر راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت تێنەپەڕیبوو، کە لەزاری گەورە بەرپرسێکیانەوە رایانگەیاند، رەوشی ئاشتی توانای کەنارگیرکردنی مستەفا بارزانی لە جەماوەر بەرجەستە دەکات[٤٨٣] ئەو هەڵوێستەی بەعسیش لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو، کە ترسێکی گەورەی لەو پشتگیرییە جەماوەرییەی شۆڕشی کورد هەیبوو، پەیداکردبوو. تەنانەت جەماوەری عەرەبییش لە عێراقدا چاویان بڕیبووە رابەرایەتی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کوردستان بۆ سووککردنو لابردنی دەسەڵاتی رەهای بەعس لەسەریان. هەر ئەو ترسەش بوو وایکرد فەرمانڕەوایانی بەغدا لە ئاهەنگەکانی یەکی ئایاری ١٩٧٠دا، بە بۆنەی جەژنی کرێکارانی جیهانەوە، رێگە بە نوێنەری پارتی دیموکراتی کوردستان نەدەن وتار بخوێنێتەوە

(٤٨٢) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦١.

(٤٨٣) بڕوانە: منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية في سبيل تطبيق اتفاقية آذار، ط٢، مط التآخي، بغداد، ١٩٧٣، ص٧٣.

كە ئەوەش دەستپێكى هەوڵەكانیان بوو بۆ سنووردانانى پشتگیرى جەماوەرى لە (پ.د.ك)[٤٨٤].

لەمیانى ئەو سەردانانەشدا كە سەركردایەتى (پ.د.ك) دواى بەیاننامەى ١١ى مارت بۆ شارەكانى كوردستان بڕیارى لەسەردابوون[*]، لە ٢ى حوزەیراندا مەسعود بارزانى لەناو جەماوەرێكى بەرفراواندا لە شارى كەركووك، جەختى لەسەر كوردستانیبوونى ئەو شارە كردەوە[٤٨٥]، دواى ئەوە لە ٨ى هەمان مانگدا شاندێكى دەسەڵاتدارانى عێراق كە پێكهاتبوو لە (سەدام حسێن)ى جێگرى سەرۆكى (ئەنجومەنى سەركردایەتى شۆڕش) عێراق و چەند وەزیرێك بە یاوەرى هەندێ لە ئەندامانى لێژنەى ئاشتى[**] و سەركردایەتى (پ.د.ك)، بە مەبەستى

---

(٤٨٤) پارتى دیموكراتى كوردستان (سەركردایەتى كاتى)، س پ، ل٦٢

(*) ئەو سەردانانە بۆ شارەكانى كوردستان، لەسەر پێشنیارى محەمەد عەزیز بوو، تاكو لەنزیكەوە لە بارودۆخى گشتى جەماوەر بگەن و سیاسەتى گشتى پارتەكەشیان بۆ جەماوەرى كوردستان روون و ئاشكرا بكەن. دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ٢٠٠٤/٩/٣. محەمەد عەزیز: ساڵى ١٩٣٢ لە شارى سلێمانى لەدایك بووە، لە سەرەتاى شۆڕشى ئەیلولەوە پێشمەرگەبووە و ماوەیەك بەرپرسى كارگێڕى ناوچەى پشدەر بووە، پاشان بۆتە بەرپرسى كارگێڕى لە مەكتەبى تەنفیزى و مەكتەبى سیاسیى لەپاڵ هەندێ ئیش و كارى دیكەى حیزبیى، وەك لێپرسراوى لێژنەى تایبەتى پاراستن. لە ساڵى ١٩٧٣یش تا نسكۆى شۆڕش بەرپرسى نووسینگەى بارەگاى مستەفا بارزانى بووە. دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ٢٠٠٤/٩/٣.

(٤٨٥) بۆ زانیاریى زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٠–٢٥١.

(**) لێژنەى ئاشتى: لێژنەیەكى هاوبەشى نێوان رژێمى بەعس و بزووتنەوەى رزگاریخوازى كوردستان بوو، كە دواى راگەیاندنى بەیاننامەى ١١ى مارت بە مەبەستى جێبەجێكردنى خاڵەكانى بەیاننامەكە لەنێوانیاندا پێكهێندرابوو. ئەندامانى بەعس پێكهاتبوو لە: مورتەزا ئەلحەدیسى (سەرۆكى لێژنە)، سەعدون غێدان، خالید عەبدولحەلیم، شوكرى

ئاڵوگۆڕی بیروبۆچوونیان لەپێناو وەرگرتنی ڕێکاری پێویست بۆ جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت، ڕوویان کردبووە حاجی ئۆمەران بۆ دیدەنی مستەفا بارزانی[٤٨٦]، لەوێدا سەدام حسێن لۆمەی ئەو هەڵوێستەی مەسعود بارزانی کردبوو لەمەڕ شاری کەرکوکو داواشی کردبوو کە لەوجۆرە بۆنانەدا بەرژەوەندی باڵای عێراق! لەبەرچاو بگیرێ[٤٨٧].

پارتی دیموکراتی کوردستانیش بەهۆی ئەو هەلومەرجە نوێیەی دوای بەیاننامەی ١١ی مارت هاتبووە کایەوە، پاش تێپەڕبوونی نزیکەی ٤ ساڵ بەسەر کۆنگرەی حەوتەمی‌و تێپەڕبوونی نزیکەی ٤مانگ بەسەر ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، لە ١ی تەمموزی ساڵی ١٩٧٠دا هەشتەمین کۆنگرەی خۆی بە ئامادەبوونی ٤٨٨ ئەندام گرێدا، سەرەڕای بەشداربوونی هەندێ میوان لە دانیشتنی کردنەوەی کۆنگرەدا، لەوانە نوێنەرانی حیزبی بەعس‌و حیزبی شیوعی عێراق‌و حیزبی نیشتمانی دیموکراسی‌و بزووتنەوەی سۆشیالیستی عەرەبی‌و بەرەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی فەڵەستین‌و حیزبە کوردستانییەکانی دۆستانی (پ.د.ك)و نوێنەرانی کورد لە لوبنان‌و کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپاو هەروەها کامەران بەدرخان‌و چەندین کەسایەتی دیموکراسیخوازو سەربەخۆ[٤٨٨]

ئەلحەدیسی، ئیسماعیل تایە ئەلنەعێمی. ئەندامانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانیش بریتی بوون لە: محەمەد مەحمود عەبدولرەحمان (سامی)، ساڵح یوسفی، نووری شاوەیس، نافیز جەلال. بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤٨.

(٤٨٦) "التآخي"، ع(٤٥٧)، ١٩٧٠/٦/٨.

(٤٨٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥١.

(٤٨٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: حبيب محمد كريم، تأريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني– العراق. ص١١١و١١٦–١١٧؛ محەمەد مەلا قادر، خەباتنامە کورتە مێژووی پارتی و

جێی ئاماژە پێدانە کامەران بەدرخان لە رێگای بەغداوە بۆ بەشدارییکردن لە رێوڕەسمی کردنەوەی کۆنگرەکە هاتبووە کوردستان، بەڵام لە بەغدا بەعس وەك سەرۆك وڵاتێك بە تەپڵ و مۆسیقای سوپاییەوە پێشوازی لێکرد، کە ئەوەشیان بۆ ئەوەبوو کامەران بەدرخان بکەنە رکابەرێکی مستەفا بارزانی، کە بەو ئومێدەشیان نەگەیشتن، ناوبراو بۆ ئەوەی بەعس نەیکوژێت، لەرێگای ئێرانەوە گەڕایەوە فەڕەنسا[٤٨٩] لە رێوڕەسمی کردنەوەی کۆنگرەکەشدا، شاندەکەی حیزبی بەعس کە بەسەرۆکایەتی محەمەد سلێمان (ئەندامی سەرکردایەتی نەتەوەیی)و بە ئەندامێتی هەریەك لە (کەمال فاخوری و سەمیر ئەلنەجم و سەلاح سالح) ئامادەبوو[٤٩٠]، لەوێدا سەرۆکی شاندەکە بەناوی حیزبەکەیەوە وتارێکی خوێندبۆوە[٤٩١]، بەڵام دواتر لەبەرئەوەی ناوەڕۆکی وتارەکەی شاندی حیزبی شیوعی عێراقیان بە سووکایەتی پێکردنی خۆیان زانیبوو، هەوڵیاندابوو هۆڵی کۆنگرەکە بەجێبهێڵن[*] لەبەرئەوەی هەرگیز نەیاندەویست هیچ لایەنێك پێچەوانەی سیاسەتی ئەوان بیروڕای خۆی دەربڕێت یاخود رەخنە لە سیاسەتەکانیان بگرێت.

سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان هەر لەسەرەتاوە لەوە گەیشتبوون کە بەعس هەرکاتێك هەلی بۆ برەخسێتەوە، لە بەڵێنەکانی پاشگەز

کەلتوری بارزانی، چ٢، چاپخانەی خەبات – دهۆك، ٢٠٠٠،ل٧٠-٧٢؛ "برایەتی" (گۆڤارێکی سیاسیی گشتییە)، ژ(٣)، ساڵی ١، خ٣، سەرەتای ئابی ١٩٧٠، ل٤-٢٠.

(٤٨٩) بڕوانە: جەمال نەبەز، رۆژانی ئاوارەییم لە سویسرە، ل٧٤.

(٤٩٠) "التآخي"، ع(٤٧٦)، ١ تموز ١٩٧٠.

(٤٩١) دەربارەی وتارەکەی بەعس بڕوانە: "التآخي"، ع(٤٧٧)، ٢ تموز ١٩٧٠.

(*) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەو بابەتە بگەڕێوە بۆ تەوەری سێیەمی بەشی دووەمی باسەکەمان.

دەبێتەوەو شەڕ دژی گەلی کوردو جوولانەوە رزگاریخوازەکەی بەرپا دەکاتەوە، بۆیە سەرەڕای رێککەوتنیشیان لەگەڵ ئەو حوکمەتە، وەکو ئامادەباشییەك بەرانبەر نیازەکانیان، هێزی پێشمەرگەی کوردستانیان بە تەواوی هەڵنەوەشاندبۆوە[٤٩٢]، بەڵکو بەپێی یەکێك لە خاڵەکانی پاشکۆ نهێنییەکەی بەیاننامەی ١١ی مارت بەشێك لەو هێزانەیان لەژێر ناوی پاسەوانی سنوور هێشتبۆوە[٤٩٣]. دواتریش لە ٣٠ی تەمموزی ١٩٧٠دا وەزارەتی ناوخۆی عێراق بڵاویکردەوە کە: (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بڕیاریداوە لەسەر جێبەجێکردنی یاسای پاسەوانی سنوور کە مووچەی کەسانی سەر بەو هێزە لەلایەن حوکمەتەوە دەدرێتو هەمان یاسای پۆلیسی وڵاتیش ئەیانگرێتەوە[٤٩٤].

رفاندنو تیرۆرکردنی نیشتمانپەروەرانو دۆستانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانیش، سیاسەتێکی بەعسییەکان بوو دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتیش دەستیان لێهەڵنەگرت، بەڵکو دوای ئەوەش چەندین کەسیان شوێنبزرو تیرۆر کرد، ئەو سیاسەتەش جگە لە کوردان، کەسانی سەر بە نەتەوە جیاجیاکانی کوردستانیشی گرتبۆوە کە دۆستایەتیو هاوکاری جوولانەوەی سیاسیی کوردیان دەکرد. لە بەردەوامی ئەو سیاسەتەشدا شەوی ٧/٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٠دا لەبەردەم هوتێلی ئۆپێرا لە شاری بەغدا، بۆسەیەکیان دانایەوەو لە چەند لایەکەوە تەقەیان لە ئۆتۆمبیلی ئیدریس بارزانی کرد کە هەر ئەو رۆژە خۆی بە ئۆتۆمبیلێکی تر گەڕابۆوە کوردستان، بەڵام جگە لە شوفێرەکە دووکەسی دیکە

---

(٤٩٢) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ١٢/١٠/٢٠٠٢.

(٤٩٣) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٦٢١–٦٢٢

(٤٩٤) بڕوانە: "هاوکاری"، ژ(٣٠)، ١ی ئابی ١٩٧٠.

لەناو ئۆتۆمبیلەکەدا بوون کە ئەوانیش محەمەد عەزیزو حەمید بەرواری(*) بوون کە ئەوەی یەکەمیان یاوەری ئیدریس بارزانی بوو لە سەردانەکەیدا بۆ بەغدا لە رووداوەکەش بێ زیان بوو، بەلام ئەوەی دووەمیان بە رێککەوت لەناو ئۆتۆمبیلەکەدا بووو لە رووداوەکەش بە سەختی بریندار بوو(٤٩٥)

شایانی باسە ئەو رووداوە لەکاتێکدا بوو کە ئیدریس بارزانی لە کۆتاییەکانی تشرینی دووەمی ئەو ساڵەدا بۆ پیرۆزباییکردنی جەژنی رەمەزانو بەمەبەستی پتەوکردنی پێوەندیی نێوان بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانو رژێمی بەعسو نەهێشتنی کۆسپو تەگەرەکانی بەردەم جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت و رەواندنەوەی کەشی بێبڕوایی، چووبووە بەغداو لەگەڵ لێپرسراوانی بالای حوکمەت کۆببۆوە(٤٩٦) بەلام لە ٦ی کانوونی یەکەم لەسەر داوای شێخ بابۆی مامی گەڕابۆوە کوردستان(٤٩٧)

(*) حەمید بەرواری: لەسەرەتای شۆڕشی ئەیلولەوە پێشمەرگە بووەو پلەی ئامر بەتالیۆنی پێسپێراوە. دوای بەیاننامەی ١١ی مارتیش بۆ ئامر فەوجی پاسەوانی سنوور، هەڵبژێردرابوو. کاتی کەوتنەوەی ئەو رووداوەش، بۆ کاروباری پاسەوانی سنوور چووبووە بەغدا تا لیستی ناوی ئەو پێشمەرگانەی کە بۆ پاسەوانی سنوور دەستنیشانکرابوون، بۆ حوکمەتی عێراق ببات، بەلام بەهۆی رووداوەکە نەیتوانی ئەرکەکانی جێبەجێبکات، تەنانەت بەهۆی برینەکەشی دوای پێکهێنانی پاسەوانی سنووری نەیتوانی بچێتە سەر ئەو کارەی بۆی دەستنیشانکرابوو. دواتر وەك پاداشت دانەوەیەك لەریزی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستاندا کرایە ئەندامی مەکتەبی عەسکەریی. تاکو ئێستا لە ژیاندایەو کاریگەری برینەکەی لەسەر ماوە. دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ١٣/١٠/٢٠٠٢.

(٤٩٥) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ١٣/١٠/٢٠٠٢.

(٤٩٦) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ٣/٩/٢٠٠٤.

(٤٩٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٧–٢٥٨.

بۆ پەردەپۆشکردنی ئەو تاوانەش، دوای رووداوەکە دەسەڵاتدارانی عێراق لە ٧ی هەمان مانگدا (فوئاد عارف و سەمیر عەزیز ئەلنەجم)یان بەیاوەری محەمەد عەزیز ناردە کوردستان[٤٩٨] و بەناوی سەرۆك کۆمارو سەدام حسێنەوە نارەزایی خۆیان نیشانداو بەڵێنێکی زۆریشیاندا بۆ گەران بەدوای تاوانبارانو سزادانیان، هەروەها بەو بۆنەیەوە نامەیەکی (سەدام حسێن)یشیان پێشکەشی مستەفا بارزانی کرد. دواتریش هەرچەندە کەسانی ئەنجامدەری تاوانەکە لەلایەن حوکمەتی عێراقەوە دەسگیرکرانو سزا دران، بەڵام هاندەری بنەرەتی تاوانەکە بەنادیاری مایەوە تا ساڵی ١٩٧٣ کە (نازم گزار)ی بەرێوەبەری ئەمنی عامەی عێراق لە هەوڵی کودەتا سەرنەکەوتووەکەی بۆ دەستگرتن بەسەر فەرمانرەوایی وڵات، دەسگیرکرا، ئەوکاتە رژێمی بەعس دانیپێدانا کە ناوبراو تەگبیری ئەو هەوڵەو هەوڵی کوشتنی مستەفا بارزانی کردووە[٤٩٩] جێی ئاماژەپێدانیشە، بەعس سەرەتا هەوڵیدا رژێمی ئێران تۆمەتبار بکات لە پیلانی لەناوبردنی ئیدریس بارزانی، بەڵام لەو بارەیەوە هیچ بەڵگەیەکی بەرچاوی بەدەستەوە نەبوو[٥٠٠]

کاربەدەستانی بەعس لەسەرێکەوە ئەو تاوانەیان دژی ئیدریس بارزانی ئەنجامدا، لەسەرێکی دیکەشەوە هەروەك لە سەرەتاش ئاماژەمان پێدا پێیان دادەگرت لەسەر ئەوەی کە سەرکردایەتی جووڵانەوەی کورد ئیدریس بارزانی دابنێت بۆ پۆستی جێگری سەرۆك کۆمار[*]، کەچی پارتی دیموکراتی کوردستان

---

(٤٩٨) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ٢٠٠٤/٩/٣.

(٤٩٩) بۆ زانیاریی زیاتر بروانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٧-٢٥٩.

(٥٠٠) ئەحمەد بانیخێلانی، س پ، ل٣١٠.

(*) بگەرێوە بۆ تەوەری چوارەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

(حەبیب محەمەد كەریم)ى بۆ ئەو پۆستە كاندید كردبوو، بەڵام بەعس بەبیانووى ئەوەى كە (حەبیب) فەیلییەو بەرەگەزنامە ئێرانییە، رازى نەبوو ئەو پۆستەى بدرێتێ[٥٠١] سەبارەت بەپێداگرتن و سووربوونى بەعسیش بۆ دانانى ئیدریس بارزانى لەو پۆستەدا چەند بۆچوونێك هەیە، لەوانە مەسعود بارزانى پێى وایە كە دەسەڵاتدارانى عێراق بڕوایان وابوو بەهۆى ئەو هەنگاوەوە راستگۆیى مستەفا بارزانى و بزووتنەوەى رزگاریخوازى كوردستان دەردەكەوێ لە رێككەوتنەكەیان لەگەڵ حوكمەتى عێراق[٥٠٢] هەرچى (حەبیب محەمەد كەریم)ە پێى وایە دەسەڵاتدارانى عێراق لەوەدا مەبەستیان ئەوەبوو كە ئیدریس بارزانى وەك یەكێك لە كوڕەكانى مستەفا بارزانى چەشنى بارمتەیەك لاى خۆیان دابنێن[٥٠٣] ئێمەش زیاتر هەر ئەو بۆچوونە پەسەند دەكەین، لەبەرئەوەى فەرمانڕەوایانى بەغدا باش لەوە گەیشتبوونو بێگومان بوون كە مستەفا بارزانى و سەركردایەتى پارتى دیموكراتى كوردستان لە رێككەوتنو هەنگاوەكانیان راستگۆنو هیچ نیازێكى خراپیان نیە، بەڵام ئەوان ، هەر لەسەرەتاوە نیاز خراپ بوونو خەریكى ئەنجامدانى پیلانگێڕیى و خراپەكاریى بوون بۆ تێكدانى بارودۆخى ئارامى و ئاشتى لە كوردستاندا.

لە ٢٤ى كانوونى دووەمى ١٩٧١یشدا (ئەنجومەنى سەركردایەتیى شۆڕش)ى عێراق بڕیاریدا، مووچەیەكى مانگانە بەبڕى (١٠)دینار بۆ ئەو كەسانە ببڕێتەوە كە پێشتر پێشمەرگەى شۆڕشى كوردستان بوونو سەرچاوەیەكى دیاریكراویان بۆ

---

(٥٠١) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد كەریم، هاوینەهەوارى شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

(٥٠٢) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانى، هاوینەهەوارى سەرى رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(٥٠٣) دیدار لەگەڵ حەبیب محەمەد كەریم، هاوینەهەوارى شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

بـڕێوی ژیانیـان نـەبوو[٥٠٤]. هـەر دوای ئـەوەش حـەبیب محەمـەد کـەریم و سـالّح یوسفی، ستایـشی بڕیارەکـەیان کـردو بـەگرنگیان لـە قەڵەمـدا[٥٠٥] ئـەو بڕیـارەش هەرچـەندە لایـەنی پـۆزەتیڤی هـەبووەو فاکتـەرێك بـوو بـۆ کەمکردنـەوەی کێـشە ئابوورییەکانی ئەو کەسانەی بڕیارەکە گرتبوونیەوە، بەڵام لەراسـتیدا لـەدەرکردنی ئەو بڕیارە بەعس مەبەستێکی دیکەی حەشاردابوو کە ئەویش ئامـانجی راکێـشانی سۆزی ئەو کەسانە بـوو بـۆ لای خـۆی و دابڕینیـان لـە بزووتنـەوەی رزگـاریخوازی کوردسـتان. لەبەرئـەوەی ئەگـەر بەڕاسـتی خـەمخۆری خـەڵکی کـورد بوایـە، ئـەوا لـەدوای راگەیانـدنی بەیاننامـەی ١١ی مـارت نەدەکەوتـە پـەیڕەوکردنی سیاسـەتی تیرۆرکردنو پیلانگێڕیی. لـە یـادی یەکـەم سـالّڕۆژی راگەیانـدنی بەیاننامـەی ١١ی مارتیشدا، لەشاری بەغـدا خۆپیـشاندانێکی گـەورە سـازکرا، لەوێـدا سـالّح مەهـدی عـەماش لـە خوێندنـەوەی وتارێکـدا بـەو بۆنەیـەوە، وەك نیمـچە هەڕەشـەیەك بـۆ سـەرکردایەتی جووڵانـەوەی رزگـاریخوازی کوردسـتان، رایگەیانـد: بەعـسییەکان لەگـەڵ کـورد رێککـەوتوون نـەك لەگـەڵ پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتانو مـستەفا بارزانی[٥٠٦] ئەوەش دووپاتکردنەوەی بەدنیازی دەسەڵاتدارانی بەعس بوو لەپێناو درزخستنە نێوان نەتەوەی کوردو سەرکردایەتییەکەیو دابڕینیان لە یەکتر.

لەسەرەتای تەمموزی ١٩٧١یشدا، رژێمی بەعس مانۆڕێکی گەورەی سـەربازی لـە ناوچـەی بـارزان سـازداو بـە تـۆپو تانکـەوە هێرشـی بـۆ سـەر ناوچـەکە

---

(٥٠٤) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيـادة الثـورة(١٩٦٨–١٩٧٧)، المجلـد الاول، ص٦٠٢.

(٥٠٥) "هاوکاری"، ژ (٤)، ٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٧١.

(٥٠٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٢٩٠–٢٩١.

دەسپێكرد[٥٠٧] لە ٤–٨ى ئەو مانگەشدا فرۆكەكانى كەوتنە بۆردوومانكردنى ئەو ناوچەیە كە بەهۆیەوە زیانێكى زۆرى ماڵى و دارایى بەر خەڵكەكەى كەوت[٥٠٨]. لە ١١ى هەمان مانگیشدا مستەفا بارزانى، كاربەدەستانى كوردى بانگرد بۆ خۆئامادەكردنو هەڵوێست وەرگرتن، بەڵام دواتر سەرۆك كۆمار هاتە ناو كێشەكەو بۆ ماوەیەك شەڕەكە راگیرا[٥٠٩].هۆكارى ئەو هێرشەش لەوەوە سەرچاوەى گرتبوو، كە لەوكاتەدا عوبەیدوللاى[*] كوڕە گەورەى مستەفا بارزانى و شێخ عوسمانى[**] مامى بەهۆى هەندێ كێشەى ناوخۆى بنەماڵەكەیانەوە لەگەڵ هەندێ بارزانى دیكە، پەنایان بردبووە بەر رژێمى بەغدا، ئەوانیش بەبیانووى پارێزگاریكردنیانو بەمەبەستى دەستێوەردان لە كاروبارێ تایبەتى بارزانییەكانو قووڵكردنەوەى ناكۆكییەكانیانو پێكهێنانى پێگەیەك دژ بە مستەفا بارزانى، ئەو بارودۆخەیان قۆستەوەو هێرشیان بۆ سەر ناوچەى بارزان ئەنجامدا، بەڵام

(٥٠٧) كریس كۆچێرا، س پ، ل٤٣١.

(٥٠٨) مامخان شێروانى، بارزانو رەچەڵەكى بارزانیان، لێكۆڵینەوەیەكى مەیدانىو مێژوویى لەسەر بارزان تا بەهارى ١٩٧٤، لەندەن، ١٩٩٤، ل١٢٦.

(٥٠٩) كریس كۆچێرا، س پ، ل٤٣١.

(*) عوبەیدوللا مستەفا بارزانى: سالى ١٩٢٧ لە بارزان لەدایك بووە، وەك سەركردەیەك رۆڵێكى گرنگى لە شۆڕشى ئەیلول گێڕاوە، سەرەتاى نیوەى یەكەمى حەفتاكان بەهۆى ناكۆكى بنەماڵەیى بەتایبەتى بەهۆى ململانێى لەگەڵ باوكى، رووى كردە ناوچەكانى ژێر دەسەلاتى حوكمەتى عێراق، ئەوەش لەلایەن دەسەلاتدارانى بەعسەوە قۆسترایەوەو دواى نسكۆى شۆڕشى كوردستان كردیان بەوەزیرى دەوڵەت، بەڵام سالى ١٩٨١ دەسگیریان كردو سالى ١٩٨٣ لەگەڵ چەند بارزانییەكىدیكە بێسەرو شوێنكران.

(**) شێخ عوسمان: كوڕى شێخ ئەحمەدەو براى مستەفا بارزانییە، دواى مردنى باوكى لە كانوونى دووەمى ١٩٦٩ تا پاییزى ١٩٧١ هەموو كاروبارى بارزانو بەشێك لە ناحیەى شێروان مەزنى گرتە دەست.

سەرەڕای بەرەنگاربوونەوەیان لەلایەن هێزەکانی پێشمەرگەو ناچارکردنیان بۆ گەڕانەوەیان، سەرکردایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستانیش ئاگادارکردنەوەیەکی توندی ئاراستەی لێپرسراوانی بەغدا کرد[٥١٠]، لەکاتێکدا بەعس هەوڵیدەدا ناکۆکییە تایبەتییەکانی ناو بنەماڵەی شێخەکانی بارزان، بقۆزێتەوە[٥١١]

هەر لەچوارچێوەی ئاژاوەوپیلانگێڕییەکانی رژێمی بەعس، شەوی ٢٥/٢٦ی تەمموزی ١٩٧١دەستدرێژی کرایە سەر بارەگای پارتی دیموکراتی کوردستان لە خانەقین، پێشمەرگە ئێشکگرەکانی نێو بارەگاکەش کەوتنە بەرگریکردن‌و پێکدادانی چەکداری نێوانیان زیاتر لەنیو کاتژمێری خایاند، بەڵام ئەوکاتە هیچ کاربەدەستێکی رژێمی عێراق بەدەنگ رووداوەکەوە نەچووبوون، دواتر چوار ئۆتۆمبیلی پۆلیس‌و لێپرسراوی رێکخراوی حیزبی بەعس لە خانەقین‌و قایمقام‌و بەڕێوەبەری پۆلیس چووبوونە بارەگاکەی (پ.د.ك)[٥١٢] ئەو درەنگ چوونەی لێپرسراوە بەعسییەکانیش بۆ شوێنی رووداوەکە، نیشانەی ئەوەبوو کە خۆیان لەپشت ئەنجامدانیەوە بوون.

پیلانی لەناوبردنی مستەفا بارزانییش، کە هەر لەسەرەتاوە ئامانجێکی سەرەکی رژێمی بەعس‌و مەرامی شاراوەی بوو لە دەسپێکردنی گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان، لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١ بە

(٥١٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: منشورات دار التآخي، في سبيل سلم والوحدة الوطنية، ص٦٨؛ د.جورج حجار، المسألة الكردية، نحو اخوة العربية، دار القدس، بيروت–لبنان، د ت، ص٣٢–٣٤؛ مامخان شێروانی، س پ، ل١٢٧–١٣٧.

(٥١١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مامخان شێروانی، س پ، ل١١٨–١٤٠.

(٥١٢) پاشکۆی "برایەتی"، ژ(٩)، ٢/٨/١٩٧١.

هاوکاری چەند مەلایەك جێبەجێ کرا، بەڵام ئەو پیلانەش ئاواتی بەعسی بەدینەهێناو مستەفا بارزانی دەربازی بوو[(٥١٣)]

دوای ئەنجامدانی پیلانەکەش، فەرمانڕەوایانی بەغدا وەك تاکتیکێك، نوێنەری خۆیان ناردە لای مستەفا بارزانی بەمەبەستی پیرۆزبایی لێکردنی دەربازبوونی لە پیلانگێڕییەکە، پاشانیش بۆ لێکۆڵینەوەی ڕووداوەکە لێژنەیەکی هاوبەشیان لەگەڵ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان پێکهێنا، بەڵام لەبەرئەوەی بەعس خۆی پیلانەکەی ئەنجامدابوو، کارەکانی لێژنەکە بێئاکام بوون[(٥١٤)] هەر لە سەرەتاشەوە مستەفا بارزانی بەشێوەیەکی زیرەکانەو ناڕاستەوخۆ لەمیانی وەڵامی ئەو بروسکەیەی کە سەرکردایەتی بەعس بەبۆنەی دەربازبوونی لە پیلانگێڕییەکە بۆی ناردبوو، تاوانەکەی خستە ئەستۆی ئەوانو تیایدا گوتبووی: "گومانی تیانی یە کە پیلانەکە ڕێکخرابوو بۆ لەناوبردنی بەیاننامەکەی مارت و یەکێتی نیشتمانی گەلی عێراقمان وە لەبەرئەوەی تاوانبارەکان لە بەغداوە هاتوون بەناو زیاتر لە دە نوقتەی پشکنینی میری دا بەدوو ئۆتۆمبیلی پڕ لە ئامرازی تاوان بەجێ هێنانەوە، وە ئەمانە لە دانیشتوانی ئەم هەرێمە نین.... لەبەرئەوە لێکۆڵینەوە لەمە ئەدەینە دەست دەستگای تایبەتی میری"[(٥١٥)]

---

(٥١٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: کریس کۆچیرا، س پ، ل٤٣١-٤٣٢؛ جرجیس فتح الله، زیارة للماضي القريب. ص١٩٥-٢٠٣؛ ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٤)و (٥)، ١٩٧١/١٠/٧و ١٩٧١/١٠/١٤؛ "هاوکاری"، ژ(٣٦)، ١٩٧١/١٠/٩؛ "ڕۆژی کوردستان" (گۆڤارێکی ڕۆشنبیری گشتی یە مانگی جارێك بەکوردیو عەرەبی لەلایەن کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردییەوە لەبەغدا دەردەچێ)، ژ(٥و٦)، تشرینی یەکەمو دووەمی ١٩٧١، ل٧.

(٥١٤) "کادر"، ژ(١٧)، تشرینی یەکەم ١٩٧٢، ل٩-١١.

(٥١٥) ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٤)، ١٩٧١/١٠/٧.

ئەو پیلانەی بەعس بە شاراوەیی مایەوە تا لە تەمموزی ۱۹۷۳ نازم گزار لە کاتی دادگاییکردنەکەیدا دانی بەوەدانا کەخۆی پلانی لەناوبردنی مستەفا بارزانی داڕێژتووەو کەسی دیکە ئاگادار نەبووە[٥١٦]. ئەو شێوە دانپێنانەش لەژێر پاڵەپەستۆی کاربەدەستانی بەغدا بوو، بۆ ئەوەی کێشەکە بخەنە ناو چوارچێوەی پرسی شەخسییەوە.

جێی ئاماژەپێدانە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی هەواڵی پیلانگێڕییەکە، جەماوەر لە شارەکانی کوردستان بە پەرۆشەوە بۆ زانینی هەواڵی تەندروستی مستەفا بارزانیو دەربڕینی نارەزاییان دژی ئەو تاوانە، هاتنە سەر شەقامەکان[٥١٧] ئەو هەڵوێستەی جەماوەریش لەلایەکەوە نیشاندانی هەستو سۆزو پشگیری بوو بۆ مستەفا بارزانی، لەلایەکی دیکەشەوە هەڵوێست وەرگرتنو دەنگدان بوو دژی دەستدرێژییەکانی حوکمەتی بەعسو نیشانەی ئامادەییان بوو بۆ وەڵامدانەوەی ئەو تاوانە.

سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و لەشکری کوردستانیش ئامادەیی خۆیان نیشانداو داوایان کرد شەڕ لە بەرانبەر فەرمانڕەوایانی بەعس رابگەیەنن، بەڵام مستەفا بارزانی ئەگەرچی خۆی کە ئامانجی پیلانەکە بووو بەسووکیش بریندار ببوو، گوتبووی: هەرگیز رازی نیم لەسەر من شەڕ رابگەیەنرێت، بەڵکو ئەگەر شەڕ رابگەیەنن دەبێ لەپێناوی کەرکوكو سنووری کوردستانو کێشەی فەیلییەکان بێت[٥١٨]. رژێمی بەعسیش لەو دان بەخۆداگرتنەی مستەفا بارزانی، زیاتر کەڵکی وەرگرتو بەردەوام بوو لە بەهێزکردنو پتەوکردنی دەسەڵاتەکەیو

(٥١٦) ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٢٩٣.

(٥١٧) رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٤)، ١٩٧١/١٠/٧.

(٥١٨) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

درێژەپێدانی سیاسەتی تیرۆرو تۆقاندن دەرهەق بە جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستانو راگواستنی خەڵکی کورد لەشوێنی خۆیانو بەعەرەبکردنی ناوچە کوردستانییەکان. لەبەرئەوە دەبوایە سەرکردایەتی کورد هیچی دیکە دەرفەتی خۆبەهێزکردنەوەی بە بەعس نەداباو کاتێکیش هەوڵی لەناوبردنی مستەفا بارزانی درا، دەبوایە هەڵوێستێکی یەکلاکەرەوەیان وەربگرتایە، لەبەرئەوەی رژێمی عێراق وایدەبینی کە نەمانی ئەو سەرکردەیەی کورد، نەمانی نەتەوەی کوردو جووڵانەوە رزگاریخوازەکەیەتی، چونکە هەموو هێزو توانای سیاسیی کوردی، لە مستەفا بارزانییدا دەبینی.

لەپێناو یەکێتی ریزەکانی پارت و هێزە سیاسییەکانی عێراق و کوردستانیش، پارتی دیموکراتی کوردستان هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە دروشمی بەرەی نیشتمانیی هەڵگرتووەو بەهەموو توانایەکییەوە لەپێناو پێکهێنانیدا خەباتی کردووە[٥١٩]، تەنانەت دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارتیش (پ.د.ك) لەسەر ئەو پرەنسیپە سووربووو لە راپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی هەشتەمیشیدا کە لە تەمموزی ١٩٧٠ بەسترا، زۆر گرنگی بەو پرسەدا کە پێی وابوو: "بەرەی نیشتمانی پێویستییەکی دوانەخراوی نیشتمانییە"[٥٢٠] هەروەها پارتی دیموکراتی کوردستانو حیزبی بەعس دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت لەمیانی کۆبوونەوەکانیاندا، چەند جارێك لەسەر ئەوە رێککەوتن کە بەهاوبەشی پرۆژەی کاری نیشتمانیی بڵاوبکەنەوە، بەڵام بەعس گوێی بەو رێککەوتنانە نەداو لە ١٥ی تشرینی دووەمی ١٩٧١دا یەکلایەنە پرۆژەکەی بڵاوکردەوە[٥٢١]. لە بەرانبەردا، مەکتەبی سیاسیی (پ.د.ك) ١٢ی کانوونی دووەمی ١٩٧٢، لە بیرخەرەوەیەکدا بۆ

---

(٥١٩) "کاДر"، ژ(١٣)، حوزەیرانی ١٩٧٢، ل٥٨–٥٩.

(٥٢٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: گۆڤاری "برایەتی"، ژ(٣)، سەرەتای ئابی ١٩٧٠، ل٤–١٧.

(٥٢١) "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئابی ١٩٧٣.

سـەرکردایەتی هەرێمایـەتی حیزبـی بـەعس، دوای رەخنـەگرتن سـەبارەت بـە بڵاوکردنەوەی پرۆژەکە یەکلایەنە، سەرنجەکانی خۆی دەربارەی پـرۆژەی نـاوبراو خستەڕوو[٥٢٢]، بەڵام بەعس بەهیچ شێوەیەك وەڵامی ئەو بیرخەرەوەی (پ.د.ك)ی نەدایەوە[٥٢٣]. شایانی باسە، لەلایەن چەند کەسایەتییەکی سیاسـیی کوردیـشەوە لەوانـە (هـادی چاوشـلی)[*]، سـەرنجو بـیروڕا لەمـەڕ پـرۆژەی پـەیمانی کـاری نیشتمانیی نووسراوەتەوە[٥٢٤].

بەشێوەیەکی گشتییش، بەعس دەسەڵاتی فەرمانڕەوایی‌و کارگێڕی عێراقی بۆ خـۆی پـاوانکردبووو هـەموو دەزگایـەکی ئـەو وڵاتـەی بـە مـوڵکی خـۆی دەزانـی‌و کۆنترۆڵی شـوێنە گرنگـەکانی دامودەزگاکـانی دەوڵـەتی کردبـوو، هـەموو ئامـانجو مەبەستێکیشی پتەوکردنی دەسەڵاتی تاکڕەوانەی خۆی بوو.

پوختەی سیاسەتی فەرمانڕەوایی بەغدا لەلایـەن (ئەنجومـەنی سـەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراقەوە دادەڕێژراو ئاراسـتە دەکـرا، کـە ئـەویش تـەنها لـە نوێنـەرانی سەرکردایەتی حیزبی بەعس پێکهاتبوو. حوکمەتیش کە دەسەڵاتی جێبەجێکردن‌و

---

(٥٢٢) بۆ زانیـاریی زیـاتر سـەبارەت بـەو بیرخـەرەوەیـە بڕوانـە: "کـادر"، ژ(١٣)، حـوزەیرانی ١٩٧٢، ل٥٨–٦٥.

(٥٢٣) ڕۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٦٩)، ١٩٧٣/٩/٢١

(*) هادی رەشید چاوشلی: ساڵی ١٩٢٠ لە هەولێر لە دایك بووە. سـاڵی ١٩٤٣ کـۆلێجی مـافـو سـاڵی ١٩٤٤یـش کـۆلێجی سـەربازیی تـەواو کـردووە. لـەماوەی ژیانیـدا وێـڕای کـاری پـارێزەری‌و ڕۆژنامەگـەریی، چـەندین پۆسـتی کـارگێڕی پێـسپێردراوە، وەك: (سـەرۆکی شارەوانی هـەولێر، موتەسـەریفیی سـلێمانی بەوەکالـەت، بەڕێوەبـەری گـشتیی نـاوخۆ، بریکاری وەزارەتی ناوخۆی عێراق)، ساڵی ١٩٩٦ لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

(٥٢٤) بڕوانە: پاشکۆی ژ(٤).

كارگێڕیی لە ئەستۆدابوو، هەرچەندە پێنج وەزیری کوردی[*] تێدابوو، بەڵام فەرمانگە سەرەکییەکانی وەك (وەزارەتی ناوخۆ، دەرەوە، نەوت، ئابووری، پەروەردە، چاککردنی کشتوکاڵ، کاروباری کۆمەڵایەتی، گواستنەوەو گەیاندن)و زۆربەی وەزارەتەکانی دیکە هیچ کوردێکیان تێدا نەبوو[٥٢٥] تەنانەت دەزگاکانی سوپاش کە پێویست بوو تەواوی گەلانی عێراق بگرێتەخۆ، دەسەڵاتدارانی بەعس دەستیان بەسەردا گرتبووو هەوڵیاندەدا بیکەنە هێزێکی کارای تایبەت بەخۆیان، بۆیە کەوتنە گرتن و لێدان و کوشتن و ئەشکەنجەدانی ئەو ئەفسەرو سەربازانەی کە بەعسی نەبوون. هەروەها دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ١١ی مارت، جگە لە بەعس تەنها پارتی دیموکراتی کوردستان کەمێك دەرفەتی چالاکی هەبوو لەنێو سوپادا، بەڵام دوای دەرچوونی پڕۆژەی پەیمانی کاری نیشتمانیی ئەو دەرفەتە لە (پ.د.ك)یش قەدەغەکراو زۆر لە ئەندامانیشی لەنێو سوپادا دەسگیرکران و هەندێکیشیان لەژێر ئەشکەنجەی بەعس کوژران، بەهۆی ئەو سیاسەتەشەوە زۆر لە ئەندامانی (پ.د.ك) ڕیزەکانی سوپای عێراقیان جێهێشت و گەڕانەوە ڕیزی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان[٥٢٦].

(*) بەپێی بەیاننامەی ١١ی مارت پێنج کورد کە لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستانەوە دەستنیشانکران، پۆستی وەزارەتیان لە حوکمەتی عێراق وەرگرت، کە ئەمانە بوون: (نووری شاوەیس—وەزیری نیشتەجێکردن، ئیحسان شێرزاد—وەزیری شارەوانی، محەمەد مەحمود عەبدولڕەحمان (سامی)—وەزیری کاروباری باکوور، نافیز جەلال—وەزیری کشتوکاڵ، ساڵح یوسفی—وەزیری دەوڵەت). بڕوانە: حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني —العراق، ص١٢٤.

(٥٢٥) "کادر"، ژ(١٢)، ئایاری ١٩٧٢، ل٤٣-٤٤.

(٥٢٦) "کادر"، ژ(١٧)، تشرینی یەکەمی ١٩٧٢،ل٢٦.

شایانی باسە، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لە ١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٧١، بەپێی بڕیارێك چالاکی و ڕێکخستنی سیاسیی لەنێو هێزە چەکدارەکانی دەوڵەت قەدەغە کرد، کە تەنها بۆ حیزبی بەعس ڕێگەپێدراو بوو. کۆمەڵێك سزای توندیشی دژی سەرپێچیکاران بڕیاردا بوو[٥٢٧]

جێی ئاماژەپێدانە، هەرچەندە بەمەبەستی پەلەکردن لە جێبەجێکردنی بڕگەی (ج) لە مادەی (٣)ی بەیاننامەی ١١ی مارت[*]، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لە ٢٨ی ئابی ١٩٧٠ بڕیارێکی دەرکردبوو[٥٢٨]، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەردوو کۆلیجی سەربازی و ئەرکانی بەغدا کە (٣٢٠) کورسی خوێندنیان هەبوو، ژمارەیەکی زۆر کەمی قوتابی کورد وەرگیرابوون کە ئەگەر بەپێی ڕێژەی کورد لەچاو نەتەوەکانی دیکەی عێراق وەربگیرانایە، دەبووایە نزیکەی (١١٠) قوتابی کورد وەربگیرانایە، کەچی ساڵی ١٩٧١ لە هەردوو کۆلێجی ناوبراو تەنها (٨) قوتابی کورد وەرگیرابوون[٥٢٩] ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە کە ڕژێمی بەعس بەهۆی بڕوای تاکڕەوانەی، تەنها باوەڕی بە عەرەبە بەعسییەکان هەبوو، بۆیە دەرگای ئەو شوێنە هەستیارانەی تەنها بۆ بەعسییەکان واڵاکردبوو لەسەر کوردو خەڵکی نابەعسیشی داخستبوو، لە ترسی ئەوەی نەبادا ئەو کەسانە

---

(٥٢٧) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الاول، ص٥٣٥.

(*) سەبارەت بەم بڕگەیە بڕوانە: پاشکۆی ژ(١).

(٥٢٨) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الاول، ص٦٠٢.

(٥٢٩) د.گوینتەر دێشنەر، س پ، ل٢٢٨.

پۆستى بەرز لە دەزگا سەربازييەكانى دەوڵەت بەدەست بهێنن‌و لە پاشەڕۆژيشدا ترسى هەڵگەڕانەوەيان لێبكرێت.

ڕژێمى عێراق نەك هەر ڕێگەى لەوە گرتبوو كوردو نابەعسييەكان بگەنە پۆستە بەرزو هەستيارەكان، بەڵكو ئەو پۆستانەشى كە بەپێى بەياننامەى ١١ى مارت بە كەسانى سەر بە جووڵانەوەى ڕزگاريخوازى كوردستان سپێردرابوون دەسەڵاتێكى ئەوتۆيان پێنەدرابوو. بۆ نموونە لەهەر سێ پارێزگاى هەولێرو دهۆك‌و سلێمانى، كورد لە پۆستى پارێزگارەكان دانرابوون(*)، بەڵام دەسەڵاتى ڕاستەقينە هەر بەدەستى بەڕێوەبەرانى ئەمنى پارێزگاكانەوە بوو كە ڕاستەوخۆ پەيوەست بوون بە كاربەدەستە بەعسييەكانى ڕژێمى بەغداوەو پێوەندييان بە پارێزگارەوە نەبوو. تەنانەت كارگێڕى خۆيى كە لە بەياننامەى ١١ى مارت باسى لێوەكرابوو تا كۆتايى ساڵى ١٩٧٠ هەر پشتگوێ دەخراو دواتريش كە جێبەجێكرا بەپێى خواستى كورد نەبوو(٥٣٠).

لەپاڵ هەموو ئەوانەشدا، كوشتن‌و دەست وەشاندن لە ئەندام‌و دۆست‌و لايەنگرانى بزووتنەوەى ڕزگاريخوازى كوردستان، ببووە نەريتێكى ئاسايى بەعس‌و هەميشە بچووكترين هەل‌و دەرفەتى بۆ ئەو مەبەستە دەقۆستەوە. هەر لەو چوارچێوەيەشدا لە كۆتاييەكانى كانوونى يەكەمى ١٩٧١ چەندين كارى

(*) ئەوانەى لە پۆستى پارێزگارى ئەو سێ پارێزگايە دانرابوون بريتيبوون لە: (عەلى عەبدوڵلا– پارێزگارى سلێمانى، عەبدولوەهاب ئەتروشى–پارێزگارى هەولێر، هاشم ئاكرەيى– پارێزگارى دهۆك)ە كە هەر سێكيان ئەندامى كۆميتەى ناوەنديى پارتى ديموكراتى كوردستان بوون‌و هەر لەلايەن (پ.د.ك)يشەوە بۆ ئەو پۆستانە هەڵبژێردرا بوون. بڕوانە: حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني–العراق، ص١٢٤.

(٥٣٠) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: د.گوينتەر دێشنەر، س پ، ل٢٢٨.

توندوتیژیی‌و تەقاندنەوەی لە شوێنە گشتییەکانی شارەکانی کوردستان ئەنجامدا کە بووە هۆی کوژرانو برینداربوونی چەندین کەس[٥٣١]

بۆ پەردەپۆشکردنی ئەو سیاسەتەشیان، حوکمەتی بەعس لە بڵاوکراوەکانی خۆیدا پارتی دیموکراتی کوردستانی بە چەندین تاوانی جۆراوجۆری وەك کوشتن‌و رفاندنو دەسگیرکردن...هتد، دەرهەق بەو خەڵکانەی لە دەرەوەی جووڵانەوەی کوردی بوون، تۆمەتبار دەکرد[٥٣٢]، لەکاتێکدا هەر لەو ماوەیە بەدەیان ئەندامی (پ.د.ك)یان بە تۆمەتی جۆراوجۆر خستبووە زیندانی (کۆشکی کۆتایی/ قصر النهاية)[*]، بەڵام (پ.د.ك)یش لە بڵاوکراوەکانی خۆیدا هەموو ئەو تۆمەتانەی کە لەلایەن بەعسەوە خرابووە پاڵی، رەتکردەوەو بەبێ بنەمای دانا[٥٣٣] بۆ بەرگرتن لە زیاتر تەشەنەکردنی بارگرژی نێوان (پ.د.ك)و رژێمی بەعس، مەکتەبی سیاسیی حیزبی شیوعی عێراق لە کانونی دووەمی ١٩٧٢دا یاداشتێکی ئاراستەی

(٥٣١) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: منشورات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية، ص٨٤–٨٥.

(٥٣٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: منشورات الثورة، لكي يصان السلام وتتعزز الوحدة الوطنية، ص٨٨–٩١.

(*) ئەوە کۆشکی عامر(قصر العامر) بوو، کە موڵکی وەسی عێراق (میر عەبدولئیلا) بووو لەبەرەبەیانی کودەتای چواردەی تەمموزی ١٩٥٨ لەناو ئەو کۆشکەدا کوژرا، هەر بۆیەش بەکۆشکی کۆتایی (قصر النهاية) ناسرا کە تیایدا کۆتایی بەبنەماڵەی پاشایەتی هات، دواتریش بەعسییەکان لەماوەی یەکەم‌و دووەمی دەسەڵاتیاندا ئەو کۆشکەیان کردە زیندانێك بۆ ئەشکەنجەدان‌و کوشتنی بەرهەڵستکارانیان. د.مكرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص٢٥٧.

(٥٣٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: منشوات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية، ص٧٧ء ٨٨–٩١.

هەردوولاكردو لە روانگەی هەستكردن بە بەرپرسیارێتی نیشتمانیی سەرشانی، چەند خاڵێكی بۆ هەریەكەیان دەستنیشانكرد، تا لە پێناو ئاساییكردنەوەی پێوەندیی نێوانیان جێبەجێی بكەن[٥٢٤].

ئەو سیاسەتەی فەرمانڕەوایانی بەعس پەیڕەویان دەكرد، ببووە فاكتەری، دروستبوونی ساردی پێوەندییان لەگەڵ سەركردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی كوردستان كە ببووە بەڵگەو هۆكارێ بەرچاو لەنێو كۆمەڵانی خەڵكو پارتە سیاسییەكان بۆ دەربڕینی سەرنجو بیروڕای جیاواز، دەربارەی رەوتی جێبەجێكردنی بەیاننامەی ١١ی مارت. پارتی دیموكراتی كوردستانیش لە روانگەی پەرۆشی بۆ دەرخستنی راستیی ئەو پرسە گرنگە، لە ئایاری ١٩٧٢ وتارێكی بەناونیشانی (رێكەوتننامەی ١١ی ئادار چی لێ جێ بەجێ كراوەو نەكراوە) بڵاوكردەوە، تیایدا بە روونیی تیشكی خستە سەر بەندەكانی بەیاننامەكەو خاڵە جێبەجێ كراوو نەكراوەكانی[٥٢٥]. مەبەست لە بڵاوكردنەوەی ئەو وتارەش زیاتر بۆ ئەوەبوو كە بەرانبەر گەلی كوردستانو عێراق بەرپرسیارێتی جێبەجێنەكردنی بەیاننامەی ١١ی مارت، كە لەئەستۆی بەعسدا بوو، لەئەستۆی خۆی لاببات.

رژێمی بەغدا كە لە هاوینیساڵی (١٩٧٠)ەوە بیری لە خۆماڵیكردنی نەوت كردبۆوەو كەوتبووە گفتوگۆ لەگەڵ كۆمپانیا نەوتییەكانی بیانیی، بەڵام دوای سەرنەگرتنی گفتوگۆكان، لە ١ی حوزەیرانی ١٩٧٢ سكرتێری سەركردایەتی هەرێمایەتی حیزبی بەعس، بڕیاری خۆماڵیكردنەكەی بڵاوكردەوە[٥٢٦]و هەر هەمان

---

(٥٢٤) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پاشكۆی ژ(٥).

(٥٢٥) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "كادر"، ژ(١٢)، ئایاری ١٩٧٢، ل٤٢–٥٣.

(٥٢٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: حیزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراكی–عێراق، راپۆرتی سیاسیی سەر بەهەشتەمین كۆنگرەی هەرێمایەتی، ل٨٦–٨٨.

رۆژیش (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق بڕیاری یاسای پرۆسەی خۆماڵیکردنی نەوتی عێراقی دەرکرد[٥٣٧] پارتی دیموکراتی کوردستانیش کە بەر لە دەرچوونی بڕیارەکە پشتگیری خۆی دەربڕیبوو، ئەو هەنگاوەی پەسەند کرد[٥٣٨]، هاوکات هەڵوێستی یەکێتی سۆڤیەتو وڵاتانی دیکەی سۆشیالیستی لە پاڵپشتیکردنی خۆماڵیکردنەکە گرنگییەکی سیاسیی ئابوورییانەی هەبوو[٥٣٩]

نەوت بووە سەرمایەکی گرانبەها بۆ رژێمی بەعس کە دەیتوانی گەلێك وڵاتی پێبترسێنێت، سەرەڕای ئەوەی بەهۆیەوە پارەیەکی یەکجار زۆری کۆکردەوە بۆ خەزێنەی خۆیو کڕینی باشترینو زۆرترین چەکی نوێ. هەروەها بەهۆی ناردنە دەرەوەی بەردەوامی نەوت بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، پردێکی گەورەی پێوەندیی لەگەڵ کاربەدەستانی ئەو وڵاتە دروستکرد. بەوشێوەیە لە عێراقدا نەوت هێندە گرنگی پەیدا کرد کە بووە یەکێك لەو هۆیە سەرەکییانەی وای لە فەرمانڕەوایانی بەعس کرد، خۆیان بۆ شەڕ دژی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان سازو ئامادە بکەن[٥٤٠]

خۆماڵیکردنی کۆمپانیا نەوتییەکان، کاری لە بارودۆخی ناوچە نەوتییەکانی کەرکووکیش کردو، مستەفا بارزانی، بۆ ناچارکردنی بەدابەشکردنی داهاتی نەوت بەپێی رێژەی دانیشتوان، فشاری خستەسەر رژێمی عێراق. بەعسیش کە لەنیازی کورد بۆ داواکردنی کەرکووك بەئاگا بوو، بەبیانووی ئەوەی کە تەنیا حوکمەتی

---

(٥٣٧) بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(٢١٤٦)، ١٩٧٢/٦/١.

(٥٣٨) رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٢)، ١٩٧٢/٦/٢؛ "کادر"، ژ(١٦)، ئەیلول ١٩٧٢، ل١٩.

(٥٣٩) حیزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی–عێراق، راپۆرتی سیاسیی سەر بەهەشتەمین کۆنگرەی هەرێمایەتی، ل٩٢.

(٥٤٠) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل٦٢

نیشتمانیی دەتوانێت بڕیار لەسەر دابەشکردنی سامانێکی نیشتمانیی وەکو داهاتی نەوت بدات، ملی بۆ ئەو داخوازییە نەدا[٥٤١]

لەلایەکی دیکەشەوە دوای خۆماڵیکردنی نەوتی کەرکووك، بەعس دروشمی (نەوتی عەرەب بۆ عەرەب)ی زۆر دووبارە دەکردەوە. ئەوەش نیازێکی پلانڕێژی بەعس بووو بەشێك بوو لە سیاسەتی بە عەرەبکردن کە لە هەندێ ناوچەی کوردستاندا گرتبوویە بەر، گرێدانی ئەو دروشمەش بە نەوتی کەرکووکەوە بەلای جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان، دوورکەوتنەوە بوو لە راستی[٥٤٢]

لە ٣ی تەموزی ١٩٧٢دا قایمقامی شەنگال کە بەعسی بوو کوژرا، لەکاتێکدا فەرمانڕەوایانی بەغدا لە هەلێك دەگەڕان شەڕ دژی کوردو جووڵانەوە ئازادیخوازەکەی هەڵگیرسێنن. دەرەنجام، وەزارەتی ناوخۆی عێراق بەیاننامەیەکی دەرکردو تیایدا پەنجەی تۆمەتباری بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان کە هیچ پێوەندییەکی بەو رووداوە نەبوو، درێژ کرد. بەهۆی ئەو رووداوەشەوە سوپای عێراق لە ٥ی تەموزدا هێرشێکی سەربازی بە تۆپو فڕۆکە کردە سەر ناوچەی شەنگالو وێرای سووکایەتیکردن بە هاوڵاتیانی بێتاوان، هەندێ لە ئەندامانی (پ.د.ك)یان کوشت و بەدەیانیشیان لێدەسگیرکردن. هەرچەندە دوای ئەوەش لێژنەیەکی هاوبەش بۆ لێکۆڵینەوە لەو رووداوە پێکهێنرا، بەڵام هیچ ئەنجامێکی نەبوو[٥٤٣].

---

(٥٤١) NADER ENTESSAR, Op.Cit, P75

(٥٤٢) "کادر"، ژ(١٦)، ئەیلول ١٩٧٢، ل٢٥.

(٥٤٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦٨؛ حەمید گەوهەری، مێژوونامە، چاپو کۆمپیوتەر: کازم پیرانی، (ب.ش)، ١٩٩٧، ل٤٨.

له ١٥ی ته‌ممووزیشدا، بۆ له‌ناوبردنی مسته‌فا بارزانی، پیلانێكی دیكه له‌لایه‌ن ده‌زگای به‌ڕێوه‌بەرایه‌تی ئه‌منی عامه‌ی عێراق گێڕدرا، به‌ڵام ئه‌و كه‌سه‌ی كه بۆ ئه‌نجامدانی راسپێردرابوو، ماوه‌یه‌ك پێشتر پێوه‌ندیی به سه‌ركردایه‌تی بزووتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی كوردستانه‌وه كردبوو له ئه‌نجامدانی پیلانه‌كه ئاگاداری كردبوونه‌وه، له‌و رۆژه‌دا گه‌یشته باره‌گای تایبه‌تی مسته‌فا بارزانی و خۆی به‌ده‌سته‌وه‌دا. دوابه‌دوای ئه‌وه‌ش لێژنه‌یه‌كی هاوبه‌ش له كاربه‌ده‌ستانی به‌عس‌و سه‌ركردایه‌تی پارتی دیموكراتی كوردستان‌و حیزبی شیوعی عێراق‌و عه‌زیز شه‌ریف، بۆ لێكۆڵینه‌وه له‌و هه‌وڵه پیلانگێڕییه پێكهێنرا، به‌ڵام رژێمی به‌عس هیچ هه‌نگاوێكی پێویستی بۆ ئه‌و مه‌به‌سته نه‌هاویشت تا ساڵی ١٩٧٣ دانیان به‌وه دانا كه بۆ له‌ناوبردنی مسته‌فا بارزانی، به‌ڕێوه‌به‌ری ئه‌منی عامه‌ی عێراق ئه‌و پیلانه‌و پیلانی ٢٩ی ئه‌یلولی ١٩٧١ی رێكخستبوو(٥٤٤). ئه‌وه‌ش هه‌ر بۆ ئه‌وه‌بوو تاوانه‌كه له‌سه‌رخۆیان لابه‌رن‌و ته‌نها بیخه‌نه ئه‌ستۆی نازم گزاری به‌ڕێوه‌به‌ری ئه‌منی عامه، له‌به‌رئه‌وه‌ی كاتی دانپێدانانی تاوانه‌كه، ناوبراو به‌هۆی ئه‌نجامدانی كوده‌تایه‌كی سه‌رنه‌كه‌وتوو، دسگیركرابووو دادگایی ده‌كرا.

هه‌ر له ساڵی ١٩٧٢دا، هه‌ردوو رۆژنامه‌ی (الثورة)و (التآخي) كه یه‌كه‌میان زمانحاڵی به‌عس‌و دووه‌میشیان زمانحاڵی پارتی دیموكراتی كوردستان بوو، كه‌وتبوونه بڵاوكردنه‌وه‌ی تانه‌و ته‌شه‌رو ئاراسته‌كردنی وتاری پڕ ره‌خنه دژی یه‌كتر. بۆیه عه‌زیز شه‌ریف كه هه‌میشه وه‌كو ناوبژیوانێك‌بوو له‌نێوان هه‌ردوولادا، دوای كۆبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ سه‌رۆك كۆمارو سه‌دام حسێن و كاربه‌ده‌ستانی دیكه‌ی

---

(٥٤٤) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانه: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦٨–٢٧٢؛ باوه‌كر عوبێد ساڵح، س پ، ل١٢٠؛ رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(١٠)، ١٩٧٢/٧/٢٧.

ئەو وڵاتە، بەڵێنى لێوەرگرتن بۆ راگرتنى بڵاوكردنەوەى ئەو جۆرە بابەتانە لە رۆژنامەى (الثورة). لە ٢٦ى تەممووزیشدا بروسكەیەكى بەپەلەى ئاراستەى مستەفا بارزانى كرد بۆ وەرگرتنى هەمان هەڵوێست لەلایەن رۆژنامەى (التآخي)ەوە، (مستەفا بارزانى)یش لە هەمان بەرواردا وەڵامى بروسكەكەى (عەزیز شەریف)ى دایەوەو بەڵێنى جێبەجێكردنى داواكارییەكەشى دا [٥٤٥].

جێى ئاماژە پێدانە بەعسییەكان پێیان وابوو، ئەو رەخنانەى لەسەر لاپەڕەى رۆژنامەكانیان بڵاویان دەكردەوە لە بارەى ئاڵۆزى گیروگرفتەكانى پرسى كوردو رەخنەگرتن لە هەڵوێستەكانى پارتى دیموكراتى كوردستان، گرنگى و بایەخێكى زۆرى هەبوو بۆ بڵاوكردنەوەى نەریتى دیموكراسییانە[٥٤٦]، بەڵام ئەوە تەنها بۆچوونى سەركاغەزیان بوو. ئەوان بەهیچ شێوەیەك بیروباوەڕى دیموكراسییانەیان پێ قبوڵ نەدەكراو لە هەردوو سەردەمى فەرمانڕەوایەتیشیاندا، هەوڵى سەپاندنى دەسەڵاتى تاكڕەوانەى خۆیان و لەناوبردنى راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆى هێزو رێكخراوە سیاسییەكانى دیكەیان داوە.

دواى ئاڵۆزبوونى پێوەندیى نێوان هەردوولا، ٢٣ى ئەیلولى ١٩٧٢ سەركردایەتى هەرێمایەتى حیزبى بەعس، بۆ روونكردنەوەى هەڵوێستى خۆیان سەبارەت بە بارودۆخى پێوەندیى نێوانیان، یاداشتێكى بۆ كۆمیتەى ناوەندیى پارتى دیموكراتى كوردستان نارد. یاداشتەكە چەندین بابەتى جیاوازى لەخۆگرتبوو، لەوانە دەرخستنى هەڵوێستى هەردوولا بەرانبەر باڵى (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانى/"م.س") لە گفتوگۆكانى پێش بەیاننامەى ١١ى مارت و

---

(٥٤٥) بڕوانە: "التآخي"، ع(١٠٩٥)، ١٩٧٢/٧/٢٧.

(٥٤٦) حیزبى بەعسى عەرەبى ئیشتراكى–عێراق، راپۆرتى سیاسیى سەر بەهەشتەمین كۆنگرەى هەرێماتى، ل١٢٢.

نارەزایی دەربڕین بەرانبەر (پ.د.ك) کە بێ ئاگاداری بەعس و لەپشت ئەوەوە دوای بەیاننامەی ١١ی مارت لەگەڵ باڵی (برایم ئەحمەد – جەلال تاڵەبانی/"م.س") ئاشتبووەوە[٥٤٧] ئەوەش لەلایەکەوە ئەوە نیشان دەدات کە بەعس دژی سەقامگیربوونی ئاشتی بووە لە ناو ریزەکانی کورد، لەلایەکی دیکەشەوە لەرێگەی ئەو هەڵوێستەیانەوە ویستوویانە ناکۆکی لەنێو جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان دروست بکەن و جارێکی دیکە ئەو جووڵانەوەیە لەتکەن.

هەروەها یاداشتەکەی بەعس چەندین بابەتی دیکەی وەك ئاماژەکردن بەجێبەجێکردنی هەندێ لە خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت و هۆکارەکانی جێبەجێنەکردنی خاڵەکانی دیکەو تۆمەتبارکردنی (پ.د.ك) بە پێکهێنانی دەسەڵاتێکی دیکەی بەڕێوەبردن لە عێراقداو ئەنجامدانی کرداری تێکدەرانەی باری ئاسایش و کۆسپ دروستکردن لەبەردەم جێبەجێکردنی یاسای چارەسەر کردنی کێشەی زەوی و گێڕانی رۆڵی پارتێکی ئۆپۆزسیۆن بەرانبەر حوکمەت بۆ پەیداکردنی لایەنگر بۆ خۆی لەسەر حیسابی بەعس، لەخۆگرتبوو. لەپاڵ ئەو رەخنە توندانەش، لە یاداشتەکەی حیزبی بەعسدا، وەکو مەرجێك بۆ ئاسایی بوونەوەی پێوەندیی هەردوولا، ٣١ خاڵ دەستنیشان کرابوون[٥٤٨] زۆربەی ئەو رەخنانەش کە ئاراستەی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان کرابوون، زیاتر بەمەبەستی لەکەدارکردنی ئەو جووڵانەوەیەو بێبەریکردنی خۆیان بوو لەنائارامیی باری نێوخۆی کوردستان.

---

(٥٤٧) بڕوانە: منشورات الثورة، لكي يصان السلام وتتعزز الوحدة الوطنية، ص١٥٩–١٦٠.

(٥٤٨) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی یاداشتەکەی حیزبی بەعس بڕوانە: منشورات الثورة، لكي يصان السلام وتتعزز الوحدة الوطنية، ص١٥٣–١٨٦.

دوابەدواى ئەوەش لە ٢٨ى تشرينى يەكەمدا، مەكتەبى سياسيى پارتى ديموكراتى كوردستان بە ياداشتێك وەلامى ياداشتەكەى حيزبى بەعسى دايەوە، تيايدا ئاماژەى بەوەكردبوو كە ياداشتەكەى بەعس پڕ لە ناوو ناتۆرە دروستكردنە بۆ (پ.د.ك) بەمەبەستى تاوانباركردنو زڕاندنى ناوبانگى، بەگەواهى ناردنى وێنەى ياداشتەكە بۆ چەندين لايەنى ناوخۆو دەرەوە پێش ناردنى بۆ سەركردايەتى جووڵانەوەى رزگاريخوازى كوردستان. هەر لە ياداشتەكەى (پ.د.ك)دا بەشێوەيەكى بابەتييانە ئەو تۆمەتانەى كە بەعس لەميانى ياداشتەكەيدا خستبوويە پاڵيان، رەتكرابۆوە. هەروەها تيايدا ئاماژەش بەوەكرابوو كە دەسەلاتى دەولەتو رێكخراوو دەزگاكانى بەعس لە كوردستاندا بۆ دۆزينەوەى هەندێ بەكرێگيراوو هەڵخەڵەتاندنى هەندێ خەڵكى ساويلكە، لە هەولى زۆرو بەردەوامدان. هەروەها (پ.د.ك) لە ياداشتەكەيدا وەكو نموونە هەندێ لەو تاوانانەيان خستبووە ڕوو كە ڕژێمى عێراق دواى بەياننامەى ١١ى مارت ئەنجامى دابوون، لەپاڵ ئەو سياسەتە نابەجێيەى كە دەرهەق بە خەڵكى كوردستانو جووڵانەوە رزگاريخوازەكەى پيادەيان دەكرد، كە سەرجەميان پێچەوانەى ياساو مافەكانى مرۆڤ و رێككەوتنى نێوان هەردوولا بوو. هەر لەو ياداشتەدا باس لە خاڵە جێبەجێكراوو نەكراوەكانى بەياننامەى ١١ى مارت كرابوو، لەو ڕووەشەوە بۆچوونەكانيان لەگەڵ بەعس جياواز بوو. دەربارەى ئەو مەرجانەش كە لە ياداشتەكەى بەعسدا هاتبوو بۆ ئاسايى بوونەوەى پێوەنديى هەردوولا، سەركردايەتى (پ.د.ك) پێى وابوو كە هەندێ لەو مەرجانە گشتينو پێويستە هەردوولا پابەنديانبن، ئەوانى ديكەش تايبەتن بە (پ.د.ك)و پابەندبوونو نەبوونى تەنها پێوەنديى بەوانەوە هەيە. لە كۆتايى ياداشتەكەشياندا، سەركردايەتى پارتى ديموكراتى كوردستان لەميانى دوو بەشدا چەند خاڵێكيان بۆ بەعس پێشنيار

کردبوو تاکو جێبەجێی بکەن، کە خاڵەکانی بەشی یەکەم پێوەندیی بە چارەسەری ئاڵۆزی بارودۆخەکەو ئاسایی بوونەوەی هەبوو، خاڵەکانی بەشی دووەمیش پێوەندیدار بوون بەجێبەجێکردنی ئەو بڕگانەی بەیاننامەی ١١ی مارت کە کاتی جێبەجێکردنیان هاتبوو[(٥٤٩)]

ئاڵۆزیی بارودۆخ بەردەوام بوو. لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٧٢دا، فەرمانڕەوایانی بەعس، داوایان لە مستەفا بارزانی کرد، (مەسعود)ی کوڕی بۆ وتوویژ بنێرێتە بەغدا[(٥٥٠)]. بە بۆچوونی کریس کۆچێرا[(*)]، ئەو سەردەمە ئیدریس بارزانی لەلایەن بەعسەوە تاونبار کرابوو کە نابێ بۆ گفتوگۆ بچێتە بەغدا، لەبەرئەوە مەسعود بارزانییان لەبەرچاو گرتبوو[(٥٥١)]، بەڵام بەگوتەی مەسعود بارزانی ئەو بۆچوونە هیچ بنەمایەکی ڕاستی تێدا نیە[(٥٥٢)].

سەرکردایەتی کورد، داواکەی دەسەڵاتدارانی عێراقیان بۆ ناردنی مەسعود بارزانی ڕەتکردەوە[(٥٥٣)]، وادیارە لەوە گەیشتبوون دەسەڵاتدارانی بەعس نیازپاک نەبوون‌و نەك هەر ئامادەی دانان‌و دۆزینەوەی میکانیزمی چارەسەرکردنی کێشەکان

---

(٥٤٩) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی یاداشتەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان بڕوانە: منشورات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية، ص١٣٥–١٩٣.

(٥٥٠) پارتی دیموکراتی کوردستان/ کۆمیتەی ئامادەکردن، هەڵسەنگاندنی ڕەوش‌و هەرەسهێنانی شۆڕشی کورد (دەرس و پەندەکانی)، لە بڵاوکراوەکانی ئاڵای ئازادی، ١٩٩٨، ل٢٣.

(*) کریس کۆچێرا ناوی ئەسڵی خۆی (مۆبیك)ە، کە ڕۆژنامەنووسێکی فەڕەنسییەو ژنەکەشی وێنەگرێکی ڕۆژنامەنووسیی ناسراوەو چەند جارێك هاتوونەتە کوردستان و بەغدا.

(٥٥١) کریس کۆچێرا، س پ، ل٤٤٠.

(٥٥٢) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری ڕەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

(٥٥٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: کریس کۆچێرا، س پ، ل٤٤٠.

نـــەبوون، بـــەڵكو ئامـــادەش نـــەبوون دەســـت لـــەو سياســـەتە شـــەڕانگێزو ڕەگەزپەرستييەى كـە بەتايبـەتى دواى بەياننامـەى ١١ى مـارت گرتبوويانەبـەر، هەڵگرن.

سەدام حسێن دواى ئەوەى لەچوونى مەسعود بارزانى بۆ بەغدا نائومێد بـوو، لـە پـەيامێكى هەڕەشـە ئـامێزدا مـستەفا بـارزانى ئاگـادار كـردەوە كـە پێويـستە جووڵانەوەى ڕزگاريخوازى كوردستان هەڵوێستێك وەرنەگرێت حوكمەت ناچار بكات بەرانبەر بەوەى دەسەڵاتدارانى ئێران واز لە يارمەتيدانى جووڵانەوەى ئازاديخوازى كوردستان بێنن، لە شەتولعەرەبو چەند ناوچەيەكى ديكـەى عێـراق، تـەنازول بـۆ ئێران بكات[٥٥٤].

هەر لە سەرەتاى ساڵى ١٩٧٣دا، سەرۆكى پۆليسى هەولێر (حسێن شـێروانى) كە دەيويست بۆ سەردانى خزمەكانى سەر لە بەغدا بدات، لەلايەن ڕژێمى بەعسەوە شـــوێنبزركراو دواتـــر لاشـــە خوێناوييەكـــەى كـــە زۆر بێبەزەييانـــەو نامرۆڤانـــە شێوێندرابوو، دۆزرايەوە[٥٥٥]. لە هەردوو مانگى شوباتو مارتيـشدا، ڕژێمـى عێـراق چەندين كارى تێكدەرانەى دەرهەق بە پارتى ديموكراتى كوردسـتان و گـەلى كـورد لە ناوچە جياجياكانى كوردستان ئەنجامـدا وەكـو دەسـتدرێژيكردنە سـەر خـەڵكو بەعەرەبكردنو بەبەعسيكردنيان[٥٥٦]

فـشارى بـەعس ڕێكخـراوە پيشەييەكانيـشى گرتـەوە، گەرچـى بـەگوێرەى بەياننامەى ١١ى مارت ئەو ڕێكخراوانە مـافى ياسـايى كاركردنيـان وەرگرتبـوو، بـۆ نموونـە لـە شـارەكانى بەغـداو كـەركووكو موسـڵو خانـەقين، دواى ئـەوەى فەرمانڕەوايانى عێراق هەستيان بـە ڕۆڵـى كـاراو كاريگـەريى ڕێكخـراوى قوتابيـانى

(٥٥٤) پارتى ديموكراتى كوردستان/ كۆميتەى ئامادەكردن، س پ، ل٢٣.

(٥٥٥) كريس كۆچيرا، س پ، ل٤٣٩–٤٤٠.

(٥٥٦) بۆ زانياريى زياتر بڕوانە: "دەنگوباسى كوردستان"، ژ(١٣)، ناوەڕاستى نيسان ١٩٧٣.

کورد کرد، فشاریان خستە سەر ئەو قوتابیانەی کە ئەندامی رێکخراوەکە بوون. هەر بۆیەش لە شوبات و مارتی ١٩٧٣ بەدواوە بەردەوام کێشەو گرفتیان بۆ ئەو رێکخراوە دروست دەکرد[(٥٥٧)]

بێگوێپێدانە هیچ بەهایەکیش، رژێمی بەعس لەو شوێنانەی مەبەستی بوو خانووی تێکۆشەرانی کوردی خاپوور دەکردو بەشێوەیەکی ناپاساییش دەسگیری دەکردن[(٥٥٨)] و لە زیندانیشدا بەشێوەیەکی توندوتیژانە ئەو تێکۆشەرانەیان ئەشکەنجە دەدا[(٥٥٩)]

هەروەها باندی چەکدارییش لەلایەن بەعسەوە بۆ ئەنجامدانی کاری تێکدەرانەو تیرۆرکردنی هەندێ لە لێپرسراوانی (پ.د.ك)، دانرابوون. کاتێکیش پێشمەرگەکانی کوردستان ئەو باندانەیان ئاشکرا دەکرد، لەروانگەی دڵسۆزییان بۆ پاراستنی بەرژەوەندی گشتیی و لەترسی ئاڵۆزنەکردنی بارودۆخەکەو پابەندبوونیان بە رێنمایی سەرکردایەتییەکەیان، هیچ کارێکیان دەرهەق بەو تاوانبارانە ئەنجام نەدەدا، بەڵکو تەنها سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستانیان ئاگادار دەکردەوە، تاکو ئەوان بۆ دانانی سنوورێك بۆ ئەو کردارە دوژمنکارییانە، رژێمی بەغدا ئاگادار بکەنەوە[(٥٦٠)] دەبێ ئەوەش بگوترێت، بەرێوەبەرایەتی ئەمنی عامەی عێراق، بە مەبەستی کاری تێکدەرانە لە کوردستاندا، پسوولەی تایبەتی رێپێدانی چەك هەڵگرتنی بۆ کەسانی سەر بەباندەکانیان دروستکرد بوو[(٥٦١)]

---

(٥٥٧) ساسان عەونی، س پ، ل٦٤.

(٥٥٨) بۆ نموونە بروانە: پاشکۆی ژ(٦).

(٥٥٩) بۆ نموونە بروانە: پاشکۆی ژ(٧).

(٥٦٠) بروانە: پاشکۆی ژ(٨).

(٥٦١) بروانە: پاشکۆی ژ(٩).

هەرچەندە كاربەدەستانى بالآى بەعس لە بۆنە فەرمييەكاندا، پابەندبوونى خۆيان بە جێبەجێكردنى زووترى بەياننامەى ١١ى مارت و چارەسەركردنى كێشەى كورد دەردەبڕى، بۆ نموونە بەبۆنەى ١ى ئايارى جەژنى كرێكارانى جيهانەوە، ساڵى ١٩٧٣ سەرۆك كۆمار لەميانى وتارێكدا گوتى: "جێبەجێكردنى ئۆتۆنۆمى پێش ١١ى مارتى ساڵى ١٩٧٤ بەديهێنانى ئەو بەندانەى لە بەياننامەى ١١ى مارت ماونەتەوە لەگەڵ پاراستنو راگيركردنى مافى رۆشنبيرى و ئيدارى كەمايەتييە براكانى وولآت لەسەروو ئەو ئەركانە دابنێن كە كەوتۆتە سەرشانمان"[٥٦٢]، بەلآم ئەوانە تەنها قسەبوون بۆ مەبەستى چەواشەكردنى راى گشتى ناوخۆو دەرەوەى عێراق بەكاردەهێنرانو نەدەخرانە بوارى پراكتيكەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا مستەفا بارزانى ١٠ى ئايار، لە نامەيەكيدا بۆ سەرۆك كۆمارى عێراق، رێزى لە هەڵوێستى جەختكردنى لەسەر ئەو بابەتانە گرتو تەواوى ئامادەيى جووڵانەوەى رزگاريخوازى كوردستانيشى نيشاندا، بۆ هاوكاريكردنى هەر كارێك كە خزمەت بە گەلو وولآت بگەيەنێت[٥٦٣].

سياسەتى بەعەرەبكردنى ناوچەكانى كوردستانيش كە لەلايەن رژێمى بەعسەوە پەيڕەو دەكرا، لەو سەردەمەدا زياتر برەوى پێدرا، ئەمەش فاكتەرێكى سەرەكى گيروگرفتەكانى نێوان ئەو رژێمەو سەركردايەتى جووڵانەوەى رزگاريخوازى كوردستان بوو. هەر بۆيە بەشى پەخشو راگەياندن لە مەكتەبى سياسيى پارتى ديموكراتى كوردستان، لە ١ى حوزەيرانى ١٩٧٣دا، بڵاوكراوەيەكى بەناونيشانى (بەعەرەبكردن كۆسپێكى زلە لەرێ ى جێبەجێكردنى پەيمانى ئازاردا)، بڵاوكردەوە. تيايدا لە ڕوانگەى هەستكردن بەمەترسى سياسەتى

(٥٦٢) بڕوانە: "هاوكارى"، ژ(١٦٥)، ١٩٧٣/٥/٤.

(٥٦٣) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨٤٤.

بەعەرەبکردنو بەبەعسیکردن، داوای لەهێزە نیشتمانییەکان کرد، دژی ئەو سیاستە بوەستن. داواشی لە نوێنەرنی رای گشتی عێراقو عەرەبو جیهانیو میدیاکان کرد رووبکەنە کوردستان، تاکو بە چاوی خۆیان ئەو باردۆخە ببینن‌و چەند نموونەیەکیشی لەو سیاسەتە خستبووە ڕوو[٥٦٤]

لە گۆشەی هەستکردن بە بەرپرسیارێتی مێژوویی بەرانبەر ولاتەکەی، لە ٢٨ی حوزیرانی ١٩٧٢، مستەفا بارزانی نامەیەکی بۆ ئەحمەد حەسەن بەکر نارد، تیایدا ئەوەی دووپات کردەوە: کە تاکە وەلامێک بۆ بەرەنگاربوونی ئەو مەترسییانەی رووبەڕوی ولاتو ناوچەکە کردبوو، خۆی لەپتەوکردنی یەکێتی نیشتمانییدا دەبینێتەوە، لەرێگەی جێبەجێکردنی تەواوی بەیاننامەی ١١ی مارت[٥٦٥].

لە ٤ی تەممووزیشدا، سەرۆک کۆمار بەنامەیەک وەلامی مستەفا بارزانی دایەوە، تیایدا وێڕای ڕێزنیشاندانی خۆی بەرانبەر ناوەرۆکی نامەکەی، ئاماژەی بەوەکردبوو کە گفتوگۆکانی نێوان هەردوولا بە بەشداری لایەنە نیشتمانییەکانی دیکە، ئەنجامێکی پۆزەتیفو روونو یەکلاکەرەوەی نەبووە[٥٦٦] ئەوەش رەتکردنەوەیەکی ئاشکراو راستەوخۆی ملدانیان بوو بۆ ئاشتیو ئامادەییان بۆ نەهێشتنی کۆسپو تەگەرەکانی بەردەم جێبەجێکردنی بەیاننامەی ١١ی مارت. فاکتەری سەرەکی ئەو هەلوێستانەی بەعسیش لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو، کە لەسەر ئاستی ناوخۆدا ئەوکاتە لەگەل حیزبی شیوعی عێراق دانوستانەکانیان گەرم بووو ئاسۆی رێککەوتنی نێوان هەردوولا دەرکەوتبوو. لەسەر ئاستی

---

(٥٦٤) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژ(١٠).

(٥٦٥) بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨٤٨.

(٥٦٦) هـ س، ل٨٤٩–٨٥٠.

دەرەوەش، بەتایبەتی دوای بەستنی پەیماننامەی دۆستایەتیی‌و هاوکاریی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت لەساڵی ١٩٧٢دا، پشتگیرییەکی گەورەی دەسەڵات‌و ڕژێمە فەرمانڕەوایەکەیان بەدەستهێنا بوو.

ئەگەر چی نوێنەرانی پارتی دیموکراتی کوردستان، بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانیی، لە زۆربەی گفتوگۆکانی لەگەڵ بەعس‌و حیزبی شیوعی بەشدار بوون، کەچی بەهۆی پێشنیاری بەعس‌و (ح.ش.ع) بۆ پچڕاندنی پێوەندییەکانی جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان لەگەڵ حوکمەتی ئێران، گفتوگۆی نێوان (پ.د.ک)و بەعس وەستا، لەبەرئەوەی سەرکردایەتی کورد، پێشنیارەکەیانی ڕەتکردەوە. دەرەنجام لە شەوی ١٧ی تەممووزی ١٩٧٣دا، بەیاننامەیەکی دووقۆڵی لەنێوان حیزبی بەعس‌و حیزبی شیوعی مۆرکرا، دەرگاش بۆ پارتەکانی دیکە، بەتایبەتی (پ.د.ک) والآ کرا(٥٦٧).

دوای ئەوەش، پارتی دیموکراتی کوردستان بەو بۆنەیەوە بەیاننامەیەکی دەرکرد، تیایدا ئاشکرایکرد کە بە هیچ شێوەیەك تا ڕۆژی بڵاوکردنەوەی ئاگاداری ئەو ڕێککەوتنە نەبووە. دەربارەی چوونیشی بۆ نێو ئەو بەرەیە چەند خاڵێکی چارەسازی بۆ حوکمەتی عێراق دەستنیشان کرد، تاکو بەشداریکردنیان لەو بەرەیەدا ببێتە ئامرازێکی کاریگەر بۆ پشتگیری‌و پتەوبوونی لە پاشەڕۆژدا. ئەو خاڵانەش بریتی بوون لە ئەنجامدانی سەرژمێرییەك بۆ دیاریکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی و سڕینەوەی شوێنەواری سیاسەتی بەعەرەبکردن‌و چۆنیەتی داڕشتنی یاسای ئۆتۆنۆمی‌و دیاریکردنی هەڵوێستی بەعس دەربارەی ئەو سەرنجانەی (پ.د.ك) سەبارەت بەپەیمانی کاری نیشتمانیی، لە بیرخەرەوەکەی

(٥٦٧) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: د.مکرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص٢٨١و ٢٨٥–٢٨٦و ٣٠٤–٣٠٥.

١١ی کانوونی دووەمی ١٩٧٢ دەربڕیبوو. دواخاڵی بەیاننامەکەش داوای کۆتایی هێنان بوو بەماوەی گواستنەوەی جێبەجێکردنی هەڵبژاردنێکی ئازاد لەسەرانسەری عێراقدا دوای تێپەر بوونی ساڵێك بەسەر بەشداریکردنیان لەبەرەدا[٥٦٨]. ئەو هەڵوێستو پێشنیارانەی پارتی دیموکراتی کوردستان کە زۆر دروستو واقیعی بوون بۆ چوونە نێوبەرە، لەلایەن بەعسەوە پشتگوێ خران.

رژێمی عێراق سەرەڕای رەتکرنەوەی هەموو پێشنیارێکی سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان، بەردەوام بوو لە درێژەپێدانی کوشتنو برینو وێرانکردنو بەعەرەبکردنی ناوچەکانی کوردستان. هەر لە درێژەی ئەو سیاسەتەشیدا، مانگی ئاب بە هاوکاری هەندێ بەکرێگیراوی کورد، چەند هێرشێکی سوپاییان کردە سەر ناوچەی شەنگالو چەندین دێهاتی ئەو ناوچەیان سووتاندو ژمارەیەکی زۆری خەڵکی سیڤیلیان کوشتو بریندارکرد. لەبەرانبەر ئەو سیاسەتەشدا، مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ٢٢ی ئابی ١٩٧٣، بروسکەیەکی ئاراستەی لقەکانی حزبی کرد، تیایدا وێڕای دەربڕینی نارەزایی توند، بڕیاریدا رۆژی ٢٥ی ئاب بۆ ماوەی ٢٤ کاتژمێر لە هەموو کوردستان مانگرتن ئەنجام بدەن[٥٦٩].

لەپێناو زەقکردنەوەی ئەو سیاسەتەی رژێمی بەعس، بۆ رای گشتی جیهانیی، بەتایبەتی لەڕووی گۆڕینی پێکهاتەی نەتەوەیی و پشتگوێخستنی پەرەپێدانی ناوچەکانی کوردستانو هەوڵدانی بۆ لاوازکردنی رۆڵی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردو پارتی دیموکراتی کوردستان لە ژیانی سیاسییدا، مستەفا بارزانی نامەیەکی ئاراستەی کۆنگرەی وڵاتانی بێلایەن کرد کە مانگی ئاب لە

(٥٦٨) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "دەنگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

(٥٦٩) بڕوانە: پاشکۆی ژ(١١).

جەزائیر بەسترا، داوای لێکردن گرنگی بەو پرسە بدەن‌و تواناو کاریگەریی خۆیان بۆ پاڵپشتیکردنی ئاواتەکانی گەلی کورد لە شادبونیان بە ئۆتۆنۆمی بەکار بهێنن[٥٧٠].

لە ١٨ی ئەیلولیشدا سوپای عێراق بە مەبەستی دەرخستنی توانای هێزی سەربازیی دوو هێرشی کردە سەر ناوچەکانی شێخان‌و دەربەندیخان‌و هەردوو ناوچەکەی داگیرکردەوە، بەڵام دواتر بەهۆی مەترسی و ئامادەکاریی بۆ شەڕی (عەرەب–ئیسرائیل) کە ٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٣ ڕوویدا، هێزەکانی لەو ناوچانەی کوردستان کێشاوەو هێزی پێشمەرگەی کوردستانیش ناوچەکانیان خستەوە ژێر دەسەڵاتی خۆیان[٥٧١]

سیاسەتی شەڕانگێزی بەرانبەر کوردستان هێندەی دیکە مستەفا بارزانی بەرانبەر بەعس بێئومێد کرد. ئەوەبوو لە تشرینی یەکەم لە دیمانەی ڕۆژنامەنووسێکی بیانیدا، گوتی: "پێم وانیە بە ئاشتی بگەینە ئۆتۆنۆمی لەبەرهۆیەکی زۆر سادە، ئەویش ئەوەیە کە حوکمەتی عێراق لە خەونیشدا بیر لەوە ناکاتەوە ئۆتۆنۆمی راستەقینەو تەواومان بداتێ. کە حوکمەت ناچار دەبێت گفتوگۆمان لەگەڵدا بکات بەمەبەستی ئەوەیە لەم ناوچە تەسکەدا گەمارۆمان بدات کە ئێستا بە زەبری چەك بەرگری لێدەکەین، بەڵام ئەم ناوچەیە تەنیا بەشێکی بچووکی کوردستانە چونکە کوردستان خانەقین‌و کەرکووك‌و دەوروبەری موسڵیش دەگرێتەوە. ئێمە دەست لەو ناوچانە هەڵناگرین هەرچییەك ڕوویدات، چونکە خۆمان بە بەرپرس دەزانین بەرانبەر بەو کوردانەی لەو ناوچانەدا دەژین بەهەمان

(٥٧٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: "الکادر"، ع(٢٠)، تشرين الثاني ١٩٧٣، ص١٧–٢٠

(٥٧١) ئیبراهیم جەلال، س پ، ل٢٥٨.

ئەنـدازەی کــە لەبــەردەم مێــژووی گەلەکــەمان هەســت بــە بەرپرســیارێتی دەکەین"[٥٧٢]

هەروەها بەهۆی ئەو دژایەتییە ناڕەواو دەسگیرکردنو هەڕەشەو گورەشانەی کە لەلایەن چەند دامودەزگایەکی رژێمی بەعس بەتایبەتی ئـەمنی عامـە، دەرهـەق بـە ئەنـدامانی یـەکێتی قوتابیـانی کوردسـتان و کەسـوکاریان لـە هەنـدێ ناوچـەی کوردستان، بەتایبەتی لە شاری کـەرکوك ئـەنجام دەدرا، مەکتـەبی سـکرتاریەتی یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە مانگی کانونی یەکەمی ١٩٧٣دا روونکردنەوەیەکی ئاراسـتـەی هــەر ســێ وەزیــری نــاوخۆو کاروبــاری ژووروو پــەروەردەی عێـراقو بەڕێوەبەری ئەمنی عامەو مەکتەبی تەنفیزی یەکێتی نیشتمانیی قوتابیـانی عێـراق کرد، تیایدا وێڕای ئاماژەکردنی بەوەی کە ئـەو کارانـە دەبنـە هـۆی پەرەسـەندنی ناکۆکی سیاسیی لەو ناوچانەدا، داواشـیان کـرد بـەزووترین کـات چارەسـەری ئـەو پرسە بکەن[٥٧٣].

بـەهۆی بـارگرژی نێـوان هــەردوولاو هــەوڵی بــەعس بــۆ تــەواو گۆشــەگیرو فەرامۆشکردنی رۆڵی پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان لەسـەر گۆڕەپـانی سیاسـیی‌و خۆئامـادەکردنی بـۆ لەیـەکتر دابڕینــی ســەرکردایەتی جووڵانـەوەی رزگـاریخوازی کوردســتانو کێــشەی رەوای نەتــەوەی کــوردو چارەســەرکردنی ئــەو کێــشەیە بەبۆچــوونی بەرتەســكو رەگەزپەرســتانەی خــۆی، بــەدەر لــەو جووڵانــەوە رزگــاریخوازەو دواتــریش ســەرکوتو لــەناوبردنی جووڵانەوەکــە، (ئەنجومــەنی سەرکردایەتی شـۆڕش)ی عێـراق لـە کۆبوونـەوەی ٣١ی کـانوونی دووەم ١٩٧٤یـدا بڕیاریـدا بـە هەڵوەشـاندنەوەی لێژنـەی ئاشـتی و پێکهێنـانی لێژنەیـەکی بـالا بـۆ

(٥٧٢) د.گۆینتەر دێشنەر، س پ، ل٢٢٦.

(٥٧٣) بڕوانە: رۆژنامەی "برایەتی"، ژ(٨١)، ٢١/١٢/١٩٧٣.

کاروباری کوردستان، بە سەرۆکایەتی سەدام حسێن‌و ئەندامێتی (٨) کەسانی دیکەی سەرکردایەتی بەعس[٥٧٤]. لە ٢٤ی شوباتیشدا، ئەنجومەنی ناوبراو بڕیارێکی دەرکردو تیایدا روونیکردەوە کە هەر رێکخراوێکی سیاسی بەشداری لە (بەرەی نیشتمانیی پێشکەوتنخواز) نەکات، قەدەغە دەکرێت[٥٧٥] ئەو بڕیارەش لەلایەکەوە پێچەوانەی ئازادییە سیاسیی و دیموکراسییەکان‌و لەلایەکی دیکەشەوە فشارێکی گەورەی بەعس بوو بۆ سەر تەواوی هێزە سیاسییەکان، بەتایبەتی پارتی دیموکراتی کوردستان، تاکو بیانخاتە ژێر رکێف‌و سەرکردایەتی خۆی‌و بۆ مەرامە تایبەت‌و نارەواکانی بەکاریان بێنێت.

بەو چەشنە گفتوگۆی نێوان سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان‌و رژێمی بەعس، بەتایبەتی دوای چوونی ئیدریس بارزانی‌و شاندی باڵای کوردی بۆ بەغداو سازدانی کۆبوونەوەیەکی بێئەنجام لە مارتی ١٩٧٤دا لەگەڵ سەدام حسێن، گەیشتە رێگایەکی داخراو. لەو کۆبوونەوەیەدا سەدام گوتبووی: ناچارمان مەکەن لەسەر شەتولعەرەب تەنازول بۆ شای ئێران بکەین، ئەگەر ئەوەش روویدا ئەوا ئێوە نرخەکەی دەدەن[٥٧٦] ئەو ئاگادار کردنەوەیەش هەڕەشەیەکی گەورەبوو دژی کورد.

دوای تێپەڕبوونی ساڵێکیش بەسەر راگەیاندنی یاسا ئۆتۆنۆمیەکەی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق‌و دەسپێکردنەوەی شەڕی نێوان

---

(٥٧٤) سەبارەت بەو بڕیارە بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨–١٩٧٧)، المجلد الاول، ص٦١٠.

(٥٧٥) هـ س، ل٣٩٢.

(٥٧٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني– العراق، ص١٣٨–١٣٩.

هێزەکانی پێشمەرگەو سوپای عێراق، سەدام بەڵێنەکەی خۆی بەجێهێناو ٦ی مارتی ١٩٧٥، لە رێککەوتننامەی جەزائیر، تەنازولی بۆ رژێمی ئێران کرد. لە ئاکامیشدا شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان دووچاری نسکۆ بوو[٥٧٧]

لێرەدا دەبێ ئەوەش بگووترێ هەرچەندە رژێمی بەعس لەسەرەتاوە بەتاکتیك و مەبەستی پیلانگێڕیی دژی کوردو لەناوبردنی شۆڕشە رزگاریخوازەکەی بۆ دانوستان هاتبووە پێشەوەو دواتریش تێکچوونی بارودۆخەکە لە ساڵی ١٩٧٤دا هەر لە ئەستۆی ئەودابوو، بەڵام سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانیش ئەو سەردەمە وەك پێویست لەئاست ئەو بەرپرسیارێتییە مێژوویی و نەتەوەییەدا نەبوو کە کەوتبووە سەرشانی، تا بتوانێ سەرکەوتووانە مامەڵە لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسییە ناوخۆییەکان و بارودۆخی نێودەوڵەتی ئەو سەردەمەدا، بکات. نەشیتوانیبوو لە هەمبەر پێوەندییە ناوخۆیی و دەرەکییەکانیدا هاوسەنگییەکی ئەوتۆ رابگرێت و گەرەنتیش بۆ دوارۆژی سیاسیی کورد مسۆگەر بکات.

سەرکردایەتی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستانیش دوای نسکۆی شۆڕش بەشێوەیەکی واقیعیانە لە هەڵسەنگاندنی بۆ بارودۆخی ناوخۆی ئەو سەردەمە دەڵێت: "لەو ئاهەنگانەی کە گێڕران بە بۆنەی پەیمانی مارتەوە مانگێکی تەواوی خایاند، ئیتر لەخۆبایی بوون کەوتە ناو سەرکردەو ریزەکانی پارتی یەوە،

---

(٥٧٧) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: هـ س، ل١٢٨-١٣٩. شایانی باسە دوای رێککەوتننامەی جەزائیر لەلایەن چەند کەسانێکەوە هەوڵدرا حوکمەتی بەعس لەو رێککەوتنەیان لەگەڵ ئێران پەشیمان بکەنەوەو شەڕو کوشتاریش بەرانبەر نەتەوەی کورد رابگرن، وەکو ئەو هەوڵەی لەلایەن (فوئاد عارف)ەوە درا، بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژ(١٢)، بەلام لەبەرئەوەی پیلانەکە نێودەوڵەتی بوو و دەستی ولاتانی دیکەشی تێدابوو، بۆیە گوێ بەو هەوڵانە نەدرا.

مەترسى و هۆشيارى بەتەواوەتى لەبيربرايەوە، بەلام دەبىّ ئەوەش بلّيّين كە بارزانى هەميشە دووپاتى دەكردەوە كە ئەو قۆناغە زياتر لە قۆناغى شەڕ هۆشيارى پێدەوێت، ئيتر ئەوەبوو كەوتينە ناو قۆناغێكى تازەوە بىّ ئەوەى كە هيچ خۆمان بۆ ئامادەكردبێت و پلان و نەخشەمان بۆ دانابێت"[٥٧٨]

هەروەها ئەو سەردەمە زۆربەى لێپرسراوانى كورد كەوتبوونە هەلّپەى بەدەستهێنانى پلەوپايەى حوكومى و خەريكى بازرگانى و پێكەوەنانى سەروەت و سامان بوون بێئەوەى چاودێرييان بەسەرەوە بێت[٥٧٩]. رژێمى عێراقيش ئەوەى قۆستبۆوەو توانيبووى لەژێرەوە پێوەنديى بەچەند ئەندامێكى سەركردايەتى (پ.د.ك) بكات و بۆ بەرژەوەندى و مەرامەكانى خۆى بەكاريان بهێنێ. دواتريش ژمارەيەك لەو كەسانە بڕيارى خۆياندا بۆ چوونە پالّ حوكمەتى بەعس[*].

جێى ئاماژەپێدانە ئەو سەردەمە لە ريزەكانى جوولانەوەى كوردايەتى كەسانى واهەبوون كە لەرێگەى جوولانەوەى رزگاريخوازى كوردستانەوە دواى بەياننامەى ١١ى مارت پۆستى كارگێڕى بەرزيان لە حوكمەتى عێراقدا وەرگرتبوو، كەچى لەپێناو بەرژەوەندى تەسك و تايبەتى خۆيان، دواى كردەوە نابەجىّ و

(٥٧٨) پارتى ديموكراتى كوردستان (سەركردايەتى كاتى)، س پ، ل٦١.

(٥٧٩) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، س پ، ل٦١.

(*) لەوانەش عەزيز ئاكرەيى و هاشم ئاكرەيى و ئيسماعيل مەلا عەزيز بوون كە يەكەميان ئەندامى مەكتەبى سياسيى و دووانەكەى تريش ئەندامى كۆميتەى ناوەنديى پارتى ديموكراتى كوردستان بوون و سالّى ١٩٧٢ بڕياڕياندا بچنە پالّ حوكمەتى بەعس بڕوانە: محەمەد مەلا قادر، س پ، ل٧٢.

پیلانگێڕییەکانی بەعسیش، دەیانگوت: ئێمە بەکەمترین شت رازین ئەگەر بارودۆخەکە هەرواش بمێنێتەوە(٥٨٠)

لەسەر ئاستی دەرەوەشدا، سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان لەیەك کاتدا پێوەندیی سیاسیی لەگەڵ چەندین وڵاتی رۆژهەڵاتی و رۆژئاوایی خاوەن بەرژەوەندی جیاوازو تەنانەت بیروباوەڕی دژ بەیەکتردا هەبوو، کە ئەم پێوەندییانەش هەم رژێمی عێراقی نارەحەت کرد، هەم خۆشیان نەیانتوانی هیچ سەرکەوتنێکی سیاسیی بۆ کوردستان پێ مسۆگەر بکەن.

(٥٨٠) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، هەولێر، ٢/٩/٢٠٠٤.

تەوەری سێیەم:

کێشەو گفتوگۆکانی پرۆژەی یاسای ئۆتۆنۆمیی

هەروەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد، بەپێی رێککەوتنی نێوان سەرکردایەتی جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردستان و رژێمی بەعس، ماوەی ٤ ساڵ دانرابوو بۆ جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت[*]، بۆیە دەبوایە دوای تەواوبوونی ئەو چوار ساڵە یاسای ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بڕیاربدرێ.

لەسەر ئەو زەمینەیە، پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیاری دەسەلاتدارانی عێراق، لە ٩ی مارتی ١٩٧٣ رەشنووسی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی پێشکەشکرد. بەلام ئەوان، بەو بەبیانووەی پرۆژەیەکی توندڕەوو بنبەستە، رازینەبوون ببێتە بنەمایەك بۆ گفتوگۆ[٥٨١]

هەرچەندە پرۆژەکە بەهۆی دەستنیشاننەکردن و ناونەهێنانی "هەرێم" کە توخمێکی سەرەکی ئۆتۆنۆمییە[٥٨٢]، کەموکوڕییەکی بەرچاوی لەخۆگرتبوو، کە دووبارەی کەموکوڕیی ناوەڕۆکی بەیاننامەی ١١ی مارت بوو و دواتریش بووە پرسێکی چارەسەرنەکراوی نێوان سەرکردایەتیی جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردستانو بەعس، بەلام دەبێ ئەو راستییەش بگوترێ کە پرۆژەکە بە

(*) بگەڕێوە بۆ تەوەری چوارەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

(٥٨١) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٣٠٨.

(٥٨٢) ناوەڕۆکی ئۆتۆنۆمی سێ توخمی سەرەکی دەگرێتەخۆ: یەکەم- بوونی هەرێمێکی دیاریکراو کە دامەزراوە کارگێڕییەکانی ئۆتۆنۆمی تیایدا دەسەلات دار بن. دووەم- سەربەخۆیی دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی. سێیەم- چاودێریکردنی دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی لەلایەن دەسەلاتی ناوەند. بڕوانە: د. محمد هماوەند، الفدرالية والحكم الذاتي، ص١٠٠.

تێروتەسەلیی، چەند بابەتێکی وەك: پرەنسیپە گشتیی و سەرەکییەکان، هێڵە سەرەکییەکانی پێکهات و دەسەڵاتی دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی هەرێمی کوردستان و چوارچێوەی کارکردنیان، کارسازیی و ئەرکەکانی دەسەڵاتی ناوەندیی، هەروەها رێکخستنی پێوەندیی نێوان هەردوو دەسەڵاتی ناوەندیی و ئۆتۆنۆمی، خستبووە بەرچاو(٥٨٣)

سەرۆك كۆماری عێراقیش لەو نامەیەی کە ٤ی تەموزی ١٩٧٣ بۆ مستەفا بارزانی ناردبوو، ئاشکرای کردبوو ناتوانن بەو پرۆژەیەی کورد رازیبن. داواشی کردبوو چاوی پێدا بخشێننەوەو پێشنیاری گونجاو بۆ گفتوگۆ لەسەرکردنیان پێشکەشبکەن(٥٨٤).

مستەفا بارزانییش، لە مانگی ئابدا بەنامەیەك وەڵامی سەرۆك كۆماری دایەوەو داوای لێکرد سەرنجی خۆیان سەبارەت بە خاڵە پەسەندنەکراوەکانی پرۆژەی کورد بخەنەڕوو، تا لێیان وردبنەوەو لە دووبارە دارشتنەوەی پێشنیارەکانیان بەشێوەیەك کە مایەی رەزامەندیی پەسندکردنی هەموان بێت، لەبەرچاویان بگرن(٥٨٥)

شایانی باسە حیزبی شیوعی عێراقیش پرۆژەیەکی یاسای ئۆتۆنۆمی پێشکەشکردبوو کە بنەما پێشنیارکراوەکانی ئەو سیستەمەی خستبووەڕوو، ئاستی سەرپشکیی هەردوو دەسەڵاتی یاسادانان و راپەڕاندنی دەوڵەتی ناوەندیی لە یازدە بەند، ئاستی سەرپشکیی ئەنجوومەنی راپەڕاندنی هەرێمەکەشی لە چوار

---

(٥٨٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی پرۆژەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان بڕوانە: "نضال الطلبة" (مجلة ثقافية لاتحاد طلبة كردستان العراق)، ع(١١)، حزيران ١٩٧٣، ص٤٢-٤٥.

(٥٨٤) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨٤٩-٨٥١.

(٥٨٥) بڕوانە: هـ س، ل٨٥٢.

بەنددا دیاریکردبوو. هەروەها (ح.ش.ع) لە پرۆژەکەیدا پێشنیاری کردبوو، بەنیازی دیاریکردنی سەرپشکیی وجۆری پێوەندیی نێوان هەردوو دەسەڵاتی ناوەندیی و خۆجێیی هەرێمەکە، بە لەبەرچاوگرتنی باروئۆخی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئابووریی و پەندوەرگرتن لەنموونەی هەمەجۆری سیستەمیی ئۆتۆنۆمیی جێبەجێکراوی وڵاتانی جیهان، دەستووری عێراق دەسکاریی پێویست بکرێ. بەڵام بەعس ئەو پرۆژەشی پشتگوێخست. ئیدی حیزبی شیوعیش وازی لێهێناو، لەگەڵ بەعس بەشداری لە دارشتەیەکی هاوبەش کرد بەناوی بەرەی نیشتمانیی[٥٨٦].

لە ٢٤ی ئەیلولی ١٩٧٣یشدا سەدام حسێن لەمیانی کۆبوونەوەی لەگەڵ هەندێ لە داردەست و لایەنگرانی دەسەڵاتەکەی بۆ تاوتۆکردنی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی، وای خستەڕوو کە لە بۆچوونی خۆیاندا گەلی کوردو پارتی دیموکراتی کوردستان بە هەمان چاو سەیر ناکەن، حیزبی بەعسیشی نەك تەنیا بە سەرکردەی عەرەبی عێراق، بەڵکو بەسەرکردەی تەواوی گەلانی عێراقی لە قەڵەمدا[٥٨٧].

لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٣یشدا، بەعس لەگەڵ سەدان کەس لە نوێنەرانی (سەربەخۆ)و دژی پارتی دیموکراتی کوردستان، سەبارەت بە جێبەجێکردنی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی، کەوتە لێدوان و گفتوگۆ کردن. ئەوەش نیازێکی ئاشکرای بەعس بوو بۆ سووربوونی لەسەر بەلاوەنانی (پ.د.ك)[٥٨٨].

دوای رەتکردنەوەی هەردوو پرۆژەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق، لە ١٢ی کانونی یەکەمی ١٩٧٣دا، حوکمەتی بەعس

---

(٥٨٦) بروانە: عادل حسین شبع، س پ، ل٢٤١–٢٤٢.

(٥٨٧) صدام حسین، س پ، ل٢٤–٢٥.

(٥٨٨) دیڤید ماکداول، س پ، ل٦٩٠

پـڕۆژەی خـۆی بـۆ ئۆتۆنـۆمی پێشکەشی سـەرکردایەتیی کـورد کـرد، بـەڵام بـە بۆچوونی (پ.د.ك)، پڕۆژەکەی بەعس ناتەواو بوو، چـونکە بـەپێی ئـەو پڕۆژەیـە، بەعس بۆ دیاریکردنی سنووری هـەرێمی ئۆتۆنـۆمی کوردسـتان، سـووربوو لەسـەر گەڕانـەوە بـۆ سـەرژمێریی سـاڵی ١٩٥٧ کـە لەلایـەن سـەرکردایەتی کـوردەوە رەتکرابۆوە لەبەرئەوەی لەگەڵ خاڵی (١٤)ی بەیاننامەی ١١ی مارت ناکۆك بوو، کە بەپێی ئەو خاڵە دەبوایە سەرژمێرییەکی نوێ ئەنجام بدرێت[٥٨٩]

دوای خـستنە ئـارای پڕۆژەجیاوازەکـانی ئۆتۆنـۆمی و بەمەبەسـتی تاوتۆکردنیـان، بـەئامادەبوونی نوێنـەرانی بـەعس و شـیوعی و نەتەوەییـە پێشکەوتنخوازەکان و نوێنـەرانی پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان، کۆبوونەوەیـەکی بەرفراوان لە ١٦ی کانوونی دووەمـی ١٩٧٤ لـە بەغـدا ئەنجامـدرا[٥٩٠]، بـەڵام هـەر لەسەرەتاوە لەسەر چەند خـاڵێکی سـەرەکیی، وەك دیـاریکردنی سـنوورو ئاسـتی دەسەڵاتی یاسایی دەزگاکـانی ئۆتۆنـۆمی و پرسـی هەڵبـژاردن و بـە عـەرەبکردنی ناوچەکانی کوردستان و بودجەی سەربەخۆو بەشـە داهـاتی نـەوت بـۆ ناوچـەکانی ئۆتۆنـۆمی، نـاکۆکی کەوتـە نێوانیـان[٥٩١] جێـی ئاماژەپێدانـە، شـاری کـەرکووك گرفتی سەرەکیی بوو لەدیاریکردنی سنووری هـەرێمی ئۆتۆنـۆمی. لـەو پرسەشـدا، هـەر لایـەنێك پێـشنیارو بۆچـوونی جیـاوازی خـۆی هـەبوو. حیزبـی شـیوعی پێـشنیاریکرد کـەرکووك بکرێتـە شـاری برایـەتی و نەتـەوەیی، کـە کارگێڕییـەکی تایبـەتی هـەبێ و تیایـدا نەتـەوەکان بـە مافـە کۆمەڵایـەتیی و رۆشـنبیرییەکانیان

---

(٥٨٩) Nader Entessar, Op.Cit. P75

(٥٩٠) بۆ زانیـاریی زیـاتر بڕوانـە: مـسعود لبـارزاني، البـارزاني والحركـة التحرريـة الكرديـة، ج٣، ص٢٩٤-٢٩٥و ٦٠٣-٦٠٧؛ صدام حسين، س پ، ل٤٢-٤٤.

(٥٩١) ژێرارد چالیاند، س پ، ل٣٠٠-٣٠١.

شـادبن. هـەروەها (ح.ش.ع) بـۆ کـارگێڕی پارێزگـای کـەرکووك پێـشنیاریکرد لێژنەیـەکی بـالآ لـە بـەعس و پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان و حیزبـی شـیوعی پێکبهێنرێت، بەڵام سـەرکردایەتی کـورد بـەم پێـشنیارانە رازی نـەبوو و سـووربوو لەسەر ئەوەی ئەم شارە لەنێو چوارچێوەی ئۆتۆنۆمیـدا بێـت. کەچـی پێـشنیاری بەعس دابەشکردنی شارەکە بوو، بەشی رۆژهەلآت (رۆژهەلآتی بەستی خاسـە) بـۆ کوردو بەشی رۆژئاواشی بۆ تورکمان دانابوو.ئەو پێشنیارەش لەوەوە سەرچـاوەی گرتبوو کە کورد رۆژێك دەرفـەتی جیابوونـەوەو پێکهێنـانی دەوڵـەتی سـەربەخۆی دەبێ(٥٩٢).

لە ٢٠ی کانونی دووەمی ١٩٧٤یشدا، مستەفا بارزانی لـە نامەیەکیـدا بـۆ سـەدام حسێن، بۆ دەسپێکردنی گفتوگۆی نێوانیان سـەبارەت بەجێبـەجێکردنی بەیاننامـەی ١١ی مـارت و چەسـپاندنی ئۆتۆنـۆمی کوردسـتان لـەکاتی دیـاریکراوی خۆیـدا، گەشـبینیی نیـشانداو ئـاواتی بـۆ سـەرکەوتنی گفتوگۆکـان خواسـت. (سـەدام حسێن)یش ناوەرۆکی نامەکەو چەند بابەتێکی دیکەی لەگەڵ شاندی کورددا تـاوتوێ کرد. پاشانیش چـەند کۆبوونەوەیـەك لـەنێوان سـەرکردایەتی کـوردو رژێمـی بـەعس ئەنجامـدرا، بـەڵام تـا ١٠ی مـارتی ١٩٧٤ کـە پێوەنـدیی نێـوان هـەردوولا پـچڕا، گفتوگۆکان لـە بازنەیـەکی بۆشـدا دەخوولانـەوەو هـیچ لایـەکیان بـەداواو پێـشنیاری لایەکـەی دیکـە، بەتایبـەتی لەسـەر پرسـی کـەرکووك رازی نـەبوو، چـونکە بـەعس نەیدەویست کەرکووك و شەنگال و خانەقین بخاتە نێو سنووری هـەرێمی ئۆتۆنـۆمیو رازیـش نـەبوو مـاوەی گفتوگـۆکردن لەسـەر پـرۆژەی ئۆتۆنـۆمی درێـژ بکاتـەوە.

---

(٥٩٢) د. مكرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص٢٩٨-٢٩٩.

سەرکردایەتیی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستانیش بەهیچ شێوەیەك ئامادە نەبوو لەسەر ئەو پرسە سازش بکات[٥٩٣].

سەرەنجام، (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی عێراق لە ١١ی مارتی ١٩٧٤دا، یەکلایەنە یاسای ژمارە (٣٣)ی بۆ ئۆتۆنۆمی لە کوردستاندا دەرکرد[٥٩٤] لە هەمان رۆژیشدا بەعس ماوەی (١٥) رۆژی بۆ مستەفا بارزانی دانا تا ئەو یاسایە پەسەند بکات، بەڵام ئێزگەی (دەنگی کوردستان)ی زمانحاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان بەتوندی بەرپەرچی ئەو هەڕەشەیەی بڵاوکردەوەو رایگەیاند کە گەلی کورد تا بەدیهێنانی دوا ئامانجی خەبات دەکات[٥٩٥].

ئەگەرچی هەڵوێستی پەسەند نەکردنی یاسای ئۆتۆنۆمی ساڵی ١٩٧٤ی رژێمی عێراق لەلایەن (پ.د.ك)ەوە مانای دەسپێکردنەوەی شەڕی دەگەیاند، بەڵام بۆ سازشنەکردن لەسەر کۆڵەکە بنەماییەکانی ئۆتۆنۆمییەکی راستەقینەو بەئامانج گەیاندنی پەیامی رزگاریی کوردستان، تاکە رێگەی چارەنووسساز بوو[٥٩٦] لەبەرئەوە دیسان شەڕی کوردو حوکمەتی عێراق هەڵگیرسایەوە.

---

(٥٩٣) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٩٥–٢٩٧ و ٦٠٨ و ٨٥٤–٨٥٥.

(٥٩٤) بۆ زانیاریی زیاتر سەبارەت بەو یاسایە بڕوانە: "الوقائع العراقية"، ع(٢٣٢٧)، ١١/٣/١٩٧٤.

(٥٩٥) ژێرارد چالیاند، س پ، ل٣٠٥.

(٥٩٦) پارتی دیموکراتی کوردستان (کۆمیتەی ئامادەکردن)، س پ، ل١٩.

دەرەنجام

دەرەنجام

هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٦١ لە کوردستانی بندەستی عێراقدا گوڕ و تینێکی گەورەی بەکورddاو وەرچەرخانێکی مەزنی سیاسیشی لەمێژووی نوێی کوردستاندا خوولقاند. سەرکەوتنە چەکدارییەکانی ئەو شۆڕشە هەندێ جار چۆکی بە دوژمنانی دادەداو دروشم و ئامانجەکانیشی هاوشانی سەرکەوتنەکان، گۆڕانی بەسەرداهات. ناسەنتەری کارگێڕیی کە داخوازی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان بوو بەرانبەر رژێمی عێراق لە گفتوگۆکانیدا سالآنی شەستەکان، گۆڕا بۆ پێداگرتنیان لەسەر ئۆتۆنۆمی، لەگەڵ رژێمی بەعس لە سالآنی حەفتاکاندا.

بەعس سەرەڕای شکستە سەربازییەکانی بەرانبەر شۆڕشی کوردستان لە کۆتاییەکانی ١٩٦٩دا، کەچی بەر لەدەسپێکردنی گفتوگۆی لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشەکە، هەولێدابوو هەرخۆی بەبێ گفتوگۆو بەدەر لە سەرکردایەتی کوردستان چارەسەرێکی رواڵەتیی کێشەی کورد بکات. بەلآم دوای راوەرگرتنی ژمارەیەکی زۆری رووناکبیرو کەسایەتییە ناودارەکانی کورد، بۆی دەرکەوت کە بەو شێوەیەی خۆی دەیەوێ ناتوانێ چارەسەری کێشەکە بکات و خۆیشی لەو تەنگوچەڵەمانەی تێیکەوتبوو دەرباز بکات.

هۆکارەکانی دەسپێکردنی گفتوگۆش ئەگەرچی لەبنەڕەتدا بۆ تاکتیك و فرتو فێڵی بەعس بۆ چەند مەبەستێك دەگەڕایەوە، بەلآم مستەفا بارزانی لەو فرت و فێڵانە بێئاگا نەبوو، بەڵکو لەلایەکەوە بەرانبەر گەلەکەی هەستی بە بەرپرسیارێتییەکی گەورە کردبوو و نەیدەویست هیچی دیکە رۆڵەکانی کورد قوربانی بەخۆیان بدەن، لەلایەکی دیکەشەوە کەوتبووە ژێر گوشاری یەکێتی سۆڤیەت بۆ گفتوگۆ کردن لەگەڵ بەعس.

وێڕای ئەوانە لە کۆتاییەکانی ١٩٦٩ و سەرەتای ١٩٧٠ گفتوگۆی نێوان سەرکردایەتی کورد و حوکمەتی عێراق دەستیپێکردو دوای درێژەکێشانی گفتوگۆکانیش بۆ ماوەی چەند مانگێك، سەرەنجام بەیاننامەی ١١ی مارت ڕاگەیەنرا. ئەو بەیاننامەیەش لەسەر ئاستی ناوخۆ پێشوازییەکی گەرمی لێکراو لەسەر ئاستی دەرەوەش ولاتانی عەرەب و ولاتانی سەر بە کامپی ڕۆژهەلات پیرۆزبایی و وولاتانی سەر بە کامپی ڕۆژئاواش نارەزاییان بەرانبەر بەیاننامەکەو (ئاشتەوایی!) نێوان کورد و ڕژێمی عێراق دەربڕی.

بەیاننامەی ١١ی مارتیش، وێڕای ئەو گرنگی و بایەخەی کە هەیبوو بەوەی بۆ یەکەمجار لە دانپێنانی فەرمی و یاساییدا لەلایەن یەکێك لەو دەوڵەتانەی کە بەشێکی کوردستانی پێوە لکێنراوە، داننراوە بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، بەڵام لەگەڵ ئەوەش بەیاننامەکە کەموکوڕی زۆری تێدابوو، هۆکاری ئەو کەموکوڕییانەش بەشێکی بۆ ناووردبینی و دڵسافیی سەرکردایەتی کورد بەگشتی بەرانبەر بەعس دەگەڕایەوە، بەشێکیشی بۆ ڕۆڵی سۆڤیەت دەگەڕایەوە کە سەرکردایەتی کوردی ناچارکردبوو لەسەر ژمارەیەك پرسی چارەنووسساز سازش بکات. بۆیە دەتوانین بڵێین ڕژێمی بەعس بەتێکشکاوی و دۆڕاوییەوە چووە نێو گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان، کەچی زۆر بەسەرکەوتوویی قۆناغەکانی گفتوگۆی بڕی و ئەو ئەنجامانەی بەدەستهێنا کە خۆی دەیویست بۆ ڕازیکردنی کورد بە مافێکی کەم و هەڵپەساردنی ژمارەیەك پرسی گرنگی وەك کەرکووك و چەواشە کردنی ڕای گشتی. بەڵام سەرکردایەتی کورد کە چووە نێو گفتوگۆ لەوپەڕی هێزو سەرکەوتوویدا بوو، کەچی ئەو ئەنجامانەی بەدەستیهێنان نیمچە سەرکەوتن بوون بۆی، نەك سەرکەوتنی تەواو و گەورە.

ئەوەی لەو قۆناغەدا (١٩٧٠– ١٩٧٤) گرنگ و سەرکەوتن بوو، یەکێتی و تەبایی ریزەکانی سیاسیی کوردستان بوو، بەتایبەتی دوای گەڕانەوەی باڵی (برایم ئەحمەد– جەلال تاڵەبانی/ "م.س") بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان. دوای ئەوەش جارێکی دیکە رژێمی عێراق نەیتوانی درزو کەلێنی گەورەو کاریگەر بخاتە نێو ریزەکانی گەل‌و سەرکردایەتی جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان و ببێتە هۆیەك کورد رووی چەکەکانیان لە یەکتر بکەن. دیارە ئەوەش ئەوە ناگەیەنێت لەو قۆناغەدا تەواوی کورد بە سەرکردایەتییەکەی رازی بووبێت، بەڵکو لەو بارودۆخەدا ژمارەیەك لاوی کورد بە سەرپەرشتی جەلال تاڵەبانی بەهۆی بێباوەڕییان بەرانبەر سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و قۆستنەوەی ئەو بۆشاییەی کە بەهۆی نەبوونی رێکخراوێکی چەپی کوردستانیی دروستببوو، کەوتنەخۆ بۆ دامەزراندنی رێکخراوێکی سیاسیی نوێ بەناوی (کۆمەڵەی مارکسیی– لینینیی کوردستان). بەڵام ئەو رێکخراوە هەر لە سەرەتاوە رژێمی عێراقی بە دوژمنی خۆی دەزانی نەك (پ.د.ك)، بۆیە دامەزراندن و هاتنەکایەی رێکخراوەکە هیچ کارێکی لە تەبایی ریزەکانی سیاسیی کورد نەکرد.

لەو قۆناغەدا، بەعس بەهۆی وریایی خۆی و پشتگیری یەکێتی سۆڤیەتەوە توانی لاوازی حیزبی شیوعی عێراق و هەڵەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان بقۆزێتەوەو وا لە حیزبی شیوعی بکات لە رێڕەوی نیشتمانیی لابدات و بە هەڵخەڵەتاوی بچێتە پاڵ رژێمی بەعس. بەمەش جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان دۆستێکی کۆنی لەدەستچوو و تای تەرازووی هێز زۆر زیاتر بەلای رژێمی عێراقدا شکایەوە. مامەڵە نەکردنی وریایانەی سەرکردایەتی کوردیش لە پێوەندییە دەرەکییەکانیداو خۆشباوەڕی زۆری بەرانبەر وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، هێندەی دیکە بارودۆخەکەی ئاڵۆزتر کرد.

سیاسەتی بە عەرەبکردن، بە بەعسیکردن، راگواستن...هتد لە کوردستاندا کە بەشێك بوو لە ستراتیژییەتی بەعس، دوای راگەیاندنی بەیاننامەی ۱۱ی مارت لە پەنای بارودۆخی بەناو ئاشتییەوە، زۆر برەوی پێدرا. لەپاڵ ئەمانەشدا رژێمی بەعس دوای بەیاننامەی ۱۱ی مارت بەرانبەر (پ.د.ك) دەستی لە تیرۆر و تۆقاندن و گێرەشێوێنی و پیلانگێڕیی هەڵنەگرت، لەناوبردنی مستەفا بارزانییش کە ئامانجێکی سەرەکیی بەعس بوو لە پشت مۆرکردنی بەیاننامەی ۱۱ی مارت، دوو جار هەوڵی بۆدا، بەڵام تێیدا سەرنەکەوت. بۆ راگەیاندنی یاسای ئۆتۆنۆمیش ساڵی ۱۹۷٤کە بەعس هەر لە سەرەتاوە خۆی بۆ ئامادەکردبوو بەبێ پارتی دیموکراتی کوردستان یاساکە دەربکات، ئەوەشی بۆ مەیسەر بوو و هاوشان لەگەڵ حیزبی شیوعی عێراق بە ناوی بەرەی نیشتمانیی‌و نەتەوەیی پێشکەوتنخوازەوە لە ۱۱ی مارتی ۱۹۷٤، یاسای ئۆتۆنۆمی بڵاوکردەوە. بەهۆی ناڕەزابوونی (پ.د.ك)یش لەسەر ئەو یاسایەو سازش نەکردن لەسەر هەندێ پرسی چارەنووسساز، شەڕی نێوانیان دەستپێکردەوە. بۆیە لەژێر رۆشنایی ئەوەی لەسەرەوە خستمانەڕوو، ماوەی نێوان ساڵانی ۱۹۷۰– ۱۹۷٤ لە مێژووی کورد و شۆڕشی ئەیلولدا بە قۆناغی نەشەڕ و نەئاشتی دادەنرێت، نەك قۆناغی ئاشتی.

ليستى سەرچاوەكان

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: دەستنووسە بڵاونەکراوەکان

- مذكرات عبدالغني الراوي، ٢٢ كانون الثاني ١٩٨٠.
- مكرم الطالباني(الدكتور)، تجربة الجبهة الوطنية والقومية التقدمية في العراق ١٩٧٣–١٩٧٩، بغداد، ١٩٨٦.
- مكرم الطالباني (الدكتور)، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٩٥.

دووەم: بڵاوکراوە حوکومیو حیزبییەکان

أ- بە زمانی کوردی

- پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، ڕێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد هەڵسەنگاندنی شۆڕشی ئەیلول و بەرنامەی نوێ ی پارتی دیموکراتی کوردستان، ڕاپۆرتی سیاسیی سەرکردایەتی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان کە لەلایەن کۆنفرانسی پارتی یەوە لە (١١–١٥)ی ئابی ١٩٧٦ پەسەند کراوە.
- پارتی دیموکراتی کوردستان/ کۆمیتەی ئامادەکردن، هەڵسەنگاندنی ڕەوش و هەرەسهێنانی شۆڕشی کورد (دەرس و پەندەکانی)، لە بڵاوکراوەکانی ئاڵای ئازادی، ١٩٩٨.
- حیزبی بەعسی سۆشیالیست، هەرێمی عێراق، ڕاپۆرتی ناوەندیی نۆیەم کۆنگرەی هەرێمانە حوزەیرانی ١٩٨٢، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٨٣

- حیزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی–عێراق، راپۆرتی سیاسیی سەر بە هەشتەمین کۆنگرەی هەرێمایەتی، کانونی دووەمی ١٩٧٤، دار الحرية للطباعة، بغداد ١٩٧٧.
- راپۆرتی کۆبوونەوەی تەواوی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعی عێراق، ٢٥ی کانونی دووەمی ١٩٧٤، لە بڵاوکراوەکانی بیری نوێ.
- راپۆرتی کۆنگرەی دووەمی پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، سەرەڕای سەختی کاروان بەرەو پێش دەچێت، چاپخانەی گەل، کوردستان، ئایاری ١٩٩٠.
- لە بەڵگەنامەکانی سێ یەمین کۆنگرەی حیزبی شیوعی عێراق ئایاری ١٩٧٦، لە پێناوی چەسپاندن و قووڵکردنەوەی رێڕەوی شۆڕشگێڕانەی عێراقدا رووەو سۆشیالیزم، چاپخانەی الرواد.
- مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوەی (پ.د.ك)، هەڵوێستی حیزبە سیاسییەکانی عێراق لەمەڕ کێشەی کورد ١٩٤٦–١٩٧٠، لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوەی (پ.د.ك).

ب- بە زمانی عەرەبی

- الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التاسيسية، الثورة الكردية ١١ أيلول ١٩٦١– ٦ آذار ١٩٧٥، مشروع البرنامج الوطني، آب ١٩٧٥.
- ادغار اوبلاس، النضال التحرري لكردستان العراق، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (العراقي)، (بغداد– د.ت).
- اسماعيل تايه النعيمي(الفريق الركن)، تجربتي في القيادة، ج١، سلسلة بحوث العسكرية الرقم (٤٨)، ط١، دائرة التدريب مديرية التطوير القتالي، بغداد، تشرين اول ١٩٨٥.

– الجمهورية العراقيــة، القـرارات العامـة لمجلـس قيـادة الثـورة ١٩٦٨–١٩٧٧، م١، المجلد الاول والثاني، مط العاني، بغداد، ١٩٧٩.

– من وثائق الحزب الشيوعي العراقي، موقفنا من المسألة القومية الكردية (مجموعة وثائق برنامجية)، مط الشعب، بغداد ١٩٧٣.

– منـشورات الثـورة، كيـف الـسبيل الى حـل المـسألة الكرديــة، دار الثـورة للنـشر والطباعة، بغداد، (د.ت).

– منشورات الثورة، لكي يـصان الـسلام وتتعـزز الوحـدة الوطنيــة، ط١، مطـابع دار الثورة، بغداد، آذار ١٩٧٣.

– منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية في سـبيل تطبيـق اتفاقيــة آذار، ط٢، مط التآخي، بغداد، ١٩٧٣.

– وثائق المؤتمر الوطني الرابـع للحـزب الـشيوعي العراقــي، ١٠–١٥ تـشرين الثـاني ١٩٨٥.

– وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحـل الـسلمي عربيـاً، مطابع الجمهورية، بغداد، ١٩٧٠.

– وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، ميثاق العمل الوطني، مط الجمهوريــة، بغـداد، ١٩٧١.

– وزارة الاعلام، اعياد السلام، مط الجمهورية، بغداد، (د.ت).

سێیەم: دیدارەکان

– ئاسۆ شێخ نوری، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

– ئاوات عەبدولغەفور، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

– ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

– بەهائەدین نووری، سلێمانی، ١٨/٩/٢٠٠٣.

- جەلال تاڵەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.
- حەبیب محەمەد کەریم، هاوینەهەواری شەقڵاوە، ٢٠٠٤/٧/٢٧.
- حیکمەت محەمەد کەریم (مەلا بەختیار)، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٧.
- سەعدون یەدوڵڵا شەف فەیلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.
- شاخەوان عەباس عەولا، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠.
- شەفیق قەزاز (دکتۆر)، هەولێر، ٢٠٠٣/٥/٨.
- عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠٠٤/٣/١٥.
- فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.
- فوئاد عارف، بەغدا، ٢٠٠٣/١٢/٦.
- کۆسرەت رەسول عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٢.
- کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠٠٣/٧/٢٢.
- مەحمود عوسمان (دکتۆر)، هەولێر ٢٠٠٣/٨/١٦ و ٢٠٠٣/٩/٢٦.
- مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.
- محەمەد عەزیز، هەولێر، ٢٠٠٢/١٠/١٣ و ٢٠٠٤/٩/٣.
- موحسین دزەیی، هاوینەهەواری سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.
- موکەڕەم تاڵەبانی (دکتۆر)، بەغدا، ٢٠٠٣/١٢/٧.
- نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

چوارەم: نامەو تێزی زانکۆیی بڵاونەکراوە

أ- بە زمانی کوردی

- باوەکر عوبێد ساڵح، کاریگەریی شۆڕشی ئەیلول لەسەر پێشخستنی رۆژنامەوانیی کوردی لە کوردستانی خوارووودا ١٩٦١–١٩٧٥، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەددین، کۆلێژی ئاداب– بەشی مێژوو، ٢٠٠٣.

ب- به زمانی عەرەبی

- احمد عبدالباقي، الدور السياسي للقوميات في تركيا، الاكراد (دراسة حالة)، رسالة مقدمة الى مجلس معهد الدراسات القومية والاشتراكية في الجامعة المستنصرية وهي جزء من متطلباته درجة الماجستير في الدراسات الدولية، ايلول ١٩٨٩.
- جزا توفيق طالب، اقليم كوردستان العراق (دراسة في الجغرافية السياسية)، اطروحة مقدمة الى مجلس كلية العلوم الانسانية كجزء من متطلبات نيل درجة دكتوراه فلسفة في الجغرافية، جامعة السليمانية، ٢٠٠٤.
- عادل حسين شبع، الحكم الذاتي اسسه النظرية والتطبيق، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧.
- محمد احمد عزيز الهماوندي، فكرة الحكم الذاتي والاقليات العرقية (دراسة تطبيقية في الوطن العربي)، رسالة دكتوراه مقدمة الى كلية الحقوق- جامعة القاهرة، ١٩٨٥.
- ميڤان عارف عبدالرحمن البادي، الحركة القومية الكردية في كوردستان الجنوبية، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠٠٢.

پێنجەم: كتێب

أ- به زمانی كوردی

- ئەحمەد بانیخێلانی، بیرەوەرییەكانم، ستۆكهۆڵم- سوید، ١٩٩٧.
- ئەحمەد شەریف، برایم ئەحمەد...ژیان و...بەهرەو...داهێنانی، چاپخانەو كۆمپیوتەری بەدرخان، سلێمانی، ٢٠٠٢.
- ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجیی عێراق و سێكوچكەی بەعسییان: تەرحیل تەعریب تەبعیس، چ٢، لەبڵاوكراوەكانی سەنتەری لێكۆڵینەوی ستراتیجیی كوردستان، سلێمانی، ١٩٩٩.

– ئەنستیتۆی کورد لە پاریس، چاپی گەردوونی مافی مرۆڤ ، فەرەنسا، ١٩٩٢.

– ئیبراهیم جەلال، خوارووی کوردستان و شۆڕشی ئەیلول بنیاتنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١–١٩٧٥، چ٣، چاپخانەی ژیار، سلێمانی، ١٩٩٩.

– بورهان یاسین (دکتۆر)، ئەوەی ئەمڕۆ سیاسەتە....سبەی مێژووە، چاپەمەنی و ئۆفیستی دیلان، سلێمانی، ٢٠٠٢.

– جەمال خەزنەدار، رابەری رۆژنامەگەریی کوردی، مط الجمهورية، بغداد، ١٩٧٣.

– جەمال نەبەز، رۆژانی ئاوارەییم لە سویسرە، چاپخانەی داناز، سلێمانی، ١٩٩٩.

– جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، و: کوردۆ، ئەڵمانیا، ١٩٨٥.

– حەمید گەوهەری، مێژوونامە، چاپ و کۆمپیوتەر کازم پیرانی، ١٩٩٧.

– حوسێن محەمەد عەزیز، خوولانەوە لە بازنەیەکی بۆشدا، چ١، چاپخانەی APEC،سوید، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٧.

– حوسێن محەمەد عەزیز، پێنج کاتژمێر لەگەڵ برایم ئەحمەد، چ١، چاپخانەی باران، ١٩٩٥.

– حنا یوسف فریج، مەسەلەی نەتەوەی کورد لە عێراقداو دەست خستنە ناوەوەی بیانی لەناوچەکەدا، و: نووسینگەی دیمەشقی ی.ن.ك، چ١، شام، ١٩٩٩.

– خەبات عەبدوڵلا، بنەما تیۆرییەکانی جوگرافیای عەسکەریی کوردستانی باشور، چ١، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠١.

– دیڤید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد، و: ئەبوبەکر خۆشناو، ب٢، چاپخانەی روون، سلێمانی، ٢٠٠٣.

– ژیرارد چالیاند، گەلێکی پەژمودەو نیشتمانێکی پەرت، سوید، ١٩٩٨.

– رەفیق پشدەری، کورد دوژمنی خۆت بناسە، چ١، ب.ش، ١٩٩٩.

– رەفیق سابیر، ئیمپراتۆریای لم (دەربارەی ئیسلام، خێڵ و ناسیۆنالیزم)، چ١، سوێد، ١٩٨٨.
– رونیه لومبورن، کورد گەلێکی بێ وڵات، و: ئەحمەد شاکەلی، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٤.
– ساسان عەونی، یەکێتی قوتابیانی کوردستان چەند لایەنێکی تێکۆشان و مێژوو ١٩٥٣–١٩٩٨، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ١٩٩٨.
– شەپۆڵ فاخیر مێرگەسۆری، زمانی تاوان هاتەقسە، چ١، (بێ چ)، سلێمانی، ١٩٩٧.
– شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد، (لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی– سیاسییە)، چ١، سەنتەری چاپ و پەخشی تەما، سلێمانی، ٢٠٠٢.
– گوینتەر دێشنەر (دکتۆر)، کورد گەلی لەخشتەبراوی غەدر لێکراو، و: حەمە کەریم عارف، چ٢، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری– هەولێر، ١٩٩٩.
– عەبدوڵلا کەریم مەحمود، رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب١، چ١، وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٢: ب٢، چ١، وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٣.
– عیسا پژمان، نهێنی یەکانی بەستنی پەیمانی ١٩٧٥ ئەلجەزائیر، م: ناسر ئیبراهیمی، سوید، ١٩٩٧.
– غەفور مەخموری، بەعەرەبکردنی کوردستان، بەعەرەبکردن– مەترسییەکانی– بەرەنگاربوونەوەی، چ١، چاپخانەی دارا، هەولێر، ٢٠٠٢.
– کاوە بەهرامی، دوکتۆر قاسملوو رێبەرێکی مۆدێرن‌و شۆرشگێرێکی دیمۆکرات، (بێ چ)، (بێ ش)، (بێ س).
– کەمال فوئاد (دکتۆر)، کۆمەڵەو رێکخراوە کوردییەکان لە ئەوروپا، چاپخانەی کاکەی فەللاح، سلێمانی، ١٩٧٢.

– کریس کۆچیرا، مێژووی کورد لە سەدەی ١٩–٢٠دا، و: محمد ریانی، چاپخانەی کارون، تاران، ١٣٦٩.

– مارف عومەر گول (دکتۆر)، جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، چ٢، لەبڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٣.

– مارف عومەر گول (دکتۆر)، کێشەی کەسایەتی یاسایی نێونەتەوەیی گەلی کورد، چ١، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ١٩٩٩.

– مامخان شێروانی، بارزان و رەچەڵەکی بارزانیان، لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی و مێژووییە لەسەر بارزان تا بەهاری ١٩٧٤، لەندەن، ١٩٩٤.

– مەحمود مەلا عیزەت، کاروانی بێ کۆتایی (کۆشەیەك لە یاداشت و بیرەوەرییەکان)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠.

– محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای کەرکوك لەناو پاکتاوکردنی رەگەزییدا، چاپخانەی بەرهەم، سلێمانی، ٢٠٠٣.

– محەمەد مەلا قادر، خەباتنامە، کورتە مێژووی پارتی و کەلتوری بارزانی نەمر، چاپخانەی خەبات، دهۆك، ٢٠٠٠.

– مومتاز حەیدەریو د.کوردستان موکریانیو د. دلێر ئیسماعیل حەقی شاوەیس، کۆنگرەی یادەوەریی سەد ساڵەی بارزانی نەمر، ب١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢.

– میر بەسری، ناودارانی کورد، و: عبدالخالق عەلائەدین، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

– میرزا محمدامین مەنگوڕی، بەسەرهاتی سیاسیی کورد ڕووداوەکانی کوردستان لە ساڵی ١٩٥٨–١٩٧٠، ب١، چاپخانەی دانان، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ئەدەبی و ڕووناکبیریی گەلاوێژ، چ٢، سلێمانی، ١٩٩٩.

– نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن (دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٩–١٩٨٣)، چ٣، سلێمانی، ١٩٩٨.

ب- بە زمانی عەرەبی

– أ. كاوه، قضية كردستان الجنوبية وآفاق المستقبلية، ط٢، منشورات مط (گەل)، ١٩٩١.

– احمد عبدالمجيد، صاعق البارود (الدعم الاسرائيلي للتمرد في شمال العراق)، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٩٠.

– ادمون غريب الحركة القومية الكردية، مط دار النهار، بيروت، ١٩٧٣.

– اريك براور، يهود كردستان، أكمله وأصدره رافائيل ثاتاى، ت: شاخوان كركوكي و عبدالرزاق بوتاني، مط وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠٢.

– امين هويدى، كيسنجر وادارة الصراع الدولي، ط١، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٧٩.

– بهاءالدين نوري، مذكرات، ط٢، مط جامعة صلاح الدين، كردستان العراق، آذار ١٩٩٥.

– ثمينة ناجي يوسف و نزار خالد، سيرة مناضل سلام عادل، ج٢، ط١، منشورات دار المدى، ٢٠٠١.

– جابر ابراهيم الراوي (الدكتور)، الحدود الدولية ومشكلة الحدود العراقية الايرانية دراسة قانونية وثائقية، مط دار السلام، بغداد، ١٩٧٥.

– جبار جباري، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، مط الامة، بغداد، ١٩٧٥.

- جرجيس فتح الله (المحامي)، العراق في عهد قاسم (آراء وخـواطر) ١٩٥٨–١٩٨٨، ج٢، دار نبز للطباعة والنشر، سويد، ١٩٨٩.
- جرجيس فتح الله (المحامي)، زيارة للماضي القريب، دار الشمس للطباعة والنشر، ستوكهولم– سويد، ١٩٩٨.
- جلال طالبـاني، كردسـتان والحركـة القوميـة الكرديـة، ط٢، دار الطليعـة للطباعـة والنشر، بيروت ١٩٧١.
- جورج حجار (الدكتور)، المسألة الكردية نحو اخوة عربيـة، دار القـدس، بـيروت– لبنان (د.ت).
- جوناثان رانـدل، امـة في شـقاق (دروب كردسـتان كمـا سـلكتها)، ط١، دار النهـار للنشر، بيروت، ١٩٩٧.
- حامـد محمـود عيـسى (الـدكتور)، المـشكلة الكرديـة في الـشرق الاوسـط، مكتبـة مدبولي، ١٩٩٢.
- حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الـديمقراطي الكوردسـتاني–العـراق (في محطـات رئيسية) ١٩٤٦–١٩٩٣، مط خةبات، دهوك، ١٩٩٨.
- حردان عبدالغفار التكريتي وزير الدفاع العراقي السابق، كنا عصابة من اللصوص والقتلة خلف مليشيات صدام للأعدام، دراسة احمد رائف، مطابع الزهراء للاعلام العربي، القاهرة، ١٩٩٠.
- خليل اسماعيل محمـد (الـدكتور)، مؤشـرات سياسـة التعريـب والـتهجير في اقلـيم كردستان العراق، ط٢، مط جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٢.
- خليل اسماعيل محمد (الدكتور)، منطقـة التخـصر الحدوديـة بـين العـراق وايـران، دراسات في اثر الموقع على التركيب القومي للسكان، (د.مط)، اربيل، ١٩٩٧.

- خليل جندي، حركة التحرر الوطني الكردستاني في كردستان الجنوبي، ١٩٣٩-١٩٦٨ (آراء وتحقيقات)، ستوكهولم، ١٩٩٤.
- ديڤيد ادامس وجرجيس فتح الله، الحرب الكردية وانشقاق ١٩٦٤، ط٢، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣ دراسة في السياسة الخارجية للدول السائرة صوب التحديث، ت: علي حسين فياض و عبدالمجيد حميد جودي، منشورات مركز دراسات الخليج العربي بجامعة البصرة شعبة الدراسات الفارسية (للتداول المحدود)، ١٩٨٤.
- رينية موريس، كردستان او الموت، ترجمة وتعليق: جرجيس فتح الله، ط٢، مط التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- سعد ناجي جواد (الدكتور)، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠
- سعيد عبدالوهاب (المهندس)، لماذا تبقى الحقائق مكتومة عن الشعب الكردي، ط٢، د.م، ١٩٧٨.
- ش.ج. اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان-العراق ١٩٦١-١٩٦٨، ت: ولات، ط١، دار الكاتب، بيروت، ١٩٧٨،
- شلومونكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار، انهيار الآمال المسألة الكردية، ت: بدر عقيلي، ط١، دار الجيل للنشر، عمان ١٩٩٧.
- شيركو فتح الله (الدكتور)، الحزب الديمقراطي الكوردستاني وحركة التحرر القومي في العراق ١٩٤٦- ١٩٧٥، ط١، مط رون، السليمانية، ٢٠٠٤.
- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كوردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، ط١، مؤسسة البلاغ، بيروت- لبنان، ٢٠٠١.

- صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث (الحركات الماركسية) ١٩٢٠-١٩٩٠، ط١، مؤسسة العارف للمطبوعات، بيروت- لبنان، ٢٠٠١.
- صلاح سعدالله، المسألة القومية في العراق، ط١، مط هاوار، دهوك، ٢٠٠٢.
- عادل تقي عبد محمد البلداوي، الحزب الوطني الديمقراطي في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨-٨شباط ١٩٦٣، مط الميناء، بغداد،٢٠٠٠.
- عايدة العلي سري الدين، المسألة الكردية في ملف السياسة، ط١، منشورات دار الافاق الجديدة، بيروت، ٢٠٠٠.
- عبدالجليل فيلي، اللور (الكورد) الفيليون في الماضي والحاضر، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- عبدالستار طاهر شريف، موجز تاريخ الحزب الثوري الكردستاني، مط المنشأة العامة لنقل الركاب في مدينة بغداد، بغداد، ١٩٧٧.
- عبدالعليم محمد (الدكتور)، مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدولي (دراسة مقارنة لبعض الانماط والمشكلات)، مطبوعات مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية بالاهرام، ١٩٩٤.
- عبدالفتاح علي يحيى البوتاني(الدكتور)، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١.
- عزيز سباهي، عقود من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي، ج٢، منشورات الثقافة الجديدة، دمشق، ٢٠٠٣.
- عزيز شريف، المسألة الكردية في العراق، ط٥، دار آرارات، ٢٠٠٠.
- علي سنجاري، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وآراء)، ط١، مط خەبات، دهوك، ١٩٩٧.

– مثنى امين قادر، قضايا القوميات واثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجاً)، منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ٢٠٠٣.
– مجيد خدوري (الاستاذ الدكتور)، العراق الجمهوري، مط امير–قم، ايران ١٣٧٦–١٤١٨.
– محمد احسان، كردستان و دوامة الحرب، ط١، دار الحكمة، لندن، ٢٠٠٠.
– محمد هماوند (الدكتور)، الفدرالية والحكم الذاتي واللامركزية الادارية الاقليمية (دراسة نظرية مقارنة)، ط٢، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١.
– المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، دور الجيش العراقي في حرب تشرين ١٩٧٣، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت– لبنان، ١٩٧٥.
– مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية (ثورة ايلول ١٩٦١– ١٩٧٥)، ج٣، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٢.
– ميشيل عفلق، نقطة البداية، ط٣، مط المتوسط، بيروت، ١٩٧٣.
– نظام بركات وعثمان الرواف ومحمد الحلوة، مبادئ علم السياسية، دار الرمل، عمان، ١٩٨٤.
– نوري الطالباني (الدكتور)، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، مط وزارة الثقافة، اربيل، (د.ت).

ج– به زمانى فارسى

– اسناد لانه جاسوسى، كردستان (١)، شماره (٣١)، انتشارات پيام ازادى، ١٩٧٩.

د- بە زمانی ئینگلیزی

- Henry Kissinger, Years of Renwal, The Concluding Volume of his memoirs, NewYork, 1997.
- Susan Meiselas, Kurdistan in the shadow of history, Random house, Newyork, 1997.
- NADER ENTESSAR, KURDISH ETHNONATIONALISM, Lynne Rienner Publishers, States of America, 1992.
- The Pike Report.

شەشەم: گۆڤار

أ- بە زمانی کوردی

– ئەنفال (گۆڤارێکی لێکۆڵینەوەو دوکۆمێنتی یە وەزارەتی مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفال دەریدەکات): ژ(٣)، ساڵی سێیەم، ٢٠٠٢.
– برایەتی (گۆڤارێکی سیاسیی گشتییە): ژ(٣)، ساڵی ١، خ٢، سەرەتای ئابی ١٩٧٠.
– پەروەردەو زانست (گۆڤارێکی پەروەردەیی و زانستی یە بەسێ مانگ جارێ دەردەچێ): ژ(١٢) بەهاری ١٩٧٧.
– رۆژنامەڤانی (گۆڤارێکی وەرزییە سەندیکای رۆژنامەی کوردستان دەریدەکات): ژ(٢) ئابی ٢٠٠٠، ژ(٣) کۆتایی کانونی یەکەمی٢٠٠٠، ژ(٤) ٢٢نیسانی ٢٠٠١.
– رۆژی کوردستان (گۆڤارێکی رۆشنبیری گشتی یە مانگی جارێك بەکوردی و عەرەبی لەلایەن کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردییەوە لە بەغدا دەردەچێ): ژ(٥ و ٦)، تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٧١.
– رزگاری (گۆڤارێکی هەفتانەی گشتییە): ژ(٢) ساڵی یەکەم، ١٩٦٩/٤/٢٧.
– سەنتەری برایەتی (گۆڤاری زانستی وەرزییە): ژ(٢٠) هاوینی ٢٠٠١.

– گوڤارا زانكويا دهوك (مرۆڤايەتى– ئەكاديمييە): پەربەندا(٥)، هژمارا(١) ئەيلول ٢٠٠٢.

– كادر (گۆڤارى تيۆرى پارتى ديموكراتى كوردستان): ژ(١٢) ئايارى١٩٧٢، ژ(١٣) حوزەيرانى١٩٧٢، ژ(١٦) ئەيلولى ١٩٧٢، ژ(١٧) تشرينى يەكەمى ١٩٧٢، ژ(٢١) شوباتى ١٩٧٤.

– كۆمەڵە (ئۆرگانى ناوەندى كۆمەڵەى ماركسيى– لينينيى كوردستان): ژ(١) پاييزى ١٩٧٨ ژ(٢) زستانى ١٩٧٩.

ب– بە زمانى عەرەبى

– الثقافة الجديدة (مجلة شهرية ثقافية عامة): ع(١٢)، آذار – نيسان .

– التضامن (مجلة العرب من المحيط الى الخليج): ع(٣١٠)، ١٩٨٩/٣/٢٠.

– الدستور (مجلة اسبوعية. سياسية ثقافية): ع(لندن ٦٢٥)، ١٩٩٠/٢/١٩.

– دراسات كردية (مجلة سنوية تصدر في خمس لغات عن المعهد الكردي– باريس): ع(٨)، السنة(٩)، ١٩٩٣.

– الكادر (مجلة نظرية، يصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني): ع(١) تشرين الثاني ١٩٧٠، ع(٢٠) تشرين الثاني ١٩٧٣.

– مەتين (مجلة سياسية ثقافية): ع(١٢٥) حزيران٢٠٠٢.

– گولان العربي (مجلة شهرية– سياسية– ثقافية عامة): ع(١٦) ٢٥ أيلول١٩٩٧، ع(١٧) ٢٥تشرين الاول ١٩٩٧.

حەوتەم: رۆژنامە

أ– بە زمانى كوردى

– ئەمرۆ (رۆژنامەيەكى سياسيى ...رووناكبيريى ئازادە):

ژ(٢٨) سەرەتاى ئابى ٢٠٠٣ ، ژ(٢٩) ٢٠ ئابى ٢٠٠٣.

– برایی (ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان): ژ(٣٨٥) ١٩٦٨/٩/٢٨.

– برایەتی (ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان):

ژ(٤) ١٩٧١/١٠/٧، ژ(٩) ١٩٧١/٨/٢، ژ(٢) ١٩٧٢/٦/٢، ژ(١٣) ١٩٧٢/١/١٨، ژ(١٠) ١٩٧٢/٧/٢٧، ژ(٦٩) ١٩٧٣/٩/٢١، ژ(٧٦) ١٩٧٣/١١/١٦، ژ(٧٧) ١٩٧٣/١١/٢٣، ژ(٨١) ١٩٧٣/١٢/٢١، ژ(٥) ١٩٧٤/١/١٣، ژ(٦) ١٩٧٤/١/١٤، ژ(٧) ١٩٧٤/١/١٥، ژ(١٧) ١٩٧٤/١/٢٧، ژ(١٨) ١٩٧٤/١/٢٨، ژ(١٩) ١٩٧٤/١/٢٩، ژ(٢٢) ١٩٧٤/٢/٢، ژ(٢٣) ١٩٧٤/٢/٤، ژ(٢٤) ١٩٧٤/٢/٥، ژ(٢٥٤٤) ١٩٩٨/٣/١١.

– بیری نوێ (رۆژنامەیەکی رۆشنبیری گشتی یە):

ژ(٦٨) ١٩٧٣/١٠/١٠، ژ(٦٩) ١٩٧٣/١٠/١٧، ژ(٧٢) ١٩٧٣/١١/١٤، ژ(٧٣) ١٩٧٣/١١/١٨، ژ(٧٧) ١٩٧٣/١٢/١٢، ژ(٧٨) ١٩٧٣/١٢/١٩، ژ(٨١) ١٩٧٤/١/٢٦، ژ(٨٢) ١٩٧٤/٢/٢.

– دەنگوباسی کوردستان (دەزگای پەخش و راگەیاندن لە مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان):

ژ(١٣) ناوەڕاستی نیسانی ١٩٧٣، ژ(١٥) حوزەیرانی ١٩٧٣، ژ(١٧) ئابی ١٩٧٣.

– کوردستان (ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دیموکراتی کوردستان– ئێران):

ژ(١٤) مارسی ١٩٧٢.

– کوردستانی نوێ (رۆژنامەیەکی رۆژانەی یەکێتی نیشتمانی کوردستانە):

ژ(٣٠٤٥) ٢٠٠٣/٤/٢١.

– هاوکاری (رۆژنامەیەکی هەفتانەی گشتییە دەزگای چاپەمەنی و بڵاوکردنەوە دەریــــدەکا): ژ(١٣) ١٩٧٠/٤/١٢، ژ(٤٢) ١٩٧٠/١٠/٢٤، ژ(٤) ١٩٧١/١/٣٠، ژ(٦) ١٩٧١/٢/٢٠، ژ(١٦٥) ١٩٧٣/٥/٤.

ب- بە زمانی عەرەبی

- التآخي (جريدة يومية سياسية):

ع(٤٥٦) ١٩٧٠/٦/٧، ع(٤٥٧) ١٩٧٠/٦/٨، ع(٤٧٠) ١٩٧٠/٦/٢٤، ع(٤٧٥) ١٩٧٠/٦/٣٠، ع(٤٧٦) ١٩٧٠/٧/١، ع(٤٧٧) ١٩٧٠/٧/٢، ع(٤٧٨) ١٩٧٠/٧/٤، ع(٤٩٣) ١٩٧٠/٧/٢٣، ع(٤٩٥) ١٩٧٠/٧/٢٦، ع(١٠٩٥) ١٩٧٢/٧/٢٧، ع(١١٢٠) ١٩٧٢/٨/٢٤.

- الجمهورية (جريدة يومية سياسية):

ع(٧٢٢) ١٩٧٠/٤/١.

- خەبات / النضال (جريدة يومية سياسية للحزب الديمقراطي الكردستاني):

ع(٣٣٩) ١٩٦٠/١٠/١٩.

- الوقائع العراقية (الجريدة الرسمية للجمهورية العراقية تصدرها وزارة الثقافة والاعلام في العراق):

ع (٢) ١٩٥٨/٧/٢٨، ع(٧٧١) ١٩٦٣/٢/١٨، ع(١٩٥٨) ١٩٦٨/٧/١٨، ع(١٦٠٣) ١٩٦٨/٨/١٠، ع(١٦٠٤) ١٩٦٨/٨/١٢، ع(١٦٢٥) ١٩٦٨/٩/٢١، ع(١٦٣١) ١٩٦٨/٩/٣٠، ع(١٨٠٧) ١٩٦٩/١٢/٢، ع(١٨٧٤) ١٩٧٠/٥/٢، ع(١٩٠٠) ١٩٧٠/٧/١٩، ع(٢١٢٨) ١٩٧٢/٤/٢٥، ع(٢١٤٦) ١٩٧٢/٦/١، ع(٢٣٣٧) ١٩٧٤/٣/١١.

- النور (جريدة يومية سياسية):

ع(٤٢٢) ١٩٧٠/٣/١٢، ع(٤٢٥) ١٩٧٠/٣/١٩.

هەشتەم : کاسێت

- کۆبوونەوەیەکی نێوان برایم ئەحمەدو هەڤاڵانی لەگەڵ مستەفا بارزانی، ١٥ لەسەر١٦/١٠/١٩٧٠ (ئەو کاسێتەمان لە ئەرشیفی کەناڵی ئاسمانیی تەلەفزیۆنی کوردستان وەرگرتووە).

نۆیەم : سەرچاوە ئەلیکترۆنیەکان (ئینتەرنێت)

- منذر الفضل (الدكتور)، حقوق الانسان والتنوع الاثني لسكان كركوك، (www.Kurditimes.com/kt-arab/pages/page.dr. 3/htm).
- منذر الفضل (الدكتور)، الكورد الفيليون وحقوقهم في المستقبل العراق، (www.Faylee.info/articaes/page1.htm).
- نوري الطالباني (الدكتور)، خطورة سياسة النظام العراقي في منطقة كركوك على مستقبل كيان العراقي، (www.9neesan.com/docs/doc74.htm).

پاشكۆكان

پاشكۆی ژماره (١)

تێبینی:

ئەم پاشكۆیە وەرگیراوە لە (الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة، المجلد الأول)

مجلس
قيادة الثورة

رقم القرار/٢٨٨
تاريخ القرار ١٩٧٠/٣/١١

بسم الله الرحمن الرحيم

قـــرار

قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتأريخ ١٩٧٠/٣/١١ مايلي :ـ

١ ـ تكون اللغة الكردية لغة رسمية مع اللغة العربية في المناطق التي غالبية سكانها من الاكراد وتكون اللغة الكردية لغة التعليم في هذه المناطق وتدرس اللغة العربية في كافة المدارس التي تدرس باللغة الكردية كما تدرس اللغة الكردية في بقية أنحاء العراق كلغة ثانية في الحدود التي يرسمها القانون •

٢ ـ ان مشاركة اخواننا الاكراد في الحكم وعدم التميز بين الكرد وغيرهم في تقلد الوظائف العامة بما فيها المناصب الحساسة والهامة في الدولة كالوزارات وقيادات الجيش وغيرها •• كانت وما زالت من الامور الهامة التي تهدف حكومة الثورة الى تحقيقها فهي في الوقت الذي تقر هذا المبدأ تؤكد ضرورة العمل من أجل تحقيقه بنسبة عادلة مع مراعاة مبدأ الكفاءة ونسبة السكان وما أصاب اخـــواننا الاكراد من حرمان في الماضي •

٣ ـ نظرا للتخلف الذي لحق بالقومية الكردية في الماضي من الناحيتين الثقافيـــــة والتربوية توضع خطة لمعالجة هذا التخلف عن طريق :ـ

آ ـ الاسراع بتنفيذ قرارات مجلس قيادة الثورة حول اللغة والحقوق الثقافيـة للشعب الكردي وربط اعداد وتوجيه المناهج الخاصة بالشؤون القوميـــة الكردية في الاذاعة والتلفزيون بالمديرية العامة للثقافة والاعلام الكردية •

ب ـ اعادة الطلبة الذين فصلوا أو اضطروا الى ترك الدراسة بسبب ظروف العنف في المنطقة الى مدارسهم بغض النظر عن أعمارهم أو ايجاد علاج ملائم لمشكلتهم •

جـ ـ الاكثار من فتح المدارس في المنطقة الكردية ورفع مستويات التربية والتعليم وقبول الطلبة الاكراد في الجامعات والكليات العسكرية والبعثات والزمالات الدراسية بنسبة عادلة •

٤ ـ يكون الموظفون في الوحدات الادارية التي تسكنها كثرة كردية من الاكراد أو ممن يحسنون اللغة الكردية ما توفر العدد المطلوب منهم ويتم تعيين المسؤولين

الاساسيين (محافظ ، قائمقام ، مدير الشرطة ، مدير أمن وما شابه ذلك) ويباشر فورا بتطوير اجهزة الدولة في المنطقة بالتشاور ضمن اللجنة العليا المشرفة على تنفيذ هذا البيان بما يضمن تنفيذه ويعزز الوحدة الوطنية والاستقرار في المنطقة .

٥ ـ تقر الحكومة حق الشعب الكردي في اقامة منظمات طلبة وشبيبة ونساء ومعلمين خاصة به وتكون هذه المنظمات اعضاء في المنظمات الوطنية العراقية المشابهة .

٦ ـ (أ) ـ يمدد العمل بالفقرتين (١) و (٢) من قرار مجلس قيادة الثورة المرقم (٥٩) والمؤرخ في ٥/٨/١٩٦٨ حتى تأريخ صدور هذا البيان ويشمل ذلك كافة الذين ساهموا في اعمال العنف في المنطقة الكردية .

(ب) ـ يعود العمال والموظفين والمستخدمين من المدنيين والعسكريين الى الخدمة ويتم ذلك دون التقيد بالملاك ويستفاد من المدنيين في المنطقة الكردية ضمن احتياجاتها .

٧ ـ الفقرة (أ) تشكيل هيئة من ذوي الاختصاص للنهوض بالمنطقة الكردية من جميع الوجوه بأقصى سرعة ممكنة وتعويضها عما اصابها في السنوات الاخيرة وتخصيص ميزانية كافية لتنفيذ ذلك وتكون هذه الهيئة تابعة لوزارة شؤون الشمال .

٨ ـ الفقرة (ب) اعداد الخطة الاقتصادية بشكل يؤمن التطور المتكافئ لانحاء العراق المختلفة مع مراعاة ظروف التخلف في المنطقة الكردية .

الفقرة (ج) تخصيص رواتب تقاعدية لعوائل الذين استشهدوا في ظروف الاقتتال المؤسفة من رجال الحركة الكردية المسلحة وغيرهم وللعجزة والمشوهين بسبب تلك الظروف وفق تشريع خاص على غرار القوانين المرعية .

الفقرة (د) العمل السريع لاغاثة المتضررين والمعوزين عن طريق انجاز مشاريع سكنية وغيرها تؤمن العمل للعاطلين وتقديم معونات عينية ونقدية مناسبة واعطاء تعويض معقول للمتضررين الذين يحتاجون المساعدة ويناط ذلك باللجنة العليا ويستثنى من ذلك من شملتهم الفقرات السابقة .

٨ ـ اعادة سكان القرى العربية والكردية الى اماكنهم السابقة اما سكان القرى الواقعة في المناطق التي يتعذر اتخاذها مناطق سكنية وتستملكها الحكومة لاغراض النفع العام وفق القانون فيجري اسكانهم في مناطق مجاورة ويجري تعويضهم عن ما لحقهم من ضرر بسبب ذلك .

٩ ـ الاسراع بتطبيق قانون الاصلاح الزراعي في المنطقة الكردية وتعديله بشكل يضمن تصفية العلاقات الاقطاعية وحصول جميع الفلاحين على قطع مناسبة من

الارض واعفائهم من الضرائب الزراعية المتراكمة عليهم خلال سني القتال المؤسفة .

١٠- جرى الاتفاق على تعديل الدستور المؤقت كما يلي :-

(أ) - يتكون الشعب العراقي من قوميتين رئيسيتين هما القومية العربية والقومية الكردية ويقر هذا الدستور حقوق الشعب الكردي القومية وحقوق الاقليات كافة ضمن الوحدة العراقية .

(ب) - اضافة الفقرة التالية الى المادة الرابعة من الدستور (تكون اللغة الكردية لغة رسمية الى جانب العربية في المنطقة الكردية) .

(جـ) - تثبيت ما تقدم في الدستور الدائم .

١١- اعادة الاذاعة والاسلحة الثقيلة الى الحكومة ويكون ذلك مرتبطا بتنفيذ المراحل النهائية من الاتفاق .

١٢- يكون احد نواب رئيس الجمهورية كرديا .

١٣- يجري تعديل قانون المحافظات بشكل ينسجم مع مضمون هذا البيان .

١٤- اتخاذ الاجراءات اللازمة بعد اعلان البيان بالتشاور مع اللجنة العليا المشرفة على تنفيذه لتوحيد المحافظات والوحدات الادارية التي تقطنها كثرة كردية وفق الاحصاءات الرسمية التي سوف تجري وسوف تسعى الدولة لتطوير هذه الوحدة الادارية وتعميق وتوسيع ممارسة الشعب الكردي فيها لمجمل حقوقه القومية ضمانا لتمتعه بالحكم الذاتي ، والى أن تتحقق هذه الوحدة الادارية يجري تنسيق الشؤون القومية الكردية عن طريق اجتماعات دورية تعقد بين اللجنة العليا ومحافظي المنطقة الشمالية . وحيث ان الحكم الذاتي سيتم في اطار الجمهورية العراقية فأن استغلال الثروات الطبيعية في هذه المنطقة من اختصاص سلطات هذه الجمهورية بطبيعة الحال .

١٥- يساهم الشعب الكردي في السلطة التشريعية بنسبة سكانه الى سكان العراق .

احمد حسن البكر
رئيس مجلس قيادة الثورة

پاشكۆى ژماره (٢)

تێبینی:

ئەم پاشكۆیە وەرگیراوە لەدەستنووسی (د. مكرم الطالباني، تجربة الجبهة الوطنية و القومية التقدم في العراق ١٩٧٣-١٩٧٩، بغداد، ١٩٨٦)

مذكرة ممثلي الأحزاب والشخصيات السياسية الى الحكومة

السيد رئيس الجمهورية احمد حسن البكر المحترم

في الوقت الذي تجمع فيه القوى الوطنية في البلاد على ان استمرار القضية الكردية دون حل كعامل رئيسي في التدهور الشامل الذي ساد خلال معظم الفترة الطويلة الممتدة ما بين ١١ ايلول ١٩٦١ و ١١ آذار ١٩٧٠، تجد في حلها الحقيقي منطلقاً لتصفية تركات الماضي ومدخلاً لبناء النظام الديمقراطي الصحيح الذي يضمن حل جميع التناقضات بين صفوف الشعب حلاً يفضي الى تشديد وتطوير قوى الشعب الخلاقة وترجيح كفتها في الصراع الدائر بينها وبين قوى الاستعمار والرجعية والصهيونية. وبالنظر لشعورنا بالمسؤولية ازاء مصائر شعبنا وامتنا ولاسيما في هذه المرحلة الدقيقة، رأينا ان نتقدم اليكم بهذه المذكرة معبرين بها عن رأي قطاع واسع من جماهير الشعب.

لقد كان لاقتتال الاخوة من العرب والاكراد آثار اقتصادية وعسكرية وسياسية سلبية عميقة تضافرت مع عوامل أخرى على شل وتشويه مسيرة ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨. فعلى الصعيد الاقتصادي، استفحل وطغى الاتجاه الاستهلاكي على الاتجاه الانتاجي في القطاع العام، اما في القطاع الخاص، فكان اتجاه رأس المال، بفعل انعدام الاستقرار، اضعف في الاستثمار الانتاجي منه في الهروب الى خارج البلاد. وقد طبعت المشكلة الكردية الى حد كبير، الميزانيات العامة المتعاقبة بطابعها، حيث تفاقم العجز المالي تفاقماً شديداً لا يوازيه الا عبء الضرائب والرسوم الملقاة على كاهل الشعب. وقد تفاعل تأثير هذه العوامل كلها مع تأثير عوامل أخرى غيرها، فانعكس في استفحال تبعية الاقتصاد الوطني واعتماده على القطاع النفطي الاستعماري وعوائده وقد اقترن ذلك كله باستمرار تفاقم ظاهرة البطالة في المدن والأرياف وبارتفاع الاسعار وازدياد تكاليف المعيشة تفوق زيادة دخول جميع الطبقات الكادحة ولاسيما العمال والفلاحين.

ولم تكن وطأة المشكلة الكردية ودورها في اضعاف الجيش وصرفه عن اداء مهامه المقدسة اقل شأناً من اثارها الاقتصادية، فلا شك ان انشغال

الجيش في الاقتتال بين الاخوة من العرب والاكراد قد اضعف مساهمته في التصدي للعدوان الاسرائيلي وتدعيم الجبهة الشرقية لتحرير الاراضي العربية المحتلة واشغل العراق عن تأدية دوره الكامل في شد ازر حركة المقاومة واسناد الثورة الفلسطينية . وقد ساعد ذلك على قيام ظروف داخلية استثنائية كان من نتائجها اضعاف التطور الشعبي، وبالتالي اضعاف المقومات الديمقراطية للدولة وزعزعة اسس التضامن الوطني .

اما على الصعيد السياسي، فقد ساهمت المشكلة الكردية باضعاف دعائم الاستقلال الوطني وتشويه التطور السياسي وتقوية الرجعية المحلية واحكام وشائجها بالاستعمار مما آل ويؤول الى استمرار ظاهرة التآمر الرجعي - الاستعماري لتقويض الاستقلال الوطني من حيث الشكل او المضمون او كلاهما حسب التوازن السائد بين قوى الثورة والقوى المضادة للثورة

وقد بلغ الصراع بين قوى الشعب اشده في المشكلة الكردية حيث حل التناقض الثانوي بين قوى الشعب الوطنية محل التناقض الرئيسي بين هذه القوى وبين قوى الثورة المضادة الرجعية - الاستعمارية . ومن خلال، استطاع التخطيط الاستعماري - الرجعي ان يعمل على اضعاف حركة الشعب الوطنية العامة، باستمرار وتحقيق خلافاتها الى الدرجة التي تضمن حماية مصالحه وتوطيد مواقعه وتكثيف نفوذه في البلاد

ولئن كانت القضية الكردية على هذه الدرجة الكبيرة من الخطورة والتعقيد من حيث عواقبها وتأثيرها الجسيم على اوضاع البلاد، فلا بد من اعتبار اية خطوة تستهدف تخليص البلاد من ويلاتها عملاً ايجابياً يستحق الدعم والتقييم وصولاً الى الحل الديمقراطي الجذري ليس للقضية الكردية ذاتها فحسب، بل لمجمل طبيعة نظام الحكم ايضاً

ولو كان البيان الصادر عن مجلس قيادة الثورة حول القضية الكردية في ١١ آذار ١٩٧٠ محصوراً في ايقاف الاقتتال بين الاخوة من العرب والاكراد فحسب، لكان استجابة مهمة لجانب من مطالب جميع القوى الوطنية والرأي العام في البلاد . الا ان البيان المذكور الذي طرحه حزب البعث العربي الاشتراكي والحزب الديمقراطي الكردستاني عن حل سلمي ديمقراطي يجعلنا ملزمين بتحليله تحليلاً موضوعياً يقيم جوانبه المختلفة في ضوء التجربة العملية التي آلت اليها " الحلول " السابقة من جهة، وعلى أساس من وضع القضية الكردية في مكانها من قضية نظام الحكم، من الجهة الاخرى

يتجلى العنصر الايجابي لبيان ١١ آذار في المبادئ الرئيسية التي اعلن الالتزام بها وهي : الاعتراف بالوجود الشرعي والحقوق الثقافية واللغوية للقومية الكردية، واقرار تطبيق الاصلاح الزراعي، واقرار مبدأ مشاركتهم في الحكم، ومساهمتهم في السلطة التشريعية،

وقبل كل شيء الاعتراف لهم بالحكم الذاتي ضمن الجمهورية العراقية

ان هذه العناصر المدرجة في بيان ١١ آذار هي التي تجعله خطوة كبيرة الى الامام بالقياس الى البيانات التي اصدرتها الحكومات المتعاقبة ولم يتم الالتزام بها الا خلال فترات قصيرة من الزمن . الا ان الحل المتكامل للقضية الكردية تتطلب بطبيعة الحال ان تقترن بالديمقراطية ، ولاسيما فيما يتعلق بالتنظيم السياسي ، والسلطة التشريعية المنتخبة.

اننا في الوقت الذي نثمن فيه العناصر الايجابية لبيان ١١ آذار ، نرى من الضروري التأكيد على اقرار وتحقيق حق التنظيم الحزبي والنشاط السياسي المشروع لسائر القوى الوطنية ، وبناء السلطة التشريعية على أساس تمثيل هذه القوى ، اذ بدون الديمقراطية وقيام التنظيم السياسي والسلطة التشريعية ، تبقى الطاقات الشعبية معطلة ، وتواصل قوى الثورة المضادة نشاطها التآمري واعمالها التخريبية.

لقد اكدت ثورة ١٤ تموز الوطنية الديمقراطية على انه مهما بلغت الثورة في اية مرحلة من مراحلها في تحقيق انجاز او آخر ، تبقى اهدافها الأساسية معطلة ما لم تتجه في بناء النظام الديمقراطي الصحيح الذي تحكمه العوامل الموضوعية والذاتية التالية:

١ – ان نضج الظروف الموضوعية هو شرط ضروري ولكنه غير كاف لانجاز المهمات الاساسية للثورة وتطورها فلابد من توافر القوى الذاتية المحركة لها . وما هذه القوى الذاتية الا الاحزاب والتنظيمات السياسية والمهنية والنقابية الممثلة للقوى الاجتماعية صاحبة المصلحة في الثورة وتطورها الدائم .

٢ – ان تعدد الطبقات الاجتماعية ، وبالتالي تعدد قوى الشعب في المجتمع العراقي تجعل متعذراً على اية فئة تقدمية وحدها انجاز مهام الثورة وتطورها على الوجه الأكمل ، ولذلك يتوقف النجاح في انجاز هذه المهمات على اتحاد القوى الوطنية التقدمية في جبهة موحدة .

٣ – ان انجاز مهمات المرحلة التاريخية الراهنة يستلزم الاتفاق على برنامج ، يركز على نقاط الالتقاء الجوهرية المشتركة ، ويلتزم به ممثلو الجبهة الوطنية الموحدة ، خلال كل مرحلة من مراحل تطور الثورة

٤ – ان تحقيق التوازن والتناسب بين المهمات الوطنية والتحولات الاجتماعية هو الذي يحول دون التطور المشوه للحركة الثورية ، كما يحول دون احلال التناقض الثانوي بين قوى الثورة محل التناقض الرئيسي بينها وبين قوى الثورة المضادة ، كما يحول دون الخلط بين الاساليب التي تستخدم لحل التناقضات الثانوية والأساليب الأخرى التي يتطلبها حل التناقض الرئيسي . وبخلافه يصح القول ان الثورة تأكل ابنائها وتغذي اعدائها

٥ - ان الصيغة السياسية الوحيدة الملائمة هي صيغة الديمقراطية القائمة على اطلاق حرية التنظيم الحزبي والنقابي وحرية النشاط السياسي لمجموع قوى الشعب المعادية للاستعمار والرجعية والصهيونية ، وضمان حرية الصحافة والرأي والعقيدة ، وعلى التعايش بين هذه القوى ، واقامة الجبهة الوطنية الموحدة على المنهاج المشترك ، وتأليف حكومة الجبهة الوطنية الموحدة لممارسة السلطة باسمها ولانجاز مهام الثورة واهدافها

ان التجربة العملية منذ ثورة ١٤ تموز قد اثبتت عقم النظرات والمواقف القائمة على الانفراد بالحكم والاستئثار بالنشاط السياسي ، اذ ان تعدد الطبقات الاجتماعية والتنظيمات السياسية - المرتبطة مادياً وفكرياً بالثورة وتطويرها - انما يفترض نظرة شاملة هي نظرة مجموع قوى الشعب وحلولها المشتركة لحل قضاياها الاساسية ، على اساس ان الوطن ميدان حر للتعاون والتنافس الشريف بين جميع قواه الوطنية دون استثناء في اطار الجبهة الوطنية

لقد قاد اغفال هذه النظرة الشاملة الى سيادة مختلف نظريات وممارسات الاحتكار السياسي والوقوع في دوامة الانقلابات العسكرية المتواصلة الامر الذي اقترن بتفاقم النعرات التعصبية : الدينية والطائفية ، والاقليمية والقومية ، مما عصف بالروح الوطنية والشعبية والقومية الانسانية ، فعطل طاقات وقوى كبيرة عن العمل من اجل الدفاع عن الاستقلال الوطني وتطوير البلاد وتمكينها من تأدية دورها الفعال في الذود عن مصالح الأمة العربية .

ان المدخل الاساسي الوحيد لحل جميع مشاكل البلاد حلاً جذرياً كان ولايزال مسألة نظام الحكم ، اي مسألة الديمقراطية ، وبدون حل هذه المسألة الاساسية على النحو الصحيح لايمكن تجنيب البلاد مزيداً من النكبات والهزات والانقلابات وكسر الحلقة المفرغة التي تدور فيها الحياة السياسية على نفسها منذ ١٤ تموز حتى الآن

اننا نعتقد ان الوقت قد حان لازالة الاوضاع الاستثنائية والغاء القوانين والمحاكم التي تكرسها وتعديل القوانين العقابية المتعلقة بالنشاط الحزبي والسياسي والفكري بشكل يضمن الحريات الديمقراطية وسيادة القانون واطلاق سراح جميع المعتقلين السياسيين الوطنيين

ان ازالة الاوضاع الاستثنائية واطلاق الحريات الديمقراطية لمجموع القوى الوطنية والاحزاب المعادية للاستعمار والصهيونية والرجعية ولقائها في مؤتمر وطني عام للاتفاق على برنامج عمل مرحلي مشترك ، تنبثق عنه الجبهة الوطنية الموحدة ، وحكومة الائتلاف الوطني الممثلة للجبهة والملتزمة بتنفيذ هذا البرنامج امام الجبهة الوطنية والسلطة التشريعية

المتفتحة الممثلة لمجموع قوى الشعب الوطنية – هو، في نظرنا، الطريق الذي يفتح امام الثورة وقوى الشعب آفاقاً رحبة لإقامة النظام الديمقراطي الصحيح في البلاد وتأمين سيرها الظافر الى الامام

هذا وتقبلوا فائق الاحترام

الحركة الاشتراكية العربية	الديمقراطيون المستقلون	الحزب الشيوعي العراقي	الحزب الوطني الديمقراطي
عبدالاله النصراوي	عبدالفتاح ابراهيم	عامر عبدالله	يوسف الحاج الياس
محمد حسين رؤوف	عبدالوهاب محمود	الدكتور رحيم عجينة	عبدالله عباس
محي مرهون الرهيمي	الدكتور محمد سلمان حسن	مكرم الطالباني	الدكتور رضا علاوي

بغداد في ٥/نيسان/١٩٧٠

پاشكۆی ژماره (٣)

/ لجنة السلام مقر البارزاني / مجلس قيادة الثورة / مكتب امانة السر / رئيس اللجنة العليا لشؤون الشمال / نائب رئيس اللجنة العليا لشؤون الشمال / الدفاع / الداخلية / الاستخبارات / الامن العامة / الشرطة العامة / مديرا من المحافظات الشمالية السادة اعضاء لجنة السلام / السيد احسان شيرزاد / كافة فروع الحزب / المكتب السياسي

عدد /٢٢ تاريخ ٢٦/٤

الحاقا ببرقيتنا ٢١ في ٢٤/٤ القت قوات الجيش القبض على الاشخاص التالية : ١ـ خضر عمر ٢ـ مراد عمر ٣ـ حميد غو ٤ـ علي شمو ٥ـ الياس ركارس ٦ـ رشو كارس ٧ـ الياس حسن ٨ـ علي رشو ٩ـ الياس رشو ١٠ـ شرف حسن ١١ـ خليل . وكما قصفت قوات الجيش الاماكن والوديان التي التجأت اليها العوائل المشردة بالمدفعية .

بلغ عدد القرى التي احرقتها مدفعية الجيش في منطقة سنجار منذ اعلان اتفاقية آذار واحد الآن (٢٥) فضلا عن اعمال المطاردة والنهب والتشريد التي مارستها اجهزة السلطة وانصارها في المنطقة ضد هؤلاء المواطنين العزل طوال الفترة المنصرمة لا لشيء سوى رغبة السلطة في قهر ارادة ابناء شعبنا الكردي في المنطقة تمهيدا لتعريبها ونصا للمخططات المرسومة بهذا الشأن . والقرى المقصوفة والمحروقة لحد الان كريشك ٢ـ حيالي ٣ـ خراته ٤ـ بشاركو ٥ـ زورانا ٦ـ مركيو ٧ـ كهيل ٨ـ شوركان ٩ـ كين ١٠ـ جمي جفران ١١ـ يوسفان ١٢ـ بورك ١٣ـ راشد ١٤ـ بارشه ١٥ـ كدرى ١٦ـ قني الشمالي ١٧ـ شرف الدين ١٨ـ كورمالي ١٩ـ ساجفه ٢٠ـ تزلكند ٢١ـ كفرك ٢٢ـ زورماني ٢٣ـ جلمان ٢٤ـ كاني عبدى .

اما القرى التي استولت الحكومة على اراضيها وشردت سكانها فهي كما يلي :ـ ١ـ مردان ٢ـ باخليف ٣ـ نخشي ٤ـ زكرده ٥ـ رشكي ٦ـ بيترني جنوبي ٧ـ عسن ٨ـ علدينه ٩ـ ناصرية ١٠ـ تويمر شمالي ١١ـ كرى زمركه ١٢ـ دهولي ١٣ـ سنوني ١٤ـ ماميس ١٥ـ قوجاجي ١٦ـ بارا العليا ١٧ـ بارا السفلى ١٨ـ سكينه العليا ١٩ـ كري نصار ٢٠ـ تل القرع ٢١ـ تل خشب ٢٢ـ تل ناكه ٢٣ـ اصديره ٢٤ـ عين غزال ٢٥ـ عين فتحي ٢٦ـ قني منكان ٢٧ـ علي صوركه ٢٨ـ تيه .

ان تسخير الجيش والقوات المسلحة لضرب المواطنين الابرياء وتدمير قراهم لايعتبر خرقا بشكل صارخ مع اتفاقية آذار وسمعة القوات المسلحة بل يعتبر عدوانا جبانا على ارواح المواطنين وممتلكاتهم وتعديا لوحدة الصف الوطني . ان هناك ساحات نضالية واسعة على طول الجبهة العربية تستطيع فيها القوات المسلحة اثبات بسالتها وجدارتها بدلا من تسليط نيران اسلحتها الثقيلة على النساء والاطفال والتي تكررت عشرات المرات في منطقة سنجار . ان المصالح العليا للبلاد وصيانة السلم والاستقرار تحتم على اجهزة السلطة الكف عن سياستها الشوفينية الحاقدة تجاه ابناء شعبنا الكردي وعدم زج الجيش والقوات المسلحة في تنفيذ سياستها العنصرية . هذا واطلاق سراح الموقوفين فورا وتعويض المواطنين عن ما لحقهم من ضرر . اجراءاتكم رجاء .

پاشكۆی ژماره (٤)

(سرى !)

(الميثـــاق الوطـنـــــــي)

ان الشـعـب العراقي كان من امانيـه الغاليـة منذ زمـن بعيد قيام الفئـات الوطنية بـرص صفوفها في عمل جبهوي او توحيد عملها السياسي ضمن اطـار موحـد بغية جمع شـمل جميع الفئـات السياسيـة التقدمية في جبهة سياسية موحدة لاجل تقريب وجهات النظـــــر والعمـل في صـف سياسي موحـد وهذه العملية لا شـك تسـعى او تؤدي الى توحيـد الصـف الوطني الذي بـدوره يؤدي الى اعـلاء روح الوطنية لخدمة الشـعب العـراقـي باجمعـه لما يرنـو اليه من أمـان تقدمية تسـاير متطلبات العصـر الحديث لذا فلا شـك ان طـرح حـزب البعث العربي الاشـتراكي في العـراق الميثـاق الوطني بادرة طيبـــة وخطـوة عمليـة لتحقيـق الوحـدة الوطنيـة .

فأرى كـان من الواجـب طـرح مسـودة الميثـاق على الفئات السـياسية والوصـول معهـا الى صيغة نهائيـة ومع ذلك طالمـا المجـال مفتـوح فبالامكـان ابداء الـرأى بشـأنـه .

لقد ورد في الميثاق ذكـر القـوى الوطنيـة في اماكـن مختلفـة منـه وعلى ما يظهـر مـسح للفئـات الوطنية التقدمية الانضمـام اليـه فلكي لا تبقى هذه العبارة قابلـــة للتفسـير والتأويـل في الظـروف المختلفـة فعليه من الضـروري تشـخيص الفئات الوطنيـة وتحديدها حاليـا وبالنسـبة للمسـتقبل ووضـع ايضـاح للفئـات التي تتوفـر فيها شـروط الانضمـام .

وبعد هذه المرحلـة تقوم كل فئـة بابداء رأيهـا حول الميثاق وبعد هذه المرحلـة أرى تشـكيل مؤتمـر وطني من ممثلي الفئـات التقدمية التي تنضم الى الميثـاق لصياغتـه بالشـكل النهائي او اصـدار ملحـق بتلك التعديلات ومن ثم اصـدار تشريع لتصديقـه وفـق الصيغـة النهائيـة المعدلة لكي تكون لبنوده قـوة الالـزام لكافة الاطـراف المعنيـة وبالاحـرى لكافـة المواطنيـن .

لا شـك ان الميثاق يحتوي على امور كثيرة من الممكــن ان يتفق عليها الفئات المختلفـة حيث ورد فيه جملة امـور هامة تهـم رخـاء المواطنين وامنهم وطمأنينتهـم وأمانيهم نحـو مستقبل افضـل .

ان الملاحظات التي ابديهـا رغـم انهـا تهم الاكـراد بالدرجة الاولى الا انهــا في نفس الوقت ملاحظات تهم الشـعب العراقي بأسـره بدون تمييـز وتتلخص ملاحظاتي فيما يلي :

١ـ وردت في مقدمة الميثاق بعض العبارات الجديرة بالذكر منها الاعتراف بان اسـباب النكسـات هي التناقضات الثانويـة .... والصـراعات الحادة اللاموضوعية ... الخ .
وتوفير كل الاجواء الديمقراطية الثورية وتصفية كل مظاهـر اضطهاد الجماهير ومؤسسـاتها وأرى حول ذلك بغية عدم تكرار المآسـي التي وقعت في الماضي في وطننا الحبيـب وضع حلول عمليـة بناءة بالنسـبة الى ما تقدم من قبل الحكومة الوطنيـة بغية ازالـة كافـة سـلبيات وترسـبات التي تركتها العهـود المختلفـة بشأن الامـور المذكـورة

(ص ٦)

٦– تتضمن الميثاق في اماكن مختلفة منه ان العراق جزء من الوطن العربي او ان الشعب العراقي جزء من الامة العربية كما ان الميثاق يستهدف الوحدة العربية الشاملة لا شك ان الاكراد اول من يباركون بالوحدة العربية الشاملة حيث انهم شركاء مع اخوانهم العرب في الافراح والاتراح ولكن تمشيا مع بقية بنود البيان التي اعترفت بحقوق الشعب الكردي القومية أرى ان يؤكد في الميثاق في حالة تحقيق الوحدة العربية الكلية او الجزئية بالنسبة للعراق لعتبار المنطقة الكردية في العراق اقليما كأي اقليم آخر مرتبطا مباشرة بالحكومة المركزية للوحدة العربية لكي يكون لهذا الاقليم كيانه الدولي والقومي كعضو كسائر الاعضاء المنظمين للاتحاد او الوحدة كما أرى التصريح ان الاكراد في العراق سواء كانوا من السكان المحليين او من ديار آخر لهم نفس الحقوق التي تمنح للشعب العربي .

٧– بخصوص الفصل الخامس من الميثاق الخاص بالتنظيم السياسي ابين ما يلي :

أ– ان الفئات والاحزاب التي تنظم الى الميثاق ستصبح شريكا فعليا للحزب الحاكم فعليه يجب ان يوضح في الميثاق مساهمة تلك الجبهات بنسب معينة في مؤسسات الدولة السياسية والحكومية كمجلس قيادة الثورة والوزارات والمجلس الوطني وكافة المؤسسات السياسية الاخرى وكذا الحكومية والادارية بغية توزيع مسؤولية الحكم على كافة الفرقاء بدون تمييز .

ب– أرى ان يتم تعيين وتحديد فترة الانتقال المنصوص عليه في الميثاق .

ج– بغية الايضاح للمواطنين من الضرورة بمكان تثبيت الخطوات التمهيدية لصدور الدستور الدائم وحل سيصبح الحكم في العراق على اساس النظام الرئاسي او الوزاري وتثبيت القواعد العامة المتعلقة بالانتخابات التي تجرى بعد فترة الانتقال لانتخاب رئيس الدولة واعضاء المجلس الوطني وغيرها من المجالس والتنظيمات السياسية والمحلية

٨– وحول الباب الخاص بالجهاز الاداري الوارد في الميثاق لاحظت ما يلي :

أ– بغية رقابة الجهاز الاداري بصورة عامة وتصرفاتها الاجرائية والتنفيذية واسوة بما هو عليه الحال في تشكيلات اكثرية الدول الاخرى يقتضي التاكيد على تشريع قانون خاص للقضاء الاداري او مجلس الدولة .

ب– وللقيام بالخطوات العملية لتنفيذ ما جاء في الميثاق بشأن القيام باصلاح اداري جذري ارى ان يتم ذلك بموجب تشريع خاص يساهم فيه الخبراء المحليين في جهاز الدولة وخارجها .

ج– كما من الواجب التاكيد على موضوع دستورية القوانين بالشكل المناسب .

٩– وحول ما يتعلق بالمسألة الكردية البنود الواردة في الميثاق فيها نظرة عملية وواضحة على تاكيد التطبيق ببنود بيان ١١ آذار التاريخي وشأن ذلك بصورة عامة أرى ما يلي :–

ص ٢)

أ- وضع جدول زمني لتطبيق فقرات بيان ١١ آذار بما فيها الحكم الذاتي خلال المدة المعينة .

ب- لتنفيذ محتويات البيان بصورة رئيسية من الواجب اصدار قوانين خاصة تفصيلية بشأن بعض فقراته لكي لا تبقى تلك الفقرات خاضعة للتأويل والتفسير ومرتبطة برأي اللجان والاجتهادات الشخصية .

ج- ان لجنة السلام لحد الان لم تتفرغ لمسائل جانبية ومشاكل آنية وحصرت اكثر اوقاتها في المراجعات الفردية وحل الخلافات الوقتية لذا ارى اعادة تشكيل اللجنة بشكل موسع قوامها اعضاء متفرغين على الاغلب والاخرين من الجانب الكردي وتقسيم اعمال اللجنة الى قسمين القسم الرئيسي لمتابعة تنفيذ فقرات بيان ١١ آذار ورسم الخطة اللازمة لتنفيذه وتطبيقه والقسم الاعتيادي الآخر من اجتماعات اللجنة تكون خاصة بالمسائل النوعية المذكورة وامثالها .

٦- حول الامور الخاصة بالشؤون الاقتصادية ومنها الصناعة والتجارة والزراعة الواردة في الميثاق رغم تاييدي مضمونه لدي ملاحظة عابرة ضرورية بهذا الشأن حيث ان ثورة ١٧ تموز المجيدة حسب اعتقادي قطعت مرحلة كبيرة في تنفيذ الحد الثاني من مبادئ الاشتراكية في هذه المرحلة لذا منعة وضع حد لتهريب الرأسمال الوطني الى خارج العراق وتشجيع ... في حقل التجارة والصناعة والزراعة وتنشيطها بما تؤدي الى زيادة الانتاج ولغرض الوصول الى الاكتفاء الاقتصادي الذاتي أرى تحديد مفهوم الاشتراكية العراقية بالشكل النهائي واصداره بموجب قانون خاص فيما تتعلق بحقول التجارة والصناعة والزراعة بغية بث روح الطمأنينة بشكل قاطع في اوساط البرجوازية الوطنية لكي نضع حدا لعدم انزلاقها في المستقبل في احابيل الرجعية وفي الحلقات الذيلية الاستعمارية .

٧- ولكي يتم تنفيذ الميثاق بشكل رتيب في المستقبل أرى بعد وضعه في صيغته النهائية تشكيل لجنة وطنية تمثل فيها كافة الاطراف لرقابة تنفيذه ومتابعته في المستقبل .

٨- هكذا ان للميثاق بعد ان يجمع تحت ظلاله اكبر عدد ممكن من الفئات الوطنية والقومية والاخرى يستقطب حوله كافة الجهات التقدمية والالتفات الى هذه الجهات لضرورة حتمية تمليها واقع تكوين الميثاق والغاية من اصداره ثم اعم من ذلك واهم هي ضرورة تمسك الجميع ببنوده نصا وروحا في المستقبل مما يجعل منه اداة فعالة لجمع القوى الوطنية تحت راية سياسية موحدة والسير بتقدم نحو تحقيق الاهداف الوطنية المنشودة في شتى المجالات وان تحالف الحزبين الرئيسيين في العراق حزب البعث العربي الاشتراكي والحزب الديمقراطي الكردستاني لا شك انه المحور الاساسي لدفع عجلة الميثاق الى الامام وتبني شعاراته سيكون السبب الرئيسي في التفاف الفئات الاخرى حول الميثاق والتمسك ببنوده الوطنية .

پاشكۆى ژماره (٥)

تێبینی:

ئەم پاشكۆیە وەرگیراوە لەدەستنووسی (د. مكرم الطالباني، تجربة الجبهة الوطنية و القومية التقدم في العراق ١٩٧٣–١٩٧٩، بغداد، ١٩٨٦)

مذكرة الحزب الشيوعي العراقي

الى قيادة حزبي البعث العربي الاشتراكي و الديمقراطي الكردستاني

الى :- الاخوان المحترمين

- الاخوان اعضاء القيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي
- اعضاء اللجنة المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني .

تحية وبعد

لقد درست قيادة حزبنا الوضع الراهن في بلادنا وقررت - بدافع من الشعور بالمسؤولية ان تتوجه اليكم بهذه المذكرة ولقد اقترنا لهذا الوصف لما لمستم لشعورنا بأن الاوضاع في بلادنا قد بلغت حداً بالغ الخطورة وهدفنا من هذه المذكرة هو التوصل معكم الى تصور مشترك لهذه الاوضاع بغية السعي معاً الى معالجتها وتدارك عواقبها وبالتالي تجنب شعبنا - بعربه واكراده واقلياته القومية - كوارث وانتكاسات قد تكون افدح واقسى مما عانته بلادنا خلال السنوات المنصرمة وينشأ تصورنا لهذه الاوضاع عن التراكم السريع لمجموعة من الاخطار والظاهر المقلقة سواء على صعيد العراق خصوصاً او المنطقة ككل

وقبل كل شيء نود ان نشير الى ان العلاقة بين الحكومة والحركة القومية الكردية تتسم بتدهور مستمر وببروز اتجاهات في الجانبين تسعى الى دفع الامور نحو الاسوأ وبتعاقب الاشتباكات والحوادث بين الطرفين الامر الذي من شأنه ان يقود او يحمل مخاطر تجدد القتال بصرف النظر عن رغبة الطرفين فيه وان استمرار سير الامور في هذه الوجهة الخطرة سيقترن بالضرورة ، ورغم النوايا الخيرة ، بتغذية وتصعيد النزعات الشوفينية من جانب وميول ضيق الافق القومي والانفصال من جانب آخر وذلك مما سيسفر بالنتيجة عن عواقب وخيمة على كيان البلاد ومستقبل العلاقة بين الشعبين العربي والكردي

ومما لا شك فيه ان العودة الى طريق الاقتتال او التحريض عليه سيسفر في هذه المرحلة خصوصاً عن

- الحاق اذى بليغ بالاخوة التاريخية والتآلف الكفاحي بين الشعبين العربي والكردي المتعايشين في الوطن الواحد
- اثارة خيبة امل عميقة في جدوى الحلول الديمقراطية السلمية للقضية الكردية التي ارسى بيان آذار مقدماتها الصحيحة وكان نصراً للعرب والاكراد على السواء .
- افساح مجال اوسع امام القوى الاستعمارية والرجعية العميلة لتنشيط مساعيها

من اجل حرف الحركة القومية الكردية عن طريق التحالف مع حركة التحرر العربي المعادية للامبريالية وطعن الاماني المشتركة للشعبين الشقيقين .

وفي اعتقادنا ان درء هذه العوائق لايزال ممكناً تماماً بشرط التحرك من مواقع المسؤولية ازاء المصالح المشتركة للشعبين و بالتوجه الصادق نحو تصفية المشاكل الآنية العالقة كمرحلة اولى لاستعادة الثقة - والمضي قدماً في تطبيق بيان آذار وانعطاف الجانبين نحو التعاون الوطني الاشمل والجبهة الوطنية الموحدة

ايها الاخوان المحترمون

ان هذا الوضع يقترن - كما لايخفى عنكم - بمظاهر سلبية اخرى . فالقوى الامبريالية والرجعية في العراق والمنطقة كلها لاتزال تطمح في استعادة مواقعها والعودة ببلادنا الى عهود التبعية الاستعمارية ومن الواضح ان حكومة ايران الرجعية العميلة قد اخذت على عاتقها دوراً متزايد الاهمية في الحفاظ على المصالح البترولية للاحتكارات الاجنبية وفي تنفيذ الخطط الامبريالية وبالنسبة للعراق خصوصاً ولحركة التحرر العربي عموماً - الى جانب الدور الذي تقوم به الطغمة الصهيونية في تل ابيب

ان الرجعية الايرانية بعد ان الغت اتفاقية شط العرب لعام ١٩٣٧ واحتلت الجزر العربية الثلاث في الخليج العربي تصعد اليوم تهديداتها واستفزازاتها للعراق وتراودها احلام اقتطاع اجزاء من ارض العراق وتمزيق وحدة اراضيه والاعتداء على سيادته الوطنية فضلاً عن تشجيع العناصر الرجعية والعميلة للعمل من اجل استعادة مواقعها ونسف مكتسبات شعبنا الوطنية

وان لما يبعث على القلق العميق حقاً شعورنا انه لم تتخذ حتى الآن تدابير كافية من شأنها ان تبعد الاخطار المحدقة بالبلاد وتنسف آمال الامبريالية والرجعيين العملاء . فلا تزال القوى الوطنية تفتقر الى تحالف حقيقي بين احزابها و منظماتها الوطنية يقوم على تبني برنامج كفاحي مشترك معلن لجماهير الشعب ولاتزال المسألة الكردية - كما بينا و هي من اهم مشاكل البلاد - دون حل يمنع انفجارها من جديد، كما لاتزال الجماهير الشعبية واحزابها السياسية محرومة من حرياتها الديمقراطية ومن حرية النشاط السياسي ، فضلاً عن تعرضها في كثير من الاحيان الى ملاحقات لامبرر لها . كما ان هناك جملة مصاعب معاشية - من غلاء وبطالة وندرة في بعض الحاجات الضرورية - تبعث على تذمر اوساط واسعة من جماهير الشعب وتضعها في حالة عدم اكتراث بالاخطار التي تواجه الاستقلال الوطني والسيادة الوطنية.

ومع استمرار هذه المظاهر السلبية ينمو التألب وتتفاقم الاخطار ضد العراق .

وفي اعتقادنا ان الحكومة وحزب البعث لايقدران بصواب ودقة جسامة هذه الاخطار

لذلك يستمر التشبث بأساليب " الرصد والردع " والانفراد بالمسؤولية كبديل عن التعبئة الشعبية وعن الحريات الديمقراطية والجبهة الوطنية والحكومة الائتلافية . وذلك بالطبع موقف خاطئ لا يتناسب مع طبيعة المخاطر الراهنة وحجم القوى والامكانات التي تملكها القوى الاستعمارية والرجعية

ان الموقف الصحيح والدرب لمجابهة ودرء الاخطار والدسائس ضد سيادة واستقلال البلاد هو طريق التحالف الوطني الواسع ، طريق توحيد كل الاحزاب والمنظمات الوطنية في جبهة موحدة وفي ظل ديمقراطية واسعة للجماهير وحريات مطلقة لهذه القوى لتمارس نشاطها السياسي الفعال

ان اقتناع الجماهير الشعبية العميق بهذه الحقيقة هو السبب الاول في استقبالها بروح ايجابية عرض مشروع ميثاق العمل الوطني ورغبتها الحارة في ان ترى اتفاق الاحزاب والقوى الوطنية على صيغته النهائية ووضعه موضع التطبيق . غير ان الشهور التي انقضت على عرض هذا الميثاق لم تشهد تحولاً جاداً في مواقف السلطة وحزب البعث ازاء هذه القضايا الجوهرية كما لم تقترن بممارسات جدية في التعاون او حوار يستهدف الوصول الى صيغة متفق عليها للتحالف الوطني الشامل

ايها الاخوان

يعتقد حزبنا ، ونصارحكم من موقع المسؤولية ، ان سياسة البلاد بحاجة ملحة الى انعطاف جدي وسريع في الاتجاه الصحيح الذي من شأنه ان يؤمن معالجة جادة للاوضاع السلبية السائدة ويدرء الاخطار المحدقة بالبلاد

وبهذا الصدد يتحمل حزب البعث العربي الاشتراكي والسلطة التي يقودها، المسؤولية الرئيسية في المبادرة الى :

اولاً — الدعوة الى مؤتمر وطني عام تشترك فيه جميع الاحزاب والمنظمات والشخصيات الوطنية لدراسة اوضاع البلاد ووضع الحلول المشتركة لمعالجتها

ثانياً — تكليف هذا المؤتمر باستكمال واختتام المناقشة حول مشروع ميثاق العمل الوطني ووضعه بصيغته النهائية

ثالثاً — تكوين واعلان الجبهة الوطنية الموحدة وميثاق عملها واقامة الحكومة الائتلافية المنبثقة عن هذه الجبهة وتحملها المسؤولية الوطنية الكاملة

رابعاً — تصفية كل آثار ومخلفات الاضطهاد ضد اي قوة وطنية والتمسك بالحل الديمقراطي السلمي للقضية الكردية وتجنب اساليب التحدي والاثارة ضد الحركة القومية الكردية و اعادة العلاقات بين الطرفين الى حالتها الطبيعية

خامساً — تصفية الاوضاع والمؤسسات الاستثنائية والقمعية، واطلاق الحريات الديمقراطية

ولاسيما حرية النشاط السياسي المشروع للاحزاب والقوى الوطنية .

سادساً – معالجة مشاكل الجماهير المعاشية

ذلك وحده هو الطريق للتعبئة الشعبية الحقيقية ولشحذ يقظة الجماهير الثورية و الهاب شعورها الوطني وتدعيم اسس التحالف والاخوة العربية – الكردية

ويعتقد حزبنا ان من مسؤولية الحزب الديمقراطي الكردستاني في ظل هذه الظروف والاوضاع ان يعمل من جانبه على :

اولاً – بذل من الجهد لتعزيز مبادئ الاخوة والكفاح المشترك مع الشعب العربي في العراق ومع حركة التحرر العربي المعادية للامبريالية . ذلك ان هذا الطريق الكفاحي الذي التزمته الحركة القومية الكردية منذ سنوات طويلة قد برهن على انه السبيل الوحيد والمضمون لتحقيق الاماني القومية للشعب الكردي .

ثانياً – مواصلة النهج الصائب القائم على التمسك بمبدأ المشاركة والاخوة في الوطن الواحد وعلى شعار " الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان " باعتباره النهج المجرب والمنسجم مع المصالح الجذرية لجماهير الشعبين – العربي والكردي .

ان تلك القوى التي تسعى لتغذية النزعات الشوفينية في الجانب العربي او ميول ضيق الافق القومي في الجانب الكردي انما هي بالضبط تلك القوى الاستعمارية والرجعية العميلة المعادية لمصالح الشعبين والتي تحاول التسلل من خلال الدسائس والوعود الكاذبة لدق اسفين بين حركة التحرر العربي وبين الحركة القومية الكردية التحررية

ثالثاً – مواصلة التمسك بالحلول الديمقراطية السلمية للمسألة الكردية من جانب جميع الاطراف وتعاون جميع القوى الوطنية المخلصة لدرء الاستفزازات والاعمال التي من شأنها ان تزيد التوتر او تؤدي ، في حالة استمرارها وتفاقمها ، الى نشوب القتال

ايها الاخوان

اننا بدافع من الشعور بالمسؤولية تجاه مصالح وطننا وشعبنا – بعربه واكراده – ووعياً منا بجسامة الاخطار المحدقة ببلادنا نتوجه اليكم بهذه الاقتراحات معربين عن استعداد حزبنا الكامل للتداول بشأنها والوصول من خلالها الى طريق يؤمن لبلادنا الخروج من المصاعب التي تعانيها ومن اجل احباط المشاريع والخطط الاستعمارية التي تهدد مكاسب شعبنا .

وتفضلوا بقبول فائق الاحترام

بغداد / كانون الثاني / ١٩٧٤

المكتب السياسي
للحزب الشيوعي العراقي

پاشكۆی ژماره (٦)

الى / م . س / مقر البارزاني / لشكرا

من لق ا ب . د . ك العدد ، ١٥٣ تاريخ ٢٠/٤/٩٧٣

نتيجة لحرق وتدمير العشرات من قرى منتسبي جزبنا في سنجار وكذلك الارهاب والتباشر والاعتقالات اليومية والحملات العسكرية المتعاقبة وصدور اوامر القاء القبض الغير القانونية بحق منتسبي حزبنا بغية تعريب المنطقة بكل السبل . مما تم تشريد الماشمن المواطنين الذين اضطروا الى ترك بيوتهم واراضيهم ومعظمهم من الفلاحين بالاضافة الى كل هذه الاعمال اللاانسانية اقدمت السلطة مؤخرا على الاستيلاء على اراضي هؤلاء وت. توزيعها على منتسبي حزب البعث بحجة عدم استغلالهم لهذه الاراضي حسب قانون الاصلاح الزراعي . ثم الاستيلاء على عشرة الآف دونم من الاراضي بهذه الطريقة وحرم اصحابها الشرعيين منها بالرغم من انهم يملكون سندات التمليك من الاصلاح الزراعي . سنوافيكم بقوائم باسماء هؤلاء الذين اغتصبت اراضيهم . للعلم رجاء .

پاشكۆى ژماره (٧)

الى / م ٠ س/ مقر البارزاني / م ٠ خ / لشكر ١ / حسو ميرخان / ل ٠ م شيخان / كافة المقرات

من / لق ١ ب ٠ د ٠ ك   العدد ١٤٧   تاريخ ١٠/ ٤/ ٩٧٣

اصيب المناضل حسين جمعه حسين المحكوم بالاعدام بسبب حوادث بعشيقة بالجنون نتيجة قيام بعض المجرمين في سجن ابو غريب باخذه الى المشنقة ووضع كيس احمر فوق رأسه تمهيدا لاعدامه دون أن تكون هناك اوامر لتنفيذ حكم الاعدام بحقه مما اصيب المناضل حسين جمعه بخلل عقلي ٠ أن هذا العمل الاجرامي أن دل على شيء فانما يدل على الروح الاجرامية المتأصلة بهؤلاء الناس الذين لا ضمير لهم ٠

پاشکۆی ژماره (٨)

الى / مقر البارزاني / م ٠ س / م ٠ ع / لشكر ١

من / لق ١ ب ٠ د ٠ ك ـ العدد / ١٦٣ تاريخ ٢٤/٤/٩٧٣

في الوقت الذي نلتزم باوامر القيادة بعدم القيام باية اعمال تخل بالوضع الراهن المتدهور وحتى الدفاع عن النفس تجاه الاعمال العدوانية التي تقوم اجهزة السلطة بحق منتسبي حزبنا في سنجار وغيرها من المناطق المختلطة حفظا على المصلحة العامة ٠ وعدم افساح المجال للعناصر الشريرة التي تحاول خلق المبررات المصطنعة لاعادة القتال في كردستان ٠ ارسلت السلطة العليا ضابطا برتبة ملازم الى الموصل بمهمة تتعلق بالقيام ببعض الاعمال التخريبية واغتيال بعض المسؤولين في سرسنك وبامرني . وقد اجتمع هذا الضابط مع جزراوي من الموصل وضابط استخبارات الفرقة الرابعة لوضع خطة لتنفيذ المهمة ٠ بتاريخ ٢٠/٤/٩٧٣ وصل الى سرسنك آمر ل ١٨ في دهوك مع ضابط استخبارات اللواء وعدد منتسبي الاستخبارات وترافقهم سيارة لاندروفر تقل ضابطا منا من الموصل مع خمسة افراد آخرين وجميعهم مسلحون بالكلاشينكوفات وقاموا بجولة استطلاعية في كافة منطقة سرسنك ٠ وكنا على علم مسبق بمجيئهم وكنا نراقبهم عن كثب وكان بامكاننا القاء القبض عليهم جميعا الا أن حرصنا على المصلحة العامة وخشية تصعيد الوضع المتأزم الراهن تمسكا بتوجيهات قيادة الحزب والثورة لم نقم بالقاء القبض عليهم وفسحنا لهم المجال بالعودة يرجى مفاتحة السلطة لوضع حد لهذه الاعمال العدوانية اذا كانت حريصة حقا على المصلحة العامة ٠ وبعكسه سنضطر الى اتخاذ الاجراءات الدفاعية عن النفس في كل زمان ومكان وبحق العناصر التي تعتبر المحركة لهذه الاعمال وهي معروفة لدينا ٠

پاشكۆى ژماره (٩)

الى / مقر ب م / م ٠ س / م ج / لق ١ / لشكر ١ / كاتة الفرات
ن / هيز عفرة

العدد / ٦٠ تاريخ ٢٥/٤/٩٧٢

ي يوم ٢٤/٤/٠ القينا القبض على الشخص صنعان اسماعيل بعد التأكد بانه شخص مخرب في داخل عفرة كان بحوزته قنبلتين من نوع انكليزي ٠ وبعد التفتيش الدقيق من قبلنا ظهرت لديه ورقة عدم التعرض مخولة من قبل مدير الأمن العام وكانت الورقة مخفية تحت اقدامه بداخل جواربه ٠ علما أن الورقة باسم ابن ، محمد شريف ملا سعدى الساكن حاليا في الموصل والورقة لاتحمل صورة شخصية وهي دائمية وقد افاد المتهم نه يستطيع أن ينقل القنابل الى المنطقة بواسطة عدم تعرضه واليكم نص ورقة عدم التعرض ٠

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
مديرية الامن العام
الشؤون السياسية

العدد / ف ع
تاريخ ٢٠/٤/٩٧٢

يسمح للمدعو محمد شريف ملا سعدى بحمل السلاح (بندقية ومسدس) يرجى عدم التعرض له ٠

التوقيع / مدير الامن العام ٠

پاشكۆى ژماره (١٠)

«بۆ ئەوەی لەبیر نەکرێن»

کۆسپێکی زلە لە ڕێگای جێبەجێکردنی پەیمانی ئازاردا

کێشەی نەتەوایەتی ئێمە ، کێشەی گەلێکە لەسەر خاکی نیشتمانی خۆی کوردستاندا دەژیت و دەیەوێ بیروڕای خۆی لە بارەی ژیان و چارەنوسەوە دەربڕی ، جا هەرجۆرە کوشتار و کۆیرەوەرییەک لە هەر گۆشەیەکی کوردستانا ڕوو دابێ لە سەردەمانی ئەم چەرخەوە تا پەیمانی ئازاری ١٩٧٠ ، هەموی لە پێناوی ئەم ئامانجەدا ئاکامەکانمان شاتی ئەوەتە بەرو هەرگیز لەم مەبەستە نەهاتوتە خواری دوا چەرمەسەری کە لە پێناوی ئەم ئامانجەدا تووشمان هات ئەو پەلامارە ناڕەوا سوپاییە بو کە دە ساڵی ڕەبەق حکومەتەکانی لە دوای یەککانی عیراق کردیانە سەر کوردستان و هەموجۆرە چەکێکی کوشتن و تالانیان خستە کار بو دامرکاندنی بزوتنەوە نیشتمانیە گلیەی گەلەکەمان و لەناوبردنی بونی نەتەوایەتیمان ، بەڵام هیچی سەری نەگرت و وەستی گەلی عیراق چوە سەر و پەیمانی ئازار هاتە دی .

ئەو کاتەی پەیمانی ئازار بڵاو کرایەوە ، هاونیشتمانیان بە تێکرایی کەوتنە شادییەوە بەهۆی ئەو ناوەرۆکی پەیمانەکە مژدەی بڵاوبونەوەی دیموکراتی دەدا لە سەرانسەری وڵاتا ، هەروەها هەمو ڕۆلەکانی گەل لە دوای ساڵەها ڕێ لی گیرانیان لە بەکارهێنانی مافو ئەرکەکان ، مساوی خزمەت و خەباتیان بەدی تی ، کە ئەمیش بریتییە لە سەرکەوتنێکی مێژوی بو گەلی عیراق بە تێکرایی و بو گەلی کورد بە بەشێکی تایبەتی

ئیمەیش بە دڵێکی پاکەوە بو پەیوەندییەی نیوانی خوبان و حزبی بەعسی عەرەبی سوشیالیست لاپەرەیێکی نوێمان کردەوە ، بو زیاتر بو ئەم مەبەستە پاڵی پێوە دەنایین بڕوای پتەومان بووە بەوەی کە دڵسوزیمان بو خەبات لە پێناوی پێکهاتنی ئامانجی هەردولادا لەبەر چەسپاندنی ئوتونومی بو کوردستان و دیموکراسی لە عیراقدا ، ئەوە هەڵدەگری کە هەموجۆرە تەقەلایێکی دڵسوزانەی بو بەدی‌هێنان بو پتەوکردنی هاوپەیمانیتی لە نیوانی حزبەکانماندا و ئەمە بکری بە بناخە بو بەرەیەکی گرتوو یەکیتی نیشتمانی لە عیراقدا و بەربەرەکانی لەگەڵ دوژمنانی ناوخۆ و دەرەوەدا . بەڵام بە داخەوە چاوی بەشی دڵسوزان کاڵ بووەوە هەرلە یەکەمین ڕۆژانی بڵاوکرانەوەی پەیمانی ئازارەوە سەرەتای نەوەستی یەکان دەرکەوتن و وردە وردە گەلەکەبون ، هەتاوای لی هات مەترسی ئەوەی لی بەوکری بتەقیتەوە و بمان گەرێتەوە سەردەمەکانی پێش یازدەی ئازار

یەکەم نەوەستی پڕ مەترسی لە نیوانی ئیمەو حزبی بەعسی و میریدا سور بونیانە لەسەر سیاسەتی (بەعەرەب کردن) لە کوردستانی عیراقدا کە لە دوای مۆرکردنی پەیمانی ئازارەوە تا ئەمڕۆ لە سەری دەڕۆن ، ئەم سیاسەتە ناقۆڵایە کە پەرستانەوە دەیەوی لە یەکەم هەنگاودا ئەوەندەی بوی بلوی کوردستان بهەنیتەوە یەک و بە هەر فێڵێک بوی دەستیدا بارچەی گرنگی لی بپچڕی . . . جا بو ئەم مەبەستە تەواوی تەقەلای خویان لە ماوەی سی مانگی ڕابوردودا خستوتە سەر

ناوچەکانی کەرکوک و خانەقین و شەنگار و هەندێ لە قەزاکانی دهۆک و نەینەوا ، ئەو شوێنانەی پێیان دەڵێن ناوچەی تێکەڵ ، کە هەندێ کەمایەتی ی تورکمان و ئاسوری و عەرەب و هی تر لەم شوێنانەی کوردستاندا نیشتەجێن .

راستەقینەکانی مێژوویی و جوغرافیایی سەلماندویانە کە ئەم ناوچانە هەمیشە پارچەیەکی دانەبڕاوی کوردستانی خوارو بوون ، ئەو کوردستانەی پاش دامەزرانی دەولەتی عێراق پێیەوە بەسترا ، میری و حزبی بەعسی خویان ئەم راستەقینەیە باش دەزانن ، کەچی بە دەستی ئەنقەستەو بە هەر فێڵێک بویان بکرێ هەول دەدەن باری نەتەوایەتی ی ئەم ناوچانە بگورن ، واتا بەعەرەب کردن و تەنگەکردنی نەتەوەی کورد لە خاکی خویدا رەگەزی عەرەب زیاد و بەهێز بکەن .. گرنگەی ئەو تەقەلایانەی بو ئەم مەبەستە دەدرێن بریتین لە : ـ

١ ـ هێنانی ژمارەیێکی زور لە عەرەبی خێڵەکی ی دانیشتوی پارێزگاکانی تری عێراق بو نیشتەجێ کردنیان لە کوردستاندا

٢ ـ تەقەلای دروستکردنی شەپولی دوژمنایەتی لە نێوان گەلی کورد و کەمایەتی یەکانی نەتەوەیی و ئاینیدا

٣ ـ بە کارهێنانی توقاندن و شێوە نامروڤایەتی یەکانی تر دژی کوردەکانی خەڵکی ئەو ناوچانە ، وەکو : هەڵرشتنی چەک و پارە بە سەر ئەوانەدا کە کورد نین ، یا دەرکردن ، نارەوا و تیکرایی یەکەی برا فەیلی یەکانمان ، یا تەقەلای بەردەوام بو دەربەراندنی براکانمان لە حوزی گویان و ئومەریان لە پارێزگەی نەینەوادا

٤ ـ بە کارهێنانی سیاسەتی رەگەزپەرستی دژی کوردەکانی ئەو ناوچانە بە هوی دانەمەزراندنیان لە دائیرەکانی میری داو دورخستنەوەی موچە خورانی کورد لەملکی و سوپایی بو خواروی عێراق .

٥ ـ کرینی ملک و پارچەزەوی گەورە لە هەندێ دەرەبەگی کورد ، بو ئەوەی فەلاحە کوردەکانی لێ دەربکرێت و عەرەب بهێنرێتە جێگایان .

یەکێک لە مافە سەرەتایی یەکانی هاونیشتمانیتی ، پاراستنی نەتەوەخوازی ی دانیشتوانە لە گەل دەست گرتن بەگەل و خاکەکەیانەوە ، نەک هەر ئەمە بەڵکو ئەرکی سروشتی سەرشانی هەمو دەسەلاتێکی نیشتمانپەروەرە کە گیانی نەتەوەخوازی لە خەڵکا بەهێز بکات و بیانخاتە سەر باری گەل خوشویستن و خونوساندن بە خاکەکەیانەوە ، کەچی ئەو بارەی دانیشتوانی شوێنە ناوبراوەکانی کوردستانی تیدایە بە تەواوەتی پێچەوانەی ئەوەیە .

ئاشکرایە کە گەلی کورد و پارتیمان بەرامبەر بەم سیاسەتە رەگەزپەرستانەیە ناچاری بەربەرەکانی یێکی سەخت دەبن و پەیوەندی ی ئێمە لە گەل میری و حزبی بەعسدا لە پلەی پێچ و پەنا و پیلانی نهێنی دەردەچێت و هەندێ جار لە ناوچانەدا دەبێتە بە گژدا چونی چەکدارانەی خویناوی ، هەر لەبەر ئەوەشە کە لق و رێکخراوەکانی پارتیمان لە زور بەی ئەو شوێنانەدا ناچار کراون لەبەر تەنگە هەڵچنینی میری بە هەڤاڵەکانمان ، بنکەو بارەگاکانی خویان لە ناو شارەکانەوە بگوێزنەوە بو دەرەوەی هەر

ئەم سیاسەتەیش کاریکی وای کردوە کە میری لە بارەی سەر ژمیری یەوە بە لینەکەی خوی بە جێ نەهێنێ کە لە پەیمانی ئازاردا گرتبویە ئەستوی و سەر ژمیری بو ماوەییکی دیاری نەکراو دوا بخــــری .

ئەگەر بیت و بە شیوەییکی دادخوازانە لە هویەکانی ئەم گیرو گرفتانەی نیوان ئیمەو میری بکولریتــەوە ، دەبینین کە ٧٥٪ لەو رووداوانەی کوردستان ، هەلبەزینەوەن بەرامبەر بە سیاســەتی (بە عەرەب کردن) ! چونکو گیژگرفتی بە عەرەب کردن ، نەك یەکیکە لە خالە نەویستی یەکانــی نیوان ئیمەو میری ، بەلکو مەترسی دارترین یانە کە ئاراستەی نەتەوەی کورد کراوە و هێمنی و ئاسایشتی عیراقیشی دەگریتەوە .

بناغەی یاساکاری ی ئەم سیاسەتە لەو دەستورەکانی یەدایە کە حزبی بەعــس لە دوای ١٧ ی تەموز بی ئاگاداری ی پارتیمان و هیزە نیشتمانی یەکانی تر دایناوە کە یەکی لە بەندەکانی دەلی ((گەلی عیراق بەشیکە لە نەتەوەی عەرەب)) ، هەر ئەم وشــە دەستوری یەیش لە پروژەی (بەلینی نیشتمانــی) دا دوپاتە کراوەتەوە و لیشی زیاد کراوە کە ((عیراق پارچەییکە لە نیشتمانی عەرەب)) ! .. جگە لە مانـــــە وتەو دەربرینی لی پرسراوە رەسمی یەکان چەند جاریك ئەم ریبازە شوفینی یە رەگەز پەرستانەی روون کردوتەوە کە حاشا لەبونی گەلی کورد دەکەن ، ئەو گەلەی کە لە چەرخەکانی هەرە لە میژینەوە دانیشتوی ئـــــەم خاکــەی خویەتی کە کوردستانـــــــــــــــە

ئیمــــە لە کاتیکا هەست بە مەترسی ی سیاسەتی بەعەرەب کردن و بە بەعسی کــــردن دەکەین و دەزانین بە راوەژوی بەرژەوەندی نیشتمانی مانەو کاریکی خراپ دەکاتە سەر برایەتی ی نەتەوەکانی ناو عیراق ، بیزاری خومان دەردەبرین و داوا دەکەین لەوەزیاتر دریژەی نەدریتی ، داوایــــــش لە هەمو حزب و هیزە نیشتمانی یەکان دەکەین بەشەریین روون کردنەوەی راستەقینەکاندا بگەرین و ئەوانیش دژی ئەم سیاسەتە چەوتە بوەستن کە لەگەل هیچ جورە رەوشتیکی نەتەوایەتی و مروڤایەتی دا ناگونجی بو ئەوەی لە پاشە روژدا ناچار نەبین لە پیناوی پاراستنی مافی گەلی کورد و مافەکانی هەموگەلـــی عیراق بو ژیانی دیموکراتی بکەوینە بەربەرەکانی و مەینەتی و خوین رشتنی ســالانی رابورد و بگەریتەوە

لەگەل ئەوەشدا کە ئیمە لە ریکەوتنەکاندا و بە هوی نوینەرمان لە لیژنەی ئاشتی دا میریمان وریا کردوتەوە لە مەتـرسی یەکانی شوین کەوتنی ئەم سیاسەتە چەوتە ، کەچی هیچ جورە بـــە دەنگەوە هاتنیکمان لی نەدیون بەلکو سورتر بون و باریان گرژتر و ئالوزتر کـــــــــردوە .

ئەوا بو نمونە هەندیك لەو کردەوە رەگەزپەرستانە دەخەینەرو کە دژی گەلی کورد بە کـــار دەهینری ، بو ئەوەی حزب و هیزە نیشتمانی یەکان و رای گشتی ی عیراق و جیهانی ی بگەن ، ئەوانــــەی بەتەنگ ئاشتی یەوەن لە هەمو شوینیکاو دلســـوزن بو دیموکراتی لە عیراق و ئازادی لە جیهاندا ، با بـــــین و لە نزیکەوە چاویان بە رووداوەکانی ئەو ناوچانەی کوردستان بکەوی کە دەتوانرا بە هوی سەر ژمیری یەکی بی فروفیلەوە جوری نەتەوایەتی ی دانیشتوانی روون بکریتەوە .

داوا لە نوینەرانی رای گشتی ی عیراق و عەرەب و جیهانی و روژنامەگەری دەکەیـــن کـــــە روبکەنە کوردستان و بە چاوی خویان باری داناوی ئەم ناوچانە ببینــــــــــن

– ٤ –

هاوار: ئەبینە بەر دەستەو رێکخراوە سیاسی و خێرومەندەکانی عەرەب و جیهانیش، کە دەستی یارمەتی دەرێژ بکەن بۆ لێ قەوماوەکانی سیاسەتی بەعەرەبکردن، بەتایبەتی ئەوانەی لە شوێنەکانی خۆیان دەرپەڕێنراون، لەوانە بە هەزاران خەڵکی ئاوارەی ناوچەی شەنگاڕ و کەتیستایشدا، ئەم سیاسەتە نەگریسەیان لێکول نەبوتەوە، هێنگارێکە ساڵێکە، بەهۆی وشکە ساڵی و بێ بارانییەوە دەبێ دەخڵ و دانیان بۆ بەرهەم نەهاتووە.

میللەتی کورد هەمیشە بوونی خۆی لەسەر خاکی خۆی دەپارێزێ و ناهێڵی سیاسەتی رووداوی پێچەوانەی راستەقینەکانی مێژوو و جوگرافی لە کوردستاندا سەر بگرێ.

ئەمەیش چەند نموونەیەک لە سیاسەتی بەعەرەبکردن لە کوردستاندا: –

لە موحافەزەی نەینەوادا: –

شەنگار: –

ئەو گوندانەی پاش یازدەی ئازار لە لایەن میرییەوە دراونەتە بەر تۆپ و بە تەواوی کاول کراون (٢٤) گوندن، هیچ هۆیەکی رەواش بۆ ئەم دەستدرێژییە نەبوو جگە لە راونانی کوردەکان و هێنانی عەرەب بۆ شوێنەکانیان: –

١– گرێشک	٢– حالس	٣– خرانسوک
٤– بشارکر	٥– زۆرئاوا	٦– مارزۆ
٧– کهیبلی	٨– شۆرکان	کنسی
١٠– جمی جفرا	١١– یوسفا	١٢– پسوورەک
١٣– راشد	١٤– تورک	١٥– کربسی
١٦– کنی	١٧– شرف الدین	١٨– کورماک
١٩– قزل کند	٢٠– اوخا	٢١– جفروک
٢٢– زەوی ئانی	٢٣– جولان	٢٤– کانی عەبادی

بەڵام ئەم گوندانەی بەر تۆپ دراون و هێشتا بە تەواوی کاول نەبوون (٢٥) گوندن: –

١– حیردان	٢– باخنیف	٣– تامووزاو
٤– زکروتا	٥– بتیانی (خوارو)	٦– تن
٧– هلدانی	٨– نبسیری	٩– کومسی
١٠– کەری زرکا	١١– درهولی	١٢– .....نونی
١٣– ماهیز	١٤– نرجە حجی	١٥– بارا (زووری)

— ٥ —

١٦ـ کەنی مبار	١٧ـ تەل قروچ	١٨ـ تەل خەشەب
١٩ـ تانکا	٢٠ـ سەدیری	٢١ـ عەین غەزال
٢٢ـ عەین فاتی	٢٣ـ کانی مینکان	٢٤ـ علی سورکا

٢٥ ـ تەپە

ئەو کەسانەی سەر بە پارتیمانن ولە ناوچەی شەنگار ملك و زەوییەکانیان لێ داگیر کراوە ٣٦٦ کەسن لە ٣٠ گوندا و پانتایی ئەو زەوییانەی لێیان داگیرکراوە ٣٦٩٥٥ دونمە کە بە شێکی کراوە بە سیرپاگەی لیوای ٢٩ و ئەوی ترمیری دابەش کردوە بەسەر ، ەرەبەکانی ئەو ناوە کەسەر بەمیرین . ئەمەیش ، ناوی ئەو گوندانەیە کە زەوییەکانی دەستی بە سەردا گیراوە : —

١ـ قوبس زوری	٢ـ قوبس ژیری	٣ـ کانی عەبدی
٤ـ سەنعان	٥ـ چەمەن	٦ـ زورانی
٧ـ کیرزەرك	٨ـ قزلکەند	٩ـ اوشیە
١٠ـ هریکو	١١ـ کەهبەل	١٢ـ کوهبەل روژاوا
١٣ـ چەمی جفرا	١٤ـ کنی ژوری	١٥ـ کانی ژیری
١٦ـ جردان	١٧ـ زور ئافا	١٨ـ بورك
١٩ـ راشد	٢٠ـ قنیس	٢١ـ یوسفان
٢٢ـ شرف الدین	٢٣ـ شریکە	٢٤ـ شبارکو
٢٥ـ گریشك روژاوا	٢٦ـ خزانی	٢٧ـ برانا
٢٨ـ قیچا چەمی	٢٩ـ بیرزان	٣٠ـ سن عو

شیخان : —
========

لە روژی ٥/ ٢/ ١٩٧٣ دا گوندی (کانی کون)ی بی تاوان بە فەرمانی میریەوایە بەر توپ .

زمار : —
=========

روژی ٢٥/ ٣/ ١٩٧٣ جەیشی عیراق ئابلوقەی گوندی جفریەداو دانیشتوانی لە ترسان مالیان بەجی هیشتو رایان کرد ، سەربازەکان کەوتنە تالان کردنی کەلوپەلی فەلاحە هەژارەکان پاشان لە سەعات ١٢ ی نیوەرودا لولەی توپەکانیان تی کرد و ئاگر بارانیان کرد ، چەند کەسیك کوژران و هەندیك بریندار بون

شـــاری موســـل : ـ

ئیوارەی ٢٠ ـ ٢١/ ٣/ ١٩٧٣ لە کاتێکا لە سەرانسەری کوردستاندا ئاگری نەورۆز لە سەر لوتکە چیاو سەرگرد وبانی مالەکان کرابووە وئاهەنگی جەژنی نـەورۆزی پیرۆزی نەتەوایەتی مـان دەگێڕا ، دەستەیێك لە چاشە خۆفرۆشەکان لە شاری موسل بە هاوکاری ئەمن وپولیس کەمـــاروی ڕێکخراوە کوردستانی یەکانیان داو کەوتنە دەســـرێژ لی کـردنیــــــــــــــان

شـــاری کـەرکوك: ـ

١ ـ ئــــەم شارە شاری کوردەو کەمایەتیشی تیدایە ، لە کاتی خۆیدا لە سەر ئەوە پێکهاتبوین کە بە ڕیوە بردنی شار هاوبەشی بی لە نێوان ئیمە ومیریدا کەچی ئیستا ئیدارەیێکی عەرەبی و بەعسی ڕوت دەیبا بە ڕێـــــــــــــوە •

٢ ـ لــــە دوای پەیمانی ئازار شەش گەڕەکی نوی دروســـت کراوە بو ئەو عەرەبانەی لەمـــلاو لاوە بەکیشیان دەکەن و لیرە دایان دەنین ، وەکو گەڕەکی ١٤ ای ڕەمەزان ، کەرامە ، حوریە ، وەحدە ، یرموك ، اندلس•

٣ ـ بـــە هەمو تواناوە بەربەرەکانی ئەوە دەکری کە زمانی کوردی لە دایرەکاندا نەخریتە کـــارو تەنانەت لە قوتابخانەکانیشـــــــــــــــدا

ناوچـــەی دوبـــز : ـ

٢٤ گـــوند لەم ناوچەیە بە دانیشتوانی چول کرابـــو ، پاشان بریار درا کە بگەرینەوە سەر مال و شوینی خویان ، کەچی تا ئیستا کاربەدەستانی میری ریگای ئەو هاو ولاتی یانەیان نەداوە بچنـــــــــــــــــــەوە •

١ ـ عەمشـــــــــە	٢ ـ قـــــەرەدەرە	٣ ـ قـەرەمـەیـــمت
٤ ـ قوشـــــــــقایە	٥ ـ مـــەرعـــی	٦ ـ قوتانی گــــــورە
٧ ـ قوتانی خەلیفـە	٨ ـ خانەقـــــا	٩ ـ مەنجیــــــــرە
١٠ ـ گورگەچـــــــال	١١ ـ چوبلیجـــــە	١٢ ـ سی کانیـــــان
١٣ ـ کورمیــــــــل	١٤ ـ سونە گولـــی	١٥ ـ یاروطـــــــی
١٦ ـ قەرغەتـــــو	١٧ ـ شــــوراو	١٨ ـ باجەوان
١٩ ـ ســــماپــلاوا	٢٠ ـ عەلیــــــاوا	٢١ ـ مەلحــــــــی
٢٢ ـ پەنجە عەلـــی	٢٣ ـ فـــــەرە	٢٤ ـ ئیدریس بابـــوج

ناوچەی کفری و دوز داودە :ـ

١٣ گوند بە مەبەستی بە عەرەب کردن کراوە ، ناوەکانیانـــــــە :ـ

١ـ دەلیمی گەورە	٢ـ دەلیمی بچووک	٣ـ حەشیشیە
٤ـ تەل رەبیعە	٥ـ کومبەز	٦ـ ئەربەعینت
٧ـ سێ کانیان	٨ـ سەید وەلی سەید عەلی	٩ـ مابەین و سەرزاخ
١٠ـ ئەبو محەمەد	١١ـ عەلی بەلە	١٢ـ زەنقەر
١٣ـ تەپە بەسەل		

٢ـ بە هەرەشەو بە پارە ملکی کوردەکان لە دەستیان دەردێنن و دەیدەن بە عەرەبەکان.

٣ـ لەلایەن دائیرەی (چاک کردنی کشتوکال)ەوە زەوی نادری بە کوردەکان بۆ ئەوەی ناچاری دەربەدەری و ئاوارەیی بکرێن •

٤ـ راگرتنی خۆفرۆشی و بەکرێگیراو لە ناو شاری دوزدا بۆ ئەوەی جووتیاری گوندەکانی دەوروبەر بدەن و وایان جارز بکەن ناچاری راکردن ببن •

٥ـ لە دەوروبەری کەرکووک ـ کۆیە کە ناوچەی سەقزلی پێ دەڵێن زەوی و زاریکی زۆر داگیر کراوە بە ناوی ئەوەی گوایا سوپاکەی لێ دروست دەکرێ، مەبەست بە عەرەب کردنە •

ناوچەی خانەقی و مەندەلی :ـ

١ـ هەرچەند ئەم ناوچەیە کوردەکەیە ئیدارەیەکی عەرەبی بە دەستی بۆ دانراوە

٢ـ دائیرەی (چاک کردنی کشتوکال) زەوی نادا بە کوردەکان و دەیدا بە عەرەبەکان •

٣ـ رێگا نادری بە کوردەکان لە دائیرە و قوتابخانەدا زمانی کوردی بەکاربێنن

٤ـ ژمارەیەکی زۆر لە کوردەکانی خانەقی و مەندەلی دەرکران بۆ ئێران یا ناچار کران رابکەنە ناوچە رزگار کراوەکان ، لەسەر ئەوەی شەهادەی جنسیەیان نییە •

بەشی پەخش و راگەیاندن
لە مەکتەبی سیاسیی
پارتی دیموکراتی کوردستان
١٩٧٣/٦/١

پاشكۆى ژماره (١١)

پارتى ديموكراتى كوردستان　　　　ژمارە / ٢٤٥١
لقى ٢ هەولێر　　　　بەروار / ٢٢/٨/١٩٧٣

بۆ گشت لیژنە ناوچەكانی سنووری لقی ٢مان
سلاوێكی شۆڕشگێڕانە ..

وا لە خوارەوە كۆپی بروسكەی م.س ی بەڕێزتان سەبارەت بەمان گرتن لە ڕۆژی ٢٥/٨/١٩٧٣ پەیوەستە حرفیا جێبەجێ بكرێت وە بەو شێوەی كە لای بەڕێزانتان ئاگادارتان ئەكرێت ؛ ـ
وە هەروەها بروسكەی بارەگای ب.م لەم بارەیەوە بۆتان دەنووسینەوە

((بروسكەكە))

بۆ / لقی ١ ـ لقی ٢ ـ لقی ٣ ـ لقی ٤ ـ لقی ٥ پ.د.ك / هەموو بارەگاكان
م.ع / بارەگای بارزانی بۆ ئاگاداری .
ژمارە / ٤٢٥　　　٢٢/٨/٩٧٣
لە م.س

ئەمڕۆ ئەوەی چەند ڕۆژێكە هێرشی سوپای عێراق و جاشەكان بەردەوامە بە شێوەیەكی زۆر وەحشیانە بۆسەر ناوچەی سنجار لەو هێرشەدا زۆر دێهات سووتاوە و گەلێ كەسی بێ گوناح كوژراوە و برینداركراوە بەتایبەتی ژن و منال و پیر . بەردەوام ئیتصالات لەگەڵ میری تائێستا هجوم هەر بەردەوامە . زۆر بەتوندی ناڕەزایی و تووڕەیی هەموو میللەتی كورد دەربارەی ئەو كردەوە دڕندانەیە دەرئەبڕین كە بەشێكە لە سیاسەتی تعریب و دژی بەرژەوەندی عێراق و برایەتی كورد و عەرەب و بەپێی ئازار و بڕیارمان داكە ڕۆژی شەممە ٢٥/٨/٩٧٣ لە بەیانی سەعات (٥) اضراب لە هەموو كوردستان بكرێت و لە هەموو ڕووێكەوە تا بەیانی سەعات (٥) یەك شەممە واتا ٢٤ سەعات بۆ دەربڕینی ناڕەزایی و دژایەتی میللەتی كوردستان بۆ ئەم هێرشە پەیوەستە هەموو هەوڵ تەقەلا بەكاربێت كە بە فراوانترین شێوە بكرێت و هاوكاری تەواوی میللەتەكەمان لەگەڵ براینەكانمان لە سنجار پیشان بدرێت . بە فراوانی بروسكەی ناڕەزایی بنێرن بۆ میری و وێنە بدەنە ئێمە . بۆ ئەوەی لە ڕۆژی اضراب ئەم دروشمانەی خوارەوە هەڵ بواسرێت بە فراوانترین شێوە و بە كوردی و عەرەبی : ـ

١. هێرشی دڕندانەی دژی خەڵكی بێ گوناهی سنجار بوەستێنن

*****

اوقفوا العدوان الوحشي على اهالي سنجار الابرياء فوراً .

*****

— ٢ —

٢. گەلی کوردستان پشگیری تەواوی خۆی بۆ براکانی سنجار ڕادەگەیەنێ و تەنانەت بەرامبەر بە خۆی دژی هێرشی ناڕەوا بۆ سەریان پیشان ئەدات

شعب کردستان یعرب عن استنکاره للحملة الظالمة ضد منطقة سنجار ویتضامن مع اخواننا فی تلک المنطقة.

----

٣. داوا ئەکەین سیاسەتی تعریب و تبعیث بوەستێنرێت لە کوردستانا.

نطالب بایقاف حملات التعریب والتبعیث فی مختلف مناطق کردستان.

بۆ / هەمو هێزەکان / هەمو لقەکانی پ.د.ک / م.س / م.ع

لە مقری بارزانی

فوریە   العدد ٦١٢ ٨/٢٢

بروسکەی م.س ٤٢٥ لە ٨/٢٢. پێویستە بە هەمو توانا هەوڵ بدەن جێ بەجێ بکرێت وە هەرچەکە لە ناوچەی خۆی مسؤولە لە پاراستنی ئەمن و ئاسایشی خەڵکی و ماوە نەدرێت بە هیچ کەسێک بو تخریبات و شکاندنی اضرابەکەم.

ئیتر بو پێشەوە لەژێر ئالای پارتیمان
بەسەرۆکایەتی بارزانی

وینەیەک بو //

م.س ی بەڕێز بو ئاگاداری.

بارەگای بارزانی بەڕێز =

گشت ڕێکخراو ڕێکخستنەکان بو هەمان مەبەس.

پاشکۆی ژمارە (١٢)

الأخ العزيز/ نائب رئيس مجلس قيادة الثورة / السيد صدام حسين المحترم

تحية أخوية خالصة

كمناضل أتوسم فيكم من الشهامة والوطنية والإخلاص، رأيت من واجبي أن أكتب لكم هذه الرسالة، في الوقت الذي أسف فيه لعدم كتابتها بخط يدي وذلك للظروف التي لا تخفى على أنظاركم.

تعرفون بلا شك نزوعي إلى السلم وعدم قناعتي بإمكان حل المشاكل المستعصية بين قوميتينا بقوة السلاح، ولا بد أنكم تتذكرون جهودي في هذا الشأن سنة ١٩٦٨ ومحاولاتي معكم عندما كان الصراع في أوج شدته في ذلك الحين، وما هو الواضح أثناء المقابلات المتعددة معكم قبيل اتفاقية آذار ١٩٧٠ ومفاوضات آذار ١٩٧٤، التي كان آخرها محاولتي السلمية غير الموفقة والتي حدثت هنا وبقيت من أجل متابعتها وإيصالها إلى نتيجة مرضية، وقد بقيت مستمراً على ذلك [illegible] إلى أن وصلت الأمور إلى هذه النتيجة المؤسفة، أي إلى عقد الصلح على هذه الاتفاقية التي ليست من مصلحة العراق، عراق العرب والأكراد، والتي لم تستطع إيران انتزاعها في ظل العهود السابقة.

وكما أنني أكن شخصياً لوطنيتكم وإخلاصكم، فإنني أفهم بوضوح عمق الجرح الذي يتركه في قلوبكم جراء توقيع هذه الاتفاقية، وأفهم كذلك الدوافع التي أدت بكم إلى سلوك هذا السبيل.

ثم يبدو لي لا ريب، تقديراً لمحبتكم، أن أرى تمسككم بهذه الاتفاقية تمس حدود العراق الذي حلفت لمستوى خلفي أن أصون حدوده، وحيث إنه لا تزال هناك فرصة للتخلص من هذه الاتفاقية نظراً للوضع القاسي الذي تعلمه الطرفان من هذا النزاع الدامي، وجدت من واجبي أن أتقدم لإيجاد طريقة للتخلص منها، بالحصول على بعض الشروط التعجيزية التي لا يقبل بها الطرف الآخر، وبذلك لا تحرجون أمام الحكومات الأخرى.

لقد حاورت الكثير من الإخوان هنا واستمزجت آراءهم، والتي لدي وزن لديهم ويريدها وزناً [illegible] كما عودتموني دائماً، كما نريدها رغبة الإخوان هنا في أن لا يكونوا سبباً في فرض شروط قاسية على العراق وسلخ جزء من أرضه.

بالإضافة إلى الرغبة في عدم استمرار المأساة والاصطدام بين الشعبين باستمرار القتال، هذا إن أحداث الأيام لا تترك مجالاً إلا لاستمرار هذا القتال الدامي لسنين أخرى، حيث لا طريق للابتعاد عن هذا الطريق المؤسف.

وإنني أؤكد لكم عن قناعة تامة، بأنكم إذا أبديتم المرونة المناسبة، فإنكم ستجدون الاستجابة التامة للوصول إلى نتيجة سريعة ومشرفة تحفظ كرامة العراق والشعب العراقي.

لذا أطلب منكم مرة أخرى بذل جهودكم وذكائكم للتخلص من الاتفاقية، حيث لا يزال هناك متسع من الوقت قبل محادثات [illegible] في طهران، مؤكداً لكم قناعتي التامة باستقبال أية مبادرة منكم هنا بإيجابية تامة وعقل متفتح للمحافظة على كرامة العراق ووحدة أراضيه.

إني أرى أن هناك مسألتين متعلقتين [illegible] بين الشعبين، هما قبول الاتفاقية واستمرار القتال، وكلاهما مرتبطان بالآخر، ويمكن حلهما لو بذلتم جهدكم، وبهذا يسجل لكم التاريخ هذا العمل النبيل.

وبالختام، إني بانتظار نتيجة إيجابية سريعة منكم، بالطريقة التي تجدونها مناسبة، وتقبلوا فائق احترامي وتحياتي للجميع.

المخلص

[illegible] ١١/٣/١٩٧٥

ملخص البحث

إن ثورة أيلول (١٩٦١– ١٩٧٥) التي تخللت فترات من الحروب والسلام، حملت صراعات داخلية مازالت آثارها السلبية تلطخ المسيرة الكوردستانية. و تعد مرحلة ١١ آذار ١٩٧٠– ١١ آذار ١٩٧٤ وهي موضوع هذا البحث، حلقة تكاملية لسلسة المراحل السابقة واللاحقة.

يتألف هذا البحث من المقدمة والتمهيد وثلاثة فصول، مختوماً بالنتائج وقائمة المصادر والمراجع مع ملخص للبحث باللغتين العربية والانطليزية. فالمقدمة اختصت أهمية وأسباب اختيار الموضوع و عرض مضمون البحث والصعوبات التي تعرض لها، مع الإشارة إلى نوعية المصادر المعتمدة.

تمهيداً للبحث، ألقيت أضواء قصيرة على أهم المحطات والأحداث السياسية لفترات مابعد تأسيس النظام الجمهوري في العراق عام ١٩٥٨ حتى مرحلة إجراء المحادثات بين قيادة ثورة كوردستان ونظام البعث عام ١٩٦٩.

يتكون الفصل الأول المعنون (بيان ١١ آذار ١٩٧٠ وافرازاته) من أربعة محاور. اختص المحور الأول بدراسة مراحل المحادثات بين قيادة ثورة كوردستان التحررية والسلطات العراقية في نهاية عام ١٩٦٩ و بداية عام ١٩٧٠. وبحث المحور الثاني العوامل الداخلية والخارجية التي أدت إلى إجراء الحوار السياسي. وان المحور الثالث تضمن توضيح مردود بيان ١١ آذار على الصعيد الداخلي والخارجي. أما المحور الرابع فقد تناول التقييم العلمي والموضوعي لبيان ١١ آذار.

إلا أن الفصل الثاني قد كرس للتمعن في (الوضع السياسي لكردستان العراق اثر إعلان بيان ١١ آذار ١٩٧٠ حتى ١١ آذار ١٩٧٤)، متضمناً أربعة محاور. في المحور الأول بحثنا عودة جناح (إبراهيم احمد–جلال الطالباني/ "م.س") إلى صفوف

الحزب الديمقراطي الكوردستاني، بمبادرة مصطفى البارزاني والشعور الوطني التاريخي لقيادة ذلك الجناح. وقد تطرق المحور الثاني إلى ظهور العصبة الماركسية– اللينينية الكوردستانية. وان المحور الثالث قد تركز على بحث علاقة الصداقة والخصومة بين الحزب الديمقراطي الكوردستاني والحزب الشيوعي العراقي. أما المحور الرابع تناول العلاقات الخارجية لحركة التحرر الكوردستاني مع كل من إيران و تركيا و الاتحادالسوظياتي والولايات المتحدة الأمريكية و إسرائيل.

إن الفصل الأخير أي الثالث، والمعنون (سياسة نظام البعث ١١ آذار ١٩٧٠ – ١١ آذار ١٩٧٤)، تضمن ثلاثة محاور. في المحور الأول عرضنا سياسة النظام البعثي تجاه الكورد وكوردستان من حيث استغلال ظروف السلام غطاء لممارسة عمليات التعريب والتبعيث والترحيل والقضاء على الكورد. وقد استندنا في دراسة هذا المحور، إلى طائفة من الوثائق والمستمسكات فضلاً عن المصادر التاريخية. وفي المحور الثاني عرضنا وبشكل مفصل التحرشات والمخططات التآمرية للنظام البعثي تجاه الحزب الديمقراطي الكوردستاني، مع الإشادة بروح الصبر التي تحلى بها إزاء مواقف بعث السلطوية، من أجل ضمان السلام ومنع إعادة شن القتال. وفي المحور الثالث بينا مشاكل و محادثات قيادة حركة تحرر كوردستان ونظام البعث بشأن مشروع الحكم الذاتي.

وقد اختتمنا الفصول الثلاثة بأهم الأستنتاجات التي توصلنا إليها من خلال هذا البحث. فتبلور لدينا أن الفترة الممتدة من آذار عام ١٩٧٠ إلى آذار عام ١٩٧٤ تعد مرحلة (لا حرب ولا سلام) في صفحات تاريخ الكورد وثورة أيلول.

وأخيراً، رصفت قائمة المصادر والمراجع حسب أهميتها وترتيبها الأبجدي، ملحقة ببعض من الوثائق والمستمسكات القيمة التي استخدمناها في مجال بحثنا هذا.

the Bathist Regime (March 11th 1970- March 11th 1974) falls into three sections. The first deals with the regime's policy on the Kurds and the Kurdish provinces, and the gorernment's exploitation of the peaceful conditions to carry out its policy of Arabization, Bathization, Transportation and elimination of the Kurds. The second elaborates the conspiracy and belligerence of the Regime against the Kurdistan Democratic Party, and the endurance exercised by the leadership of the latter against the Bathist's policy in order to Keep peace and avoid of the war renewal. The third deals with the debates held between the Kurdish Liberation Movement Leadership and the Bathist Rigeme, and the obstacles facing the implementation of the Autonomous law. Then we have shown the conclusion of our research remarks and affirmed that the time ranged through March 11th 1970- March 11th 1974, within the historiography of kurds and September Revolution, is considered the time of no war nor peace. There after we have alphabetically listed the bibiliography of the sources upon their languages and their significance preceded some appendencies which incorporate the documents on which the study is predicated.

first section is devoted to the peaceful talks between the Iraqi authorities and the leadership of the Liberation Movement in 1969- 1970. The second section explores the internal and external conditions led to the talks. The third examines the external and internal implications of the manifesto. In the fourth, the researcher attemptst to objectively evaluate and assess the articles of the manifesto.

The second chapter entitled, <u>the political situation in Kurdistan (March 11th 1970- March 11th 1974)</u> comprises four sections. The first deals with the reunion between the Ibrahim Ahmed- Jalal Talabani's wing and the Kurdistan Democratic Party on the initiative of Mustafa Barzani, and the sense of patriotic and notional resopnsibility which prvailed over the leadership of the wing. The second deals with the rise of the Marxist-Leninist Group of Kurdistan. The third surveys the friendly, but then hostile, relations between the Kurdistan Democrtic Party and the Iraqi Communist Party. The last section traces the external relations between the Kurdish Liberation Movement, on one hand, and Iran, Turkey, the Soviet Union, the USA and Israel, on other one.

The third and last chapter which is titled, <u>The Policy of</u>

Abstract

The September Revolution (1961-1975), with its war and peace spellings, still retains its impact on the political situation in Kurdistan. The period between the March 11th 1970- March 11th 1974- the period on which our study concentrates, is a link in the chain of evevts that swept over the area.

This study consists of a prelude, an introduction, three chapters, conclusions, a bibliography, appendices and an abstract in both Arabic and English.

The prelude expounds the significance and the objectives of the study, presenting an outline of the work and pointing out the obstacles encountered and the sources consulted.

The introduction hints briefely at the important political stations and events occured between 1958, when the Iraqi Republic came into power, and 1969, when the Bathist Regime started to negotiate with the leadership of the Kurdish Revolution.

The first chapter, which carries the title the 11th March Manifesto and its Implications, includes four sections. The

Faraydoon Abdul-Rahim Abdulla

Political Situation in Kurdistan – Iraq

11th March 1970 – 11th March 1974

(A historical – Political study)

Prafaced by
Prof. Dr. Kamal Mazhar

هەڵسەنگێنەرانی ئەم بابەتە پێیانوایە:

abu ali alkurdy -ebook-2013-1-12

* باشترین لایەنی ئەم بەرهەمە لایەنی بابەتگییە (الموضوعیة)... فەرەیدوون بابەتیانە سەیری بابەتەکەی کردووە و بەووردی هەڵیسەنگاندووە. زۆرم پێخۆشە هەر لەخودی بارزانی گەورەوە واتە مستەفا بارزانی تا دەگاتە ئیبراهیم ئەحمەد تا دەگاتە جەلال تالەبانی تا دەگاتە دوای ئەوان و زۆر کەسانی تر زۆر بەڕاشکاویی ڕەخنەی گرتووە یان لایەنە باشەکانیانی بەووردی هەڵسەنگاندووە، ئێمە بەڕاستیی پێویستمان بەشتێکی وەهایە... زۆر بەرێك و پێکی بۆی شیکردوینەتەوە کە ١١ی مارت بەیاننامەیە نەك رێککەوتننامە... لەڕووی پێڕەوی زانیستییەوە فەرەیدوون ئاگاداری بەشی زۆری ئەو پێڕەوانە بووە... ئەمە شتێکی زۆر زۆر باشە و شانازیی زۆری پێوە دەکەم.

پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر

* بابەتەکە بابەتێکی گرنگە، بەڕای من فەرەیدوون کەمتەرخەمیی نەکردووە و ماددەیەکی باشی کۆکردۆتەوە و گفتوگۆی جوانی کردووە، چاوپێکەوتنی شەخسی جوانی کردووە لەگەڵ ئەوانەی لەنێو ڕووداوەکاندا بووینە. ئەم بەرهەمە بەرهەمێکی جەریئە، بڕوا نەکەن کە ئەمە ئیشێکی ئاسانە، بەپێچەوانەوە زەحمەتترین ئیش (فەرەیدوون) پێی هەڵساوە و گەلێك ماندووبووە و تەحلیلاتی جوانی کردووە و زانیاریی نوێی تۆمار کردووە.

پرۆفیسۆر دکتۆر عەبدولفەتاح بۆتانی

* من کە بابەتەکەم خوێندەوە زۆر شتی جوانم تێدا بینی... بەڕاستی فەرەیدوون گەڵێ ئازابووە لەهەڵبژاردنی ئەم بابەتە... ئەم بەرهەمە گەلێ هەستیارە و پڕ بەهایە زۆر گرنگە بۆ کتێبخانەکانی کوردستان و عێراق و تەنانەت بیانییش، چونکە زۆر زانیاری تێدایە ئێمە گوێمان لێی نەبووە.

پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر نازم یونس ئەلزاوی

چاپخانەی منارە - هەولێر